BSB Bayerische StaatsBibliothek

MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Cicero, Marcus Tullius, v106-v43

Vollständige nach einer natürlichen Folge der Materien geordnete Ciceronianische Chrestomathie

Bd.: 2

Hamburg (1780)

Regensburg, Staatliche Bibliothek -- 999/Class.915(2
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11089340-2
VD18 15548856-001

che Bibliothek
egensburg

ass. 915/2

Bibliothek
des
K. Alten Gymnasiums
in
Regensburg.

C Cicero, Marcus Tullius

Vollſtändige

nach einer

natürlichen Folge der Materien

geordnete

CICERONIANISCHE CHRESTOMATHIE

von

Ioh. Hinr. Vinc. Nölting

der Weltweisheit und Beredtſamkeit

Profeſſor.

Schul-Bibliothek zu Regensburg

Zweiter Theil.

Bibliothek des K. Alten Gymnasiums in Regensburg.

Hamburg.

Gedruckt von Gottlieb Friedrich Schniebes. 1780.

Staatliche Bibliothek
Regensburg

Inhalt des zweiten Theils.

Zwölfter Titel: Gesellschaft und ihre Pflichten überhaupt. 79) *Geselligkeit. Gesellschaft.* S. 1. 80) *Aufrichtigkeit. Versprechen. Treue.* S. 6. 81) *Lügen. Schmeicheln.* S. 8. 82) *Betrug. Untreue.* S. 10. 83) *Verstellung. Arglist.* S. 16.

Dreizehnter Titel: Hæusliche Gesellschaft. 84) *Frauenzimmer. Frauenzimmertugend.* S. 19. 85) *Ehe.* S. 19. 86) *Ehebruch.* S. 21. 87) *Eltern und Kinder.* S. 22. 88) *Geschlecht.* S. 25. 89) *Herrschaft und Bediente.* S. 28.

Vierzehnter Titel: Staat. 90) *Vaterland.* S. 28. 91) *Das gemeine Wesen.* S. 31. 92) *Bürger. Patriot.* S. 36. 93) *Regent.* S. 38. 94) *Regieren. Gehorchen.* S. 63. 95) *Tyran.* S. 64. 96) *Gesetz.* S. 78. 97) *Freiheit. Knechtschaft.* S. 82. 98) *Volksversammlung. Gemeines Volk.* S. 84.

Funfzehnter Titel: Gericht. 99) *Naturrecht. Bürgerliches Recht. Rechtsgelehrsamkeit.* S. 87. 100) *Rechtssache.* S. 90. 101) *Richter.* S. 91. 102) *Anwald.* S. 111. 103) *Klæger.* S. 118. 104) *Zeuge.* S. 131. 105) *Vertheidiger.* S. 131. 106) *Bewachung. Gefangenschaft.* S. 144. 107) *Strafe.* S. 144. 108) *Landsverweisung.* S. 157.

Sechszehnter Titel: Freundschaft und Feindschaft. 109) *Gewogenheit.* S. 165. 110) *Freundschaft.* S. 165. 111) *Vertraulicher Umgang.* S. 178. 112) *Beistand. Hülfe.* S. 180. 113) *Erkaltende Freundschaft. Feindschaft.* S. 191. 114) *Nachstellung.* S. 202. 115) *Grausamkeit.* S. 206. 116) *Rache.* S. 211. 117) *Angriff. Mord. Vatermord. Brudermord.* S. 211.

Sieb-

Siebzehnter Titel: Krieg. 118) *Vaterlandsfeind. Verschwœrung.* S. 219. 119) *Bürgerlicher Krieg.* S. 251. 120) *Auswærtiger Krieg.* S. 265. 121) *Wache. Kriegsheer.* S. 268. 122) *Feldherr.* S. 270. 123) *Schlacht. Verwundung. Sieg. Kapitulazion.* S. 278. 124) *Vertheidigung und Eroberung einer Stadt.* S. 283. 125) *Friede.* S. 285.

Achtzehnter Titel: Schicksal überhaupt und insonderheit. 126) *Schicksal.* S. 287. 127) *Glückseligkeit. Zufriedenheit.* S. 291. 128) *Unglück.* S. 299. 129) *Trost.* S. 310. 130) *Hunger. Durst. Schwelgerey.* S. 315. 131) *Unerlaubte Vergnügungen.* S. 319.

Neunzehnter Titel: Menschliche Bedürfnisse. 132) *Kleidung.* S. 328. 133) *Erbschaft.* S. 329. 134) *Güter. Reichthum. Gnügsamkeit. Geldgier.* S. 331. 135) *Sparsamkeit. Verschwendung.* S. 338. 136) *Schulden.* S. 339. 137) *Armuth.* S. 341.

Zwanzigster Titel: Menschliche Einrichtungen und Geschæfte. 138) *Lebensarten. Geschæfte.* S. 342. 139) *Amt.* S. 345. 140) *Gewerbe. Künste.* S. 350. 141) *Mahlerey. Bildhauerkunst. Tonkunst.* S. 351. 142) *Baukunst. Hauskauf.* S. 353. 143) *Acker. Wald. Landbau. Landleben.* S. 355. 144) *Handel.* S. 362. 145) *Schiffahrt.* S. 363.

Ein und zwanzigster Titel: Menschliche Beurtheilungen. 146) *Gerücht.* S. 364. 147) *Tadel.* S. 365. 148) *Verachtung. Beschimpfung.* S. 367. 149) *Achtung.* S. 370. 150) *Beliebt sein.* S. 371. 151) *Ansehen.* S. 374. 152) *Lob. Bewunderung.* S. 375. 153) *Ehre. Ruhm. Andenken.* S. 378.

Zwey und zwanzigster Titel: Des menschlichen Lebens Abwechselungen und Abtheilungen. 154) *Zeit.* S. 392. 155) *Leben.* S. 393. 156) *Geburt. Kindheit. Jugend. Alter.* S. 394. 157) *Schlaf. Traum.* S. 405. 158) *Gesundheit. Krankheit.* S. 407. 159) *Tod.* S. 407.

Zwölf-

Zwölfter Titel: Gesellschaft und ihre Pflichten überhaupt.

LXXIX. Geselligkeit. Gesellschaft.

1. *Erste Verbindung der Menschen zum gesellschaftlichen Leben.*

a. Fuit quoddam tempus, cum in agris homines bestiarum more vagabantur, & sibi victu ferino vitam propagabant, nec *ratione animi* quidquam, sed pleraque *viribus corporis* administrabant. Nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur. Nemo nuptias viderat legitimas; non certos quisquam inspexerat liberos, non, ius æquabile quid utilitatis haberet, *acceperat*. Ita, propter errorem atque inscientiam, *cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad se explendam viribus corporis abutebatur perniciosissimis satellitibus.* Quo tempore quidam magnus videlicet vir & sapiens cognovit, quæ materia esset & quanta ad maximas res opportunitas in animis esset hominum, si quis eam posset elicere & præcipiendo meliorem reddere; qui *dispersos homines in agris & in tectis silvestribus abditos ratione quadam compulit in unum locum atque congregavit*, &, eos in unamquamque rem inducens utilem atque honestam, primo propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem studiosius audientes, *ex feris & immanibus mites reddidit & mansuetos.* Ac mihi quidem videtur hoc *nec tacita nec inops dicendi sapientia* perficere potuisse, ut homines *a consuetudine subito converteret & ad diversas vitæ rationes traduceret.* Inv. l. 1. c. 2.

b. Quis tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum, in montibus ac silvis dissipatum, non *pruden-*

tium consiliis compulsum potius, quam *disertorum oratione delinitum*, se oppidis mœnibusque sepsisse, aut vero reliquas utilitates aut *instituendis* aut *conservandis civitatibus* non a sapientibus & fortibus viris sed a disertis & ornate dicentibus esse constitutas? De or. l. 1. c. 9.

c. *Ita natura rerum tulit*, ut quodam tempore homines, *nondum neque naturali neque civili iure descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur*, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera aut eripere aut retinere potuissent. Qui igitur primi virtute & consilio præstanti exstiterunt, ii, perspecto genere humanæ docilitatis atque ingenii, dissipatos unum in locum congregarunt, eosque *ex feritate illa ad iustitiam atque mansuetudinem transduxerunt*. Tum res ad communem utilitatem, quas *publicas* appellamus, tum conventicula hominum, quæ postea *civitates* nominatæ sunt, tum domicilia coniuncta, quas *urbes* dicimus, invento & divino & humano iure, mœnibus sepserunt. Atque inter hanc vitam *perpolitam humanitate* & illam *immanem* nihil tam interest, quam *ius* atque *vis*. Pro Sextio c. 42.

2. *Unnatürlicher Widerwille gegen das gesellschaftliche Leben.*

Si quis ea asperitate est & immanitate naturæ, congressus ut hominum fugiat atque oderit (qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus) tamen is pati non possit, ut non anquirat aliquem, *apud quem evomat virus acerbitatis suæ*. Atque hoc maxime iudicaretur, si quid tale posset contingere, ut aliquis nos deus ex hac hominum frequentia tolleret, & in solitudine uspiam collocaret, atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam & copiam, *hominis omnino adspiciendi potestatem eriperet*: quis tam esset *ferreus*, qui eam *vitam ferre* posset, *cuique non auferret fructum voluptatum omnium solitudo!* Verum ergo illud est, quod, a Tarentino Archyta, ut opinor, dici solitum, nostros senes commemorare audivi, ab aliis senibus auditum: Si quis in cœlum ascendisset, naturamque mundi & pulcritudinem siderum perspexisset,

ſet, inſuavem illam admirationem ei fore, quæ iucundiſſima fuiſſet, niſi aliquem, cui narraret, habuiſſet. Sic natura ſolitarium nihil amat; *ſemper ad aliquod tamquam adminiculum annititur*, quod in amiciſſimo quoque dulciſſimum eſt. Amic. c. 23.

3. *Geſellſchaftliche Geſinnung und Thætigkeit.*

a. Natura vi rationis *hominem conciliat homini & ad orationis & ad vitæ ſocietatem*, ingeneratque in primis præcipium quendam amorem in eos, qui procreati ſunt, impellitque, ut hominum cœtus & celebrari inter ſe & ſibi obedire velit, ob easque cauſas ſtudeat parare ea, quæ ſuppeditent ad cultum & ad victum, nec ſibi ſoli ſed coniugi liberis ceterisque, quos caros habeat tuerique debeat. Quæ cura *exſuſcitat etiam animos* & *maiores ad rem gerendam facit*. Offic. I. c. 4.

b. Quodſi hoc apparet in beſtiis volucribus agreſtibus natantibus cicuribus feris, primum ut ſe ipſæ diligant (id enim pariter cum omni animanti naſcitur) deinde ut requirant atque appetant, *ad quas ſe applicent*, eiusdem generis animantes, idque faciunt cum deſiderio & cum quadam ſimilitudine amoris humani: quanto id magis in hominis *ſit* natura, qui & ſe ipſe diligit & alterum anquirit, *cuius animum ita cum ſuo commiſceat*, ut efficiat pæne unum de duobus. Amic. c. 21.

c. Quod nemo in ſolitudine *vitam agere* velit ne cum infinita quidem voluptatum abundantia: facile intelligitur, nos ad coniunctionem congregationemque hominum & ad *naturalem communitatem* eſſe natos. Impellimur autem natura, ut prodeſſe velimus quamplurimis, inprimisque docendo rationibusque prudentiæ tradendis. Itaque non facile eſt invenire, qui, quod ſciat ipſe, non tradat alteri. Ita non ſolum ad diſcendum propenſi ſumus verum etiam ad docendum. Atque ut *tauris natura datum eſt, ut* pro vitulis contra leones ſumma vi impetuque contendant: ſic ii, qui valent opibus atque id facere poſſunt, ut de Hercule ac Libero accepimus, ad ſervandum genus hominum *natura incitantur*. Atque

que etiam, Iovem cum optimum & maximum dicimus, *eumque eundem* salutarem hospitalem statorem, hoc intelligi volumus, salutem hominum *in eius esse tutela.* Minime autem *convenit*, cum ipsi *inter nos abiecti neglectique* simus, postulare, ut diis immortalibus cari simus & ab his diligamur. Quemadmodum igitur membris utimur prius, quam didicimus, cuius ea utilitatis causa habeamus: sic inter nos natura *ad civilem communitatem coniuncti & consociati sumus.* Quod ni *ita se haberet*: nec iustitiae ullus esset nec bonitati locus. Et quo modo, hominum inter homines iuris esse vincula, putant: sic homini *nihil iuris esse* cum bestiis. Praeclare enim Chrysippus, cetera nata esse hominum causa & deorum, eos autem communitatis & societatis suae, ut bestiis homines uti ad utilitatem suam possint sine iniuria. Quoniamque ea natura esset hominis, *ut ei cum genere humano quasi civile ius intercederet*: qui id *conservaret*, eum *iustum*, qui *migraret, iniustum* fore. Fin. 3, c. 20.

d. Quoniam, ut praeclare scriptum est a Platone, non nobis solum nati sumus, sed ortus nostri partem patria, partem parentes vindicant, partem amici, atque, ut placet Stoicis, quae in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se alii aliis prodesse possent: in hoc debemus *naturam ducem sequi*, & *communes utilitates in medium afferre mutatione officiorum*, dando accipiendo, tum artibus, tum opera, tum facultatibus *devincire hominum inter homines societatem.* Offic. 1. c. 7.

e. Hominem esse censebant quasi partem quandam civitatis & universi generis humani, eumque esse coniunctum hominibus quadam societate. Acad. 1. c. 5.

f. Omnes inter se naturali quadam indulgentia & benivolentia tum etiam societate iuris *continentur.* Leg. 1. l. 1. c. 13.

g. Communem totius generis hominum conciliationem colere tueri servare debemus. Offic. 1. c. 41.

h. Ut *apum examina* non *fingendorum favorum* causa congregantur, sed, cum congregabilia natura sint,

fint, *fingunt favos:* fic homines, ac multo etiam magis, natura congregati adhibent agendi cogitandique folertiam. Itaque nifi ea virtus conftet ex hominibus tuendis, id eft ex focietate generis humani, quae attingit rerum cognitionem: *folivaga cognitio & ieiuna videatur,* itemque *magnitudo animi, remota communitate coniunctioneque humana, feritas fit quaedam & immanitas.* Ita fit, ut vincat cognitionis ftudium confociatio hominum atque communitas. Nec verum eft, quod dicitur a quibusdam, propter neceffitatem vitae, quod ea, quae natura defideraret, confequi fine aliis atque efficere non poffemus, idcirco iftam effe cum hominibus communitatem & focietatem: quod, fi omnia nobis, quae ad victum cultumque pertinent, quafi *virgula divina,* ut aiunt, fuppeditarentur, tum optimo quifque ingenio, negotiis omnibus omiffis, *totum fe in cognitione & fcientia collocaret.* Non eft ita. Nam & folitudinem fugeret & *focium ftudii* quaereret; tum docere tum difcere vellet, tum audire tum dicere. Ergo omne officium, quod *ad coniunctionem hominum & ad focietatem tuendam valet,* anteponendum eft illi officio, quod *cognitione & fcientia continetur.* Offic. I. c. 44.

4. *Allerley menfchliche Gefellfchaften.*

a. Gradus plures funt focietatis hominum. *Ut enim ab illa difcedatur infinitate,* propior eft eiufdem gentis nationis linguae, qua maxime homines coniunguntur. *Interius* etiam eft, eiufdem effe civitatis. Multa funt enim civibus inter fe communia, forum fana porticus viae leges iura iudicia fuffragia confuetudines praeterea & familiaritates, *multaeque cum multis res rationesque contractae. Arctior vero colligatio* eft focietas propinquorum: ab illa enim immenfa focietate humani generis *in exiguum anguftumque concluditur.* Nam cum fit hoc natura commune omnium animantium, ut habeant libidinem procreandi: prima focietas in ipfo eft coniugio, proxima in liberis, deinde una domus, communia omnia. Id autem eft principium urbis & quafi *feminarium rei publicae.* Sequuntur fratrum coniunctiones,

nes, poſt conſobrinorum ſobrinorumque. Qui cum una domo iam capi non poſſint: in alias domos, tamquam in colonias, exeunt. Sequuntur connubia & affinitates: ex quibus etiam plures propinqui. Quae propagatio & ſoboles origo eſt rerum publicarum. Sanguinis autem coniunctio & benivolentia *devincit caritate homines.* Magnum eſt enim, eadem habere monumenta maiorum, eisdem uti ſacris, ſepulchra habere communia. Offic. 1. c. 17.

b. Sic mihi perſpicere videor, ita natos eſſe nos, ut inter omnes eſſet ſocietas quaedam, maior autem, ut quiſque proxime accederet. Itaque cives potiores ſunt quam peregrini, & propinqui quam alieni. Cum his enim amicitiam natura ipſa peperit. Amic. c. 5.

c. Quando ineſt in omni virtute cura quaedam quaſi foras ſpectans aliosque appetens atque complectens: exiſtit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut cives, ut omnes denique, quando unam ſocietatem hominum eſſe volumus, propter ſe expetendi ſint. Fin. 5. c. 23.

5. *Menſchenfeindlicher Eigennutz.*

Ut, ſi unumquodque membrum *hunc ſenſum haberet*, ut poſſe putaret ſe valere, ſi *proximi membri valetudinem ad ſe traduxiſſet*, debilitari & interire totum corpus neceſſe eſſet: ſic, ſi unusquiſque noſtrum ad ſe rapiat commoda aliorum, detrahatque quod cuique poſſit emolumenti ſui gratia, ſocietas hominum & communitas evertatur neceſſe eſt. Offic. 3. c. 5.

LXXX. Aufrichtigkeit. Verſprechen. Treue.

1. *Aufrichtigkeit.*

a. Mihi *verae* videntur opiniones, quae honeſtae, quae laudabiles, quae glorioſae, quae in ſenatu, quae apud populum, quae in omni coetu concilioque proferendae ſint: *ne id non pudeat ſentire, quod pudeat dicere.* Fin. 2. c. 24.

b. Omnia, quae dico de Plancio, dico expertus in nobis; ſumus enim finitimi Atinatibus. Laudanda

danda eſt vel etiam amanda vicinitas *retinens veterem illum officii morem, non infuſcata malevolentia,* non *aſſueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificio ſimulationis vel ſuburbano vel etiam urbano.* Pro Plancio c. 9.

c. Quia, quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Nævius: credidit Quinctius, eum, qui orationem bonorum imitaretur, facta quoque imitaturum. Pro Quinctio. c. 4.

d. Si me virum bonum, ſi dignum iis ſtudiis eaque doctrina, cui me a pueritia dedi, ſi ſatis magni animi *non minimi conſilii* in magnis rebus perſpectum habes: nihil in me non modo perfidioſum & inſidioſum & fallax in amicitia, ſed ne *humile* quidem aut *ieiunum* debes agnoſcere. Sin autem me aſtutum & occultum *iuvat* fingere: quid eſt, quod minus *cadere in eiuſmodi naturam* poſſit, quam aut florentiſſimi hominis adſpernari benivolentiam, aut eius exiſtimationem oppugnare in provincia, cuius laudem domi defenderis, aut in ea re animum oſtendere inimicum, in qua nihil obſis, aut id eligere ad perfidiam, quod *ad indicandum odium apertiſſimum* ſit, *ad nocendum leviſſimum.* Fam. 3. ep. 10.

2. *Verſprechen.*

a. Non *promiſſa ſervanda* ſunt ea, quæ ſint iis, quibus promiſeris, inutilia, nec, ſi plus tibi noceant, quam illi proſint, cui promiſeris. Offic. 1. c. 10.

b. *Illis promiſſis ſtandum non eſſe* quis non videt, quæ coactus quis metu aut deceptus dolo promiſerit! Quæ quidem pleraque *iure prætorio liberantur,* nonnulla legibus. Offic. 1. c. 10.

3. *Treue.*

a. Fundamentum iuſtitiæ eſt fides, id eſt dictorum conventorumque conſtantia & veritas: ex quo, quamquam hoc videbitur fortaſſe durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui ſtudioſe exquirunt, unde verba ſint ducta; credamusque, quia fiat, quod dictum eſt, appellatam *fidem.* Offic. 1. c. 7.

 b. Nos

b. Nos veri iuris germanæque iuftitiæ *folidam & expreffam effigiem* nullam tenemus; *umbra & imaginibus* utimur. Easque ipfas utinam fequeremur! Feruntur enim ex optimis naturæ principiis & veritatis exemplis. Nam quanti verba illa: uti ne propter te fidemque tuam captus fraudatusque fiem! Quam illa aurea: ut inter bonos bene agier oportet & fine fraudatione! Offic. 3. c. 17.

c. Fide fapientiaque veftra fretus, iudices, plus oneris fuftuli, quam ferre me poffe intelligo. Hoc onus fi vos *aliqua ex parte* allevabitis: feram, ut potero, ftudio & induftria. Sin a vobis, id quod non fpero, deferar: tamen *animo non deficiam*, & id, quod fufcepi, *quoad* potero, perferam. Quodfi perferre non potero: opprimi me onere officii malo, quam id, quod mihi *cum fide* femel impofitum eft, aut *propter perfidiam abiicere* vel *propter infirmitatem animi deponere.* Pro S. Rofcio c. 4.

LXXX. Lügen. Schmeicheln.

1. *Anders reden als man handelt.*

a. Gracchus, cum largitiones maximas feciffet & *effudiffet ærarium*, verbis tamen defendebat ærarium. Quid verba audiam, cum facta videam! Tufc. 3. c. 20.

b. Qui fuos cafus aliter ferunt, atque ut aliis *auctores* ipfi fuerunt, non funt vitiofiores, quam fere plerique, qui avari avaros gloriæ cupidos gloriofi reprehendunt. Tufc. 3. c. 30.

c. Noli te oblivifci Ciceronem effe & eum, qui aliis confueveris præcipere & dare confilium, neque imitari malos medicos, qui in alienis morbis profitentur fe *tenere medicinæ fcientiam*, ipfi fe curare non poffunt; fed potius quæ aliis præcipere foles, ea tute *tibi fubiice* atque *apud animum propone: Nullus dolor eft, quem non longinquitas temporis minuat atque molliat.* Sulpitius famil. 4. ep. 5.

2. *Lügen.*

a. Concedo tibi, ut ea prætereas, quæ, cum taces, nulla effe concedis. Rofcium quidem voluiffe

luisse filium exhæredare, certe tu *planum facere* debes. Quid ergo *affers*, quare id factum putemus? Vere nihil potes dicere. Finge aliquid saltem *commode*, ut ne plane id videaris facere, quod aperte facis, *huius miseri fortunis & horum virorum talium dignitati illudere.* Pro S. Roscio c. 19.

b. Dic, si potes, si res si causa patitur, Cluvium esse mentitum. Mentitus est Cluvius? *Ipsa mihi veritas manum iniecit* & paulisper consistere & commorari cogit. *Unde hoc totum ductum & conflatum mendacium est?* Roscius est *videlicet* homo callidus & versutus. Pro Roscio com. c. 16.

c. Nasica cum ad poetam Ennium venisset, eique *ab ostio quærenti* Ennium ancilla dixisset, domi non esse: sensit, illam domini iussu dixisse, & illum intus esse. Paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & eum *a ianua quæreret*: exclamat Nasica: se domi non esse. Tum Ennius: Quid? Ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nasica: Homo es impudens. Ego, cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi, te domi non esse; tu mihi non credis ipsi? De or. 2. c. 62.

3. *Unverschæmte Ermunterung zur Unwahrheit.*

Quid, si mea tibi non tantopere videntur *ornanda?* Sed tamen qui *semel verecundiæ fines transierit*, eum *bene & naviter oportet esse impudentem.* Itaque te *plane etiam atque etiam* rogo, ut & *ornes* ea vehementius etiam, quam fortasse sentis, & in eo *leges historiæ negligas* gratiamque illam, de qua suavissime quodam in procemio scripsisti, a qua te deflecti non magis potuisse demonstras, quam Herculem Xenophonticum illum a voluptate. Ea si me tibi vehementius commendabit: ne adspernere, amorique nostro plusculum etiam, quam concedit veritas, largiare. Fam. 5. ep. 12.

4. *Lügen führt zum falschen Schwören.*

a. Quid interest inter periurum & mendacem? Qui mentiri solet, peierare consuevit. Quem ego, ut mentiar, *inducere* possum, ut peieret, exorare facile

facile potero. Nam qui ſemel *a veritate deflexit*, hic non *maiore religione* ad periurium quam ad mendacium perduci conſuevit. Quis enim deprecatione deorum, non *conſcientiæ fide*, commovetur! Propterea quæ pœna a diis immortalibus periuro, hæc mendaci *conſtituta* eſt. Non enim *ex pactione verborum*, quibus ius iurandum comprehenditur, ſed *ex perfidia & malitia*, per quam *inſidiæ tenduntur alicui*, dii immortales iraſci ac ſuccenſere conſuerunt. Pro Roſcio com. c. 16.

b. *Ubi* ſemel quis peieraverit: ei credi poſtea, etiam ſi per plures deos iuret, non oportet. Pro Rabir. Poſth. c. 13.

5. *Schmeichlern muß man nicht trauen.*

Etiam in ſecundiſſimis rebus maxime eſt utendum conſilio amicorum, hisque maior etiam, quam ante, tribuenda eſt auctoritas. Iisdemque temporibus cavendum eſt, ne aſſentatoribus patefaciamus aures, nec adulari nos ſinamus. In quo falli facile eſt. Tales enim nos tunc eſſe putamus, ut iure laudemur. Ex quo naſcuntur innumerabilia peccata, cum homines *inflati opinionibus* turpiter irridentur, & in maximis verſantur erroribus. Offic. 1. c. 26.

LXXXII. Betrug. Untreue.

1. *Ueberhaupt.*

a. Sunt, qui rationem bono conſilio a diis immortalibus datam *in fraudem malitiamque convertant.* De nat. deor. l. 3. c. 31.

b. Aeque perfidioſum ac nefarium eſt, fidem frangere, quæ continet vitam, & pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit, & ſocium fallere, qui ſe in negotio coniunxit. Pro Roſcio com. c. 16.

c. Si *veritate amicitia, fide ſocietas, pietate propinquitas* colitur: neceſſe eſt, iſte, qui *amicum ſocium affinem* fama ac fortunis ſpoliare conatus eſt, *vanum* ſe & *perfidioſum* & *impium* eſſe fateatur. Pro Quinct. c. 6.

d. Si propter aviditatem pecuniæ nullum quæſtum turpem putas, cum iſti ordini ne honeſtus quidem

dem possit esse ullus, si quotidie fraudas decipis poscis pacisceris aufers eripis, si socios spolias, ærarium expilas, si testamenta amicorum exspectas aut ne exspectas quidem atque ipse *supponis*: hæc utrum abundantis an egentis signa sunt? Parad. 6. c. 1.

e. Ut iis, qui *honeste rem quærunt* mercaturis faciendis, operis dandis, publicis sumendis, intelligimus opus esse quæsito: sic, qui videt domi tuæ pariter accusatorum atque iudicum consociatos greges, qui nocentes & pecuniosos reos eodem te auctore *corruptelam iudicii molientes*, qui tuas mercedum pactiones in patrociniis, *intercessiones pecuniarum* in *coitionibus candidatorum*, dimissiones libertorum ad defœnerandas diripiendasque provincias, qui expulsiones vicinorum, qui latrocinia in agris, qui cum servis cum libertis cum clientibus societates, qui possessiones vacuas, qui proscriptiones locupletium, qui cædes municipiorum, qui illam *Sullani temporis messem* recordetur, qui *testamenta subiecta*, qui sublatos tot homines, qui denique omnia venalia, delectum, decretum, alienam, suam sententiam, forum, domum, vocem, silentium, quis hunc non putet confiteri, sibi quæsito opus esse! Parad. 6. c. 2.

f. Saturius resistere & repugnare contra veritatem non audet; *aliud fraudis & insidiarum in eodem vestigio diverticulum reperit.* Pro Roscio com. c. 17.

g. Cum nihil tam incorruptum esse debeat in re publica, quam suffragium, quam sententia: non intelligo, cur, qui ea pecunia corruperit, pœna dignus sit, qui *eloquentia*, *laudem etiam ferat.* Mihi quidem hoc plus mali facere videtur, qui oratione, quam qui pretio, iudicem corrumpit, quod pecunia corrumpere prudentem nemo potest, dicendo potest. De rep. 4. referente Marcellino l. 3.

2. *Ein guter Mensch betrügt für keinen Preis.*

a. Quoniam iuris natura fons est: hoc secundum naturam est, neminem id agere, ut ex alterius prædetur inscientia. Offic. 3. c. 17.

b. In quibusdam rebus aliud utile interdum, aliud honestum videri solet. Falso. Nam eadem utilitatis

tis quæ honestatis est regula. Qui hoc non prævi-derit, *ab hoc nulla fraus aberit nullum facinus.* Sic enim cogitans: est illud quidem honestum, verum hoc expedit, *res a natura copulatas* audebit *errore divellere*; qui fons est fraudum maleficiorum scelerum omnium. Itaque si vir bonus habeat vim, ut, si *digitis concrepuerit*, possit *in locupletium testamenta nomen eius irrepere*: hac vi non utatur, ne si *exploratum quidem habeat*, id omnino neminem suspicaturum. At si dares hanc vim M. Crasso, ut *digitorum percussione* hæres posset scriptus esse, qui re vera non esset hæres: *in foro mihi crede saltaret.* Homo autem iustus & is, quem sentimus virum bonum, nihil cuiquam, quod *in se transferat, detrahet.* Hoc qui admiratur, is se, quis sit vir bonus, nescire fatetur. Offic. 3. c. 18. 19.

c. Egone hanc manum plenam perfidiæ & hos digitos meos impellere potui, ut falsum perscriberent nomen? Pro Roscio com. c. 1.

3. *Betrügereien des Nævius C. Roscius und Verres.*

a. Cum Nævio natura nihil melius quam *vocem* dedisset, pater nihil præter *libertatem* reliquisset: *vocem in quæstum contulit, libertate usus est, quo impunius dicax esset.* Pro Quinct. c. 3.

b. Iste vir optimus (vereor, ne se derideri putet, cum iterum iam dico optimus) qui Quinctium *in summas angustias adductum* putaret, ut *eum suis conditionibus in ipso articulo temporis adstringeret*, assem sese negat daturum, nisi prius *de rebus rationibusque societatis decidisset* & scisset, sibi cum Quinctio controversiæ nihil futurum. Pro Quinct. c. 5.

c. Nisi intellexeritis, iudices, nullum esse officium nullum ius tam *sanctum* atque *integrum*, quod non Capitonis scelus atque perfidia *violarit* & *imminuerit*: virum optimum esse eum iudicatote. *Impedimento est,* quo minus de Amerinorum legatione Sulla doceatur; ceterorum legatorum consilia & voluntatem Chrysogono enuntiat; monet, ut provideat, ne palam res agatur; ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese

capi-

capitis periculum aditurum; illum *acuere*, hos, qui simul erant missi, fallere; illum identidem monere, ut caveret, hisce insidiose spem falsam ostendere; cum illo contra hos inire consilia, horum consilia illi enuntiare; cum illo partem suam depacisci, hisce aliqua fretis hora semper *omnes aditus ad Sullam intercludere*. Postremo isto hortatore auctore intercessore ad Sullam legati non adierunt; istius fide vel potius perfidia decepti, id quod *ex ipsis cognoscere* poteritis, si accusator voluerit *testimonium illis denuntiare*, *pro re certa spem falsam domum retulerunt*. In privatis rebus si quis rem mandatam non modo malitiosius gessisset sui quaestus aut commodi causa verum etiam negligentius: eum maiores *summum admisisse dedecus* existimabant. Itaque *mandati constitutum est iudicium non minus turpe quam furti*; credo propterea, quod quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his *operae nostrae vicaria* fides amicorum *supponitur*; quam qui laedit, oppugnat omnium commune praesidium, &, quantum in ipso est, *disturbat vitae societatem*. Non enim possumus omnia *per nos agere*; alius in alia re est magis utilis. Idcirco *amicitiae comparantur*, ut *commune commodum mutuis officiis gubernetur*. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus aut *ad tuum commodum conversurus* es? Cur mihi te offers, ac *meis commodis officio simulato officis & obstas? Recede de medio*, per aliam transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse, quod minime videtur *grave* iis, qui minime ipsi *leves* sunt.

Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam & fidem. Nam neque mandat quisquam fere nisi amico, neque credit nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul & *amicitiam dissolvere* & fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset. Itane est? In minimis rebus qui mandatum neglexerit, *turpissimo iudicio condemnetur* necesse est: in re tanta, cum is, cui fama mortui fortunae vivi commendatae sunt atque concreditae, ignominia mortuum affecerit, vivum fortunis everterit, is inter honestos homines atque adeo inter vivos numerabitur? In minimis privatis-

vatisque rebus etiam negligentia mandati *in crimen iudiciumque infame* revocatur, propterea quod, *si recte fiat*, illum negligere oporteat, qui mandarit, non illum, qui *mandatum receperit*: in re tanta, quæ publice gesta ac commissa sit, qui non *negligentia privatum aliquod commodum læserit*, sed *perfidia legationis ipsius cæremoniam polluerit maculaque affecerit*: qua is tandem pœna afficietur, aut quo iudicio damnabitur!

Si hanc ei rem privatus S. Roscius mandavisset, ut *cum Chrysogono transigeret atque decideret*, *inque eam rem fidem suam*, *si quid opus esse putaret*, *interponeret*: ille, qui sese facturum *recepisset*, nonne, si *ex eo negotio tantulum in rem suam convertisset*, damnatus per arbitrum & rem restitueret & *honestatem omnem amitteret*! Nunc non hanc ei rem S. Roscius mandavit, sed, id quod multo gravius est, ipse S. Roscius cum fama vita bonisque omnibus a decurionibus publice Roscio mandatus est; & ex eo T. Roscius non *paullum nescio quid in rem suam convertit*, sed *hunc funditus evertit bonis*; ipse tria prædia sibi depactus est; voluntatem decurionum ac municipum omnium *tantidem*, *quanti fidem suam*, *fecit*.

Videte iam porro cetera, iudices, ut intelligatis, fingi maleficium nullum posse, quo iste sese non *contaminarit*. In rebus minoribus socium fallere turpissimum est, æque turpe atque illud, de quo ante dixi. Neque iniuria: propterea quod *auxilium sibi se putat adiunxisse*, qui *cum altero rem communicavit*. Ad cuius igitur fidem confugiet, cum per eius fidem læditur, cui se commiserit? Atqui ea sunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur. *Tecti esse ad alienos possumus*; intimi multa apertiora videant necesse est; socium vero cavere qui possumus, quem etiam si metuimus, ius officii lædimus! Recte igitur maiores eum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere. *At vero* T. Roscius non unum rei pecuniariæ socium fefellit (quod, tametsi grave est, aliquo modo posse ferri videtur) verum novem homines honestissimos eiusdem muneris legationis

tionis officii mandatorumque ſocios *induxit decepit deſtituit adverſariis tradidit omni fraude & perſidia feſellit*, qui de eius ſcelere ſuſpicari nihil potuerunt, ſocium officii metuere non debuerunt, eius malitiam non viderunt, orationi vanæ crediderunt. Itaque nunc illi homines honeſtiſſimi propter iſtius inſidias parum putantur cauti providique fuiſſe. Iſte, qui initio proditor fuit deinde perfuga, qui primo ſociorum conſilia adverſariis enunciavit, deinde *ſocietatem cum ipſis adverſariis coiit*, terret *etiam* nos atque minatur, tribus prædiis, hoc eſt præmiis ſceleris, ornatus. Pro S. Roſcio c. 38. 39. 40.

d. Verres dictitat, iis eſſe metuendum, qui, quod ipſis ſolis ſatis eſſet, ſurripuiſſent; ſe tantum rapuiſſe, ut id multis ſatis eſſe poſſit; nihil eſſe tam *ſanctum*, quod non *violari*, nihil tam *munitum*, quod non *expugnari* pecunia poſſit. Quodſi, quam *audax* eſt ad *conandum*, tam eſſet *obſcurus* in *agendo:* fortaſſe aliqua in re nos aliquando fefelliſſet. Verum *hoc adhuc percommode cadit*, quod cum incredibili eius audacia ſingularis ſtultitia coniuncta eſt. Nam ut *apertus in corripiendis pecuniis fuit:* ſic *in ſpe corrumpendi iudicii perſpicua ſua conſilia conatusque omnibus fecit.* Semel ait ſe in vita pertimuiſſe, tum, cum primum reus a me factus eſt, quod, cum e provincia recens eſſet, *invidiaque & infamia non recenti ſed vetere ac diurna flagraret*, tum ad iudicium corrumpendum *tempus alienum offenderet.* In Verr. procem. c. 2.

e. Omnium eſt communis inimicus, qui fuit hoſtis ſuorum. Nemo unquam ſapiens proditori credendum putavit. Ipſe Sulla, cui adventus iſtius gratiſſimus eſſe debuit, ab ſe hominem atque ab exercitu ſuo removit, Beneventi eſſe iuſſit apud eos, quos *ſuis partibus amiciſſimos* eſſe intelligebat, ubi iſte *ſummæ rei cauſæque nocere* nihil poſſet. Ei poſtea præmia tamen liberaliter tribuit, bona quædam proſcriptorum in agro Beneventano diripienda conceſſit; *habuit honorem ut proditori*, non, *ut amico fidem.* In Verr. I. c. 15.

f. Tu

f. Tu cum quæſtor ad exercitum miſſus ſis, cuſtos non ſolum pecuniæ ſed etiam conſulis, particeps omnium rerum conſiliorumque fueris, habitus ſis in liberûm loco, ſicut *mos maiorum ferebat*, repente relinquas, deſeras, ad adverſarios tranſeas? O *ſcelus*, *o portentum in ultimas terras exportandum!* Non enim poteſt ea *natura*, quæ tantum facinus commiſerit, hoc uno ſcelere eſſe contenta. Neceſſe eſt ſemper aliquid eiuſmodi moliatur; neceſſe eſt in ſimili audacia perfidiaque verſetur. In Verr. 1. c. 15.

LXXXIII. Verſtellung. Argliſt.

1. *Verſtellung.*

a. Quodſi vultum tibi, ſi inceſſum fingeres, quò gravior viderere: non eſſes tui ſimilis. Verba tu fingas, & ea dicas, quæ non ſentias, aut etiam, ut veſtitum, ſic ſententiam habeas aliam domeſticam aliam forenſem: ut in fronte oſtentatio ſit, intus veritas occultetur. Fin. 2. c. 24.

b. De Græcis *dulcem* & *facetum feſtivique ſermonis* atque in omni oratione ſimulatorem, quem εἴρωνα Græci nominaverunt, Socratem accepimus; contrà Pythagoram & Periclem ſummam auctoritatem conſecutos *ſine ulla hilaritate.* Callidum Hannibalem ex Pœnorum, ex noſtris ducibus Q. Maximum accepimus, facile celare tacere diſſimulare inſidiari *præcipere* hoſtium conſilia. In quo genere Græci Themiſtoclem & Pheræum Jaſonem ceteris anteponunt. In primisque verſutum & callidum factum Solonis, qui, quò & tutior vita eius eſſet & plus aliquanto rei publicæ prodeſſet, furere ſe ſimulavit. Sunt his alii multum diſpares, *ſimplices* & *aperti*, qui *nihil ex occulto nihil ex inſidiis agendum* putant, veritatis cultores, fraudis inimici. Offic. 1. c. 30.

c. Non placuit maioribus noſtris aſtus. Sed aliter leges aliter philoſophi tollunt aſtutias, leges, quatenus *manu tenere res poſſunt*, philoſophi, quatenus ratione & intelligentia. Ratio igitur poſtulat, ne quid inſidioſe, ne quid ſimulate, ne quid fallaciter. Offic. 3. c. 16.

d. Cum

d. Cum ex *Aquillio quæreretur*, quid eſſet dolus malus: reſpondebat, cum eſſet aliud ſimulatum aliud actum. Hoc quidem ſane luculenter, ut ab homine perito definiendi. Ergo & Pythius & omnes aliud agentes aliud ſimulantes perfidi improbi malitioſi ſunt. Nullum igitur factum eorum poteſt utile eſſe, cum ſit *tot vitiis inquinatum*. Quodſi Aquilliana definitio vera eſt: ex omni vita ſimulatio diſſimulatioque tollenda eſt. Ita nec, ut emat melius, nec, ut vendat, quidquam ſimulabit aut diſſimulabit vir bonus. Offic. 3. c. 14.

e. Hoc genus celandi quale ſit & cuius hominis, quis non videt! Certe non *aperti* non *ſimplicis* eſt non ingenui non iuſti non viri boni: verſuti potius obſcuri aſtuti fallacis malitioſi callidi *veteratoris vafri*. Offic. 1. c. 13.

f. Aſtutiæ tollendæ ſunt eaque malitia, quæ vult quidem videri ſe eſſe prudentiam, ſed *abeſt ab ea diſtatque plurimum*. Prudentia *eſt enim locata in delectu bonorum & malorum*. Malitia (ſi omnia, quæ turpia ſunt, mala ſunt) mala bonis anteponit. Offic. 3. c. 17.

2. *Argliſt*.

a. Quidquid honeſtum eſt, idem eſt utile. Quod qui parum perſpiciunt, hi ſæpe verſutos homines & callidos admirantes eorum malitiam ſapientiam iudicant; quorum *error eripiendus eſt omnisque opinio ad eam ſpem traducenda*, ut honeſtis conſiliis iuſtisque factis non fraude & malitia ſe intelligant ea, quæ velint, conſequi poſſe. Offic. 2. c. 3.

b. Illa in Catilina mirabilia fuerunt: *comprehendere multos amicitia*, *tueri obſequio*; cum omnibus communicare, quod habebat; *ſervire temporibus ſuorum omnium* pecunia gratia labore corporis ſcelere *etiam*, ſi opus eſſet, & audacia; *verſare ſuam naturam* & *regere ad tempus*, atque *huc & illuc torquere & flectere*; cum triſtibus ſevere, cum remiſſis iucunde, cum ſenibus graviter, cum iuventute comiter, cum facinoroſis audacter, cum libidinoſis luxurioſe vivere. Hac ille tam *varia multiplicique na-*

tura cum omnes omnibus ex terris homines improbos audacesque collegerat, tum etiam multos fortes viros & bonos *ſpecie quadam virtutis aſſimilatæ tenebat.* Neque unquam ex illo delendi huius imperii tam ſceleratus impetus exſtitiſſet, niſi *tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis & patientiæ radicibus niteretur.* Pro Cœlio c. 6.

c. Me quondam Catilina pæne decepit, cum & civis mihi bonus & *optimi cuiuſque cupidus* & firmus amicus ac fidelis videretur. Cuius ego facinora *oculis* prius quam *opinione*, *manibus* ante quam *ſuſpicione* deprehendi. Pro Cœlio c. 6.

d. Homines *antiqui*, qui *ex ſua natura ceteros fingerent*, cum Chryſogonus *confirmaret*, ſeſe nomen S. Roſcii *de tabulis exemturum*, prædia *vacua* filio traditurum, cumque, id ita futurum, T. Roſcius Capito, qui *in* decem legatis erat, adpromitteret, crediderunt, Ameriam *re inorata* reverterunt. Ac primo rem differre quotidie ac procraſtinare iſti cœperunt, deinde aliquanto lentius, nihil agere atque *deludere*, poſtremo, id quod facile intellectum eſt, *inſidias vitæ huiuſce parare*, neque ſeſe arbitrari poſſe diutius alienam pecuniam domino *incolumi obtinere.* Pro S. Roſcio c. 9.

e. Illud *puſilli animi* & *ipſa malevolentia ieiuni atque inanis*, quod Ariobarzanem, quem ſenatus per me regem appellavit mihique commendavit, iſte in litteris non regem ſed regis Ariobarzanis filium appellat. Hoc animo qui ſunt, deteriores fiunt rogati. Fam. 2. ep. 17.

f. Exiſtunt iniuriæ ſæpe *calumnia* quadam & nimis callida & malitioſa iuris interpretatione. Ex quo illud: *ſummum ius ſumma iniuria,* factum eſt iam *tritum ſermone proverbium.* Quo in genere etiam in re publica multa peccantur. Ut ille, qui, cum triginta dierum eſſent cum hoſte factæ induciæ, noctu populabatur agros, quod dierum eſſent pactæ non noctium induciæ. Offic. 1. c. 10.

g. Si palam te, Cæſar, interemiſſet Deiotarus: omnium in ſe gentium non ſolum odia ſed etiam arma convertiſſet. Si veneno: *Jovis illius quidem hoſpitalis numen nunquam celare potuiſſet*, homines vero fortaſſe

taſſe celaviſſet. Quod igitur & occultius conari & efficere cautius potuit, id tibi & medico callido & ſervo, ut putabat, fideli non credidit; *de armis de ferro de inſidiis celare* te noluit? Pro Deiot. c. 7.

Dreizehnter Titel: Häusliche Geſellſchaften.

LXXXIIII. Frauenzimmer. Frauenzimmertugend.

a. Conſuetudo laborum perpeſſionem dolorum efficit faciliorem. Itaque illi, qui Græciæ formam rerum publicarum dederunt, corpora iuvenum firmari labore voluerunt. Quod Spartiatæ etiam in feminas transtulerunt, quæ ceteris in urbibus *molliſſimo cultu parietum umbris occuluntur.* Illi autem voluerunt nihil horum ſimile eſſe apud Lacænas virgines, *quibus magis palæſtra Eurotas ſol pulvis labor militia in ſtudio eſt, quam fertilitas barbara.* Tuſc. 2. c. 15.

b. Rubrius ad Verrem *defert*, Philodamum eſſe quendam genere honore copiis exiſtimatione facile *principem* Lampſacenorum, eius eſſe filiam, quæ cum patre habitaret, propterea quod virum non haberet, mulierem eximia pulchritudine ſed etiam ſumma integritate pudicitiaque exiſtimari. In Verr. 2. c. 25.

c. Cæcilia, cum patrem clariſſimum, ampliſſimos patruos, ornatiſſimum fratrem haberet, tamen, *cum* eſſet mulier, virtute perfecit, ut, quanto honore ipſa ex illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex ſua laude redderet. Pro S. R. c. 50.

LXXXV. Ehe.

a. *Maritale coniugium* ſic comparatum eſt natura, ut non ſolum iucundiſſima verum etiam utiliſſimæ vitæ *ſocietas iniretur*, & ne genus humanum temporis longinquitate occideret; propter hoc mas cum femina eſt coniunctus; deinde ut ex hac eadem mortalibus *adiutoria ſenectutis nec minus propugnacula præparentur.* Tum etiam, cum victus & cultus humanus non, uti feris, in propatulo ac ſilveſtribus locis

cis sed domi sub tecto accurandus esset, necessarium fuit, alterutrum foris sub dio esse, qui labore & industria compararet, intus, qui tectis reconderet atque custodiret: siquidem vel rusticari vel navigare vel etiam alio genere negotiari necesse erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cum vero paratæ res sub tectum essent congestæ: alium esse oportuit, qui & illatas custodiret & cetera conficeret opera, quæ domi deberent administrari. Nam & fruges & cetera alimenta terrestria indigebant tecto; & ovium ceterarumque pecudum fœtus atque fructus claustro custodienda erant, nec minus reliqua utensilia, quibus aut alitur hominum genus aut etiam excolitur. Quare cum & operam & diligentiam ea, quæ proposuimus, desiderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi custodiri oporteret: iure, ut dixi, a natura comparata est opera *mulieris* ad *domesticam diligentiam*, *viri* autem ad *exercitationem forensem & extraneam.* Itaque viro calores & frigora perpetienda, tum etiam itinera & labores pacis ac belli, id est rusticationis & militarium stipendiorum, distribuit; mulieri deinceps, quod omnibus his rebus fecerat inhabilem, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam *hunc sexum custodiæ & diligentiæ assignaverat:* idcirco timidiorem reddidit quam virilem. Nam metus plurimum confert ad diligentiam custodiendi. Quod autem necesse erat foris & in aperto victum quærentibus, nonnunquam iniuriam propulsare: idcirco virum quam mulierem fecit audaciorem. Quia vero partis opibus æque fuit opus memoria & diligentia: non minorem feminæ quam viro earum rerum tribuit possessionem. Tum etiam, quod *simplex natura non omnes res commodas amplecti volebat*, idcirco alterum alterius indigere voluit; quoniam, quod alteri deest, præsto plerumque est alteri. Fragm. œcon. ex Xenoph. l. 1. referente Collumella l. 12. c. 1.

b. *Si res in contentionem veniet: nimirum* Themistocles *est auctor adhibendus*, qui, cum consuleretur, utrum bono viro pauperi an minus probato diviti *filiam collocaret*, ego vero, inquit, malo virum, qui pecunia egeat, quam pecuniam, quæ viro. Offic. 2. c. 20.

c. Saſſia, quæ *obteſtatione viri* decem menſibus ne domum quidem ullam, niſi ſocrus ſuæ, noſſe debuit, hæc quinto menſe poſt viri mortem Oppianico nupſit. Quæ nuptiæ non diuturnæ fuerunt. Erant enim non *matrimonii dignitate* ſed *ſceleris ſocietate* coniunctæ. Pro Cluentio c. 12.

d. An ille mihi liber, cui mulier imperat, cui leges imponit, præſcribit, iubet, vetat, quod *videtur*, qui nihil imperanti negare poteſt, nihil recuſare audet? Poſcit; dandum eſt. Vocat; veniendum. Eiicit; abeundum. Minatur; extimeſcendum. Parad. 5. c. 2.

LXXXVI. Ehebruch.

Saſſia, mater Aviti Cluentii, Melini illius adoleſcentis generi ſui contra, quam fas erat, *amore capta*, primo neque id ipſum diu, quoquo modo poterat, in illa cupiditate continebatur; deinde ita *flagrare cœpit amentia*, ſic *inflammata ferri libidine*, ut eam non pudor non pudicitia non pietas non *macula familiæ* non hominum fama non filii dolor non filiæ mœror *a cupiditate revocaret*. Animum adoleſcentis nondum *conſilio ac ratione firmatum pellexit* iis omnibus rebus, quibus illa ætas *capi* ac *deliniri* poteſt. Filia, quæ non ſolum illo dolore communi muliebri in eiuſmodi viri anguſtiis angeretur, ſed nefarium matris pellicatum ferre non poſſet, de quo ne queri quidem ſine ſcelere ſe poſſe arbitraretur, ceteros ſui tanti mali ignaros eſſe cupiebat, in huius amantiſſimi ſui fratris manibus & gremio mœrore & lacrymis conſeneſcebat. Ecce autem ſubitum divortium, quod ſolatium malorum omnium fore videbatur. Diſcedit a Melino Cluentia, ut *in tantis iniuriis non invita*, ut *a viro non libenter*. Tum vero illa egregia ac præclara mater *palam exſultare lætitia ac triumphare gaudio* cœpit, victrix filiæ non libidinis. Itaque diutius ſuſpicionibus obſcuris lædi famam ſuam noluit; lectum illum genialem, quem biennio ante filiæ ſuæ nubenti ſtraverat, in eadem domo ſibi ornari & ſterni, expulſa atque exturbata filia, iubet. Nubit genero ſocrus, *nullis auſpicibus*, *nullis auctoribus*, *funeſtis ominibus omnium*.

O mulieris ſcelus incredibile & præter hanc unam in omni vita inauditum! *O libidinem effrenatam & indomitam!* O audaciam ſingularem! Non timuiſſe, ſi minus vim deorum hominumque famam, at illam ipſam noctem faceſque illas nuptiales, non limen cubiculi, non cubile filiæ, non parietes denique ipſos ſuperiorum teſtes nuptiarum. *Perfregit ac proſtravit omnia cupiditate ac furore.* Vicit *pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.* Pro Cluent. c. 5. 6.

LXXXVII. Eltern und Kinder.

1. *Liebe gegen Kinder.*

a. Quid natura nobis liberis iucundius quid carius eſſe voluit! Quid eſt dignius, *in quo omnis noſtra diligentia indulgentiaque conſumatur!* In Verr. 1. c. 44.

b. Quid dulcius hominum generi a natura datum eſt, quam ſui cuique liberi! Mihi vero & propter indulgentiam meam & propter eorum ingenium vita ſunt mea cariores. Tamen non tanta voluptate erant *ſuſcepti*, quanta nunc ſunt *reſtituti.* Ad Quir. c. 1.

c. Incertum eſt, quam longa noſtrum cuiuſque vita futura ſit. Conſulere vivi ac proſpicere debemus, ut illorum ſolitudo & pueritia quam firmiſſimo præſidio munita ſit. In Verr. l. 1. c. 58.

d. Vides, Eruci, *quantum diſtet argumentatio tua ab re ipſa atque a veritate.* Quod *conſuetudine* patres faciunt, id *quaſi novum* reprehendis; quod *benivolentia* fit, id *odio* factum criminaris; quod *honoris cauſa* pater filio conceſſit, id eum *ſupplicii cauſa* feciſſe dicis. Pro S. Roſcio c. 15.

2. *Kindliche Achtung und Dankbarkeit.*

a. Parentes chariſſimos habere debemus, quod ab his vita patrimonium libertas civitas tradita eſt. Poſt red. in ſen. c. 2.

b. Murena viro fortiſſimo parenti ſuo magno *adiumento* in *periculis*, *ſolatio* in *laboribus*, *gratulationi* in *victoria* fuit. Pro Mur. c. 5.

c. Initium quod Cluentio cum matre fuit ſimultatis, audiviſtis; pertinuiſſe hoc ad cauſam tunc, cum reſi-

reliqua cognoveritis, intelligetis. Nam *illud me non præterit*, cuiuſmodicunque mater ſit, tamen in iudicio filii de turpitudine parentis dici vix oportere. Non eſſem ad ullam cauſam idoneus, ſi hoc, quod *in communibus hominum ſenſibus atque in ipſa natura poſitum atque infixum eſt*, id ego, cum ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facile intelligo, non modo reticere homines parentum iniurias ſed etiam *animo æquo* ferre debere. Sed ego ea, quæ ferri poſſunt, ferenda, quæ taceri, tacenda eſſe arbitror. Pro Cluentio c. 6.

3. *Unnatürliche Vater- und Muttergeſinnung.*

a. Patri non placebat Roſcius? Quam ob cauſam? Neceſſe eſt enim, eam quoque iuſtam & magnam & perſpicuam fuiſſe. Nam ut illud incredibile eſt, *mortem oblatam eſſe patri* a filio ſine plurimis & maximis cauſis: ſic hoc veriſimile non eſt, *odio fuiſſe* parenti filium ſine cauſis multis & magnis & neceſſariis. Rurſus igitur eodem revertamur & quæramus, *quæ tanta* vitia fuerint in unico filio, quare is patri diſplicebat. At perſpicuum eſt, nullum fuiſſe. Pater igitur amens, qui odiſſet eum ſine cauſa, quem procrearat? At is quidem fuit omnium conſtantiſſimus. Ergo illud iam perſpicuum eſt: ſi neque amens pater neque perditus filius fuerit: neque odii cauſam patri neque ſceleris filio fuiſſe. Pro S. R. c. 14.

b. Exhæredare pater filium cogitabat? Mitto quærere, qua de cauſa. Quæro, qui ſcias; tametſi dicere atque enumerare cauſas omnes oportebat; & id erat *certi accuſatoris* officium, qui tanti ſceleris argueret, explicare omnia vitia, quibus *incenſus* pater potuerit *animum inducere*, ut naturam ipſam vinceret, ut *amorem illum penitus inſitum eiiceret ex animo*, ut denique patrem eſſe ſeſe oblivisceretur; quæ ſine magnis huiuſce peccatis accidere potuiſſe non arbitror. Pro S. Roſcio c. 19.

c. Saſſia a me mater nominis cauſa, tametſi *in Cluentium hoſtili odio & crudelitate eſt*, mater inquam appellabitur. Neque unquam ille de ſuo ſcelere audiet, ut naturæ nomen amittat. Quo enim eſt ipſum

nomen amantius indulgentiusque maternum: hoc illius matris, quæ multos iam annos & nunc cum maxime filium interfectum cupit, singulare scelus maiori odio dignum esse iudicetis. Pro Cluentio c. 5.

d. Memoria teneo, Milesiam quandam mulierem, cum essem in Asia, quod, ab hæredibus secundis accepta pecunia, partum sibi ipsa medicamentis abegisset, rei capitalis esse damnatam. Neque iniuria, quæ spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, hæredem familiæ, designatum rei publicæ civem sustulisset. Pro Cluentio c. 11.

4. *Bœses Beispiel Kindern gegeben.*

a. Tune, Verres, cum te ac tuam vitam nosses, in Siciliam tecum grandem prætextatum filium ducebas, ut, etiam *si natura puerum a paternis vitiis atque a generis similitudine abduceret*, consuetudo tamen eum & disciplina degenerare non sineret? *Fac* enim, fuisse in isto C. Lælii M. Catonis *materiem atque indolem*: quid ex eo boni sperari atque effici potest, qui in patris luxurie sic vixerit, ut nullum unquam pudicum neque sobrium convivium viderit, qui in epulis quotidianis adulta ætate per triennium inter impudicas mulieres & intemperantes viros versatus sit, nihil unquam a patre audierit, quo prudentior aut melior esset, nihil unquam patrem agere viderit, quod cum imitatus esset, non, id quod turpissimum est, similis patri putaretur! Quibus in rebus non solum filio verum etiam rei publicæ fecisti iniuriam. *Susceperas enim liberos* non solum tibi sed etiam patriæ, qui non modo tibi voluptati, sed etiam qui aliquando usui rei publicæ esse possent. Eos *instituere* atque erudire ad maiorum *instituta* atque civitatis disciplinam, non ad tuas turpitudines, debuisti. Esset ex *inerti* atque *impuro* & *improbo* parenti *navus* & *prudens* & *probus* filius; haberet aliquid abs te res publica muneris. Nunc pro te Verrem substituisti alterum civitati. Nisi hoc forte deterior est, si fieri potest, quod tu *eiusmodi evasisti, non in hominis luxuriosi, sed tantum in furis ac divisoris, disciplina educatus*. Quid isto *festivius*

fore

fore arbitramur, qui est *tuus natura filius, consuetudine discipulus, voluntate similis!* In Verr. 3. c. 68.

b. Verres filius inter *nullius frugis viros ac mulieres* adulta ætate versabatur; ut eum, etiam *si natura a parentis similitudine abriperet*, consuetudo tamen ac disciplina patri similem esse cogeret. In Verr. 5. c. 12.

LXXXVIII. Geschlecht.

a. O *generosam stirpem* & tamquam in unam arborem plura genera sic *in istam domum multorum insitam atque illuminatam sapientiam*! Clar. or. c. 38.

b. Summam video esse in te, Sulpici, dignitatem generis integritatis industriæ ceterorumque *ornamentorum* omnium, quibus fretum *ad consulatus petitionem aggredi* par est. Paria cognosce esse ista in L. Murena, atque ita paria, ut neque ipse dignitate vinci potuerit, neque te dignitate superarit. Contemsisti Murenæ genus, extulisti tuum. Quo loco si *tibi hoc sumis*, nisi qui *patricius* sit, neminem *bono genere esse natum:* facis, ut rursus plebs *in Aventinum sevocanda esse* videatur. Sin autem sunt *amplæ* & honestæ familiæ, & proavus Murenæ & avus prætores fuerunt, & pater, cum *amplissime atque honestissime ex prætura triumphasset*, hoc faciliorem huic gradum consulatus adipiscendi reliquit, quod is iam patri debitus a filio petebatur. Tua vero nobilitas, tametsi summa est, tamen hominibus litteratis & historicis est notior, populo vero & suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit *equestri loco*, avus nulla illustri laude celebratus. Itaque non *ex sermone hominum recenti* sed *ex annalium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuæ.* Quare ego te semper *in nostrum numerum aggregare* soleo, quod virtute industriaque perfecisti, ut, cum equitis Romani esses filius, summa tamen amplitudine dignus putarere. Nec mihi unquam minus in Q. Pompeio *novo homine* & fortissimo viro virtutis esse visum est, quam in homine nobilissimo M. Æmilio. Etenim eiusdem animi atque *ingenii* est, posteris suis, quod Pompeius fecit, *amplitudinem nominis, quam non accepe-*

 rit,

rit, tradere, *&*, ut Scaurus, *memoriam prope intermortuam generis ſui virtute renovare.* Quamquam ego iam putabam, multis viris fortibus ne ignobilitas obiiceretur generis, meo labore eſſe perfectum, qui non modo Curiis Catonibus antiquis illis fortiſſimis viris *novis hominibus*, ſed his recentibus Mariis & Didiis & Cœliis commemorandis *iacebant.* Cum ego vero tanto intervallo *clauſtra iſta nobilitatis refregiſſem:* ut aditus ad conſulatum poſthac, ſicut apud maiores noſtros fuit, non magis nobilitati quam virtuti pateret: non arbitrabar, cum ex familia vetere & illuſtri conſul deſignatus ab equitis Romani filio conſule defenderetur, de *generis novitate* accuſatores eſſe dicturos. Pro Mur. c. 7.

c. Non poſſunt omnes eſſe *patricii.* *Si verum quæris:* ne curant quidem, nec ſe æquales tui, Torquate, propter iſtam cauſam *abs te anteiri* putant. Ac ſi tibi nos *peregrini* videmur, *quorum iam & nomen & honos inveteravit & huic urbi & hominum famæ ac ſermonibus:* quam tibi illos competitores tuos peregrinos videri neceſſe erit, qui iam ex tota Italia delecti tecum de honore & de omni dignitate contendunt! Quorum cave tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum ſuffragiis *obruare.* Qui ſi *attulerint nervos & induſtriam:* mihi crede *excutient tibi iſtam verborum iactationem,* & te ex ſomno ſæpe excitabunt, nec patientur, ſe abs te, niſi virtute vincentur, honore ſuperari. Pro Sulla c. 8.

d. Quæret aliquis fortaſſe, tantumne *laborem* tantas inimicitias tot hominum *ſuſcepturus* es? Non ſtudio quidem Hercule ullo neque voluptate. Sed non idem mihi licet, quod iis, qui *nobili genere nati* ſunt, quibus omnia populi Romani *beneficia dormientibus deferuntur;* longe alia mihi *lege* in hac civitate & conditione vivendum eſt. *Venit enim mihi in mentem* M. Catonis hominis ſapientiſſimi, qui, cum ſe virtute non genere populo Romano commendari putaret, cum ipſe ſui generis initium ac nominis ab ſe gigni ac propagari vellet, hominum potentiſſimorum *ſuſcepit inimicitias*, & maximis in laboribus uſque ad ſummam ſenectutem ſumma cum glo-

gloria vixit. Poſtea Pompeius *humili atque obſcuro loco natus* nonne pluribus inimicitiis maximisque ſuis periculis ac doloribus ampliſſimos honores eſt adeptus? Modo L. Fimbriam C. Marium C. Coelium vidimus *non mediocribus inimicitiis ac laboribus contendere*, ut ad iſtos honores pervenirent, ad quos vos *per ludum & negligentiam* perveniſtis. Hæc eadem eſt *noſtræ rationis & regio & via*; horum nos hominum *ſectam atque inſtituta perſequimur.* Videmus, quanta ſit in invidia quantoque in odio apud quosdam homines nobiles *novorum hominum* virtus & induſtria; ſi tantum *oculos deiecerimus*, præſto eſſe inſidias; ſi *ullum locum aperuerimus ſuſpicioni aut crimini*, accipiendum eſſe ſtatim vulnus; eſſe nobis ſemper vigilandum ſemper laborandum, videmus. Inimicitiæ ſunt? *Subeantur.* Labores? *Suſcipiantur.* Etenim *tacitæ* magis & *occultæ* inimicitiæ timendæ ſunt quam *indictæ* & *apertæ.* Hominum nobilium non fere quiſquam noſtræ induſtriæ favet; nullis noſtris officiis *benivolentiam illorum allicere* poſſumus; quaſi *natura & genere diſiuncti ſint*, ita *diſſident a nobis animo ac voluntate.* Quare quid habent eorum inimicitiæ periculi, quorum animos iam ante habueris inimicos & invidos, quam ullas *inimicitias ſuſceperis!* In Verr. 5. c. 70. 71.

e. Clodius multos plane *in omnes partes* fefellit. Erat enim hominum opinioni nobilitate ipſa, *blanda conciliatruncula*, commendatus. Omnes boni ſemper nobilitati favemus, & quia utile eſt rei publicæ, nobiles homines eſſe dignos maioribus ſuis, & quia valet apud nos clarorum hominum & bene de re publica meritorum memoria etiam mortuorum. Quia triſtem ſemper, quia taciturnum, quia *ſubhorridum* atque incultum videbant, & quod erat eo nomine, ut *ingenerata familiæ frugalitas videretur*: favebant, gaudebant, & ad integritatem maiorum ſpe ſua hominem vocabant, materni generis obliti. Pro Sextio c. 9.

LXXXIX.

LXXXIX. Herrſchaft. Bediente.

a. Nemo eſt in magna familia, qui neminem neque ſervum neque libertum improbum habeat. Pro S. Roſcio. c. 8.

b. Servi S. Roſcii *cum Chryſogono ſunt.* Ita credo litteris eorum & urbanitate Chryſogonus ducitur, ut inter ſuos omnium deliciarum atque omnium artium puerulos ex tot elegantiſſimis familiis lectos velit hos verſari homines pæne operarios ex Amerina diſciplina patris familiæ ruſticani. Non eſt ita profecto, iudices. Non eſt veriſimile, ut Chryſogonus horum litteras adamarit aut *humanitatem*, non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum & fidem. Eſt quiddam, quod occultatur, quod, quo ſtudioſius ab ipſis *opprimitur* & *abſconditur*, eo magis *eminet* & *apparet.* Pro S. Roſcio c. 41.

Vierzehnter Titel: Staat.

LXXXX. Vaterland.

1. *Hœchſte Vaterlandsliebe.*

a. Nos & eam patriam dicimus, ubi nati, & illam, qua excepti ſumus. Sed neceſſe eſt, caritate eam præſtare, qua rei publicæ nomen univerſæ civitatis eſt, pro qua mori & nos totos dedere, & *in qua noſtra omnia ponere & quaſi conſecrare debemus.* Dulcis autem non multo ſecus eſt, quæ genuit, quam illa, quæ excepit. Itaque ego, eſſe hanc meam patriam, prorſus nunquam negabo, *dum* illa ſit maior & hæc in ea contineatur. Leg. 2. c. 2.

b. M. Hæc eſt mea & huius fratris mei germana patria. Hic enim *orti ſtirpe antiquiſſima ſumus;* hic ſacra, hic genus, hic maiorum multa veſtigia. Quid plura! Hanc vides villam, ut nunc quidem eſt, *lautius ædificatam* patris noſtri ſtudio, qui cum eſſet infirma valetudine, hic fere *ætatem egit in litteris.* Sed hoc ipſo in loco, cum avus viveret, & antiquo more parva eſſet villa, ut illa Curiana in Sabinis, me ſcito eſſe natum. Quare *id*

eſt

eſt neſcio quid & latet in animo ac ſenſu meo, quo me plus hic locus fortaſſe delectet; ſiquidem etiam ipſe ille ſapientiſſimus vir, Ithacam ut videret, immortalitatem ſcribitur repudiaſſe.

A. Ego vero tibi iſtam iuſtam cauſam puto, cur huc libentius venias, atque hunc locum diligas. Quin ipſe, *vere dicam*, ſum ipſi villæ amicior factus, atque huic omni ſolo, in quo tu ortus & procreatus es. Movemur enim neſcio *quo pacto* locis ipſis, in quibus eorum, quos diligimus aut admiramur, adſunt veſtigia. Me quidem illæ ipſæ noſtræ Athenæ non tam operibus magnificis exquiſitisque antiquorum artibus delectant, quam recordatione ſummorum virorum, ubi quiſque habitare, ubi ſedere, ubi diſputare ſit ſolitus, ſtudioſeque eorum etiam ſepulchra contemplor. Quare iſtum, ubi tu es natus, plus amabo poſthac locum. Leg. 2. c. 1.

c. Noſtra patria delectat; cuius rei tanta eſt *vis* ac tanta *natura*, ut Ithacam illam *in aſperrimis ſaxulis tamquam nidulum affixam* ſapientiſſimus vir immortalitati anteponat. De or. 1. c. 44.

d. Quoniam *plurima beneficia continet patria*, & eſt antiquior parens quam is, qui, ut aiunt, creaverit: maior ei profecto quam parenti debetur gratia. De rep. l. 1. referente Nonio.

e. Cum *omnia ratione animoque luſtraveris*: omnium ſocietatum nulla eſt gratior, quam ea, quæ cum re publica eſt unicuique noſtrum. Chari ſunt parentes, chari liberi propinqui familiares: ſed *omnes omnium charitates patria una complexa eſt*; pro qua quis bonus dubitet *mortem oppetere*, ſi ei ſit profuturus! Offic. 1. c. 17.

f. Omnibus, qui patriam conſervarint adiuverint auxerint, certus eſt in cœlo & definitus locus, ubi *beati ævo ſempiterno fruantur*. Somn. Scip, c. 3.

2. *Gemæſſigte Vaterlandsliebe.*

a. Si ſapientis eſt, carere patria: eſt duri, non deſiderare; & ſi re publica non poſſis frui: ſtultum eſt, nolle privata. Fam. 4. ep. 9.

b. Ad

b. Ad omnem *rationem* Teucri vox accommodari poteſt: patria eſt, ubicunque eſt bene. Socrates quidem cum rogaretur, cuiatem ſe diceret, *mundanum* inquit. Totius enim mundi ſe incolam & civem arbitrabatur. Tuſc. 5. c. 37.

3. *Feindſelige Geſinnung gegen das Vaterland.*

a. *Operæ pretium eſt*, libertinorum hominum *ſtudia* cognoſcere, qui, ſua virtute fortunam civitatis conſecuti, hanc vero ſuam patriam eſſe iudicant, quam quidam hinc nati & *ſummo nati loco* non patriam ſuam ſed urbem hoſtium eſſe iudicaverunt. Sed quid ego hoſce ordines hominesque commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis res publica, quos denique libertas ea, quæ dulciſſima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam excitavit! Servus eſt nemo, qui modo tolerabili conditione ſit ſervitutis, qui non audaciam civium perhorreſcat, qui non *hæc* ſtare cupiat, qui non tantum, quantum audet & quantum poteſt, conferat ad communem ſalutem voluntatis. In Cat. 4. c. 8.

b. Ut leges omnium ſalutem ſingulorum ſaluti anteponunt: ſic vir bonus & ſapiens & legibus parens & civilis officii non ignarus utilitati omnium plus, quam unius alicuius aut ſuæ, *conſulit*. Nec magis vituperandus eſt proditor patriæ quam *communis utilitatis aut ſalutis deſertor* propter ſuam utilitatem & ſalutem. Ex quo fit, ut laudandus ſit is, qui *mortem oppetat pro re publica*, qui doceat, cariorem eſſe patriam nobis quam nosmetipſos. Quoniamque illa *vox inhumana & ſcelerata ducitur* eorum, qui negant ſe recuſare, quo minus ipſis mortuis terrarum omnium deflagratio conſequatur, quod vulgari quodam verſu pronuntiari ſolet: certe verum eſt, etiam iis, qui aliquando futuri ſint, eſſe propter ipſos *conſulendum*. Fin. 3. c. 19.

c. Unum genus eſt adverſum infeſtumque nobis eorum, *quos Clodii furor rapinis & incendiis & omnibus exitiis publicis pavit*, qui heſterna *etiam* concione incitati ſunt, ut *vobis voce præirent*, quid iudicaretis. Quorum clamor, ſi quis forte fuerit, admonere

monere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui ſemper genus illud hominum clamoresque maximos pro veſtra ſalute neglexit. Pro Mil. c. 2.

LXXXXI. Das gemeine Weſen.

1. *Ueberhaupt.*

a. Nihil eſt illi principi deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quam concilia cœtusque hominum, quæ *civitates* appellantur. Somn. Scip. c. 3.

b. Res publica eſt res populi. Populus autem non omnis cœtus multitudinis, ſed *cœtus iuris conſenſu & utilitatis communione ſociatus.* De rep. l. 3. referente Auguſtino de civit. dei l. 2. c. 21.

c. Ut in fidibus ac tibiis atque cantu ipſo concentus quidam tenendus ex diſtinctis ſonis, *quem immutatum ac diſcrepantem aures eruditæ ferre non poſſunt*, isque concentus ex diſſimillimarum vocum moderatione concors tamen efficitur & *congruens:* ſic *ex ſummis & infimis & mediis interiectis ordinibus ut ſonis moderata ratione* civitas conſenſu diſſimillimorum concinit; & quæ harmonia a muſicis dicitur in cantu, ea eſt in civitate concordia, arctiſſimum atque optimum omni in re publica *vinculum incolumitatis,* quæ ſine iuſtitia nullo eſſe pacto poteſt. De rep. l. 3. referente Auguſtino de civ. dei l. 2. c. 21.

d. Statuo, eſſe *optime conſtitutam rem publicam,* quæ ex tribus generibus illis, regali optimo & populari, *confuſa modice* nec *puniendo irritet animum immanem ac ferum,* nec *omnia prætermittendo licentia cives deteriores reddat.* De rep. c. 2. referente Nonio.

e. Rei publicæ *ſimplex cauſa,* conſtans ratio, plena conſenſionis omnium, plena concordiæ. Collegas adiutores habebat T. Annius; conſulis alterius ſummum *ſtudium*, alterius animus bene placatus; de prætoribus unus *alienus*; ſenatus incredibilis *voluntas*; equitum Romanorum *animi ad cauſam excitati*; *erecta Italia.* Pro Sextio c. 40.

2. *In*

Staatliche Bibliothek
Regensburg

2. *In der Republik müssen Gesetze und Gerechtigkeit herrschen.*

a. Res publica res est populi, cum bene ac iuste *geritur* sive ab uno rege sive a paucis optimatibus, sive ab universo populo. Cum vero iniustus est rex, quem *tyrannum* voco, aut iniusti optimates, quorum consensus *factio* est, aut iniustus ipse populus, cui nomen usitatum nullum reperio, nisi ut etiam ipsum tyrannum appellem: non iam vitiosa sed omnino nulla est res publica; quoniam non res populi, *cum tyrannus eam factioque capessat*, nec ipse populus iam populus est, si sit iniustus; quoniam non est multitudo iuris consensu & utilitatis communione sociata. De rep. l. 3. referente Augustino l. 3. de civ. dei c. 21.

b. Plato novam quandam finxit in libris civitatem. *Usque eo* illa, quæ dicenda de iustitia putabat, a vitæ consuetudine & a civitatum moribus *abhorrebant*. De or. l. 1. c. 52.

c. In primis videndum erit ei, qui rem publicam administrabit, ut suum quisque teneat, neque de bonis privatorum publice diminutio fiat. Perniciose enim Philippus in tribunatu, cum legem agrariam ferret, quam tamen antiquare facile passus est, & in eo vehementer se moderatum præbuit. Sed cum in agendo multa populariter tum illud male dixit: non esse in civitate duo millia hominum, qui *rem* haberent. *Capitalis omnino oratio* & *ad æquationem bonorum pertinens*. Qua peste quæ potest esse maior! Hanc enim ob causam maxime, ut sua *tenerentur*, res publicæ civitatesque constitutæ sunt. Nam etsi duce natura congregabantur homines: tamen spe custodiæ rerum suarum urbium præsidia quærebant. Danda etiam opera est, ne, quod apud maiores nostros sæpe fiebat, propter ærarii tenuitatem assiduitatemque bellorum tributum sit conferendum; idque ne eveniat, multo ante erit providendum. *Sin qua necessitas huius muneris alicui rei publicæ obvenerit* (malo enim alteri quam nostræ ominari, neque tamen de nostra sed de omni re publica disputo) danda erit opera, ut omnes intelligant, si salvi esse velint, necessitati esse parendum. Offic. 2. c. 21.

d. Nec domus nec res publica *ratione quadam & disciplina designata* videtur, si in ea nec recte factis præmia exstent ulla nec supplicia peccatis. De nat. deor. l. 3. c. 35.

3. *Republikanische Klugheit.*

Nunquam præstantibus in re publica gubernanda viris laudata est *in una sententia perpetua permansio.* Sed ut in navigando *tempestati obsequi* artis est, etiamsi *portum tenere* non queas, cum vero id possis *mutata velificatione* assequi, stultum est, eum tenere cum periculo cursum, quem ceperis, potius, quam eo commutato, quo velis, tandem pervenire: sic, cum omnibus nobis in administranda re publica propositum esse debeat id, quod a me sæpissime dictum est, *cum dignitate otium*, non idem semper dicere, sed idem semper spectare debemus. Famil. 1. ep. 9.

4. *Flor des gemeinen Wesens.*

a. Mitylenæ urbs est & natura & situ & *descriptione* ædificiorum & pulchritudine in primis nobilis, agri iucundi & fertiles. Leg. agr. 2. c. 16.

b. Cum multis locis nostrorum hominum *ingenia* virtutesque soleo mirari, tum maxime in iis studiis, quæ sero admodum expetita in hanc civitatem e Græcia transtulerunt. Nam cum a primo urbis ortu *regiis institutis* partim etiam legibus auspicia cæremoniæ comitia provocationes patrum consilium equitum peditumque descriptio tota res militaris *divinitus esset constituta*: tum *progressio admirabilis incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est*, dominatu regio re publica liberata. Nec vero hic locus est, ut de moribus *institutis*que maiorum & disciplina ac *temperatione civitatis* loquamur. Tusc. 4. c. 1.

c. Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri & conservare non posse. Pro lege Man. c. 5.

d. Cogitanti mihi sæpenumero & *memoria vetera repetenti* perbeati fuisse illi videri solent, qui in optima re publica, cum & honoribus & rerum gestarum gloria florerent, eum *vitæ cursum tenere* potuerunt,

ut vel *in negotio ſine periculo* vel *in otio cum dignitate* eſſe poſſent. De or. 1. c. 1.

e. Millies perire eſt melius, quam in ſua civitate ſine armorum præſidio non poſſe vivere. *Præſidium charitate & benivolentia civium ſeptum oportet eſſe, non armis.* In Anton. 2. c. 44.

f. Non de virtute conſtantia gravitate provinciæ Galliæ taceri poteſt. Eſt enim ille *flos Italiæ*, illud *firmamentum imperii populi Romani*, illud *ornamentum dignitatis.* Tantus autem eſt conſenſus municipiorum coloniarumque provinciæ Galliæ, ut omnes ad auctoritatem huius ordinis maieſtatemque populi Romani defendendam *conſpiraſſe* videantur. In Anton. 3. c. 5.

5. *Verfall und Untergang des gemeinen Weſens.*

a. Moribus antiquis res ſtat Romana viriſque. Quem quidem Ennius verſum vel brevitate vel veritate *tamquam ex oraculo mihi quodam eſſe effatus videtur.* Nam neque viri, niſi ita *morata civitas* fuiſſet, neque mores, niſi hi viri præfuiſſent, aut *fundare* aut *tam diu tenere* potuiſſent tantam & tam longe lateque imperantem rem publicam. Itaque ante noſtram memoriam & mos ipſe patrius præſtantes viros adhibebat, & veterum morem ac maiorum *inſtituta* retinebant excellentes viri. Noſtra vero ætas, cum rem publicam ſicut picturam accepiſſet egregiam ſed iam evaneſcentem vetuſtate, non modo eam coloribus iisdem, quibus fuerat, renovare neglexit, ſed ne id quidem curavit, ut formam ſaltem eius & *extrema tamquam lineamenta* ſervaret. Quid enim manet ex antiquis moribus, quibus ille dixit rem ſtare Romanam! Quos ita *oblivione obſoletos* videmus, ut non modo non colantur ſed etiam ignorentur. Nam de viris quid dicam! Mores enim ipſi interierunt virorum penuria. Cuius tanti non modo *reddenda ratio* nobis, ſed etiam tamquam reis capitis quodammodo *dicenda cauſa eſt.* Noſtris enim vitiis, non caſu aliquo, rem publicam *verbo retinemus, reapſe vero iam pridem amiſimus.* De rep. l. 5. referente Auguſtino de civit. dei l. 2. c. 21.

b. Quæ

b. Quæ poteſt ſpes eſſe in ea re publica, in qua hominis impotentiſſimi atque intemperantiſſimi armis oppreſſa ſunt omnia, & in qua nec ſenatus nec populus vim habet ullam, nec leges ullæ ſunt, nec iudicia nec omnino *ſimulacrum aliquod aut veſtigium civitatis!* Fam. 10. ep. 1.

c. Quis poteſt aut deſerta per ſe patria aut oppreſſa beatus eſſe! Et ſi (ut nos a te admonemur) recte in illis libris diximus, nihil eſſe bonum niſi quod honeſtum, nihil malum, niſi quod turpe ſit: certe uterque iſtorum eſt miſerrimus, quorum utrique ſemper patriæ ſalus & dignitas poſterior ſua dominatione & domeſticis commodis fuit. Ad Att. 10. ep. 4.

d. Fuit quondam ita firma hæc civitas & valens, ut negligentiam ſenatus vel etiam iniurias civium ferre poſſet. Jam non poteſt. Ærarium nullum eſt; vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt; auctoritas principum cecidit; conſenſus ordinum eſt divulſus; iudicia perierunt; *ſuffragia diſtricta tenentur a paucis;* bonorum animus ad nutum noſtri ordinis expeditus iam non erit; civem, qui ſe pro patriæ ſalute opponat invidiæ, fruſtra poſthac requiretis. Quare hunc ſtatum, qui nunc eſt, qualiſcunque eſt, nulla alia re niſi concordia retinere poſſumus. Nam *ut meliore ſimus loco*, ne optandum quidem eſt illo impunito; *deteriore autem ſtatu ut ſimus*, unus eſt inferior gradus aut interitus aut ſervitutis. *Quò ne trudamur*, dii immortales nos admonent, quoniam iam pridem *humana conſilia ceciderunt.* Haruſp. reſp. c. 28.

e. *Agitur* nihil aliud in cauſa Rabirii, Quirites, quam ut nullum ſit poſthac in re publica publicum conſilium, nulla bonorum conſenſio contra improborum furorem & audaciam, *nullum extremis rei publicæ temporibus perfugium & præſidium ſalutis.* Pro C. Rab. c. 2.

f. Quæ eſt civitas? Omnisne conventus etiam furum & immanium? Omnisne etiam fugitivorum ac latronum congregata unum in locum multitudo? Certe negabis. Non igitur erat illa tum civitas, cum leges in illa nihil valebant, cum *iudicia iacebant*, cum *mos patrius occiderat*, cum ferro pulſis magiſtratibus

 ſena-

ſenatus nomen in re publica non erat. Prædonum ille concurſus & te duce latrocinium in urbe conſtitutum & *reliquiæ coniurationis a Catilinæ furiis ad tuum ſcelus furoremque converſæ*, non civitas erat. Itaque pulſus ego civitate non ſum, quæ tum nulla erat. Accerſitus in civitatem ſum, cum eſſet in republica conſul, qui tum nullus fuerat, eſſet ſenatus, qui tum occiderat, eſſet conſenſus populi liber, eſſet iuris & æquitatis (quæ vincula ſunt civitatis) repetita memoria. Parad. 4.

g. Quid miſerius, quid acerbius, quid luctuoſius vidimus! Templum ſanctitatis amplitudinis mentis conſilii publici, caput urbis, aram ſociorum, portum omnium gentium, ſedem ab univerſo populo Romano conceſſam uni ordini inflammari exſcindi funeſtari! Pro Mil. c. 33.

LXXXXII. Bürger. Patriot.

1. *Ueberhaupt.*

Nulla eſt gens ex omni regione terrarum neque tam *diſſidens a populo Romano odio quodam atque diſcidio*, neque tam *fide benivolentiaque coniuncta*, ex qua nobis interdictum ſit, ut neque *adſciſcere civem* aut *civitate donare* poſſimus. Pro Balbo c. 13.

2. *Guter Bürger.*

a. Privatum oportet æquo & pari cum civibus iure vivere neque *ſummiſſum & abiectum* neque *ſe efferentem*, tum in re publica ea velle, quæ tranquilla & honeſta ſint. Talem enim & ſentire & bonum civem dicere ſolemus. Peregrini autem & incolæ officium eſt, nihil præter ſuum negotium agere, *nihil de alio anquirere*, minimeque in aliena re publica eſſe curioſum. Offic. 1. c. 34.

b. Bonos cives primum *natura efficit*, *adiuvat* deinde *fortuna*. Omnibus enim bonis *expedit*, ſalvam eſſe rem publicam: ſed in iis, qui fortunati ſunt, id magis apparet. In Anton. 13. c. 8.

c. Conſervate rei publicæ *civem bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum.* Promitto hoc vobis

vobis & rei publicæ ſpondeo, ſi modo nos ipſi rei publicæ ſatisfecimus, nunquam hunc *a noſtris rationibus ſeiunctum fore.* Quod cum fretus noſtra familiaritate promitto, tum quod *dariſſimis ſe legibus iam obligarit.* Neque enim poteſt, qui hominem conſularem, quod ab eo rem publicam violatam diceret, *in iudicium vocarit*, ipſe eſſe in re publica civis turbulentus; non poteſt, qui ambitu ne abſolutum quidem patitur eſſe abſolutum, ipſe impune unquam eſſe largitor. Habet a Cœlio res publica duas accuſationes vel *obſides periculi* vel *pignora voluntatis.* Pro Cœlio c. 32.

3. *Patriotiſche Liebe Thætigkeit und Aufopferung.*

a. Res publica *me valde ſolicitat.* Faveo Curioni; Cæſarem honeſtum eſſe cupio; pro Pompeio emori poſſum: ſed tamen re publica nihil mihi eſt carius, *in qua tu non valde te iactas. Diſtrictus* enim mihi videris eſſe, quod & bonus civis & bonus amicus es. Fam. 2. ep. 15.

b. Quid ego de præſtantiſſimo viro T. Annio dicam, aut quis de tali cive ſatis digne unquam loquetur? Qui, cum videret, ſceleratum civem aut domeſticum potius hoſtem, ſi legibus uti liceret, iudicio eſſe *frangendum*; ſin ipſa iudicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem conſilio, manum manu, vim vi eſſe ſuperandam, primo *de vi poſtulavit;* poſteaquam ab eodem *iudicia ſublata eſſe* vidit, ne ille omnia vi poſſet efficere, curavit; qui docuit, neque tecta neque templa neque forum neque curiam ſine ſumma virtute ac maximis opibus & copiis *ab inteſtino latrocinio poſſe defendi*, qui primus poſt meum diſceſſum *metum bonis*, *ſpem audacibus*, *timorem huic ordini*, *ſervitutem depulit civitati.* In Sen. poſt red. c. 8.

c. Non dubitat agricola quàmvis ſenex quærenti, cui ferat, reſpondere: diis immortalibus, qui me non accipere modo hæc a maioribus voluerunt ſed etiam poſteris tradere. Seneſt. c. 7.

d. Senes laborant in eis, quæ ſciunt nihil omnino ad ſe pertinere. Serunt arbores, quæ alteri ſeculo proſint, ut ait Statius noſter in Synephebis. Seneſt. c. 7.

e. Quod precatus a Jove optimo maximo ceterisque diis immortalibus sum, Quirites, eo tempore, cum *me fortunasque meas pro vestra incolumitate otio concordiaque devovi*, ut, si meas *rationes* unquam vestræ saluti anteposuissem, sempiternam pœnam sustinerem mea voluntate susceptam, sin & ea, quæ ante gesseram, conservandæ civitatis causa gessissem, & illam miseram profectionem vestræ salutis gratia suscepissem, ut, quod odium scelerati homines & audaces in rem publicam & in omnes bonos *conceptum iam diu continerent*, id *in me uno potius quam in optimo quoque & in universa re publica deficeret*, hoc si animo in vos liberosque vestros fuissem, ut aliquando vos, patres conscriptos, Italiam universam *memoria mei misericordia desideriumque teneret*, *eius devotionis me esse convictum* iudicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio divino immortalique vestro maxime lætor, Quirites. Et si homini nihil est magis optandum quam *prospera æquabilis perpetuaque fortuna secundo vitæ sine ulla offensione cursu*: tamen, *si mihi tranquilla & placata omnia fuissent*, incredibili quadam & pæne divina, qua nunc vestro beneficio fruor, *lætitiæ voluptate* caruissem. Ad Quir. c. 1.

LXXXXIII. Regent.

1. *Ueberhaupt.*

a. Ut magistratibus leges: ita populo præsunt magistratus, vereque dici potest, *magistratum* esse *legem loquentem*, *legem* autem *mutum magistratum*. Leg. 3. c. 1.

b. Oportet & eum, qui paret, sperare, se aliquo tempore imperaturum, & illum, qui imperat, cogitare, brevi tempore sibi esse parendum. Leg. 3. c. 2.

c. Duo genera semper in hac civitate fuerunt eorum, qui versari in re publica atque *in ea se excellentius gerere* studuerunt, quibus ex generibus alteri se *populares* alteri *optimates* & haberi & esse voluerunt. Qui ea, quæ faciebant quæque dicebant, *multitudini iucunda* esse volebant, *populares*, qui autem

autem ita se gerebant, ut sua consilia *optimo cuique probarentur*, *optimates* habebantur. Quis ergo iste optimus quisque? Quis? De numero si quaeris: innumerabiles. Neque enim aliter *stare* possemus. Sunt *principes consilii publici*; sunt, qui *eorum sectam sequuntur*; sunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia; sunt municipales rusticique Romani; sunt negotia gerentes; sunt etiam libertini optimates. Numerus, ut dixi, huius generis *late & varie diffusus est*; sed genus universum (ut tollatur error) brevi *circumscribi* & definiri potest. Omnes optimates sunt, qui neque nocentes sunt nec natura improbi nec furiosi nec *malis domesticis impediti*. Esto igitur, ut hi sint, quam tu nationem appellasti, & qui *integri* sunt & *sani* & *bene de rebus domesticis constituti*. Horum qui voluntati commodis opinioni in gubernanda re publica *serviunt*, defensores optimatium ipsique optimates gravissimi & clarissimi cives nominantur & principes civitatis. Pro Sextio. c. 45.

d. Haec est una via, mihi credite, & laudis & dignitatis & honoris, a bonis viris sapientibus & *bene natura constitutis* laudari & diligi, nosse *descriptionem civitatis* a maioribus nostris sapientissime constitutam. Qui cum regum potestatem non tulissent: ita magistratus annuos *creaverunt*, ut consilium senatus rei publicae praeponerent sempiternum, deligerentur autem in id consilium ab universo populo, aditusque in illum summum ordinem omnium civium industriae ac virtuti pateret. Senatum rei publicae custodem praesidem propugnatorem collocaverunt; huius ordinis auctoritate uti magistratus, & quasi *ministros gravissimi consilii* esse voluerunt; senatum autem ipsum proximorum ordinum splendore confirmari, plebis libertatem & commoda tueri atque augere voluerunt. Haec qui *pro virili parte* defendunt, optimates sunt, cuiuscumque sint ordinis. Qui autem *praecipue suis cervicibus tanta munia atque rem publicam sustinent*, ii semper habiti sunt optimatium principes, *auctores & conservatores civitatis*. Huic hominum generi fateor multos adversa-

 rios

rios inimicos invidos esse, multa *proponi pericula*, multas *inferri iniurias*, magnos esse *experiundos & subeundos labores.* Sed mihi omnis oratio est cum *virtute*, nou cum *desidia*, cum *dignitate*, non cum *voluptate*, cum iis, qui se *patriae*, qui suis *civibus*, qui *laudi*, qui gloriae, non qui *somno* & *convivio* & *delectationi* natos arbitrantur. Nam si qui *voluptatibus ducuntur*, & *se vitiorum illecebris & cupiditatum lenociniis dediderunt*, *missos faciant honores*, nec *attingant rem publicam*, patiantur, viros fortes labore, se otio suo perfrui. Qui autem *bonam famam bonorum*, quae sola fere gloria nominari potest, expetunt, aliis otium quaerere debent & voluptates, non sibi. *Sudandum est his pro communibus commodis, adeundae inimicitiae, subeundae saepe pro re publica tempestates;* cum multis audacibus improbis nonnunquam etiam potentibus dimicandum. Haec audivimus de clarissimorum virorum consiliis & factis, haec accepimus, haec legimus. Neque eos *in laude positos* videmus, qui incitarunt aliquando populi animos ad seditionem, aut qui *largitione caecarunt mentes imperitorum*, aut qui fortes & claros viros & bene de re publica meritos *in invidiam aliquam vocaverunt.* Leves hos semper nostri homines & audaces & malos & perniciosos cives putaverunt. At vero qui horum *impetus & conatus represserunt*, qui auctoritate qui fide qui constantia qui magnitudine animi consiliis audacium restiterunt, ii graves, ii principes, ii duces, ii *auctores huius dignitatis atque imperii* semper habiti sunt. Pro Sextio c. 65.

e. Tanta in rei publicae bene gerendae spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut ex senatus consulto *legibus solutus* consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges *capere* licuisset! Quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex senatus consulto triumpharet! Quae in omnibus hominibus nova *post hominum memoriam* constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam haec, quae in hoc uno homine vidimus. Atque haec tot exempla tanta ac tam nova profecta sunt in

in eundem hominem a Quinto Catulo atque a ceterorum eiusdem dignitatis ampliſſimorum hominum auctoritate. Leg. Man. c. 21.

f. Dum neceſſe erat resque ipſa cogebat: unus omnia poterat. Qui poſteaquam *magiſtratus creavit legesque conſtituit*: ſua cuique procuratio auctoritasque eſt reſtituta. Pro S. Roſcio c. 48.

g. Senatui parendum de ſalute rei publicæ fuit, aut aliud *conſilium inſtituendum*, aut ſua ſponte faciendum. *Aliud conſilium ſuperbum, ſuum arrogans.* Utendum igitur fuit conſilio ſenatus. De or. 2. c. 39.

h. Qui poſſum non eſſe popularis, cum videam, hæc omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis ac nominis veſtri, otium domeſticum, denique omnia, quæ vobis cara atque ampla ſunt, *in fidem & quodammodo in patrocinium mei conſulatus eſſe collata!* Leg. agr. 2. c. 4.

i. Non natura neque diſſidio neque *odio penitus inſito* bellum neſcio quod habet ſuſceptum conſulatus cum tribunatu, quia perſæpe ſeditioſis atque improbis tribunis plebis boni & fortes conſules obſtiterunt, & quia vis tribunitia nonnunquam *libidini reſtitit conſulari.* Leg. agr. 2. c. 6.

k. Ut de univerſo ſenatu populus Romanus veriſſime iudicat, nullis rei publicæ temporibus hunc ordinem firmiorem atque fortiorem fuiſſe: ſic de unoquoque noſtrum, & maxime qui hoc loco ſententias dicimus, ſciſcitantur omnes; avent dicere, quid quiſque ſenſerit; ita de unoquoque, ut quemque meritum arbitrantur, exiſtimant. In Anton. 14 c. 7.

2. *Rechtsgelehrſamkeit Kriegswiſſenſchaft und Beredtſamkeit eines Regenten.*

Quoniam mihi videris iſtam ſcientiam iuris *tamquam filiolam oſculari tuam*: non patiar te *in tanto errore verſari*, ut iſtud neſcio quid, quod tantopere didiciſti, præclarum aliquid eſſe arbitrere. Aliis ego te virtutibus continentiæ gravitatis iuſtitiæ fidei ceteris omnibus conſulatu & omni honore ſemper digniſſimum iudicavi. Quod quidem ius civile didiciſti, non dicam operam perdidiſti: ſed illud dicam,

 nul-

nullam esse in illa disciplina munitam ad consulatum viam. Omnes enim artes, *quae nobis populi Romani studia conciliant*, & admirabilem dignitatem & pergratam utilitatem debent habere. Summa dignitas est in iis, qui *militari laude antecellunt*. Omnia enim, quae sunt in imperio & in statu civitatis, ab iis defendi & firmari putantur. Summa etiam utilitas, siquidem eorum consilio & periculo cum re publica tum etiam nostris rebus perfrui possumus. Gravis etiam illa est & plena dignitatis dicendi facultas, quae saepe valuit in consule deligendo, posse consilio atque oratione & senatus & populi & eorum, qui res iudicant, *mentes permovere*. Quaeritur consul, qui dicendo nonnunquam *comprimat tribunitios furores*, qui *concitatum populum flectat*, qui largitioni resistat. Non mirum, si ob hanc facultatem homines saepe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt; praesertim cum haec eadem res plurimas gratias firmissimas amicitias maxima studia pariat, quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est. Pro Mur. c. 10.

3. *Schweres Amt eines Regenten.*

a. O dii immortales! Quam *magnum* est, *personam in re publica tueri principis*, quae non animis solum debet sed etiam oculis servire civium! In Anton. 8. c. 10.

b. O conditiones miseras administrandarum provinciarum, in quibus diligentia plena simultatum est, negligentia vituperationum; ubi severitas periculosa est, liberalitas ingrata; sermo insidiosus, assentatio perniciosa; frons omnium familiaris, multorum animus iratus; iracundiae occultae, blanditiae apertae; venientes praetores exspectant, praesentibus inserviunt, abeuntes deserunt. Pro Flacco c. 35.

c. Multa sunt imposita senatorio ordini munera, multi labores, multa pericula non solum legum ac iudiciorum sed etiam rumorum ac temporum. Sic est hic ordo *quasi propositus atque editus in altum, ut ab omnibus ventis invidiae circumflari posse videatur*. In hac tam misera & indigna conditione vitae ne hoc quidem retinebimus, ut magistratibus nostris

noſtris in obtinendo iure noſtro ne contemtiſſimi ac deſpectiſſimi eſſe videamur? In Verr. 3. c. 41.

d. Hæc omnia imprudente Sulla facta eſſe certe ſcio. Neque enim mirum, cum eodem tempore & ea, quæ præterita ſint & ea, quæ videntur inſtare, præparet, cum & *pacis conſtituendæ* rationem & belli gerendi poteſtatem ſolus habeat, cum omnes in unum ſpectent, unus omnia gubernet, cum *tot tantisque negotiis diſtentus* ſit, ut reſpirare libere non poſſit, niſi aliquid non animadvertat, cum præſertim tam multi occupationem eius obſervent *tempusque aucupentur*, ut, ſimulatque ille deſpexerit, aliquid huiuſcemodi moliantur. Pro S. Roſcio. c. 8.

e. Quid miramur, Sullam, cum ſolus rem publicam gereret, *orbemque terrarum* regeret, imperiique maieſtatem, quam *armis receperat*, *legibus confirmaret*, aliqua animadvertere non potuiſſe! Niſi hoc mirum eſt, quod vis divina aſſequi non poſſit, ſi id mens humana adepta non ſit. Pro. S. Roſcio c. 45.

f. Prima ætate *incidimus in ipſam perturbationem diſciplinæ veteris*, & conſulatu *devenimus in medium rerum omnium certamen atque diſcrimen*, & *hoc tempus omne obiecimus iis fluctibus*, qui *per nos a communi peſte depulſi in nosmetipſos redundarunt*. De or. 1. c. 1.

g. Video, patres conſcripti, in me omnium veſtrum ora atque oculos eſſe converſos. Video, vos non ſolum de veſtro ac rei publicæ, verum etiam, ſi id depulſum ſit, de meo periculo eſſe ſolicitos. Eſt mihi iucunda in malis & grata in dolore veſtra erga me *voluntas*. Sed eam, per deos immortales, quæſo, *deponite*, atque obliti ſalutis meæ *de vobis ac de liberis veſtris cogitate*. *Mihi quidem ſi hæc conditio conſulatus data eſt*, ut omnes *acerbitates* omnes dolores cruciatusque perferrem: feram non ſolum fortiter ſed etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas ſalusque pariatur. Ego ſum ille conſul, cui non forum, in quo omnis æquitas continetur, non campus conſularibus auſpiciis conſecratus, non curia, ſummum auxilium omnium gentium, non domus, communeſ perfugium, non

lectus

lectus ad quietem datus, non denique hæc sedes honoris unquam *vacua mortis periculo atque insidiis fuit.* Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore in vestro timore *sanavi.* Nunc si hunc exitum consulatus mei dii immortales esse voluerunt, ut vos, patres conscripti, populumque Romanum ex cæde misera, coniuges liberosque vestros virginesque Vestales ex *acerbissima vexatione*, templa atque delubra hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex *fœdissima flamma*, totam Italiam *ex bello & vastitate eriperem:* quæcunque mihi uni *proponetur fortuna*, *subeatur.* Etenim si P. Lentulus suum nomen *inductus* a vatibus *fatale ad perniciem rei publicæ fore* putavit: cur ego non læter, meum consulatum *ad salutem rei publicæ prope fatalem exstitisse!* In Cat. 4. c. 1,

4. *Sorge des Regenten für das allgemeine Wohl.*

a. Quæ dixisti, Crasse, non modo senatum servire posse populo sed etiam debere: quis hoc philosophus tam *mollis* tam *languidus* tam *enervatus*, tam *omnia ad voluptatem corporis doloremque referens* probare posset, senatum servire populo, cui populus ipse *moderandi & regendi sui potestatem quasi quasdam habenas tradidisset!* De or. 1. c. 52.

b. Est proprium munus magistratus, intelligere, *se gerere personam civitatis*, debereque *eius dignitatem & decus sustinere*, servare leges, *iura describere*, ea fidei suæ commissa meminisse. Offic. 1. c. 34.

c. Est summa ratio & sapientia summi civis, commoda civium *defendere* non *divellere*, atque *omnes æquitate eadem continere.* Offic. 2. c. 23.

d. Sic quinto, ut opinor, in libro loquitur Scipio: Ut gubernatori cursus secundus, medico salus, imperatori victoria; sic moderatori rei publicæ beata civium vita *proposita est*, ut *opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honesta sit.* Huius enim operis maximi inter homines atque optimi illum esse perfectorem volo. Att. 8. ep. 11.

e. Omnes, qui rem publicam gubernabunt, consulere debebunt, ut earum rerum copia sit, quæ sunt

ſunt neceſſariæ. Quarum qualis comparatio fieri ſoleat & debeat, non eſt neceſſe diſputare. *Eſt enim in promtu.* Tantum locus *attingendus fuit.* Offic. 2. c. 21.

f. Habetis conſulem ex plurimis periculis atque ex media morte non ad vitam ſuam ſed ad ſalutem veſtram reſervatum. Omnes ordines ad conſervandam rem publicam mente voluntate ſtudio virtute voce conſentiunt; *obſeſſa facibus & telis impiæ coniurationis vobis ſupplex manus tendit* patria communis; vobis ſe, vobis vitam omnium civium, vobis arcem & capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Veſtæ perpetuum ac ſempiternum, vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque urbis tecta commendat. Præterea de veſtra vita, de coniugum veſtrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de ſedibus de focis veſtris hodierno die iudicandum eſt. Habetis ducem memorem veſtri, oblitum ſui, *quæ non ſemper facultas datur;* habetis omnes ordines, omnes homines, univerſum populum Romanum (id quod in civili cauſa hodierno die primum videmus) *unum atque idem* ſentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute ſtabilitam libertatem, quanta deorum benignitate *auctas exaggeratasque fortunas* una nox pæne delerit. Id ne unquam poſthac non modo *confici* ſed ne *cogitari* quidem poſſit a civibus, hodierno die providendum eſt. Atque hæc, non ut vos, *qui mihi ſtudio pæne præcurritis,* excitarem, locutus ſum, ſed ut mea vox, quæ debet eſſe in re publica princeps, *officio functa conſulari videretur.* In Cat. 4. c. 9.

g. *De ſumma ſalute veſtra* populique Romani, patres conſcripti, de veſtris coniugibus ac liberis, *de aris ac focis*, de fanis ac templis, de totius urbis *tectis* ac ſedibus, de imperio, de libertate, de ſalute Italiæ deque univerſa republica decernite diligenter, ut *inſtituiſtis*, ac fortiter. Habetis eum conſulem, qui & parere veſtris decretis non dubitet, & ea, quæ ſtatueritis, *quoad* vivet, defendere & per ſe ipſum *præſtare* poſſit. In Cat. 4. c. 11.

h. Rei

h. Rei publicæ cauſa, qua nulla res cuiquam *potior* eſſe debet, vos pro mea ſumma & vobis cognita in rem publicam *diligentia moneo*, pro *auctoritate conſulari hortor*, pro *magnitudine periculi obteſtor*, ut otio, ut paci, ut ſaluti, ut vitæ veſtræ & ceterorum civium *conſulatis*. Pro Mur. c. 40.

i. Quis non intelligit, omnes tibi rei publicæ partes *ægras* & *labantes*, ut ea his armis *ſanares* & *confirmares*, eſſe commiſſas! Pro Mil. c. 25.

k. Per deos immortales, colligite vos, tribuni plebis, deſerite eos, a quibus, niſi *proſpicitis*, brevi tempore deſeremini; *conſpirate nobiſcum;* conſentite cum bonis; *communem rem publicam* communi ſtudio atque amore defendite. Multa ſunt occulta rei publicæ vulnera, multa nefariorum civium pernicioſa conſilia; nullum externum periculum eſt; non rex non gens ulla non natio pertimeſcenda eſt; *incluſum malum inteſtinum ac domeſticum eſt.* Huic pro ſe quiſque noſtrum mederi, hoc omnes ſanare velle debemus. Erratis, ſi, ſenatum probare ea, quæ dicuntur a me, putatis, populum autem *eſſe in alia voluntate.* Omnes, qui ſe *incolumes* volunt, ſequentur auctoritatem conſulis, *ſoluti a cupiditatibus*, liberi a delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quodſi quis veſtrum *ſpe ducitur*, ſe poſſe *turbulenta ratione honori velificari ſuo:* primum me conſule id ſperare deſiſtat, deinde habeat me ipſum ſibi documento, quem equeſtri ortum loco conſulem videt, quæ vitæ via facillime viros bonos ad honorem dignitatemque perducat. Quodſi vos veſtrum mihi ſtudium, patres conſcripti, ad communem dignitatem defendendam *profitemini:* perficiam profecto id, quod maxime res publica deſiderat, ut huius ordinis auctoritas, quæ apud maiores noſtros fuit, eadem nunc longo intervallo rei publicæ reſtituta eſſe videatur. Leg. agr. 1. c. 9.

l. Cohortari auſus eſt accuſator vos, iudices, ut aliquando eſſetis ſeveri, aliquando *medicinam adhiberetis rei publicæ.* Non eſt ea medicina, cum *ſanæ parti corporis ſcalpellum adhibetur atque integræ; carnificina* eſt iſta & crudelitas. Hi medentur rei publicæ, qui *exſe-*

exsecant pestem aliquam tamquam strumam civitatis. Pro Sextio c. 65.

m. Est vestri consilii, patres conscripti, in posterum quam longissime providere. Idcirco in hac custodia & tamquam *specula* collocati sumus, ut *vacuum metu* populum Romanum nostra vigilia & prospicientia redderemus. Turpe est, *summo consilio orbis terræ, præsertim in re tam perspicua consilium intelligendi defuisse.* Eos consules habemus, eam populi Romani alacritatem, eum consensum Italiæ, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem res publica accipere possit sine culpa senatus. In Anton. 7. c. 7.

n. Ea erat non modo apud maiores nostros sed etiam nuper summa laus consularium: vigilare, *adesse animo*, semper aliquid pro re publica aut cogitare aut facere aut dicere. Ego Scævolam augurem *memoria teneo* bello Marsico, *cum esset summa senectute & perdita valetudine*, quotidie, simulatque luceret, facere omnibus *conveniendi sui* potestatem; neque eum quisquam illo bello vidit in lecto, senexque & debilis primus veniebat in curiam. Huius industriam maxime equidem vellem ut imitarentur ii, quos oportebat. In Anton. 8. c. 10.

o. Unum illud nescio, gratulerne tibi an timeam, quod mirabilis est exspectatio reditus tui: non quo verear, ne tua virtus opinioni hominum non respondeat, sed, mehercule, ne, cum veneris, non habeas iam, quod cures; ita sunt omnia debilitata iam prope & exstincta. Sed hæc ipsa nescio rectene sint litteris commissa. Quare cetera cognoscas ex aliis. Tu tamen, sive habes aliquam spem de re publica sive desperas, ea para *meditare cogita*, quæ esse in eo cive ac viro debent, qui *sit rem publicam afflictam & oppressam miseris temporibus ac perditis moribus in veterem libertatem ac dignitatem vindicaturus.* Fam. 2. ep. 5.

5. *Von dem Wohl des Regenten hangt das Wohl des Staats ab.*

a. Quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in re publica, *tam nihil unquam nec de sua nec de communi salute cogitans*, qui non intelligat, tua salute con-

contineri suam, & ex unius tua vita pendere omnium. Equidem *de te dies noctesque, ut debeo, cogitans* casus duntaxat humanos & incertos eventus valetudinis & naturae communis fragilitatem extimesco, doleoque, cum res publica immortalis esse debeat, *eam in unius mortalis anima consistere.* Pro Marc. c. 7.

b. Hoc, meo quidem animo, summi in patriam amoris mei signum esse debet certissimum, quod, cum abesse ab ea non possem sine summo dolore, hunc me perpeti, quam illam labefactari ab improbis, malui. Memineram, divinum illum virum atque *ex iisdem, quibus nos, radicibus natum ad salutem imperii huius* C. Marium summa senectute, cum prope vim iustorum armorum profugisset, primo senile corpus paludibus occultasse demersum, deinde ad infimorum ac tenuissimorum hominum Minturnis misericordiam confugisse, inde navigio perparvo, cum omnes portus terrasque fugeret, in oras Africae desertissimas pervenisse. Atque ille vitam suam, ne inultus esset, ad incertissimam spem & ad rei publicae statum reservavit. Ego, qui (quemadmodum multi in senatu me absente dixerunt) periculo rei publicae vivebam, quique ob eam causam consularibus litteris *de senatus sententia* exteris nationibus commendabar, nonne, si meam vitam deseruissem, rem publicam prodidissem? In quo quidem nunc me restituto vivit mecum simul exemplum fidei publicae, exemplum rei publicae defendendae. Quod si immortale retinetur: quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram! Pro Sextio c. 22.

6. *Uneigennützigkeit Billigkeit Gerechtigkeit des Regenten.*

a. Nullum est vitium *taetrius* quam avaritia, praesertim in principibus & rem publicam gubernantibus. *Habere enim quaestui rem publicam* non modo turpe est sed sceleratum & nefarium. Offic. 2. c. 22.

b. Fruendae iustitiae causa olim *bene morati reges constituti sunt.* Nam cum premeretur inops multitudo ab iis, qui maiores opes habebant: ad unum aliquem confugiebant virtute praestantem. Qui cum prohi-

prohiberet iniuria tenuiores æquitate constituenda: *summos cum infimis pari iure retinebat.* Offic. 2. c. 12.

c. Odiosum est, quod in elatione ac magnitudine animi facillime pertinacia ac nimia cupiditas principatus innascitur. Ut enim *apud Platonem est*, *omnem morem Lacedæmoniorum inflammatum esse cupiditate vincendi:* sic, ut quisque animi magnitudine maxime excellit, ita maxime vult princeps omnium esse vel potius solus esse. Difficile autem est, cum præstare omnibus concupieris, servare æquitatem, quæ est iustitiæ maxime propria. Ex quo fit, ut neque disceptatione vinci se ullo publico ac legitimo iure patiantur; *exsistunt*que in re publica plerumque largitores & factiosi, ut opes quam maximas consequantur, & sint vi potius superiores quam iustitia pares. Sed quo difficilius: hoc præclarius. Nullum est enim tempus, quod *iustitia vacare* debeat. Offic. 1. c. 19.

d. Omnino, qui *rei publicæ præfuturi sunt*, duo Platonis præcepta teneant: unum, ut utilitatem civium sic *tueantur*, ut, quidquid agunt, *ad eam referant* obliti commodorum suorum; alterum, ut totum *corpus rei publicæ* curent, ne, dum *partem aliquam tuentur*, *reliquas deserant.* Ut enim tutela, sic procuratio rei publicæ ad utilitatem eorum, qui commissi sunt, non ad eorum, quibus commissa, gerenda est. Qui autem *parti civium consulunt partem negligunt*, rem perniciosissimam in civitatem inducunt, seditionem atque discordiam. Ex quo evenit, ut alii populares, alii studiosi optimi cuiusque videantur, pauci universorum. Hinc apud Athenienses magnæ discordiæ ortæ; in nostra re publica non solum seditiones sed pestifera etiam bella civilia, quæ gravis & fortis civis in re publica dignus principatu fugiet atque oderit, tradetque se totum rei publicæ, neque opes aut potentiam consectabitur, totamque eam sic tuebitur, ut omnibus consulat. Nec vero criminibus falsis *in odium aut invidiam quemquam vocabit*, omninoque ita *iustitiæ honestatique adhærescet*, ut, dum eam conservet, quamvis graviter *offendat*, *mortemque oppetat* potius quam deserat illa, quæ dixi. Offic. 1. c. 25.

e. Jubet Plato, *quem ego auctorem vehementer sequor*, tantum *contendere* in re publica, quantum probare tuis civibus possis, *vim* neque parenti neque patriæ *afferri* debere. Fam. 1. ep. 9.

f. Quod Pompeius te, Domiti, huic quæstioni præesse maxime voluit, nihil *quæsivit* aliud, nisi iustitiam gravitatem humanitatem fidem. *Tulit, ut consularem necesse esset.* Credo, quod principum munus esse ducebat, *resistere levitati multitudinis & perditorum temeritati.* Ex consularibus te *creavit* potissimum. Dederas enim, quam contemneres *populares insanias*, iam ab adolescentia documenta maxima. Pro Mil. c. 8.

7. *Mæssigkeit des Regenten.*

a. Imperator *refrenet primum libidines*, iracundiam *teneat*, spernat voluptates, coerceat avaritiam, ceteras *animi labes repellat*; tum incipiat aliis imperare, cum *dedecori ac turpitudini parere* desierit. Dum quidem his obediet: non modo imperator sed liber habendus omnino non erit. Parad. 5.

b. Omnes sunt in Deiotaro regiæ virtutes, quod te, Cæsar, ignorare non arbitror, sed præcipua singularis & admiranda frugalitas. Etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. *Frugi hominem dici* non multum habet laudis in rege; fortem iustum severum beneficum liberalem, hæ sunt regiæ laudes, illa privata est. Ut volet, quisque accipiat. Ego tamen *frugalitatem*, id est modestiam & temperantiam, virtutem esse maximam iudico. Pro Deiot. c. 9.

c. Hæc ratio ac magnitudo animorum in maioribus nostris fuit, ut, cum in privatis rebus suisque sumtibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viverent, in imperio atque in publica dignitate *omnia ad gloriam splendoremque revocarent.* Quæritur enim *in re domestica continentiæ laus, in publica dignitatis.* Pro Flacco. c. 12.

8. *Guter vortrefflicher Regent.*

a. Imitemur nostros Brutos Camillos Ahlas Decios Curios Fabricios Maximos Scipiones Lentulos Aemi-

Aemilios innumerabiles alios, *quos in deorum immortalium cœtu ac numero repono.* Amemus patriam, *consulamus bonis*, præsentes fructus negligamus, *posteritatis gloriæ serviamus.* Id esse optimum putemus, quod erit rectissimum. Speremus, quæ volumus; sed, quod acciderit, feramus. Cogitemus denique, corpus virorum fortium magnorumque hominum esse mortale, animi vero motus & virtutis gloriam sempiternam. Pro Sextio c. 68.

b. Ligarius, cum diu recusans nihil profecisset, *provinciam accepit* invitus. Cui sic præfuit in pace, ut & *civibus* & *sociis* gratissima esset eius *integritas* & *fides.* Pro Lig. c. 1.

c. Et mediocriter doctos magnos in re publica viros & doctissimos homines *non nimis in re publica versatos* multos commemorare possumus. Qui vero utraque re excelleret, ut & doctrinæ studiis & regenda civitate princeps esset, quis facile præter Demetrium inveniri potest! De leg. 3. c. 6.

d. Nihil est tam populare quam id, quod ego vobis in hunc annum *consul popularis* affero, pacem tranquillitatem otium. Quæ nobis designatis timebatis, ea ne accidere possent, consilio meo ac *ratione provisa sunt.* Non modo vos eritis in otio, qui semper esse volueratis, verum etiam istos, quibus otiosi *negotium facessimus*, otiosos reddam. Etenim illis honores potestates divitiæ ex tumultu atque ex dissensionibus civium comparari solent; vos, quorum *gratia* in *suffragiis* consistit, *libertas* in *legibus*, *honos* in *iudiciis & æquitate magistratuum, res familiaris* in *pace,* omni ratione *otium tenere* debetis. Nam etsi ii, qui propter desidiam in otio vivunt, tamen in sua turpi inertia capiunt voluptatem: *sub* ipso otio, quo vos fortunam regitis, si hunc statum, quem habetis, esse meliorem non ignoratis, non ut quæsitum sed vita partum *otium tenueritis.* Quod ego & concordia, quam mihi *constitui* cum collega, invitissimis illis hominibus, quos in consulatu inimicos esse (delectat) *& animi & corporis actibus providi;* omnibus prospexi sane & *revocavi.* Idem tribunis plebis *denuntiavi, ne quid turbulenti me consule conflarent.* Summum & firmissimum

mum

mum eſt illud communibus fortunis præſidium, Quirites, ut, quales vos hodierno die maxima concione mihi pro ſalute veſtra præbuiſtis, tales reliquis temporibus populo Romano præbeatis. *Pro certo polliceor* hoc vobis atque *confirmo*, me eſſe perfecturum, ut iam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos univerſos in conſule deligendo *plurimum vidiſſe* fateantur. Leg. agr. 2. c. 37.

e. Non me regem, Torquate, dixeris, ne derideare. Niſi forte regium tibi videtur, ita vivere, ut non modo homini nemini ſed *ne cupiditati quidem ulli ſervias*, contemnere omnes libidines, non auri non argenti non ceterarum rerum indigere, in ſenatu *ſentire* libere, *populi utilitati* magis conſulere quam *voluntati*, nemini cedere, multis obſiſtere. Si hoc putas eſſe regium: me regem confiteor eſſe. Sin te potentia mea, ſi dominatio, ſi denique aliquod dictum arrogans aut ſuperbum *movet*: quin tu id potius profers quam *verbi invidiam contumeliamque maledicti?* Pro Sulla c. 8.

f. Nominatim in ſenatum vocabar. Veni exſpectatus. Multis ſententiis iam dictis *rogatus ſum ſententiam*. Dixi rei publicæ *ſaluberrimam*, mihi neceſſariam. Petebatur a me frumenti copia, annonæ vilitas, quaſi poſſem aliquid in ea re gerenda. *Ratio non habebatur*. Flagitabar bonorum expoſtulatione; improborum convicia ſuſtinere non poteram. Delegavi amico locupletiori, non quo illi ita de me merito onus illud imponerem (ſuccubuiſſem enim potius ipſe) ſed quia videbam id, quod omnes: quod nos de Pompeio polliceremur, id illum fide conſilio virtute auctoritate felicitate denique ſua facillime perfecturum. Itaque ſive hunc dii immortales fructum mei reditus populo Romano tribuunt, ut, quemadmodum diſceſſu meo frugum inopia fames vaſtitas cædes incendia rapinæ ſcelerum impunitas fuga formido diſcordia fuiſſet, ſic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, ſpes otii, tranquillitas animorum, iudicia, leges, concordia populi, ſenatus auctoritas mecum ſimul reducta videantur; ſive egomet aliquid adventu meo conſilio auctoritate diligentia

pro

pro tanto beneficio populo Romano *praestare* debui: *praesto promitto spondeo.* Nihil dico amplius. Hoc, quod satis est huic tempori, dico, rem publicam *annonae nomine* in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam. Num igitur in hoc officio, quod fuit praecipue meum, sententia mea reprehenditur? Rem maximam *eripui e peste summi periculi*, non solum eam, sed etiam vos a caede incendiis vastitate; nemo negat; cum ad causam caritatis accederet *iste speculator communium miseriarum*, qui semper *in rei publicae malis sceleris sui faces inflammavit.* Pro domo c. 7.

g. Frumenti in summa caritate maximum numerum miseram; negotiatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus eram visus *in omni officio diligentissimus.* Pro Plancio c. 26.

h. Frequentia vestrum incredibilis, Quirites, concioque tanta, quantam meminisse non videor, & *alacritatem mihi summam affert* rei publicae defendendae & spem recuperandae libertatis. Quamquam animus mihi nunquam defuit; tempora deseruerunt. Quae *simulac primum aliquid lucis ostendere* visa sunt: *princeps* vestrae libertatis defendendae fui. In Anton. 4. c. 1.

i. Murenam ego vobis, si quid habet aut *momenti commendatio* aut *auctoritatis confirmatio mea*, consul consulem, iudices, ita commendo, ut, cupidissimum otii, studiosissimum bonorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic coniurationi, quae nunc *rem publicam labefactat*, futurum esse, promittam & spondeam. Pro Mur. c. 41.

i. Flaccum vos modestissimum adolescentem, provinciae maximae sanctissimum virum, nostri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperatissimum legatum quaestoremque cognoverunt. Eum vos praesentes constantissimum senatorem, iustissimum praetorem, atque amantissimum rei publicae civem iudicastis. Pro Flacco c. 3.

k. Aliquanto serius, quam ipse vellet, Pompeius, invitissimis iis, qui mentem optimi ac fortissimi viri suis consiliis ac fictis terroribus *a defensione*

meæ ſalutis averterant, *excitavit illam ſuam non ſopitam ſed ſuſpicione aliqua retardatam conſuetudinem* rei publicæ bene gerendæ. Non eſt paſſus ille vir, qui ſceleratiſſimos cives, qui *acerrimos hoſtes*, qui *gentes feras atque inauditas*, qui *prædonum infinitam manum*, qui etiam *ſervitia* virtute victoriaque domuiſſet, qui, *omnibus bellis terra marique compreſſis*, *imperium populi Romani orbis terrarum terminis definiviſſet*, *rem publicam everti* ſcelere paucorum, quam ipſe non ſolum conſiliis ſed etiam ſanguine ſuo ſæpe defendiſſet. *Acceſſit ad cauſam publicam*; reſtitit auctoritate ſua reliquis rebus; de præteritis queſtus eſt; *fieri quædam ad meliorem ſpem inclinatio viſa eſt*. Pro Sextio c. 31.

l. Tu laudas Milonem & iure laudas. Quem enim unquam virum tam *immortali virtute præditum* vidimus, qui *nullo præmio propoſito* præter hoc, quod iam *contritum* & contemtum putatur, iudicium bonorum, *omnia pericula*, *ſummos labores*, *graviſſimas contentiones inimicitiasque ſuſcepit*, qui mihi unus ex omnibus civibus videtur re docuiſſe non verbis, quid oporteret a præſtantiſſimis viris in re publica fieri, & quid neceſſe eſſet: oportere hominum audacium *everſorum rei publicæ* ſceleri legibus & iudiciis reſiſtere; ſi leges non valerent, iudicia non eſſent, ſi *res publica vi conſenſuque audacium armis oppreſſa teneretur*, præſidio & copiis defendi vitam & libertatem neceſſe eſſe. *Hoc ſentire prudentiæ eſt*, *facere fortitudinis*, *& ſentire vero & facere perfectæ cumulatæque virtutis*. Pro Sextio c. 40.

m. Milo agebat auctoritate, agebat conſilio, agebat *per ſummum ordinem*, agebat exemplo bonorum & fortium civium, quid re publica quid ſe dignum eſſet, quis ipſe eſſet, quid ſperare quid maioribus ſuis reddere deberet, diligentiſſime cogitabat. Pro Sextio c. 40.

n. Cæſar ita *ad rem publicam acceſſit*, ut eam *confirmaret*, non ut *everteret*. *Omnes habeo cognitos ſenſus adoleſcentis*; nihil eſt illi re publica carius, nihil veſtra auctoritate gravius; nihil bonorum virorum iudicio optatius; nihil vera gloria dulcius. In Anton. 5. c 18.

n. Vi-

n. Video, abs te summam adhiberi diligentiam, *nullum æs alienum novum contrahi* civitatibus, vetere autem magno & gravi multos abs te esse liberatas urbes; complures *dirutas ac pæne desertas*, in quibus unam Joniæ nobilissimam alteram Cariæ, Samum & Halicarnassum, per te esse *recreatas*; nullas esse in oppidis seditiones nullas discordias; *provideri* abs te, ut civitates optimatum consiliis administrentur; *sublata* Mysiæ latrocinia, cædes multis locis *repressas*, pacem tota provincia *constitutam*, neque solum illa itinerum atque agrorum sed multo etiam plura & maiora oppidorum & furta & latrocinia esse *depulsa*; remotam a fama & a fortunis & ab otio locupletum illam *acerbissimam ministram prætorum avaritiæ, calumniam*; sumtus & tributa civitatum ab omnibus, qui earum civitatum fines incolant, tolerari æquabiliter; facillimos esse aditus ad te, patere aures tuas querelis omnium; nullius *inopiam* ac *solitudinem* non modo nullo *populari accessu ac tribunali* sed ne domo quidem tua & cubiculo esse exclusam; tuo toto denique in imperio nihil *acerbum* nihil crudele, atque omnia plena clementiæ mansuetudinis humanitatis. Ad Qu. fr. 1. ep. 1.

o. Princeps ingenii & doctrinæ Plato tum denique fore beatas res publicas putavit, si aut docti & sapientes homines eas regere cœpissent, aut, qui regerent, omne suum studium in doctrina ac sapientia collocassent. Hanc coniunctionem, videlicet potestatis & sapientiæ, saluti censuit civitatibus esse posse. Ad Qu. fr. 1. ep. 1.

p. Fuit in Cæsare ingenium ratio memoria litteræ cura cogitatio diligentia. Res bello gesserat quamvis rei publicæ calamitosas attamen magnas; multos annos regnare est meditatus; magno labore magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat; muneribus monumentis congiariis epulis *multitudinem imperitam lenierat*, suos præmiis, adversarios clementiæ specie devinxerat. Quid multa! *Attulerat iam liberæ civitati partim metu partim patientia consuetudinem serviendi.* Cum illo ego te dominandi cupiditate *conferre* possum, ceteris vero rebus nullo modo es

 compa-

comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo rei publicæ ſunt *inuſta*, hoc tamen boni eſt, quod didicit iam populus Romanus, quantum cuique crederet, *quibus ſe committeret*, *a quibus caveret*. Hæc igitur non cogitas? Non intelligis, ſatis eſſe viris fortibus, didiciſſe, quam ſit *re pulchrum beneficio gratum*, *fama glorioſum*, tyrannum occidere? An, cum illum homines non tulerint, te ferent? *Certatim poſthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occaſionis tarditas exſpectabitur.* In Anton. 2. c. 45. 46.

q. *Princeps* P. Lentulus, *parens ac deus noſtræ vitæ fortunæ memoriæ nominis* hoc *ſpecimen virtutis*, hoc *indicium animi*, hoc *lumen conſulatus ſui* fore putavit, ſi me mihi ſi meis ſi vobis ſi rei publicæ reddidiſſet. Qui ut eſt deſignatus: non dubitavit ſententiam de ſalute mea ſe & re publica dignam dicere. Cum a tribuno plebis vetaretur, cum *præclarum caput* recitaretur, ne quis *ad vos referret*, ne quis *decerneret*, ne *diſputaret*, ne *loqueretur*, ne *pedibus iret*: totam illam cauſam proſcriptionem non legem putavit, qua civis optime de re publica meritus *nominatim* ſine iudicio una cum ſenatu rei publicæ eſſet ereptus. *Ut* vero *iniit magiſtratum*, non dicam quid egerit prius, ſed quid omnino egit aliud, niſi ut, me conſervato, *veſtram in poſterum dignitatem auctoritatemque ſanciret!* Poſt red. in ſen. c. 3.

9. *Einigkeit mehrerer Regenten.*

a. Quis mihi in re publica poteſt aut debet eſſe coniunctior, quam is, cui res publica a me uno traditur *ſuſtinenda* magnis meis laboribus & periculis *ſuſtentata!* Quodſi in iis rebus repetendis, quæ mancipi ſunt, is *periculum iudicii præſtare* debet, qui *ſe nexu obligavit*: profecto etiam rectius in iudicio conſulis deſignati is potiſſimum conſul, qui conſulem declaravit, auctor beneficii populi Romani *defenſorque periculi* eſſe debebit. Ac ſi, ut nonnullis in civitatibus fieri ſolet, *patronus huic cauſæ publicæ conſtitueretur*: is potiſſimum *honore affecto* defenſor daretur, qui eodem honore præditus *non minus*

nus afferret ad dicendum auctoritatis quam facultatis. Quodsi *e portu solventibus* ii, qui iam *in portum ex alto invehuntur*, præcipere summo studio solent & tempestatum rationem & prædonum & locorum, quod natura affert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, *quibus nos perfuncti sumus*, ingrediantur: quo *tandem* me animo esse oportet prope iam *ex magna iactatione terram videntem* in hunc, *cui video maximas rei publicæ tempestates esse subeundas!* Quare si est boni consulis, non solum videre quid agatur, verum etiam providere quid futurum sit: ostendam alio loco, quantum salutis communis intersit, duos consules in re publica kalendis Ianuariis esse. Quod si ita est: non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas quam res publica ad communem salutem defendendam vocare. Pro Mur. c 2.

b. Dii faxint, ut meus collega vir fortissimus Catilinæ nefarium latrocinium armatus *opprimat*, ego togatus, vobis bonisque omnibus adiutoribus, hoc, *quod conceptum res publica periculum parturit, consilio discutiam & comprimam.* Pro Mur. c. 39.

10. *Schlechter Regent.*

a. Plerique ad honores adipiscendos & ad *rem publicam gerendam nudi* veniunt atque *inermes*, nulla cognitione rerum nulla scientia ornati. De or. 3. c. 33.

b. Ego, quam diu res publica per eos regebatur, quibus se ipsa commiserat, *omnes meas curas cogitationesque in eam conferebam.* Cum autem *dominatu unius omnia tenerentur*, neque esset unquam consilio aut auctoritati *locus*, socios denique tuendæ rei publicæ summos viros amisissem: nec *me angoribus dedidi*, quibus essem *confectus*, nisi iis restitissem, nec *rursum* indignis homine docto voluptatibus. Atque utinam res publica stetisset, quo cœperat, statu, nec *in homines non tam commutandarum rerum quam evertendarum cupidos incidisset!* Offic. 2. c. 1.

c. Crassus deploravit casum atque *orbitatem senatus*, *cuius ordinis a consule* (qui quasi parens bonus aut tutor fidelis esse deberet) *tamquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis*, neque vero esse mirandum, si, cum suis consiliis *rem publicam profligasset*, *consilium senatus a re publica repudiaret*. De or. 3. c. 1.

d. Si populo consulis: *remove te a suspicione* alicuius tui commodi. *Fac fidem*, te nihil nisi populi utilitatem & fructum, quærere. Sine, ad alios potestatem, ad te gratiam beneficii tui pervenire. Nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrorum animorum ac magnificentiæ. Quis legem tulit? Rullus. Quis maiorem partem populi suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis præfuit? Rullus. Quis tribus, quas voluit, vocavit *nullo custode sortitus*? Quis decemviros, quos voluit, *renuntiavit*? Idem Rullus. Quem principem *renuntiavit*? Rullum. Vix mehercule servis hoc eum suis, non vobis omnium gentium dominis, probaturum arbitrarer. Optimæ leges igitur hac lege sine ulla exceptione tollentur. Leg. agr. 2. c. 9.

e. Placent vobis hominum mores, placet ita *geri magistratus*, ut geruntur, placet socios sic *tractari*, *quod restat*, ut per hæc tempora *tractatos* videti? Cur hæc a me *opera consumitur*? Quid sedetis? Cur non in media oratione mea consurgitis atque disceditis? Vultis autem *istorum audacias ac libidines aliqua ex parte resecare*? Desinite dubitare, utrum sit utilius, *propter multos improbos uni parcere*, an *unius improbi supplicio multorum improbitatem coërcere*? Tametsi quæ ista sunt exempla multorum! Nam cum in causa tanta, cum in crimine maximo dici a defensore cœptum est, factitatum esse aliquid: exspectant ii, qui audiunt, exempla ex *vetere memoria* & monumentis ac litteris, plena dignitatis plena antiquitatis. Hæc plurimum solent & *auctoritatis* habere ad *probandum* & *iucunditatis* ad *audiendum*. In Verr. 3. c. 89.

f. Utrum, cum iudices sitis de pecunia capta *conciliata*, tantam pecuniam captam negligere, an, cum

lex

lex sociorum causa *rogata sit*, sociorum querimonias non audire? Verum hoc quoque *vobis remitto.* Negligite præterita, si vultis. Sed, ne *reliquas spes turbetis* atque omnes *provincias evertatis*, *id providete*, ne avaritiæ, quæ antehac *occultis itineribus atque angustis uti solebat*, auctoritate vestra *viam patefaciatis illustrem atque latam.* Nàm si hoc probatis, & si, hoc licere, pecunias isto nomine capi, indicatis: certe hoc, quod adhuc nemo nisi improbissimus fecit, posthac nemo nisi stultissimus non faciet. Improbi sunt, qui pecunias contra leges *cogunt;* stulti, qui, quod licere iudicatum est, prætermittunt. Deinde, iudices, videte, quam *infinitam* sitis hominibus licentiam pecuniarum eripiendarum daturi. Si, ternos denarios qui coëgit, erit absolutus: quaternos quinos denos denique aut vicenos coget alius. Quæ erit reprehensio? *In quo primum iniuriæ gradu resistere incipiet severitas iudicis?* Quotus erit iste denarius, qui non sit ferendus, & in quo primum æstimationis iniquitas atque improbitas reprehendatur? Non enim a vobis summa sed genus æstimationis erit comprobatum. Neque hoc potestis iudicare, ternis denariis æstimare licere. Ubi enim semel ab annonæ ratione & ab aratorum voluntate res *ad prætoris libidinem translata est:* non est iam in lege atque in officio sed in voluntate hominum atque in audacia positus modus æstimandi. Quapropter si vos semel in iudicando *finem æquitatis & legis transieritis*: scitote, vos nullum ceteris in æstimando finem improbitatis & avaritiæ reliquisse. In Verr. 3. c. 94.

g. Erat hic omnium sermo: Est rei publicæ magnum firmumque subsidium; habeo, quem opponam *labi* illi atque *coeno*; vultu, medius fidius, collegæ sui *libidinem levitatemque franget;* habebit senatus in hunc annum, quem sequatur; non deerit auctor & dux bonis. Mihi denique homines præcipue gratulabantur, quod habiturus essem contra tribunum plebis furiosum & audacem cum amicum & affinem tum etiam fortem & gravem consulem. Atque eorum alter fefellit neminem. Quis enim *clavum tanti*

im-

imperii tenere & *gubernacula rei publicæ tractare in maximo cursu ac fluctibus* posse arbitraretur hominem *emersum subito ex diuturnis tenebris lustrorum ac stuprorum, vino ganeis lenociniis adulteriisque confectum,* cum is *præter spem in altissimo gradu alienis opibus positus esset,* qui non modo *tempestatem intueri impendentem* temulentus sed ne lucem quidem insolitam adspicere posset. Pro Sextio c. 9.

h. Magnum nomen est magna species magna dignitas magna maiestas consulis. Non *capiunt angustiæ pectoris tui,* non *recipit levitas* ista non *egestas animi,* non *infirmitas ingenii sustinet* non insolentia rerum secundarum *tantam personam tam gravem tam severam.* In Pison. c. 11.

i. Quid stultius, quam inutilem potentiam, invidiosas opes, *cupiditatem dominandi præcipitem & lubricam* anteferre veræ gravi solidæ gloriæ! In Anton. 5. c. 18.

k. An tum eratis consules, cum, quacunque de re *verbum facere* cœperatis aut *referre ad senatum,* cunctus ordo *reclamabat* ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi prius *de me retulissetis,* cum vos, quamquam *fœdere obstricti tenebamini,* tamen cupere vos diceretis sed lege impediri? Quæ lex privatis hominibus esse lex non videbatur, *inusta* per servos, *incisa* per vim, *imposita* per latrocinium, sublato senatu, pulsis e foro bonis omnibus, *capta re publica,* contra omnes leges nullo scripta more. Hanc qui se metuere dicerent consules non dicam animi hominum sed fasti ulli ferre possunt? Nam si illam legem non putabitis, quæ erat contra omnes leges *indemnati civis atque integri capitis bonorumque tribunitia proscriptio,* hac tamen *obstricti pactione tenebamini:* quis vos non modo consules sed liberos fuisse putet, quorum *mens fuerit oppressa præmio, lingua adstricta mercede?* Sin illam vos soli legem putabitis: quisquam vos consules tunc fuisse aut nunc esse consulares putet, qui eius civitatis, in qua *in principum numero vultis esse,* non leges non instituta non mores non iura noritis? An, cum proficiscebamini paludati in provincias vel emtas vel ereptas,

con-

consules vos quisquam putavit? Itaque credo si minus frequentia sua vestrum egressum ornando atque celebrando: at omnibus saltem bonis ut consules, non tristissimis ut hostes aut proditores, prosequebantur. In Pison. c. 13.

l. *Magnus est in re publica campus*, ut sapienter dicere Crassus solebat, *multis apertus cursus ad laudem*. Utinam quidem illi principes viverent, qui me post meum consulatum, cum iis ipse cederem, principem non inviti videbant! Hoc vero tempore in tanta inopia constantium & fortium consularium quo me *dolore affici* creditis, cum alios male sentire, alios nihil omnino curare videam, alios *parum constanter in suscepta causa permanere* sententiamque suam non semper utilitate rei publicæ sed cum spe tum timore moderari! Quodsi quis *de contentione principatus laborat*, quæ nulla esse debet: stultissime facit, si vitiis cum virtute contendit. Ut enim cursu cursus: sic in viris fortibus virtus virtute superatur. Tu, si ego *de re publica optime sentiam*, ut me vincas, ipse pessime senties. Aut si ad me bonorum concursum fieri videbis: ad te improbos invitabis? Nollem primum rei publicæ causa, deinde etiam dignitatis tuæ. Sed si *principatus ageretur*, quem nunquam expetivi: quid *tandem* mihi esset optatius? Ego enim malis sententiis vinci non possum; bonis, forsitan possum & libenter. In Anton. 14. c. 7.

m. *Cum ad gubernacula rei publicæ temerarii atque audaces homines accedunt*: maxima ac miserrima naufragia fiunt. Invent. 1. c. 3.

n. Fuerat superior annus, in rei publicæ magno motu & multorum timore, tamquam intentus arcus in me unum, sicut vulgo ignari rerum loquebantur, re quidem vera in universam rem publicam, traductione ad plebem furibundi hominis ac perditi mihi irati, sed multo acrius otii & communis salutis inimici. Hunc vir clarissimus mihique, multis repugnantibus, amicissimus Cn. Pompeius omni cautione fœdere exsecratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me esse facturum. At ille nefarius, *ex omnium scelerum colluvione natus*, parum se fœdus

vio-

violaturum est arbitratus, nisi ipsum cautorem alieni periculi suis propriis periculis terruisset. Hanc *tætram immanemque belluam*, *vinctam auspiciis*, *alligatam more maiorum*, *constrictam legum sacratarum catenis*, *solvit* subito legum consul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel, ut non nemo putaret, mihi iratus, ignarus quidem certe & imprudens impendentium tantorum scelerum ac malorum, qui tribunus plebis felix in *evertenda* re publica fuit nullis suis nervis. Qui enim in eiusmodi vita nervi esse potuerunt hominis fraternis flagitiis, sororis stupris, omni inaudita libidine infamis? Sed fuit profecto quædam illa rei publicæ *fortuna fatalis*, ut ille cæcus atque amens tribunus plebis nancisceretur, quid dicam consules, hoccine ut ego appellem nomine eversores huius imperii, proditores vestræ dignitatis, hostes bonorum omnium? qui ad delendum senatum, affligendum equestrem ordinem, exstinguenda omnia iura atque instituta maiorum se illis fascibus ceterisque insignibus summi honoris atque imperii ornatos esse arbitrabantur. Quorum, per deos immortales, si nondum scelera vulneraque *inusta rei publicæ* vultis recordari: vultum atque incessum animis intueamini. Facilius facta eorum occurrent mentibus vestris, si ora ipsa oculis proposueritis. Pro Sextio c. 7.

11. *Des Regenten Beispiel stiftet viel Gutes oder Bœses.*

a. *Perniciose de re publica merentur* vitiosi principes, quod non solum *vitia concipiunt* sed *ea infundunt in civitatem*, neque solum obsunt, quod ipsi corrumpuntur, sed etiam quod corrumpunt, plusque exemplo quam peccato nocent. Atque hæc *lex dilatata in ordinem cunctum coangustari* etiam potest. Pauci enim atque admodum pauci *honore & gloria amplificati* vel corrumpere mores civitatis vel corrigere possunt. De leg. 3. c. 14.

b. Non tantum mali est peccare principes (quamquam est hoc magnum per se ipsum malum) quantum illud, quod permulti imitatores principium exsistunt.

ſtunt. Nam licet videre, ſi velis *replicare memoriam temporum*, qualescunque ſummi civitatis viri fuerunt, talem civitatem fuiſſe, quæcunque mutatio morum in principibus exſtiterit, eandem in populo ſecuturam. De leg. 3. c. 14.

2. *Verdiente Belohnung eines guten Regenten.*

Non C. Rabirium culpa delicti, non invidia *vitaque turpitudo* non denique veteres iuſtæ gravesque inimicitiæ civium *in diſcrimen capitis vocaverunt*, ſed ut illud ſummum auxilium maieſtatis atque imperii, quod nobis a maioribus eſt traditum, de re publica tolleretur; ut nihil poſthac auctoritas ſenatus, nihil *conſulare imperium*, nihil conſenſio bonorum contra *peſtem ac perniciem civitatis* valeret. Idcirco in his rebus *evertendis* unius hominis ſenectus infirmitas *ſolitudo*que tentata eſt. Quamobrem ſi eſt boni conſulis, cum *cuncta auxilia rei publicæ labefactari convellique* videat, *ferre opem* patriæ, *ſuccurrere* ſaluti fortunisque communibus, implorare civium fidem, *ſuam ſalutem poſteriorem ſaluti communi ducere:* eſt etiam bonorum & fortium civium, quales vos omnibus rei publicæ *temporibus* exſtitiſtis, *intercludere omnes ſeditionum vias*, munire præſidia rei publicæ, ſummum in conſulibus imperium, ſummum in ſenatu conſilium putare, *ea qui ſecutus ſit*, laude potius & honore quam pœna & ſupplicio dignum iudicare. Quamobrem labor in hoc defendendo præcipue meus eſt; ſtudium vero conſervandi hominis commune mihi vobiscum eſſe debebit. Pro Caio Rabirio c. 1.

LXXXXIIII. Regieren. Gehorchen.

a. Et imperandi & ſerviendi ſunt diſſimilitudines cognoſcendæ. Nam ut *animus corpori* dicitur imperare, dicitur etiam *libidini*, ſed *corpori* ut *rex civibus* ſuis aut *parens liberis*, *libidini* autem ut *ſervis dominus*, quod eam *coërcet & frangit:* ſic *regum* ſic *imperatorum* ſic *magiſtratuum* ſic *patrum* ſic *populorum imperia civibus ſociisque præſunt*, ut corpori animus; *domini* autem *ſervos ita fatigant*, ut *optima pars animi*, id eſt ſapientia, *eiusdem animi vitioſas imbecillasque partes*, ut libi-

libidines, ut iracundias, ut ceteras perturbationes. De rep. l. 3. referente Auguftino contra Pelagium c. 4.

b. Veri videndi cupiditati adiuncta eft appetitio quædam principatus, ut nemini parere animus *bene informatus a natura* velit, nifi præcipienti & docenti & utilitatis caufa iufte & legitime imperanti; ex quo animi magnitudo exfiftit humanarumque rerum contemtio. Offic. 1. c. 4.

c. Senatui parendum *de falute* rei publicæ fuit aut aliud confilium inftituendum, aut fua fponte faciendum. Aliud confilium fuperbum, fuum arrogans. Utendum igitur fuit confilio fenatus. De or. 2. c. 39.

d. Ignofce ignofce, Cæfar, fi *eius viri auctoritati rex Deiotarus ceffit*, quem nos omnes fecuti fumus. Pro Deiot. c. 4.

e. Varus *non mediocri cupiditate arripuit imperium*, fi illud imperium effe potuit, quod ad privatum clamore multitudinis imperitæ, nullo publico confilio, *deferebatur*. Pro Lig. c. 1.

f. Definant aliquando dicere, male aliquem locutum effe, fi quis vere ac libere locutus fit; definant fuam caufam *cum Chryfogono communicare*; definant, fi ille læfus fit, de fe aliquid detractum arbitrari. Videant, *ne* turpe miferumque fit, eos, qui *equeftrem fplendorem pati non potuerunt*, *fervi nequiffimi dominationem ferre poffe*. Quæ quidem dominatio in aliis rebus antea verfabatur; nunc vero, *quam viam muniret*, *quò iter affectet*, videtis, ad fidem, ad iusiurandum, ad iudicia veftra, ad id, quod folum prope in civitate *fincerum fanctumque* reftat. Pro S. Rofcio c. 48.

g. Maieftatem minuere eft de dignitate aut amplitudine aut poteftate populi aut eorum, quibus populus poteftatem dedit, aliquid derogare. Inv. 2. c. 17.

LXXXXV. Tyrann.

1. *Ueberhaupt*,

Blefamius tyrannum Cæfarem fcriberet? Multorum enim civium capita viderat; multos iuffu Cæfaris vexatos verberatos necatos, multas *afflictas & everfas*

everſas domos; armatis militibus refertum forum? Quæ ſemper in civili victoria ſenſimus, ea te victore non vidimus. Pro Deiot. c. 12.

2. *Tyranney des Sulla, Verres, Labienus, Piſo, Clodius und anderer.*

a. Quamdiu imperium populi Romani *beneficiis tenebatur non iniuriis*: bella aut pro ſociis aut *de imperio* gerebantur; exitus erant bellorum aut mites aut neceſſarii. *Regum populorum nationum portus erat & refugium ſenatus.* Noſtri autem magiſtratus imperatoresque *ex una hac re maximam laudem capere* ſtudebant, ſi provincias ſi ſocios æquitate & fide defendiſſent. Itaque illud *patrocinium orbis terræ* verius quam imperium poterat nominari. Senſim hanc conſuetudinem & diſciplinam iam antea minuebamus; poſt vero Sullæ victoriam penitus amiſimus. Deſitum eſt enim videri quidquam in *ſocios* iniquum, cum exſtitiſſet etiam in *cives* tanta crudelitas. Ergo in illo ſecuta eſt honeſtam cauſam non honeſta victoria. Eſt enim auſus dicere, *haſta poſita*, cum bona in foro venderet, & bonorum virorum & locupletum & certe civium, *prædam ſuam ſe vendere.* Secutus eſt, qui in *cauſa impia victoria etiam fœdiore* non ſolum ſingulorum civium bona publicaret, ſed univerſas quoque provincias regionesque *uno calamitatis iure comprehenderet.* Itaque vexatis & perditis exteris nationibus ad exemplum amiſſi imperii portari in triumpho Maſſiliam vidimus, & *ex ea urbe triumphari*, ſine qua nunquam noſtri imperatores *ex bellis transalpinis triumpharunt.* Multa commemorarem nefaria in ſocios, *ſi hoc uno ſol quidquam vidiſſet indignius.* Jure igitur *plectimur.* Niſi enim multorum impunita ſcelera tuliſſemus: *nunquam ad unum tanta perveniſſet licentia*; a quo quidem rei familiaris ad paucos, cupiditatum ad multos improbos venit hæreditas. Nec vero unquam *bellorum civilium ſemen & cauſa* deerit, *dum* hominis perditi *haſtam illam cruentam* & meminerint & ſperabunt. Quam P. Sulla cum *vibraſſet*, dictatore propinquo ſuo: idem ſexto & triceſimo anno poſt *a ſceleratiore haſta non receſſit.* Alter autem, qui in

in illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit quæstor urbanus. Ex quo debet intelligi, talibus *præmiis propositis* nunquam defutura bella civilia. Itaque *parietes urbis* modo stant & manent, iique ipsi iam extrema scelera metuentes; *rem vero publicam penitus amisimus.* Atque *in has clades incidimus* (redeundum est enim ad propositum) dum metui quam cari esse & diligi maluimus. Quæ si populo Romano iniuste imperanti accidere potuerunt: quid debent putare singuli! Itaque perspicuum est, benevolentiæ vim esse magnam, metus imbecillam. Offic. 2. c. 8.

b. Unus adhuc fuit *post Romam conditam* (dii immortales faxint, ne sit alter) cui res publica totam se tradidit *temporibus coacta & malis domesticis.* Hic tantum *potuit*, ut nemo illo invito nec bona nec patriam nec vitam retinere posset; *tantum animi habuit ad audaciam*, ut dicere in concione non dubitaret, bona civium Romanorum cum venderet, se prædam suam vendere. Eius omnes res gestas non solum *obtinemus*, verum etiam, propter maiorum incommodorum & calamitatum metum, publica auctoritate defendimus. Unum hoc illius senatus consulto reprehensum decretumque est, ut, *quibus ille de capite dempsisset*, hi pecunias in ærarium referrent. Statuit senatus, hoc ne illi quidem esse licitum, cui concesserat omnia, a populo factarum *quæsitarum*que rerum summas imminuere. In Verr. 3. c. 35.

c. Quas res *luxuries* in *flagitiis*, *crudelitas* in *suppliciis*, *avaritia* in *rapinis*, *superbia* in *contumeliis* efficere potuisset, eas omnes se, Verre prætore, per triennium pertulisse Siculi aiebant. In Cæcil. c. 1.

d. Verre prætore Siculi neque suas leges neque nostra senatus consulta neque communia iura *tenuerunt.* Tantum quisque habet in Sicilia, *quantum hominis avarissimi & libidinosissimi aut imprudentiam subterfugit aut satietati superfuit.* In Verr. act. 1. c. 4.

e. Verres ignem ex lignis viridibus atque humidis in loco angusto fieri iussit. Ibi hominem ingenuum, domi nobilem, populi Romani socium atque amicum fumo excruciatum semivivum reliquit. In Verr. l. 1. c. 17.

f. Esto,

f. Esto, eripe hæreditatem propinquis, da palæstritis, prædare in bonis alienis nomine civitatis. *Everte* leges testamenta voluntates mortuorum, iura vivorum. Num etiam *patriis Heraclium bonis exturbare* oportuit? Qui simulac profugit: quam impudenter, quam palam, quam *acerbe*, dii immortales, illa bona direpta sunt! Quam illa res *calamitosa Heraclio*, *quæstuosa Verri*, *turpis Siracusanis*, *miseranda omnibus* videbatur! In Verr. l. 2. c. 19.

g. Lugent omnes provinciæ; queruntur omnes liberi populi; regna denique iam omnia *de nostris cupiditatibus & iniuriis expostulant*. Locus *intra oceanum* iam nullus est neque tam longinquus neque tam reconditus, quò non per hæc tempora nostrorum hominum libido iniquitasque pervaserit. Sustinere iam populus Romanus omnium nationum, non vim non arma non bellum, sed lũctum lacrymas querimonias non potest. In eiusmodi re ac moribus si is, qui *erit adductus in iudicium*, cum *manifestis in flagitiis tenebitur*, alios eadem fecisse dicet: illi exempla non deerunt; rei publicæ salus deerit; si improborum exemplis improbi *iudicio ac periculo liberabuntur*. In Verr. 3. c. 89.

h. Quid! *De* Apollonio Dioclis filio Panormitano, *cui Gemino cognomen est*, *præteriri* potest? Ecquid hoc tota Sicilia clarius? Ecquid indignius, ecquid manifestius proferri potest? Quem is *ubi* Panormum venit, ad se vocari & *de tribunali citari* iussit concursu magno frequentiaque conventus. Homines statim loqui, mirari, quod Apollonius, homo pecuniosus, tam diu *ab isto maneret integer*; excogitavit nescio quid, attulit. Profecto homo dives repente a Verre non sine causa citatur; exspectatio summa omnium, quidnam id esset, cum *exanimatus* subito ipse accurrit cum adolescente filio (nam pater grandis natu iam diu *lecto tenebatur*). Nominat iste servum, quem *magistrum pecoris* esse diceret. Eum dicit coniurasse & alias *familias concitasse*. Is omnino servus in familia non erat. Eum statim *exhiberi* iussit. Apollonius affirmat, servum se omnino illo nomine habere neminem. Iste hominem arripi a tribunali & in carcerem con-

 iici

iici iubet. *Clamare* ille, cum raperetur, nihil se miserum fecisse, nihil commisisse, pecuniam *sibi esse in nominibus, numeratam in præsentia non habere.* Hæc cum maxime summa hominum frequentia *testaretur*, ut quivis intelligere posset, eum, quod pecuniam non dedisset, idcirco illa tam *acerba iniuria affici*, cum maxime, ut dico, hoc de pecunia *clamaret: in vincla coniectus* est. In Verr. 5. c. 7.

i. Quæ Verres in Apollonio fecit, ea primum breviter cognoscite, quot & quanta sint. Deinde hæc *expendite* atque æstimate pecunia. Reperietis, idcirco hæc in uno homine pecunioso tot constituta, ut ceteris formidines similium incommodorum atque exempla periculorum *proponerentur.* Primum insimulatio est repentina capitalis atque invidiosi criminis. Statuite, quanti hoc putetis, & quam multos redemisse. Deinde *crimen* sine *accusatore*, *sententia* sine *consilio*, *damnatio* sine *defensione.* Aestimate harum rerum pretia, & cogitate, in his iniquitatibus unum *hæsisse* Apollonium, ceteros profecto multos ex his incommodis *pecunia se liberasse.* Postremo tenebræ, vincula, carcer, inclusum ad supplicium, atque a conspectu liberum denique *a libero spiritu & communi luce seclusum.* Hæc vero, quæ vel vita redimi recte possunt, æstimare pecunia non queo. Hæc omnia sero redemit Apollonius iam *mœrore ac miseriis perditus*; sed tamen ceteros docuit, ante istius avaritiæ ac sceleri *ocurrere.* Nisi vero existimatis, hominem pecuniosissimum sine aliqua causa quæstus *iniectum ad tam incredibile crimen*, aut sine eadem causa repente a carcere emissum, aut hoc prædandi genus ab isto in illo uno adhibitum ac tentatum, & non per illum omnibus pecuniosis Siculis *metum propositum & iniectum.* In Verr. 5. c. 9.

k. Per eos dies, cum Verres cum pallio purpureo talarique tunica versaretur in conviviis muliebribus, non offendebantur homines, neque *moleste ferebant, abesse a foro magistratum*, non *ius dici*, non *iudicia fieri*, locum illum litteris *percrepare totum mulierum vocibus cantuque symphoniæ*; in foro *silentium esse summum causarum atque iuris.* Non ferebant homines

nes moleste. Non enim ius abesse videbatur a foro neque iudicia, sed vis & crudelitas & bonorum *acerba atque indigna direptio.* In Verr. 5. c. 13.

l. Tibi, Verres, nunquam venit in mentem, non tibi idcirco fasces & secures & tantam imperii vim tantamque ornamentorum omnium dignitatem datam, ut earum rerum vi & auctoritate *omnia repagula iuris pudoris & officii perfringeres*, ut omnia bona prædam tuam duceres, nullius *res* tuta, nullius domus clausa, nullius vita septa, nullius pudicitia munita contra tuam cupiditatem & audaciam posset esse. In Verr. 5. c. 15.

m. Errabas, Verres, & vehementer errabas, cum *te maculas furtorum & flagitiorum tuorum sociorum innocentium sanguine eluere*, arbitrabare, *præceps amentia ferebare*, qui te existimares *avaritiæ vulnera crudelitatis remediis posse sanare.* In Verr. 5. c. 46.

n. Tu, Verres, in provincia populi Romani prætor, *cum tibi maritimum bellum esset administrandum*, Mamertinis, ex fœdere quam deberent, navem per triennium *remisisti.* Tibi apud eosdem privatim navis oneraria maxima publice est ædificata. Tu a civitatibus pecunias classis nomine *coëgisti*; tu pretio remiges *dimisisti.* Tu, cum navis esset a quæstore & ab legato capta prædonum, archipiratam *ab omnium oculis removisti.* Tu, qui cives Romani esse dicerentur, qui a multis cognoscerentur, *securi ferire* potuisti. Tu tuam domum piratas abducere, in iudicium archipiratam domo producere ausus es. Tu in provincia tam splendida apud socios fidelissimos, cives Romanos honestissimos, in metu periculoque provinciæ dies continuos complures *in littore conviviisque iacuisti.* Te per eos dies nemo domi tuæ *convenire*, nemo in foro videre potuit. Tu sociorum atque amicorum ad ea convivia matresfamilias adhibuisti. Tu inter eiusmodi mulieres prætextatum tuum filium nepotem meum collocavisti; *ut ætati maxime lubricæ atque incertæ exempla nequitiæ parentis vita præberet.* Tu prætor in provincia cum tunica talari pallioque purpureo visus es. Tu propter amorem libidinemque tuam imperium navium legato populi Ro-

mani ademisti, Syracusano tradidisti. Tui milites in provincia Sicilia frugibus frumentoque caruere. Tua luxuria atque avaritia classis populi Romani a prædonibus capta & incensa est. *Post Syracusas conditas*, quem in portum nunquam hostis accesserat, in eo te prætore primum piratæ navigaverunt. Neque hæc tantaque *dedecora* dissimulatione tua neque oblivione hominum ac taciturnitate *tegere* voluisti, sed etiam navium præfectos sine ulla causa *de complexu parentum suorum hospitumque tuorum ad mortem cruciatumque rapuisti*, neque in parentum luctu atque lacrymis te mei nominis commemoratio *mitigavit*. Tibi hominum innocentium sanguis non modo voluptati sed etiam quæstui fuit. In Verr. 5. c. 52.

o. Furor quidam, sceleris & audaciæ comes, istius *effrenatum animum importunamque naturam tanta oppressit amentia*, ut nunquam dubitaret in conventu palam supplicia, quæ in *convictos maleficii* servos *constituta sunt*, ea in cives Romanos *exprom**ere*. In Verr. 5. c. 53.

p. Caius Servilius civis Romanus locutus erat liberius de Verris improbitate atque nequitia. Quod isti simulac *renuntiatum est*: hominem iubet Lilybæum *vadimonium Venerio servo promittere*. Promittit. Lilybæum venitur. Cogere eum cœpit, cum ageret nemo, nemo *postularet*, H-S duobus millibus *sponsionem facere* cum lictore suo, NI FURTIS QUÆSTUM FACERET. *Recuperatores* de cohorte sua dicit se daturum. Servilius & *recusare* & *deprecari*, ne iniquis iudicibus nullo adversario *iudicium capitis in se constitueretur*. Hæc cum maxime loqueretur: sex lictores circumsistunt *valentissimi* & ad pulsandos verberandosque homines exercitatissimi. *Cædunt acerrime virgis*. Denique proximus lictor Sestius converso bacillo oculos misero tundere vehementissime cœpit. Itaque, *illi cum sanguis os oculosque complesset*, concidit, cum illi nihilominis iacenti latera tunderentur, ut aliquando *spondere* se diceret. Sic ille *affectus*, illinc tum *pro mortuo sublatus* brevi postea est mortuus. Iste autem homo Venerius & *affluens omni lepore & venustate* de bonis illius in æde Veneris argenteum

Cupi-

Cupidinem posuit. *Sic etiam fortunis hominum abutebatur ad nocturna vota cupiditatum suarum.* In Verr. 5. c. 54.

q. Gavius Cosanus cum a Verre *in vincula coniectus esset*, & nescio qua ratione clam e *Latomiis* profugisset Messanamque venisset, qui prope iam Italiam & mœnia Rheginorum videret, & *ex illo metu mortis ac tenebris quasi luce libertatis & odore aliquo legum recreatus revixisset*: loqui Messanæ cœpit & queri, se civem Romanum *in vincla esse coniectum*, sibi recta iter esse Romam, *Verri se præsto advenienti futurum.* Non intelligebat miser, nihil interesse, utrum hæc Messanæ an apud ipsum in prætorio loqueretur. Nam Verres hanc sibi urbem delegerat, quam haberet *adiutricem scelerum, furtorum receptricem, flagitiorum omnium sociam.* Itaque ad magistratum Mamertinum statim deducitur Gavius; eoque ipso die casu Messanam Verres venit. Res *ad eum defertur*, esse civem Romanum, qui se Syracusis in *Latomiis* fuisse quereretur, quem iam ingredientem navem & *Verri nimis atrociter minitantem* a se retractum esse & asservatum, ut ipse *in eum statueret, quod videretur.* Agit hominibus gratias, & eorum erga se benevolentiam diligentiamque collaudat. Ipse *inflammatus scelere & furore* in forum venit. *Ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat.* Exspectabant omnes, quò tandem progressurus aut quidnam acturus esset, cum repente hominem proripi atque in foro medio nudari ac deligari & *virgas expediri* iubet. Clamabat ille miser, se civem esse Romanum, municipem Cosanum, *meruisse se* cum L. Pretio, splendidissimo equite Romano, qui Panormi negotiaretur, *ex quo* hæc Verres scire posset. Tum iste se comperisse ait, eum *speculandi* causa in Siciliam ab ducibus fugitivorum esse missum, cuius rei neque *index* neque *vestigium* aliquod neque suspicio esset ulla. Deinde iubet undique hominem proripi vehementissimeque verberari. Cædebatur virgis in medio foro Messanæ civis Romanus, cum interea nullus gemitus nulla vox alia inter dolorem *crepitumque plagarum* audiebatur nisi hæc: civis Romanus sum. Hac se commemoratione

civi-

civitatis *omnia verbera depulsurum cruciatumque a corpore deiecturum* arbitrabatur. Is non modo hoc non *perfecit*, ut virgarum vim deprecaretur, sed, cum imploraret sæpius usurparetque nomen civitatis, crux crux inquam infelici & ærumnoso, qui nunquam istam potestatem viderat, comparabatur. O nomen dulce libertatis! O ius eximium nostræ civitatis! O lex Porcia legesque Semproniæ! *O graviter desiderata* & aliquando reddita plebi Romanæ tribunitia potestas! *Huccine tandem omnia reciderunt*, ut cives Romani in provincia populi Romani, in oppido fœderatorum, ab eo, qui beneficio populi Romani fasces & secures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur? Quid! Cum ignes candentesque laminæ ceterique cruciatus *admovebantur!* Si te illius *acerba imploratio* & vox miserabilis non inhibebat: ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu & gemitu maxime commovebare? *In crucem tu agere* ausus es quemquam, qui se civem Romanum diceret? In Verr. 5. c. 61. 62. 63.

r. Testes *ex eo genere* a me sunt dati, non *qui* novisse Gavium, sed *qui* se vidisse dicerent, cum is, qui se civem Romanum esse clamaret, *in crucem ageretur*. Hoc tu, Verres, idem dicis, hoc tu confiteris, illum clamitasse, se civem esse Romanum, apud te nomen civitatis ne tantum quidem valuisse, ut *dilationem aliquam crucis, ut crudelissimi tæterrimique suplicii aliquam parvam moram saltem posset afferre. Hoc teneo, hic hæreo*, hoc sum contentus uno. Omitto aut negligo cetera. *Sua confessione induatur ac iuguletur* necesse est. Qui esset, ignorabas? *Speculatorem* esse suspicabare? Non quæro, qua suspicione. Tua te accuso oratione. Civem Romanum se esse dicebat. Si tu apud Persas aut in extrema India deprehensus, Verres, ad supplicium ducerere: quid aliud clamitares, nisi te civem esse Romanum? Et si tibi ignoto apud ignotos, apud barbaros, apud *homines in extremis atque ultimis gentibus positos* nobile & illustre apud omnes nomen tuæ civitatis profuisset: ille, quisquis erat, *quem tu in crucem rapiebas*, qui tibi esset ignotus, cum civem se Romanum esse diceret, apud te prætorem

si non *effugium*, ne moram quidem mortis *mentione & usurpatione civitatis* assequi potuit. In Verr. 5. c. 64.

*f. Quid attinet, cum Mamertini *more atque instituto suo* crucem fixissent post urbem in via Pompeia, te iubere in ea parte figere, quæ *ad fretum spectaret*, & hoc addere, quod negare nullo modo potes, quod omnibus audientibus dixisti palam, te idcirco illum locum deligere, ut ille, qui se civem Romanum esse diceret, *ex cruce Italiam cernere ac domum suam prospicere* posset. Itaque illa crux sola post conditam Messanam illo in loco fixa est. Italiæ conspectus ad eam rem ab isto delectus est, ut ille in dolore cruciatuque moriens *perangusto fretu divisa servitutis ac libertatis iura cognosceret*, Italia autem *alumnum* suum *servitutis ac extremo summoque supplicio affectum* videret. *Facinus* est, *vinciri* civem Romanum, *scelus verberari*, *prope parricidium necari*. Quid dicam, *in crucem tollere*! Verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest. Non fuit his omnibus iste contentus. Spectet, inquit, patriam; in conspectu legum libertatisque moriatur. Non tu hoc loco Gavium, non unum hominem nescio quem civem Romanum, sed *communem libertatis & civitatis causam in illum cruciatum & crucem egisti*. In Verr. 5. c. 66.

t. Porcia lex *virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit*; Labienus misericors *flagella retulit*. Porcia lex *libertatem civium lictori eripuit*; Labienus homo popularis *carnifici tradidit*. C. Gracchus legem tulit, *ne de capite civium Romanorum iniussu vestro iudicaretur*; hic popularis a duumviris, iniussu vestro, non iudicari de cive Romano sed *indicta causa civem Romanum capitis condemnari coëgit*. Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cuiusquam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modo suppliciis inusitatis sed etiam *verborum inaudita crudelitate violare libertatem* huius populi, tentare mansuetudinem commutare *disciplinam* conatus es? Namque hæc tua, quæ te hominem clementem popularemque delectant: I LI-

 CTOR

CTOR, COLLIGA MANUS, quæ non modo huius libertatis mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem aut Numæ Pompilii, sed Tarquinii superbissimi atque crudelissimi regis ista sunt *cruciatus carmina*, quæ tu homo lenis ac popularis libentissime commemoras: CAPUT OBNUBITO, ARBORI INFELICI SUSPENDITO, quæ verba, Quirites, iam pridem in hac re publica *non solum tenebris vetustatis verum etiam luce libertatis oppressa sunt.* Pro C. Rab. c. 4.

u. Quis vestrum hoc non audivit, quis ignorat, Achæos ingentem pecuniam pendere Pisoni quotannis! Vectigal ac portorium Dyrrhachinorum totum *in huius unius quæstum esse conversum!* Urbem Byzantiorum vobis atque huic imperio fidelissimam *hostilem in modum esse vexatam*, quò ille, postquam nihil *exprimere* ab egentibus, nihil ulla vi a miseris *extorquere* potuit, cohortes in hiberna misit, his præposuit, quos putavit fore *diligentissimos satellites scelerum ministros cupiditatum suarum.* Omitto iurisdictionem in libera civitate contra leges senatusve consulta, cædes relinquo, libidines prætereo, quarum *acerbissimum exstat iudicium*, & ad insignem memoriam turpitudinis & pæne ad iustum imperii nostri odium, quod constat, nobilissimas virgines *se in puteos abiecisse*, & *morte voluntaria nefariam turpitudinem depulisse.* Prov. consul. c. 3.

x. Clodius cum statuisset, omni scelere in prætura *vexare rem publicam*, videretque, ita *tracta esse* comitia anno superiore, ut non multos menses *præturam gerere* posset (qui non *honoris gradum spectaret*, ut ceteri, sed & Paulum *collegam effugere* vellet singulari virtute civem, & annum integrum ad *dilacerandam rem publicam* quæreret) subito *reliquit annum suum seque in annum proximum transtulit*, non *religione* aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad *præturam gerendam*, hoc est ad *evertendam rem publicam*, plenum annum atque integrum. Pro Mil. c. 9.

y. Opimii calamitas utinam *ex hominum memoria posset evelli! Vulnus illud rei publicæ*, dedecus huius imperii, turpitudo populi Romani, non iudicium, putan-

putandum eſt. Quam enim illi iudices, ſi iudices & non *parricidæ patriæ* nominandi ſunt, *graviorem potuerunt rei publicæ infligere ſecurim*, quam cum illum e civitate eiecerunt, qui prætor finitimo conſul domeſtico bello rem publicam liberarat! Pro Plancio c. 29.

3. *Elendes Leben eines Tyrannen.*

a. Duodequadraginta annos tyrannus Syracuſanorum fuit Dionyſius; cum v & xx natus annos dominatum occupaviſſet. Qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus præditam, ſervitute oppreſſam tenuit civitatem! Atqui de hoc homine a bonis auctoribus ſic ſcriptum accepimus, ſummam fuiſſe eius in victu temperantiam, in rebusque gerendis virum acrem & induſtrium, eundem tamen maleficum natura & iniuſtum. Ex quo omnibus *bene veritatem intuentibus* videri neceſſe eſt miſerrimum. Ea enim ipſa, quæ concupierat, ne tum quidem, cum omnia ſe poſſe cenſebat, conſequebatur. Qui cum eſſet bonis parentibus atque *honeſto loco natus* (etſi id quidem alius alio modo tradidit) *abundaretque æqualium familiaritatibus & conſuetudine propinquorum*, haberet etiam more Græciæ quosdam adoleſcentes amore coniunctos: credebat eorum nemini, ſed iis, quos ex *familiis* locupletum ſervos delegerat, *quibus nomen ſervitutis ipſe detraxerat*, & quibusdam convenis & feris barbaris corporis cuſtodiam committebat. Ita propter iniuſtam dominatus cupiditatem in carcerem quodammodo ipſe ſe incluſerat. Quin etiam, ne tonſori collum committeret, tondere filias ſuas docuit. Ita ſordido ancillarique officio regiæ virgines ut tonſtriculæ tondebant barbam & capillum patris. Et tamen ab iis ipſis, cum iam eſſent adultæ, ferrum removit, inſtituitque, ut candentibus iuglandium putaminibus barbam ſibi & capillum adurerent. Cumque duas uxores haberet, Ariſtomachen civem ſuam, Doridem autem Locrenſem: ſic noctu ad eas ventitabat, ut omnia ſpecularetur & perſcrutaretur ante. Et cum foſſam latam cubiculari lecto circumdediſſet, eiusque foſſæ tranſitum

ſitum ponticulo ligneo coniunxiſſet: eum ipſum, cum forem cubiculi clauſerat, detorquebat. Idemque, cum in omnibus ſuggeſtis conſiſtere non auderet, concionari ex turri alta ſolebat. Atque is, cum pila ludere vellet (ſtudioſe enim id factitabat) tunicamque poneret, adoleſcentulo, quem amabat, tradidiſſe gladium dicitur. Hic cum quidam familiaris iocans dixiſſet: huic quidem certe vitam tuam committis, arriſiſſetque adoleſcens, utrumque iuſſit interſici; alterum, quia viam demonſtraviſſet interimendi ſui, alterum, quia id dictum riſu approbaviſſet. Atque eo facto ſic doluit, ut nihil gravius tulerit in vita. Quem enim vehementer amarat, occiderat. Sic diſtrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates; cum huic obſecutus ſis, illi eſt repugnandum. Tuſc. quæſt. l. 5. c. 20.

b. Ipſe Dionyſius tyrannus iudicavit, quàm eſſet beatus. Nam cum quidam ex eius aſſentatoribus Damocles commemoraret in ſermone copias eius, opes, maieſtatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum, negaretque unquam beatiorem quemquam fuiſſe: visne igitur, inquit, o Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipſe *eandem deguſtare & fortunam experiri meam*? Cum ſe ille cupere dixiſſet: *collocari iuſſit hominem in aureo lecto ſtrato pulcherrimo textili ſtragulo magnificis operibus picto,* abacosque quamplures ornavit argento auroque cælato. Tum *ad menſam eximia forma pueros delectos iuſſit conſiſtere*, eosque *ad nutum illius intuentes diligenter miniſtrare.* Aderant unguenta coronæ; *incendebantur odores; menſæ conquiſitiſſimis epulis exſtruebantur;* fortunatus ſibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu *fulgentem gladium e lacunari ſeta equina appenſum demitti* iuſſit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos adminiſtratores adſpiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat in menſam; iam ipſæ *defluebant coronæ;* denique exoravit tyrannum, ut abire liceret, quod iam beatus nollet eſſe. Satisne videtur declaraſſe Dionyſius, nihil eſſe ei beatum, *cui ſemper aliquis terror impendeat.* Atqui ei ne *in-*

tegrum

tegrum quidem erat, ut *ad institiam remigraret*, civibusque libertatem & iura redderet. *Iis enim se adolescens improvida ætate irretierat erratis*, eaque commiserat, ut *salvus* esse non posset, si *sanus* esse cœpisset.

Quantopere vero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declaravit in Pythagoreis duobus illis, quorum cum alterum *vadem mortis* accepisset, alter, ut vadem suum liberaret, *præsto fuisset ad horam* morti destinatam: utinam ego, inquit, *tertius vobis amicus adscriberer!* Quam huic erat miserum, carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omni familiari, homini præsertim docto *a puero* & artibus ingenuis erudito!

Musicorum vero perstudiosum accepimus, poetam etiam tragicum. Quam bonum, nihil ad rem. In hoc enim genere nescio quo pacto magis quam in aliis suum cuique pulchrum est. Adhuc neminem cognovi poetam (& mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur. *Sic se res habet:* te tua, me delectant mea.

Sed *ut ad Dionysium redeamus*, omni cultu & victu humano carebat. Vivebat cum fugitivis, cum facinorosis cum barbaris. Nemine, qui aut libertate dignus esset aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. Tusc. 5. c. 21. 22.

c. Multorum odiis nullas opes posse obsistere, si antea fuit ignotum, nuper est cognitum. Nec vero huius tyranni solum, *quem armis oppressa perculit civitas*, interitus declarat, *quantum odium hominum valeat ad pestem*, sed reliquorum similes exitus tyrannorum, quorum haud fere quisquam interitum similem effugit. *Malus enim custos diuturnitatis metus.* Contraque *benevolentia fidelis est ad perpetuitatem.* Sed iis, qui vi oppressos imperio coercent, sit sane adhibenda sævitia, ut heris in famulos, si aliter *teneri* non possunt. Qui vero in libera civitate *ita se instruunt*, ut metuantur, his *nihil* potest esse dementius. Quàmvis enim *demersæ sint leges alicuius opibus*, quàmvis *tremefacta libertas: emergunt* tamen hæc aliquando aut *iudiciis tacitis* aut *occultis*

de

de honore suffragiis. Acriores autem morsus sunt intermissæ libertatis quam retentæ. Quod igitur latissime patet, neque ad incolumitatem solum sed etiam ad opes & potentiam valet plurimum, id *amplectamur*, ut *metus absit*, *caritas retineatur.* Ita facillime, quæ volumus & privatis in rebus & in re publica, consequemur. Etenim qui se metui volent, a quibus metuentur, eosdem metuant ipsi necesse est. Quid enim censemus superiorem illum Dionysium quo *cruciatu timoris angi* solitum, qui cultros metuens tonsorios candenti carbone sibi adurebat capillum! Quid Alexandrum Pheræum, qui (ut scriptum legimus) cum uxorem Theben admodum diligeret, tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens barbarum & eum quidem, ut scriptum est, *compunctum notis Threiciis destricto gladio* iubebat anteire, præmittebatque de stipatoribus suis, qui perscrutarentur arculas muliebres &, ne quod in vestimentis occultaretur telum, exquirerent. O miserum, qui fideliorem & barbarum & *stigmaticum* putaret quam coniugem! *Nec eum fefellit opinio.* Ab ea est enim ipse propter pellicatus suspicionem interfectus. Nec vero ulla vis imperii tanta est, quæ *premente metu* possit esse diuturna. Offic. l. 2. c. 7.

LXXXXVI. Gesetz.

1. *Ueberhaupt.*

a. Quoniam *in populari ratione omnis nostra versatur oratio:* populariter interdum loqui necesse erit, & appellare eam legem, quæ scripto sancit, quod vult, aut iubendo aut vetando, ut vulgus appellat. De leg. 1. c. 6.

b. Est unum ius, *quo devincta est hominum societas*, & quod lex constituit una. Quæ lex est recta ratio imperandi atque prohibendi. Quam qui ignorat, is est iniustus sive est illa scripta uspiam sive nusquam. Quodsi iustitia est obtemperatio scriptis legibus institutisque populorum, & si, ut iidem dicunt, *utilitate omnia metienda sunt:* negliget leges easque *perrumpet*, si poterit, is, qui sibi eam rem fru-

fructuosam putabit fore. Ita fit, ut nulla sit omnino iustitia, si neque natura est, & ea, quae propter utilitatem constituitur, utilitate illa *convellitur*. Atqui si natura confirmatum ius non erit: virtutes omnes tollantur. Ubi enim liberalitas, ubi patriae caritas, ubi pietas, ubi aut bene merendi de altero aut referendae gratiae voluntas poterit existere? Nam haec *nascuntur* ex eo, quod natura propensi sumus ad diligendos homines, quod fundamentum iuris est. Neque solum in homines obsequia sed etiam in deos ceremoniae religionesque tolluntur, quas non metu sed ea coniunctione, quae est homini cum deo, conservandas puto. De leg. 1. c. 15.

c. Lege ius est, quod in eo scripto, quod populo expositum est ut observet, continetur. Inv. 2. c. 54.

d. Eadem *constituendarum legum* fuit causa, quae regum. Ius enim semper quaesitum est aequabile. Neque enim aliter esset ius. Id si ab uno iusto & bono viro consequebantur: eo erant contenti. Cum id minus contingeret: leges sunt inventae, quae *cum omnibus semper una eademque voce loquerentur*. Offic. 2. c. 12.

e. Ut corpora nostra sine mente: sic civitas sine lege suis partibus, ut nervis ac sanguine & membris, uti non potest. *Legum ministri magistratus; legum interpretes iudices; legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus*, Pro Cluentio. c. 53.

f. Is orbem terrarum *constringit novis legibus*, qui, quid in secundo capite scriptum est, non meminit in tertio. Leg. agr. 2. c. 10.

g. Omnium legum iniquissimam dissimillimamque legis esse arbitror eam, quam L. Flaccus interrex de Sulla *tulit*, ut omnia, quaecunque ille fecisset, essent rata. Nam cum ceteris in civitatibus, *tyrannis institutis, leges omnes exstinguantur & tollantur*: hic *rei publicae tyrannum lege constituit*. Est *invidiosa lex*, sicut dixi, verumtamen *habet excusationem*. Non enim videtur hominis lex esse sed temporis. Leg. agr. 3. c. 2.

2. *Na-*

2. *Naturgesetz.*

a. Non, si regnante Tarquinio nulla erat Romae scripta lex de stupris, idcirco non contra illam legem sempiternam Sextus Tarquinius *vim Lucretiae Tricipitini filiae attulit.* Erat enim *ratio profecta a rerum natura* & *ad recte faciendum impellens* & *a delicto avocans.* Quae non *tum denique* incipit lex esse, *dum* scripta est, sed tum, cum orta est. Orta autem simul est cum mente divina. Quamobrem lex vera atque princeps apta ad iubendum & ad vetandum ratio est recta summi Jovis. De leg. 2. c. 5.

b. Est lex nihil aliud, nisi recta & *a numine deorum tracta ratio,* imperans honesta, prohibens contraria. In Anton. 11. c. 12.

c. Lex est ratio summa *insita in natura*, quae iubet ea, quae facienda sunt, prohibetque contraria. De leg. 1. c. 6.

d. Nos legem bonam a mala nulla alia nisi naturali norma *dividere* possumus. Leg. 1. c. 16.

e. Est lex iustorum iniustorumque distinctio *ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressa naturam*, ad quam leges hominum diriguntur, quae supplicio improbos afficiunt, & defendunt & tuentur bonos. De leg. 2. c. 5.

3. *Zweck der Gesetze.*

a. Profecto ita se res habet, ut, quoniam legem esse oportet vitiorum emendatricem commendatricemque virtutum, *ab ea vivendi doctrina ducatur.* De leg. 1. c. 22.

b. Omnes leges ad commodum rei publicae referri oportet, & eas *ex utilitate communi* non *ex scriptione, quae in litteris est*, interpretari. Ea enim virtute & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud nisi salutem atque utilitatem rei publicae proponerent. Neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant, &, si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa *salvas* esse vult, sed rei publicae, quod *ex legibus* omnes res publi-

publicas optime putant administrari. Quam ob rem igitur leges servari oportet, ad eam caussam scripta omnia interpretari convenit, hoc est: quoniam *rei publicae servimus*, ex rei publicae commodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectat, quoniam eius causa est instituta: sic a legibus nihil convenit arbitrari, nisi quod rei publicae conducat, proficisci, quoniam eius causa sunt *comparatae*. Ergo definite *litteras legis perscrutari*, & legem, ut aequum est, *ex utilitate rei publicae considerate*. De Inv. 1. c. 54.

c. Hoc spectant leges hoc volunt, incolumem esse civium coniunctionem. Quam qui *dirimunt*, eos morte exilio vinculis damno coercent. Offic. 3. c. 3.

4. *Gesetze bestehen nicht bey Gewaltthætigkeiten.*

a. Nihil est exitiosius civitatibus, nihil tam contrarium iuri & legibus, nihil minus civile & humanum, quam *composita & constituta re publica* quidquam agi per vim. De leg. 3. c. 18.

b. Non iuri quidquam tam inimicum, quam vis, nec aequitati quidquam tam *infestum* est, quam convocati homines & armati. Pro Caecina. c. 12.

c. Audire cupio, qui, in pace & *otio* cum *manum fecerit*, multitudinem hominum *coegerit* armarit instruxerit, homines inermes, qui *ad constitutum experiundi iuris gratia venissent*, armis, viris, terrore periculoque mortis repulerit fugarit *averterit*, hoc dicat: Feci equidem, quae dicis, omnia, & ea sunt & turbulenta & temeraria & periculosa. Quid ergo est? Impune feci. Nam quod *agas mecum ex iure civili ac praetorio*, non habes. Pro Caecina. c. 12.

d. Silent leges inter arma nec se exspectari iubent, cum ei, qui exspectare velit, ante *iniusta poena luenda* sit quam iusta repetenda. Pro Mil. c. 4.

e. Omnia sunt *excitanda* tibi, C. Caesar, uni, quae *iacere* sentis belli ipsius impetu, quod necesse fuit, *perculsa* atque *prostrata; constituenda iudicia, revocanda fides, comprimendae libidines*, propaganda soboles; omnia, quae *dilapsa iam fluxerunt, seve-*

ris legibus vincienda ſunt. Non fuit recuſandum in tanto civili bello tantoque *animorum ardore & armorum*, quin, *quaſſata re publica*, quicunque belli eventus fuiſſet, multa perderet & *ornamenta dignitatis & præſidia ſtabilitatis ſuæ*, multaque uterque dux *faceret armatus*, quæ idem *togatus fieri prohibuiſſet.* Pro Marcello c. 8.

LXXXXVII. Freiheit. Knechtſchaft.

1. *Moraliſche und bürgerliche Freiheit.*

a. Quid eſt libertas? Poteſtas vivendi ut velis. Quis igitur vivit ut vult, niſi *qui recta ſequitur, qui gaudet officio, cui vivendi via conſiderata atque proviſa eſt*, qui legibus quidem non propter metum paret, ſed eas ſequitur atque colit, quia id ſalutare maxime iudicat, qui nihil dicit nihil facit nihil cogitat denique niſi libenter ac libere, cuius omnia conſilia resque omnes, quas gerit, *ab ipſo proficiſcuntur eodemque feruntur*, nec eſt ulla res, quæ plus apud eum polleat quam ipſius voluntas atque iudicium, cui quidem *etiam*, quæ vim habere maximam dicitur, fortuna ipſa cedit. Parad. 5. c. 1.

b. Ne beſtiæ quidem, quas delectationis cauſa concludimus, cum copioſius alantur, quam ſi eſſent liberæ, facile patiuntur ſeſe contineri, *motusque ſolutos & vagos* a natura ſibi tributos *requirunt.* Fin. 5. c. 20.

c. Plane confiteor, fieri nihil poſſe dementius, quam ſcientem in eum locum pervenire, ubi libertatem ſis perditurus. Pro Rab. Poſth. c. 9.

d. Populo Romano ſervire fas non eſt, quem dii immortales omnibus gentibus imperare voluerunt. Res *in extremum adducta eſt diſcrimen. De libertate decernitur.* Aut vincatis oportet, Quirites, quod profecto & pietate veſtra & tanta concordia conſequemini, aut quidvis potius quam ſerviatis. Aliæ nationes ſervitutem pati poſſunt; populi Romani eſt propria libertas. In Anton. 6. c. 7.

2. *Mo-*

2. *Moralische und hæusliche Knechtschaft.*

a. Soli *contingit* sapienti, ut nihil faciat invitus, nihil dolens, nihil coactus. Quod etsi ita esse *pluribus verbis differendum est*: illud tamen *brevi conficiendum est*, nisi qui *ita sit affectus*, esse liberum neminem. Igitur omnes improbi servi. Nec hoc tam re est quam dictu inopinatum atque *mirabile*. Non enim ita dicunt esse servos, ut mancipia, quæ *sunt dominorum facta nexu*, aut aliquo iure civili. Sed si servitus est, sicut est, *obedientia fracti animi & abiecti & arbitrio carentis suo*: quis neget, omnes *leves* omnes *cupidos* omnes denique *improbos* esse servos! Parad. 5. c. 1.

b. An ille *mihi* liber, cui mulier imperat, cui *leges imponit* præscribit iubet vetat, *quod videtur*, qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audet. Poscit, dandum est; vocat, veniendum; eiicit, abeundum; minatur, extimescendum. Ego vero istum non modo servum sed *nequissimum servum*, etiam si in *amplissima familia* natum sit, appellandum puto. Parad. 5. c. 2.

3. *Bürgerliche Knechtschaft.*

a. Nomen pacis dulce est, & ipsa res salutaris. Sed inter pacem & servitutem plurimum interest. Pax est tranquilla libertas, servitus *postremum* malorum omnium non modo bello sed morte etiam repellendum. In Anton. 2. c. 44.

b. Quid iam illa cupiditas, quæ videtur esse liberior, honoris imperii provinciarum, *quam dura est domina, quam imperiosa, quam vehemens!* Cethego, homini non probatissimo, *servire* coegit eos, qui sibi esse *amplissimi* videbantur, mittere munera, noctu venire domum ad eum, precari, denique supplicare. Quæ servitus est, si hæc libertas existimari potest! Quid, cum *cupiditatum dominatus excessit*, & *alius est dominus exortus ex conscientia peccatorum* timor, quam est illa misera quam dura servitus! Quid valet igitur illa eloquentissimi viri M. Crassi copiosa magis quam sapiens oratio: "Eripite nos ex ser-

servitute„ Quæ est ista servitus tam claro homini tamque nobili! Omnis enim *animi debilitati & humilis & fracti timiditas* servitus est. " Nolite sinere nos cuiquam servire„ *In libertatem vindicari* vult? Minime. Quid enim adiungit? "Nisi vobis universis„ *Dominum mutare,* non *liber esse* vult. "Quibus & possumus & debemus„ Nos vero, si quidem *animo excelso & alto & virtutibus exaggerato sumus,* nec debemus nec possumus. Debere ne dixeris, quoniam nihil quisquam debet, nisi quod est turpe, non reddere. Sed *hæc hactenus.* Ille videat, quo modo imperator esse possit, cum, eum ne liberum quidem esse, ratio & veritas ipsa convincat. Parad. 5. c. 3.

c. Labienus se *popularem* dicere audet, me *alienum a commodis vestris,* cum iste omnes *& suppliciorum & verberum acerbitates* non ex memoria vestra ac patrum vestrorum sed ex annalium monumentis atque ex regum commentariis conquisierit, ego omnibus meis opibus omnibus consiliis omnibus dictis atque factis repugnarim & restiterim crudelitati. Nisi forte hanc conditionem vobis esse vultis, quam servi, *si libertatis spem propositam non haberent,* ferre nullo modo possent. Misera est ignominia iudiciorum publicorum, misera mutatio bonorum, miserum exilium, sed tamen in omni calamitate *retinetur aliquod vestigium libertatis.* Mors denique si *proponitur:* in libertate moriamur. Carnifex vero & *obductio capitis* & nomen ipsum crucis absit non modo a corpore civium Romanorum sed etiam ab cogitatione oculis auribus. Harum enim omnium rerum non solum *eventus atque perpessio* sed etiam *conditio exspectatio mentio* ipsa denique indigna cive Romano atque homine libero est. Pro C. Rabir. c. 5.

LXXXXVIII. Volksversammlung. Gemeines Volk.

1. *Volksversammlung.*

a. *Sacrosanctum* esse nihil potest, nisi quod populus plebsve sanxisset. Deinde *sanctiones sacrandæ sunt* aut genere ipso aut *obtestatione & consecratione* legis

legis aut pœna, cum caput eius, qui *contra faciat*, consecratur.. Pro Balbo c. 14.

b. Quod fretum quem Euripum tot motus tantas tam varias habere putatis agitationes fluctuum, *quantas perturbationes & quantos æstus habet ratio comitiorum! Dies intermissus* unus aut *nox interposita* sæpe perturbat omnia, & totam opinionem parva nonnunquam commutat *aura rumoris*. Sæpe etiam sine ulla *aperta causa* fit aliud atque existimamus, ut nonnunquam ita factum esse etiam populus admiretur, quasi vero non ipse fecerit. Pro Murena c. 17.

c. Ut tempestates sæpe certo aliquo coeli signo commoventur, sæpe improviso nulla ex *certa* ratione *obscura* aliqua ex causa excitantur: sic *in comitiorum tempestate populari* sæpe intelligas, *quo signo commota sit*, sæpe ita obscura est, ut casu excitata videatur. Pro Mur. c. 17.

d. Comitiorum & concionum *significationes* interdum *veræ* sunt, nonnunquam *vitiatæ atque corruptæ*. Theatrales gladiatoriique consessus dicuntur omnino solere levitate nonnullorum *emtos plausus & exiles & raros excitare*. Pro Sextio c. 54.

e. Cum 410 senatores essetis, magistratusque omnes adessent: dissensit unus, is, qui sua lege coniuratos *etiam ab inferis excitandos* putarat. Atque illo die, quo rem publicam meis consiliis conservatam gravissimis verbis *e plurimis* iudicassetis, Lentulus consul curavit, ut eadem *principibus civitatis* in concione postero die dicerentur, cum quidem ipse *egit ornatissime causam meam, perfecitque* adstante atque audiente Italia tota, ut nemo cuiusquam *conducti* aut *perditi vocem acerbam aut inimicam bonis* posset audire. Ad hæc non modo *adiumenta salutis* sed etiam *ornamenta dignitatis meæ* reliqua vos iidem addidistis; decrevistis, ne quis ulla ratione rem impediret, qui id impedisset, *graviter molesteque laturos*, illum contra rem publicam salutemque bonorum concordiamque civium facturum; &, ut *ad vos ea statim referrentur*, meque, etiamsi diutius *calumniarentur*, redire iussistis. Quid? Ut agerent gratias, qui e municipiis venissent? Quid? Ut ad illam

illam diem, res cum rediissent, rogarentur, ut pari studio convenirent? Quid denique? Illo die, quem P. Lentulus mihi fratrique meo liberisque nostris *natalem constituit* non modo ad nostram verum etiam *ad sempiterni memoriam temporis*, quo die nos comitiis centuriatis, quae maxime maiores iusta dici haberique voluerunt, *arcessivistis* in patriam, ut eadem centuriae, quae me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent. Quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, quacunque aut aetate aut valetudine esset, non se *de salute mea sententiam ferre*? Quando tantam frequentiam in campo, tantum *splendorem Italiae totius ordinumque omnium*, quando illa dignitate *rogatores diribitores custodesque* vidistis? Itaque Lentuli beneficio excellenti atque divino non solum reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi viri, sed *equis insignibus & curru aurato reportati*. Post red. in sen. c. 11.

2. *Gemeine Volksgesinnungen.*

a. Sic est vulgus: ex veritate pauca, ex opinione multa aestimat. Pro Roscio com. c. 10.

b. Non comitiis iudicat semper populus, sed movetur plerumque gratia, cedit precibus, *facit* eos, a quibus est maxime *ambitus*. Denique, si iudicat, non *delectu* aliquo aut *sapientia ducitur ad iudicandum*, sed *impetu* nonnunquam & quadam etiam *temeritate*. Non est enim *consilium* in vulgo non *ratio* non *discrimen* non *diligentia*, semperque sapientes ea, quae populus fecisset, *ferenda* non semper *laudanda duxerunt*. Pro Plancio c. 4.

c. *Est apud Heraclitum* physicum de principe Ephesiorum Hermodoro. Universos ait esse Ephesios *morte mulctandos*, quod, cum civitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt: "Nemo de nobis unus excellat. Sed si quis exstiterit: alio in loco & apud alios sit„ An hoc non ita fit omni in populo? Nonne omnem *exsuperantiam virtutis* oderunt? Quid? Aristides (malo enim Graecorum quam nostra proferre) nonne ob eam causam expulsus est patria, quod *praeter modum* iustus esset? Quantis igitur *mo-*

lestiis

lestiis vacant, qui *nihil omnino cum populo contrahunt!* Tusc. 5. c. 36.

d. Condemnato Oppianico statim L. Quinctius homo maxime *popularis*, qui *omnes rumorum & concionum ventos colligere* consuesset, *oblatam sibi facultatem* putavit, ut *ex invidia senatoria posset crescere*, quod eius ordinis iudicia minus iam probari populo arbitrabatur. Pro Cluent. c. 28.

Funfzehnter Titel: Gericht.

LXXXXIX. Naturrecht. Bürgerliches Recht. Rechtsgelehrsamkeit.

1. *Naturrecht.*

a. Naturæ ius est, quod nobis non *opinio* sed quædam *innata vis* afferat, ut religionem pietatem gratiam vindicationem observantiam veritatem. Inv. 2. c. 22.

b. Natura ius est, quod non *opinio genuit* sed quædam *innata vis inseruit*, ut religionem pietatem gratiam vindicationem observantiam veritatem. Inv. 2. c. 53.

c. Est lex *recta ratio naturæ congruens*, *diffusa in omnes*, *constans sempiterna*, quæ *vocet ad officium iubendo*, *vetando a fraude deterreat*, quæ tamen neque probos frustra iubet aut vetat, nec improbos iubendo aut vetando movet. Huic legi nec *abrogari* fas est, neque *derogari ex hac aliquid* licet, neque *tota abrogari* potest. Nec vero aut per senatum aut per populum *solvi hac lege* possumus, neque est quærendus explanator aut interpres eius alius, nec erat alia lex Romæ alia Athenis, alia nunc alia posthac: sed *& omnes gentes & omni tempore una lex & sempiterna & immortalis continebit*, unusque erit *communis quasi magister & imperator omnium* deus ille *legis huius inventor disceptator lator.* Cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernabitur, atque hoc ipso *luet maximas pœnas*, etiamsi cetera supplicia, quæ putantur, effugerit. De rep. referente Lactantio l. 6. c. 8.

2. *Bürgerliches Recht.*

a. Quod eſt ius civile? Quod neque *inflecti gratia* neque *perfringi potentia* neque *adulterari pecunia* poſſit. Quodſi non modo oppreſſum ſed etiam deſertum aut etiam negligentius obſervatum erit: nihil eſt, quod quiſquam ſeſe habere certum aut a patre accepturum aut relicturum liberis arbitretur. Pro Cæcina. c. 26.

b. Conſuetudine ius eſt, quod aut *leviter a natura tractum aluit & maius fecit uſus*, ut religionem, aut ſi quid eorum, quæ antea diximus, *ab natura profectum maius factum propter conſuetudinem* videmus, aut *quod in morem vetuſtas vulgi approbatione perduxit*, *quod genus* pactum, par, iudicatum. *Pactum* eſt, *quod inter aliquos convenit*. *Par*, quod *in omnes æquabile eſt*. *Iudicatum*, *de quo alicuius aut aliquorum iam ſententiis conſtitutum eſt*. Inv. 2. c. 54.

3. *Rechtsgelehrſamkeit.*

a. Quod amore patriæ cenſes nos noſtratum maiorum inventa noſſe debere, non *vides*, veteres leges aut ipſas *ſua vetuſtate conſenuiſſe* aut *novis legibus eſſe ſublatas*. De or. 1. c. 58.

b. Qui ius civile contemnendum putat, is *vincula revellit non modo iudiciorum ſed etiam utilitatis vitæque communis*. Qui autem interpretes iuris vituperat, ſi imperitos iuris eſſe dicit, *de hominibus, non de iure civili, detrahit*. Sin peritis non putat eſſe obtemperandum: *non homines lædit, ſed leges ac iura labefactat*. Nihil enim in civitate tam diligenter, quam ius civile, retinendum. Etenim hoc ſublato nihil eſt, quare *exploratum* cuiquam poſſit eſſe, quid ſuum aut quid alienum ſit, nihil eſt, quod æquabile inter omnes atque unum omnibus eſſe poſſit. Itaque in ceteris controverſiis atque iudiciis cum quæritur, aliquid factum nec ne ſit, verum an falſum proferatur: *fictus teſtis ſubornari ſolet* & *imponi falſæ tabulæ*, nonnunquam *honeſto ac probabili nomine bono viro iudici error obiici*, improbo *facultas dari*, ut, cum ſciens perperam iudicarit, teſtamentum aut tabulas *ſecutus eſſe* videa-

videatur. In iure nihil eſt eiuſmodi, non tabulæ falſæ, non teſtis improbus, denique nimia iſta, quæ dominatur in civitate, potentia in hoc ſolo genere *quieſcit*; quid agat, quomodo *aggrediatur iudicem*, quà denique *digitum proferat*, non habet. Illud enim poteſt dici iudici ab aliquo non tam verecundo homine quam gratioſo: iudica, hoc factum eſſe aut nunquam eſſe factum vel cogitatum; crede huic teſti; has comproba tabulas. Hoc non poteſt: Cui filius agnatus ſit, eius teſtamentum non eſſe *ruptum*. Judica, quod mulier *ſine tutore auctore* promiſerit, deberi. Non eſt *aditus* ad huiuſmodi res neque potentiæ cuiquam neque gratiæ. Denique quo maius hoc ſanctiusque videatur, ne pretio quidem *corrumpi* iudex in eiuſmodi cauſa poteſt. Ipſe veſter teſtis, qui auſus eſt dicere, feciſſe videri eum, de quo ne, cuius rei argueretur, quidem ſcire potuiſſet, ipſe nunquam auderet iudicare, deberi viro dotem, quam mulier *nullo auctore* dixiſſet. O rem præclaram vobisque ob hoc retinendam! Pro Cæc. c. 25.

c. Jus civile eſt æquitas conſtituta iis, qui eiuſdem civitatis ſunt, ad res ſuas *obtinendas*. Eius autem æquitatis utilis eſt cognitio. Utilis eſt ergo iuris civilis ſcientia. Topic. c. 2.

d. Vide, Craſſe, ne, dum *novo & alieno ornatu velis ornare* iuris civilis ſcientiam, *ſuo quoque eam concesſo & tradito ſpolies atque denudes.* Nam ſi ita diceres, qui iurisconſultus eſſet, eſſe eum oratorem, itemque, qui eſſet orator, iuris eundem eſſe conſultum: præclaras duas *artes conſtitueres* atque inter ſe pares & eiuſdem ſocias dignitatis. Nunc vero iuris conſultum ſine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris eſſe poſſe fuiſſeque plurimos; oratorem negas, niſi illam ſcientiam aſſumſerit, eſſe poſſe. Ita & tibi iuris conſultus ipſe per ſe nihil niſi *leguleius quidam cautus & acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps ſyllabarum.* Sed quia ſæpe *utitur orator ſubſidio iuris* in cauſis: idcirco iſtam iuris ſcientiam eloquentiæ *tamquam ancillulam pediſſequamque adiunxiſti.* De or. 1. c. 55.

e. Iurisconsulti, sive *erroris obiiciendi causa*, quo plura & difficiliora scire videantur, sive, quod *similius veri* est, ignoratione docendi (nam non solum scire aliquid artis est sed quaedam ars etiam docendi) saepe, *quod positum est in una cognitione, id in infinita dispertiuntur.* De leg. l. 2. c. 19.

f. Quae lex, quod senatus consultum, quod magistratus edictum, quod foedus aut pactio, quod (ut ad privatas res redeam) testamentum, quae iudicia aut stipulationes aut pacti aut conventi formula non infirmari aut *convelli* potest, si *ad verba rem deflectere velimus, consilium autem eorum, qui scripserunt, & rationem & auctoritatem relinquamus!* Sermo mehercule & familiaris & quotidianus non cohaerebit, si *verba inter nos aucupabimur.* Denique imperium domesticum nullum erit, si servulis hoc nostris concesserimus, ut *ad verba nobis obediant*, non *ad id, quod ex verbis intelligi possit, obtemperent.* Pro Caec. c. 18.

g. Non silebitur admirabilis quaedam & incredibilis & paene divina Sulpicii in legibus interpretandis aequitate explicanda scientia. Omnes ex omni aetate, qui in hac civitate intelligentiam iuris habuerunt, si unum in locum conferantur, cum Sulpicio non sunt comparandi. Neque enim ille magis iuris consultus quam iustitiae fuit. Ita *quae proficiscebantur a legibus & a iure civili*, semper *ad facilitatem aequitatemque referebat*, neque *instituere litium actiones* malebat quam *controversias tollere.* In Anton. 9. c. 5.

C. Rechtssache.

a. Ea res nunc *in discrimine versatur*, utrumne possit se contra *luxuriam ac licentiam rusticana illa atque inculta parsimonia* defendere, an *deformata atque ornamentis omnibus spoliata nuda cupiditati petulantiaeque addicatur.* Pro Quinct. c. 13.

b. Res *convenire* nullo modo poterat, propterea quod Quinctius *mediocrem iacturam facere* cupiebat, iste *mediocri praeda contentus* non erat. Pro Quinct. c. 5.

c. Cum *in senatu pulcherrime staremus*, quod iam illam *sententiam* Bibuli de tribus legatis *fregeramus*, unumque certamen esset relictum, sententia Volcatii;

tii: res ab adverſariis noſtris *extracta eſt variis calumniis.* Cauſam enim frequenti ſenatu in magna varietate magnaque invidia eorum, qui a te *cauſam regiam alio transferebant, obtinebamus.* Fam. 1. ep. 4.

CI. Richter.

1. *Ueberhaupt.*

a. *Judicium eſt* pecuniæ *certæ, arbitrium incertæ.* Ad *iudicium* hoc modo venimus, ut *totam litem aut obtineamus aut amittamus;* ad *arbitrium* hoc animo adimus, ut *neque nihil neque tantum, quantum poſtulaverimus,* conſequamur. Pro Roſcio com. c. 4.

b. Illa me res, iudices, conſolatur, quod vos *de criminibus ſic audire* conſueviſtis, ut eorum omnem *diſſolutionem* ab oratore quæratis, ut non exiſtimetis, plus vos ad ſalutem reo largiri oportere, quam quantum defenſor *purgandis criminibus* conſequi & dicendo purgare potuerit. De invidia autem ſic *inter vos diſceptare* debetis, ut, non quid dicatur a nobis, ſed quid oporteat dici, conſideretis. *Agitur* enim in criminibus A. Cluentii proprium periculum, in invidia cauſa communis. Quamobrem alteram partem cauſæ ſic agemus, ut *vos doceamus*, alteram ſic, *ut oremus.* In altera *diligentia veſtra nobis adiungenda eſt,* in altera *fides imploranda.* Nemo eſt enim, qui invidiæ ſine veſtro ac ſine talium virorum ſubſidio poſſit reſiſtere. Pro Cluent. c. 1.

c. Spes erat, ad talem virum iudicem veniendi, *unde eo plus opis auferret Quinctius, quo minus attuliſſet gratiæ.* Pro Quinct. c. 9.

c. Quæſo, Aquilli, vosque, qui *eſtis in conſilio*, ut, quid pollicitus ſim, diligenter *memoriæ mandetis.* Etenim rem facilius totam *accipietis*, ſi hæc memineritis, & me facile veſtra *exiſtimatione revocabitis*, ſi *extra hos cancellos egredi* conabor, quos mihi ipſe circumdedi. Pro Quinctio c. 10.

e. Totam cauſam, iudices, *explicemus* atque *ante oculos poſitam conſideremus.* Ita facillime, *quæ res totum iudicium contineat*, & quibus de rebus nos dicere oporteat, & quid vos *ſequi conveniat*, intelligetis. Pro Quinct. c. 12.

f. Inſi-

f. Insidias factas esse constat; & id est, quod senatus *contra rem publicam factum* iudicavit. Ab utro factæ sint, incertum est. De hoc igitur *latum* est ut quæreretur. Ita & senatus rem non hominem notavit, & Pompeius de iure non de facto *quæstionem tulit*. Num quid igitur aliud *in iudicium venit*, nisi uter utri insidias fecerit? Profecto nihil. Si hic illi: ut ne sit impune. Si ille huic: tum nos *scelere solvamur*. Pro Mil. c. 11.

f. Non *corona consessus vester cinctus est*, non *usitata frequentia stipati sumus*. Pro Mil. c. 1.

2. *Richterliche Untersuchung.*

a. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat: vives, & vives ita, ut nunc vivis, multis meis & *firmis præsidiis obsessus*, ne *commovere te contra rem publicam* possis; multorum te etiam oculi & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, *speculabuntur* atque *custodient*. In Cat. 1. c. 2.

b. Ego ut vidi, quos *maximo furore & scelere esse inflammatos* sciebam, eos esse nobiscum & Romæ remansisse: *in eo omnes dies noctesque consumsi*, ut, quid agerent quid *molirentur*, sentirem ac viderem, ut, quoniam auribus vestris propter incredibilem magnitudinem sceleris *minorem fidem faceret* oratio mea, rem ita *comprehenderem*, ut tum demum *animis saluti vestræ provideretis*, cum oculis maleficium ipsum videretis. In Cat. 3. c. 2.

c. Ut in fidibus musicorum aures vel minima sentiunt: sic nos, si *acres & diligentes iudices* esse volumus animadversoresque vitiorum, magna intelligimus sæpe ex parvis, ex oculorum obtutu, superciliorum aut remissione aut contractione, ex mœstitia, ex hilaritate, ex risu, ex locutione, ex reticentia, ex contentione vocis, ex submissione, ex ceteris similibus facile iudicabimus, quid eorum *apte* fiat, quid *ab officio naturaque discrepet*. Quo in genere non est *incommodum*, quale quodque eorum sit, ex aliis iudicare, ut, si quid dedeceat in aliis, vitemus & ipsi. Fit enim nescio quo modo, ut magis in aliis cernamus quam in nobismetipsis, si quid delinquitur. Itaque

que facillime corriguntur illi in difcendo, quorum vitia imitantur emendandi caufa magiftri. Offic. 1. c. 41.

d. Quid eft, Catilina, quod iam amplius exfpectes, fi neque *nox tenebris obfcurare cœtus nefarios* nec *privata domus parietibus continere vocem coniurationis tuæ* poteft, fi *illuftrantur* fi *erumpunt* omnia? *Muta iam iftam mentem*, mihi crede; oblivifcere cædis atque incendiorum; *teneris* undique, *luce funt clariora* nobis tua confilia omnia; quæ etiam *mecum licet recognofcas*. Meminiftine, me ante diem XII Kalend. Novemb. dicere in fenatu, certo die *fore in armis*, qui dies futurus effet ante diem VI Kalend. Novembris, C. Manlium, *audaciæ fatellitem atque adminiftrum tuæ?* Num me fefellit, Catilina, non modo res tam *atrox* tam incredibilis, verum, id quod multo magis eft admirandum, dies? Dixi *ego idem* in fenatu, *cædem te optimatum contuliffe in ante diem* V Kalend. Nov. tum, cum multi principes civitatis Roma, non tam fui confervandi quam tuorum *confiliorum reprimendorum* caufa, confugerunt? Num infitiari potes, te illo ipfo die *meis præfidiis mea diligentia circumclufum commovere te contra rem publicam* non potuiffe? Cum tu, difceffu ceterorum, noftra tamen, qui remanfiffemus, cæde contentum te effe dicebas? Quid? Cum tute Prænefte Kalendis ipfis Novembris occupaturum nocturno impetu effe confideres: fenfiftine, illam coloniam meo iuffu meis *præfidiis cuftodiis vigiliis*que effe munitam? Nihil *agis* nihil *moliris* nihil *cogitas*, quod ego non modo non *audiam* fed etiam non *videam* planeque *fentiam*. In Cat. 1. c. 3.

e. Polliceor vobis hoc, patres confcripti, tantam *in nobis confulibus* fore *diligentiam*, tantam *in vobis auctoritatem*, tantam *in equitibus Romanis virtutem*, tantam *in omnibus bonis confenfionem*, ut Catilinæ profectione omnia *patefacta illuftrata oppreffa vindicata* effe videatis. In Cat. 1. c. 13.

f. Quæ quoniam in fenatu *illuftrata patefacta comperta*que funt per me: vobis iam exponam breviter, Quirites, ut, & quanta & quam manifefta & qua

ratione

ratione investigata & *comprehensa* sint, vos, qui ignoratis & exspectatis, ex actis scire possitis. In Cat. 3. c. 1.

g. *Manarat* sermo in consilio, pecuniae quandam *mentionem inter iudices esse versatam.* Res neque tam fuerat *occulta* quam erat *occultanda*, neque tam erat *aperta* quam rei publicae causa *aperienda.* In ea *obscuritate ac dubitatione* omnium Canutio perito homini, qui *quodam odore suspicionis*, *Stalenum corruptum esse, sensisset*, neque dum rem perfectam arbitraretur, placuit repente, *pronuntiare* iudices. Dixerunt, se id velle. Pro Cluent. c. 27.

h. Simul atque Chrysogonum *attigi*: statim Erucius se erexit, mirari visus est. Intellexi, quid eum *pupugisset.* Iterum ac tertio nominavi. Postea homines *cursare ultro & citro non destiterunt*, credo qui Chrysogono nuntiarent, esse aliquem in civitate, qui contra voluntatem eius dicere auderet, aliter *causam agi* atque ille existimaret, *aperiri* bonorum emtionem, *vexari pessime* societatem, gratiam potentiamque eius negligi, iudices diligenter attendere, populo rem *indignam* videri. Pro S. Roscio c. 22.

i. Haec res *pertenui nobis argumento iudicioque patefacta est*; post, *aperto suspicionis introitu*, ad omnia intima istorum consilia sine ullo errore pervenimus. In Verr. act. 1. c. 6.

k. Multum vox fortasse deberet valere eius hominis, qui consul insidias rei publicae *consilio investigasset*, *veritate aperuisset*, *magnitudine animi vindicasset.* Pro Sulla c. 5.

l. Dubium est, *ad quem maleficium pertineat*, cum videatis ex altera parte sectorem inimicum sicarium eundemque accusatorem hoc tempore, ex altera parte egentem, probatum suis filium, *in quo non modo culpa nulla sed ne suspicio quidem potuit consistere.* Pro S. R. c. 42.

m. In causa Sexti Roscii cum viderent Cassiani iudices, Titos Roscios amplissimam pecuniam possidere, hunc in summa mendicitate esse: illud quidem non quaererent, *cui bono fuisset*, patrem S. Roscii occidi; sed *eo perspicuum crimen & suspicionem potius ad praedam adiungerent quam ad egestatem.* Pro S. Roscio c. 31.

n. Causa

n. Causa *cognosci* oportet *ea re* quidem, quod aliter condemnari reus, quamvis sit nocens, non potest. Id igitur tu *moleste tulisti*, a me aliquid factum esse, quo minus iste condemnari posset? Nam causa cognita multi possunt absolvi, incognita quidem condemnari nemo potest. In Verr. l. 1. c. 9.

o. *Ratio rerum* & *vis argumentorum coarguit*. Potest igitur testibus iudex non credere? Cupidis & iratis & coniuratis & *ab religione remotis* non solum potest sed etiam debet. Etenim si, quia Galli dicunt, idcirco M. Fonteius nocens existimandus est: quid mihi opus est sapiente iudice! Quid æquo quæsitore! Quid oratore non stulto! Dicunt enim Galli; negare non possumus. Hic, si ingeniosi & periti & æqui iudicis has *partes* esse existimatis, ut, quoniam quidem testes dicunt, sine ulla dubitatione credendum sit: salus ipsa virorum fortium innocentiam tueri non potest. Sin autem in rebus iudicandis *non minimam partem ad unamquamque rem æstimandam momentoque suo ponderandam sapientia iudicis tenet*: næ multo vestræ maiores gravioresque *partes* sunt ad cogitandum, quam ad dicendum meæ. Mihi enim semper unaquaque de re testis non solum semel verum etiam breviter est interrogandus, ne aut *irato facultas ad dicendum data*, aut *cupido auctoritas attributa* esse videatur. Vos & sæpius *eandem rem animis agitare* & diutius unoquoque de teste cogitare potestis; &, si quem nos interrogare noluimus, quæ causa nobis tacendi fuit, existimare debetis. Quamobrem si hoc, iudices, præscriptum lege aut officio putatis, testibus credere: nihil est, cur alius alio iudice melior aut sapientior existimetur. *Unum est enim & simplex aurium iudicium*, & promiscue & communiter stultis ac sapientibus a natura datum. Quid est enim, ubi elucere possit prudentia, ubi discerni stultus auditor & credulus ab religioso & sapienti iudice? Nimirum illud, in quo ea, quæ dicuntur a testibus, *coniecturæ & cogitationi traduntur*, quanta auctoritate, quanta animi æquitate, quanto pudore, quanta fide, quanta religione, quanto studio existimationis bonæ, quanta cura, quanto timore dicantur. At vero vos id in testimonio

ſtimonio hominum barbarorum dubitabitis, quod perſæpe *& noſtra & patrum memoria* ſapientiſſimi iudices de clariſſimis noſtræ civitatis viris dubitandum non putaverunt, qui Cn. & Qu. Cæpionibus L. & Qu. Metellis teſtibus in Qu. Pompeium *hominem novum* non crediderunt, *quorum virtuti generi rebus geſtis fidem & auctoritatem in teſtimonio cupiditatis atque inimicitiarum ſuſpicio derogavit?* Pro Font. c. 6.

p. Ne, tibi, Vatini, hunc honorem a me haberi, forte mirere, quod interrogem, quem nemo *congreſſu*, nemo *aditu*, nemo ſuffragio, nemo civitate, nemo luce dignum putet:. nulla me ad id cauſa impuliſſet, niſi ut *ferocitatem tuam iſtam comprimerem*, & *audaciam frangerem*, & *loquacitatem pauciſſimis ininterrogationibus irretitam retardarem.* In Vatin. c. 1.

q. Poſſum illa & ceterorum patronorum & mea conſuetudine ab accuſatore perquirere, ubi ſit congreſſus cum ſervis Lucceii Cœlius, qui ei fuerit aditus? Si per ſe: qua temeritate? Si per alium: per quem? Poſſum *omnes latebras ſuſpicionum peragrare dicendo.* Non cauſa, non locus, non facultas, non conſcius, non perficiendi non occultandi maleficii ſpes, non ratio ulla, non *veſtigium maximi facinoris* reperietur. Pro Cœlio c. 22.

3. *Peinliche Unterſuchung.*

a. Sæpe quæſtionibus reſiſtendum eſt, quod & dolorem fugientes multi in tormentis ementiti perſæpe ſunt, morique maluerunt falſum fatendo, quam verum enuntiando dolere. Multi etiam ſuam vitam neglexerunt, ut eos, qui his chariores quam ipſi eſſent, liberarent. Alii autem aut natura corporis aut conſuetudine dolendi aut metu ſupplicii vim tormentorum tulerunt. Part. or. c. 16.

b. Quæſtiones nobis ſervorum ac tormenta accuſator minitatur. In quibus quamquam nihil periculi ſuſpicamur: tamen *illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiuſque tum animi tum corporis, regit quæſitor, flectit libido, corrumpit ſpes, infirmat metus*, ut in tot *rerum anguſtiis* nihil veritati loci relinquatur. *Vita Sullæ torqueatur*, ex ea quæratur, num

quæ

quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia. Nihil erroris erit in cauſa nec obſcuritatis, iudices, ſi a vobis vitæ perpetuæ vox ea, quæ graviſſima debet eſſe, audietur. Nullum in hac cauſa teſtem timemus; nihil quemquam ſcire, nihil vidiſſe, nihil audiſſe arbitramur. Sed tamen ſi nihil vos Sullæ fortuna movet, iudices: veſtra moveat. Veſtra enim, qui *cum ſumma elegantia atque integritate vixiſtis*, hoc maxime intereſt, *non ex libidine aut ſimultate aut levitate teſtium cauſas honeſtorum hominum ponderari*, ſed in magnis diſquiſitionibus repentinisque periculis vitam uniuscuiusque eſſe teſtem. Quam vos, iudices, nolite *armis ſuis ſpoliatam atque nudatam obiicere invidiæ, dedere ſuſpicioni; munite communem arcem bonorum; obſtruite perfugia improborum*; valeat ad pœnam & ad ſalutem plurimum, quam ſolam videtis ipſam ex *vi* ſua naturaque facillime perſpici, *ſubito flecti fingique non poſſe*. Pro Sulla c. 28.

c. Dixi iam antea ſæpenumero, *poſtulatos eſſe ab iſtis duos ſervos in quæſtionem*. Tu ſemper recuſaſti. Quæro abs te: iine, qui poſtulabant, indigni erant, qui impetrarent? An iſte non commovebat, pro quo poſtulabant? An res ipſa tibi iniqua videbatur? Poſtulabant homines nobiliſſimi atque integerrimi noſtræ civitatis, quos iam antea nominavi, qui ita vixerunt talesque a populo Romano putantur, ut, quidquid dicerent, nemo eſſet, qui non æquum putaret. Poſtulabant autem pro homine miſerrimo atque infeliciſſimo, qui vel ipſe *ſeſe in cruciatum dari* cuperet, *dum* de patris morte quæreretur. Res porro abs te eiuſmodi poſtulabatur, ut nihil intereſſet, utrum eam rem recuſares an *de maleficio confiterere*. Quæ cum ita ſint: quæro abs te, quam ob cauſam recuſaris. Cum occiditur Roſcius: ibidem fuerunt. Servos ipſos, quod ad me attinet, neque *arguo* neque *purgo*. Quod a vobis *hoc pugnari* video, ne in quæſtionem dentur, ſuſpicioſum eſt. Quod vero apud vos ipſos in honore tanto ſunt, profecto neceſſe eſt ſciant aliquid, quod, ſi dixerint, pernicioſum vobis futurum ſit. *In dominos quæri de ſervis* iniquum eſt. *Anne* quæritur?

Sextus enim Roscius reus est. Neque enim, cum de hoc quæritur, vos dominos esse dicitis. Pro S. R. c. 41.

d. Cur servos *manumisit* Milo? Metuebat scilicet, ne indicarent, ne dolorem perferre non possent, ne tormentis cogerentur, occisum esse a servis Milonis in Appia via Clodium, confiteri. Quid opus est tortore? Quid quæris? Occideritne? Occidit. Jure an iniuria, nihil ad tortorem. *Facti* enim *in equuleo quæstio est, iuris in iudicio.* Pro Mil. c. 21.

4. *Weisheit und Sorgfalt des Richters.*

a. Ubi est sapientia iudicis? In hoc, ut non solum, quid *possit* sed etiam quid *debeat*, ponderet, nec *quantum sibi permissum*, meminerit solum, sed etiam *quatenus commissum.* Pro Rabir. Posth. c. 5.

b. Est sapientis iudicis, cogitare, tantum sibi a populo Romano esse *permissum*, quantum *commissum & creditum* sit, & non solum sibi *potestatem datam* verum etiam *fidem habitam esse* meminisse, posse, *quem oderit, absolvere, quem non oderit, condemnare,* & semper, non *quid ipse velit* sed *quid lex & religio cogat*, cogitare, animadvertere, qua lege reus *citetur*, de quo reo cognoscat, quæ res *in quæstione versetur.* Cum hæc sunt videnda: tum vero illud est hominis magni, iudices, atque sapientis, *cum illam iudicandi causa tabellam sumserit,* non se putare esse solum, neque sibi, quodcunque concupierit, licere, sed *habere in consilio legem religionem æquitatem fidem, libidinem autem odium invidiam metum cupiditatesque omnes amovere,* maximique æstimare conscientiam mentis suæ, quam ab diis immortalibus accepimus, quæ *a nobis divelli* non potest. Pro Cluent. c. 58.

c. Recordamini, iudices, quantopere laborare soleatis, non modo *quid dicatis pro testimonio* sed etiam quibus verbis utamini, ne quid *minus moderate positum,* ne quid *ab aliqua cupiditate prolapsum* verbum esse videatur. *Vultu denique laboratis,* ne qua significari possit suspicio cupiditatis, ut &, cum *proditis, existimatio sit quædam tacita de vobis pudoris & religionis,*

nis, &, cum *discedítis*, ea *diligenter conservata ac retenta* videatur. Pro Font. c. 6.

d. Vos oro & obtestor, iudices, ut totam caussam *quam maxime intentis oculis*, ut aiunt, *acerrime contemplemini*. Nihil *religione testatum*, nihil *veritate fundatum*, nihil *dolore expressum*, contraque *omnia corrupta libidine iracundia studio pretio periurio* reperientur. Pro Flacco c. 11.

c. Quæ sit multitudo in foro, quæ genera quæ studia quæ varietas hominum, videtis. Ex hac copia quam multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus gratiosis disertis, cum aliquid eos velle arbitrentur, ultro se offerre soleant, *operam navare*, testimonium polliceri! Hoc ex genere *si qui se in hoc iudicium forte proiecerint: excluditote* eorum cupiditatem, iudices, sapientia vestra; ut eodem tempore *huius saluti & religioni vestræ & contra periculosissimas hominum potentias conditioni omnium civium providisse* videamini. Equidem vos *abducam a testibus*, neque huius *iudicii veritatem*, quæ mutari nullo modo potest, *in voluntate testium collocari* sinam, quæ *facillime effingi, nullo negotio flecti ac detorqueri* potest. *Argumentis agemus; signis omni luce clarioribus crimina refellemus*; res cum re, caussa cum caussa, ratio cum ratione pugnabit. Pro Cœlio c. 9.

f. Iudicis auctoritate & prudentia dignissimum est, *in audiendo diligentiam* non minus *religioni tribuere* quam *voluptati*. In Verr. 3. c. 5.

g. Est boni iudicis, parvis ex rebus *coniecturam facere* uniuscuiusque & cupiditatis & incontinentiæ. In Verr. 3. c. 5.

5. *Billigkeit des Richters.*

a. Vestri auxilii est, iudices, innocentiæ Cluentii sic in hac calamitosa fama, *quasi in aliqua perniciosissima flamma atque in communi incendio*, subvenire. Etenim sicut in aliis locis parum firmamenti & parum virium veritas habet: sic in hoc loco *falsa invidia imbecilla esse debet*. *Dominetur* in *concionibus*, *iaceat* in *iudiciis*; *valeat* in *opinionibus ac sermonibus imperitorum*, ab *ingeniis prudentium repudietur*; *vehementes*

tes habeat repentinos impetus, ſpatio interpoſito & cauſa cognita conſeneſcat. Denique illa definitio iudiciorum æquorum, quæ nobis a maioribus tradita eſt, retineatur: ut *in iudiciis ſine invidia culpa plectatur*, & *ſine culpa invidia ponatur.* Quamobrem a vobis, iudices, antequam de ipſa cauſa dicere incipio, hæc poſtulo. Primum id, quod æquiſſimum eſt, ut *ne quid huc præiudicati afferatis.* Etenim non modo auctoritatem ſed etiam nomen iudicum amittemus, niſi hic ex ipſis cauſis iudicabimus, ac ſi *ad cauſas iudicia iam facta domo deferemus.* Deinde ſi, *quam opinionem iam veſtris mentibus comprehendiſtis*, ſi eam *ratio convellet*, ſi *oratio labefactabit*, ſi denique *veritas extorquebit*, ne repugnetis, *eamque animis veſtris aut libentibus aut æquis remittatis.* Tum autem, cum ego unaquaque de re dicam & *diluam*, ne ipſi, quæ contraria ſunt, *taciti cogitationi veſtræ ſubiiciatis*, ſed ad extremum exſpectetis, & me meum ordinem dicendi ſervare patiamini. Cum *peroraro*: tum, ſi quid erit præteritum, a me requiratis. Pro Cluent. c. 2.

b. Si quis mihi deus *veſtram ad me audiendum benevolentiam conciliarit*: efficiam profecto, ut intelligatis, nihil eſſe homini tam timendum quam invidiam, nihil innocenti, *ſuſcepta invidia*, tam optandum, quam æquum iudicium, quod in hoc uno denique *falſæ infamiæ* finis aliquis atque exitus reperiatur. Pro Cluent. c. 3.

c. Summa omnium exſpectatio, *quidnam ſententiæ ferrent leves ac nummarii iudices.* Atque illi omnes ſine ulla dubitatione condemnant. *Hic tum iniectus eſt hominibus ſcrupulus & quædam dubitatio*, quidnam eſſet actum. Deinde *homines ſapientes ex vetere illa diſciplina iudiciorum*, qui neque *abſolvere* hominem nocentiſſimum poſſent, neque eum, de quo eſſet orta ſuſpicio, *pecunia oppugnatum*, re illa incognita, primo *condemnare* vellent, *non liquere* dixerunt. Nonnulli autem ſeveri homines hoc ſtatuerunt, quo quiſque animo quid faceret, ſpectari oportere; & ſi alii pecunia accepta verum iudicabant, tamen nihilominus ſe *ſuperioribus ſuis iudiciis conſtare* putabant oportere. Itaque damnarunt. Quin *omnino* fuerunt, qui illum

illum veſtrum innocentem Oppianicum, ſive imprudentia ſive miſericordia ſive aliqua ſuſpicione ſive ambitione *adducti*, abſolverent. Pro Cluent. c. 28.

d. Si iſtinc cauſa corrumpendi iudicii, iſtinc pecunia, iſtinc Stalenus, iſtinc denique omnis fraus & audacia, hinc pudor honeſta vita & nulla ſuſpicio pecuniæ nulla corrumpendi iudicii cauſa: patimini, *veritate patefacta* atque omni *errore ſublato*, *eo tranſire illius turpitudinis infamiam*, ubi cetera maleficia *conſiſtant*, *ab eo invidiam diſcedere* aliquando, *ad quem nunquam acceſſiſſe culpam* videtis. Pro Cluent. c. 30.

e. Vos, qui æqui eſtis omnibus, qui, *ut quisque crudeliſſime oppugnatur*, *eum leniſſime ſublevatis!* Conſervate Cluentium; reſtituite incolumem municipio; amicis vicinis hoſpitibus, quorum ſtudia videtis, reddite; vobis in perpetuum liberisque veſtris obſtringite. Veſtrum eſt hoc, iudices, veſtræ dignitatis, veſtræ clementiæ. Recte hoc repetitur a vobis, ut virum optimum atque innocentiſſimum plurimisque mortalibus carum atque iucundiſſimum his aliquando calamitatibus liberetis; ut omnes intelligant, *in concionibus eſſe invidiæ locum*, *in iudiciis veritati*. Pro Cluent. c. 71.

f. *Perturbat* me, Cæſar, illud interdum, quod tamen, cum te penitus recognovi, timere deſino. *Re* enim *iniquum eſt*: ſed *tua ſapientia fit æquiſſimum*. Nam dicere apud eum de facinore, *contra cuius vitam conſilium facinoris iniſſe* arguare, ſi per ſe ipſum conſideres, grave eſt. Nemo enim fere eſt, qui ſui periculi iudex non ſibi ſe æquiorem quam reo præbeat. Sed tua, Cæſar, *præſtans ſingularisque natura* hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quam intelligo, quid de te ceteros velis iudicare. Pro Deiot. c. 2.

g. *Non mihi venit in dubium* tua fides & conſtantia, neque non in his, *quos tibi advocaſti*, viris *ſpem ſummam habere* Quinctius debet. *Quid ergo eſt?* Primum magnitudo periculi *ſummo timore hominem afficit*, quod *uno iudicio de fortunis omnibus decernit*. Idque dum cogitat: non minus ſæpe *ei venit in mentem* poteſtatis quam æquitatis tuæ, propterea quod omnes,

 quorum

quorum in alterius manu vita posita est, sæpius illud cogitant, quid possit is, *cuius in ditione ac potestate sunt*, quam quid debeat facere. Quinct. c. 2.

h. Cum *tot tantisque difficultatibus affectus atque afflictus* in tuam fidem veritatem misericordiam Quinctius confugerit, cum adhuc ei propter vim adversariorum non *ius par*, non *agendi potestas eadem*, non *magistratus æquus* reperiri potuerit, cum ei *summam per iniuriam* omnia inimica atque infesta fuerint: te, Aquilli, vosque, *qui in consilio adestis*, orat atque obsecrat, ut *multis iniuriis iactatam atque agitatam æquitatem in hoc tandem loco consistere & confirmari* patiamini. Id quo facilius facere possitis: dabo operam, ut, *a principio res quemadmodum gesta & contracta sit*, cognoscatis. Pro Quinctio c. 2.

i. Si in *causa pari discedere inferior* Quinctius videretur: tamen esset non mediocriter conquerendum. Nunc in *causa superiore* ne *ut par quidem sit*, postulat; inferiorem esse se patitur, duntaxat *usque eo*, *ne* cum bonis fama fortunisque omnibus Nævii cupiditati crudelitatique *dedatur*. Pro Quinct. c. 18.

k. Petimus a vobis, iudices, ut *audacium sceleri resistatis*, *innocentium calamitatem levetis*, & in causa Roscii *periculum*, *quod in omnes intenditur*, *propulsetis*. Quodsi aut causa criminis aut facti suspicio aut quælibet denique vel minima res reperietur, quamobrem illi videantur *nonnihil tamen in deferendo nomine secuti*; postremo si præter prædam quidquam aliud causæ inveneritis: non recusamus, quin illorum libidini vita Roscii *dedatur*. Sin aliud *agitur* nihil, nisi ut iis ne quid desit, quibus satis nihil est; si hoc solum hoc tempore *pugnatur*, ut ad illam *opimam præclaramque prædam* damnatio Roscii velut cumulus accedat: nonne cum multa *indigna* tum vel hoc *indignissimum* est, vos idoneos habitos, per quorum sententiam iusque iurandum id assequantur, quod antea ipsi scelere & ferro assequi consueverunt; qui *ex civitate in senatum* propter *dignitatem, ex senatu in hoc consilium* delecti estis propter *severitatem*, ab his hoc postulare homines sicarios ac gladiatores, non modo ut supplicia vitent, quæ a vobis pro maleficiis suis metuere atque horrere debent,

bent, verum etiam ut *spoliis Roscii hoc iudicio ornati auctique* discedant. Pro S. R. c. 3.

l. Ego crimen oportet *diluam*, vos, iudices, & audaciæ resistere & hominum eiusmodi perniciosam atque intolerandam potentiam primo quoque tempore *exstinguere* atque *opprimere* debetis. Pro S. R. c. 13.

m. Si unquam de bonis & fortibus viris, si unquam de bene meritis civibus potestas vobis iudicandi fuit, si denique unquam *locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est*, ubi sua *studia* erga fortes & bonos cives, quæ *vultu & verbis* sæpe significassent, *re & sententiis* declararent: hoc profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper *vestræ auctoritati dediti fuimus*, semper miseri lugeamus, an diu *vexati a perditissimis civibus* aliquando per vos ac vestram fidem virtutem sapientiamque *recreemur*. Pro Milone c. 2.

n. An Lucceius illa *humanitate* præditus, illis *studiis artibus atque doctrina*, illius ipsius periculum, quem propter hæc studia diligebat, negligere potuisset? Et quod facinus *in alienum hominem illatum severe acciperet*, id *omisisset curare in hospite?* Quod *in agris locisque publicis* factum *reprehenderet*, id *in urbe ac suæ domi* cœptum esse *leviter ferret?* Quod in alicuius *agrestis* periculo *non prætermitteret*, id homo eruditus in insidiis *doctissimi* hominis *dissimulandum* putaret? Pro Cœlio c. 22.

o. Sin, id quod vestra *natura* postulat, pudorem bonitatem virtutemque diligitis: *levate* hunc aliquando supplicem vestrum, iudices, tot annos *in falsa invidia periculisque versatum*, qui nunc primum post illam *flammam*, aliorum facto & cupiditate excitatam, spe vestræ æquitatis *erigere animum* & paullum *respirare a metu* cœpit, *cui posita sunt in vobis omnia*, quem servatum esse plurimi cupiunt, servare soli vos potestis. Pro Cluent. c. 70.

6. *Richterliche Gerechtigkeit.*

a. De Verre si vos, iudices, *severe religioseque* iudicaveritis: auctoritas ea, quæ in vobis remanere debet, hærebit. Si istius ingentes divitiæ *iudiciorum*

 reli-

religionem veritatemque perfregerint: ego hoc tamen assequar, ut iudicium potius rei publicæ quam aut reus iudicibus aut accusator reo defuisse videatur. In Verr. act. 1. c. 1.

b. Omnium nunc *oculi coniecti sunt* hoc ipso tempore in unumquemque nostrum, qua *fide* ego *accusem,* qua *religione* hi *iudicent*, qua tu *ratione defendas.* De omnibus nobis si quis *tantulum de recta regione deflexerit:* non illa *tacita existimatio,* quam antea contemnere solebatis, sed *vehemens ac liberum populi Romani iudicium* consequetur. Nulla tibi, Quinte, cum isto cognatio est nulla necessitudo. Quibus excusationibus antea nimium in aliquo iudicio studium tuum defendere solebas, earum habere in hoc nomine nullam potes. Quæ iste in provincia palam dictitabat, cum ea, quæ faciebat, *tua se fiducia facere* dicebat, ea ne vera putentur, tibi maxime est providendum. In Verr. 5. c. 68.

c. Neque contra rem publicam neque contra ius iurandum & fidem amici causa vir bonus faciet, ne si iudex quidem erit de ipso amico. *Ponit* enim *personam amici,* cum *induit iudicis.* Nam si omnia facienda sint, quæ amici velint: non *amicitiæ* tales sed *coniurationes* putandæ sunt. Offic. 3. c. 10.

d. Cum iurato dicenda sententia est: meminerit iudex, *deum se adhibere testem,* id est, ut ego arbitror, mentem suam, qua nihil homini dedit ipse deus divinius. Off. 3. c. 10.

e. Nimiam gratiam potentiamque Chrysogoni dicimus & nobis obstare & perferri nullo modo posse, & a vobis, quoniam potestas data est, non modo infirmari verum etiam vindicari oportere. Pro S. Rosc. c. 41.

f. Me *recreat & reficit* Pompeii sapientissimi & iustissimi viri consilium, qui profecto nec *iustitiæ* suæ putaret esse, quem reum *sententiis iudicum tradidisset, eundem telis militum dedere,* nec *sapientiæ, temeritatem concitatæ multidinis publica auctoritate armare.* Pro Mil. c. 1.

g. Vos etiam atque etiam imploro & appello, Ceres & Libera, quæ illos Ennenses lacus lucosque coli-

colitis, *cunctæque Siciliæ*, quæ mihi defendenda tradita est, *præsidetis*, a quibus, inventis frugibus & in orbem terrarum distributis, omnes gentes ac nationes *vestri religione numinis continentur.* Ceteros item deos deasque omnes imploro atque obtestor, *quorum templis & religionibus Verres, nefario quodam furore & audacia instinctus, bellum sacrilegum semper impiumque habuit indictum*, ut, si in hoc reo atque in hac causa omnia mea consilia ad salutem sociorum, dignitatem populi Romani, fidem meam spectaverunt, si *nullam ad rem, nisi ad officium & veritatem, omnes meæ curæ vigiliæ cogitationes laborarunt*, quæ *mea mens in suscipienda causa* fuit, *fides in agenda*, eadem *vestra in iudicanda* sit, denique uti Verrem, si eius omnia sunt *inaudita & singula facinora sceleris audaciæ perfidiæ libidinis avaritiæ crudelitatis*, dignus exitus eiusmodi vita atque factis vestro iudicio consequatur, utque res publica meaque fides una hac accusatione mea contenta sit, mihique posthac bonos potius defendere liceat, quam improbos accusare necesse sit. In Verr. 5. c.72.

h. A vobis, iudices, petimus, ut *omnia rei publicæ subsidia*, totum statum civitatis, omnem *memoriam temporum præteritorum salutem præsentium spem reliquorum* in vestra potestate, in vestris sententiis in hoc iudicio *positam esse & defixam* putetis. Si unquam res publica consilium gravitatem sapientiam providentiam iudicum imploravit: hoc tempore hoc inquam tempore implorat. Pro Flacco c. 1.

i. Cum multa divinitus, pontifices, a maioribus nostris inventa atque instituta sunt: tum nihil præclarius, quam quod vos eosdem *& religionibus deorum immortalium & summæ rei publicæ præesse* voluerunt, ut amplissimi & clarissimi cives rem publicam bene gerendo, pontifices religiones sapienter interpretando rem publicam conservarent. Quodsi ullo tempore magna causa *in sacerdotum populi Romani iudicio ac potestate versata est:* hæc profecto tanta est, ut omnis rei publicæ dignitas, omnium

 civi-

civium salus vita libertas aræ foci dii penates bona fortunæ domicilia vestræ sapientiæ fidei potestatique commissa creditaque esse videantur. Vobis hodierno die constituendum est, utrum posthac amentes ac perditos magistratus *improborum ac sceleratorum civium præsidio nudare*, an *etiam deorum immortalium religione armare* malitis. Nam si illa *labes ac flamma rei publicæ* suum illum *pestiferum ac funestum tribunatum*, quem æquitate humana tueri non potest, divina religione defenderit, aliæ cæremoniæ nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii *interpretes religionum* requirendi. Sin autem vestra auctoritate sapientiaque ea, quæ furore improborum in re publica, ab aliis *oppressa* ab aliis *deserta* ab aliis *prodita*, gesta sunt, *rescindentur*: erit causa, cur consilium maiorum in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis iure ac merito laudare possimus. Pro domo c. 1.

k. Illud unum vos magnopere oro atque obsecro, iudices, cum huius, quem defendo, tum communis periculi causa, *ne fictis auditionibus*, *ne disseminato dispersoque sermoni fortunas innocentium subiiciendas putetis.* Multi amici accusatoris, nonnulli etiam *nostri iniqui*, multi communes obtrectatores atque omnium invidi multa finxerunt. Nihil est autem tam *volucre*, quam maledictum, nihil *facilius emittitur*, nihil *citius excipitur*, nihil *latius dissipatur*. Neque ego, si *fontem maledicti* reperietis, ut aut negligatis aut dissimuletis, unquam postulabo. Sed *si quid sine capite manabit*, aut si quid erit eiusmodi, ut non exstet auctor, qui audierit, aut ita negligens vobis esse videbitur, ut, *unde* audierit, oblitus sit, aut ita *levem habebit auctorem*, ut memoria dignum non putarit, huius illa vox vulgaris AUDIVI ne quid reo innocenti noceat, oramus. Pro Plancio c. 23,

l. Certe aut apud te, Aquilli, & eos, qui tibi adsunt, veritas valebit, aut ex hoc loco repulsa vi & gratia locum, ubi consistat, reperire non poterit. Pro Quinctio c. 1.

7. *Besteckung des Gerichts.*

a. Verres *usque eo* de omnibus bonis male iudicat, *usque eo senatoria iudicia perdita profligataque esse* arbitratur, ut hoc *palam dictitet,* non sine causa se cupidum pecuniæ fuisse, quoniam *tantum in pecunia præsidium* experiatur esse; sese (id quod difficillimum fuerit) *tempus ipsum emisse iudicii sui,* quò cetera facilius emere posset; ut, quoniam *criminum vim subterfugere* nullo modo poterat, *procellam temporis devitaret.* In Verr. act. 1. c. 3.

b. A diis immortalibus quod sperare mihi videor, hoc idem, iudices, peto, ut in hoc iudicio nemo improbus præter eum, qui iam pridem inventus est, reperiatur. Deinde si plures improbi fuerint: hoc vobis hoc populo Romano, iudices, *confirmo,* vitam mehercule mihi prius, quam vim perseverantiamque ad illorum improbitatem persequendam, defuturam. Verum quod ego laboribus periculis inimicitiisque meis tum, cum *admissum erit,* dedecus severe me persecuturum esse polliceor, id ne accidat, tu tua sapientia auctoritate diligentia, Glabrio, potes *providere. Suscipe causam iudiciorum, suscipe causam severitatis integritatis fidei religionis, suscipe causam senatus,* ut is hoc iudicio probatus cum populo Romano & in laude & in gratia esse possit. Cogita, quo loco sis, quid *dare populo Romano,* quid *reddere maioribus tuis* debeas. *Fac tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mentem,* qua lege populus Romanus de pecuniis repetundis optimis iudiciis severissimisque iudicibus usus est. *Circumstant te summæ auctoritates,* quæ te oblivisci *laudis domesticæ* non sinant, quæ te dies noctesque commoneant, fortissimum tibi patrem, sapientissimum avum, gravissimum socerum fuisse. Quare si Glabrionis patris *vim & acrimoniam ceperis* ad resistendum hominibus audacissimis, si avi Scævolæ prudentiam ad prospiciendas insidias, quæ tuæ atque horum famæ comparantur, si soceri Scauri constantiam, ut ne quis *te de vera & certa possit sententia dimovere:* intelliget populus Romanus, integerrimo atque honestissimo prætore delectoque consilio *nocenti reo magnitudinem*

dinem pecuniæ plus habuisse momenti ad suspicionem criminis quam ad rationem salutis. In Verr. act. 1. c. 17.

c. *Deliberatum est, si res opinionem meam, quam de vobis iudices habeo, fefellerit,* non modo eos persequi, *ad quos maxime culpa corrumpendi iudicii, sed etiam illos, ad quos conscientiæ contagio pertinebit.* Proinde si qui sunt, qui in hoc reo aut potentes aut audaces aut artifices ad *corrumpendum iudicium* velint esse, ita sint parati, ut disceptante populo Romano, *mecum sibi rem videant futuram*; &, si me in hoc reo, quem mihi inimicum Siculi dederunt, satis *vehementem* satis *perseverantem* satis *diligentem* cognorunt, existiment, in his hominibus, quorum ego inimicitias populi Romani salutis causa suscepero, multo *graviorem atque acriorem* futurum. In Verr. 5. c. 71.

d. Si illud est tam flagitiosum (quod mihi omnium rerum turpissimum maximeque nefarium videtur) ob rem iudicandam pecuniam accipere, *pretio habere addictam fidem & religionem:* quanto illud flagitiosius improbius *indignius*, a quo pecuniam *ob absolvendum* acceperis, condemnare; ut ne prædonum quidem prætor in *fide retinenda* consuetudinem conservaret! Scelus est, accipere a reo: quanto magis ab accusatore; quanto etiam sceleratius ab utroque! *Fidem cum proposuisses venalem* in provincia: valuit apud te plus is, qui pecuniam maiorem dedit. Concedo. Forsitan aliquis aliquando eiusmodi quippiam fecerit. Cum vero *fidem ac religionem tuam alteri addictam pecunia accepta habueris*, post eandem adversario tradideris maiore pecunia: utrumque falles? Et trades; cui voles? Et ei, quem fefelleris, ne pecuniam quidem reddes? Quem mihi tu Bulbum, quem Stalenum, quod unquam huiusmodi *monstrum* aut *prodigium* audivimus & vidimus, qui *cum reo transigat*, post *cum accusatore decidat*, honestos homines, qui causam norint, *ableget a consilioque dimittat*, ipse solus reum absolutum, a quo pecuniam acceperit, condemnet pecuniamque non reddat! Hunc hominem *in iudicum numero habebimus*?

mus? Hic alteram decuriam senatoriam iudex obtinebit? Hic de capite libero iudicabit? Huic *iudicialis tabella* committetur, quam iste non modo cera verum etiam sanguine, si visum erit, notabit? In Verr. 2. c. 31.

8. *Ungerechter Richter.*

a. Te, Aquilli, & hos, qui *tibi in consilio adsunt*, bona mente nostra verba audire oportet; ut multis *incommodis veritas debilitata tandem æquitate talium virorum recreetur.* Quodsi tu iudex nullo præsidio fuisse videbere contra *vim & gratiam solitudini & inopiæ*, si apud hoc consilium *ex opibus* non *ex veritate* causa *pendetur*: profecto nihil est iam *sanctum atque sincerum* in civitate, nihil, quod humilitatem cuiusquam gravitas & virtus iudicis consoletur. Certe apud te & eos, *qui tibi adsunt*, veritas valebit, aut ex hoc loco repulsa vi & gratia locum, ubi *consistat*, reperire non poterit. Pro Quinct. c. 1.

b. Iudicia facta permulta sunt, a Cluentio *iudicium esse corruptum? Immo vero* ante hoc tempus omnino ista ipsa res *suo nomine in iudicium nunquam est vocata*; ita multum agitata ita diu *iactata* ista res est, ut hodierno die primum causa illa defensa sit, hodierno die primum *veritas vocem contra invidiam, his iudicibus freta, miserit.* Verumtamen multa ista iudicia quæ sunt? Ego enim *me ad omnia confirmavi* & sic paravi, ut docerem, quæ facta postea de illo iudicio dicerentur, partim *ruinæ similiora aut tempestati quam iudicio & disceptationi fuisse*, partim nihil contra Avitum valere, partim etiam pro hoc esse, partim *esse eiusmodi*, ut neque appellata unquam iudicia sint neque existimata. Pro Cluentio c. 32.

c. Non fuit illud iudicium iudicio simile, iudices, non fuit, in quo non modus est adhibitus, non mos consuetudoque servata, non causa defensa. Vis illa fuit, &, ut sæpe iam dixi, *ruina quædam atque tempestas & quidvis potius, quam iudicium aut disceptatio aut quæstio.* Pro Cluentio c. 35.

d. Iu-

d. Iunii iudicium video esse eiusmodi, ut *incursionem potius seditionis*, *vim multitudinis*, *impetum tribunitium* quam iudicium appellandum putem. Pro Cluentio c. 37.

e. Dii prohibeant, iudices, ut hoc, quod maiores *consilium publicum* vocari voluerunt, *præsidium sectorum* existimetur. Pro S. Roscio c. 52.

f. Dubium nemini est, quin omnes omnium pecuniæ positæ sint in eorum potestate, qui *iudicia dant*, & eorum, qui iudicant. Quin nemo nostrum possit ædes suas, nemo fundum, nemo bona patria *obtinere*, si, cum hæc a quopiam vestrum petita sint, prætor improbus, *cui nemo intercedere possit*, det quem velit iudicem, iudex nequam & levis, quod prætor iusserit, iudicet. In Verr. 2. c. 12.

9. *Richterliche Strenge und Sanftmuth.*

a. Verres reus est nocentissimus. Qui si condemnatur: desinent omnes dicere, his iudiciis pecuniam *plurimum posse*. Sin absolvitur: desinemus nos *de iudiciis transferendis recusare*. Tametsi *de absolutione istius neque ipse iam sperat nec populus Romanus metuit*. In Verr. l. 1. c. 2.

b. Nunc, patres conscripti, ego *mea video quid intersit*. Si eritis *secuti sententiam* Cæsaris, quoniam hanc is in republica *viam*, *quæ popularis habetur*, *secutus est*: fortasse minus erunt, hoc *auctore* & *cognitore*, *populares impetus pertimescendi*. Sin illam alteram: nescio *an amplius mihi negotii contrahatur*. Sed tamen *meorum periculorum rationes utilitas rei publicæ vincat*. *Habemus* enim a Cæsare, sicut ipsius dignitas & maiorum eius amplitudo postulabat, *sententiam tamquam obsidem perpetuæ in rem publicam voluntatis*; intellectum est, quid intersit inter *levitatem concionatorum* & *animum vere popularem* saluti populi consulentem. Video de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, *ne de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat*. Is & nudius tertius *in custodiam cives Romanos*, *Cethegum & Lentulum*, *dedit*, & *supplicationem mihi decrevit*, & *iudices hesterno die maximis*

præ-

præmiis affecit. Iam hoc nemini dubium eſt, qui reo cuſtodiam, quæſitori *gratulationem*, iudici præmium decrevit, quid de tota re & cauſa iudicarit. At vero Cæſar intelligit, legem Semproniam *eſſe de civibus Romanis conſtitutam*, qui autem rei publicæ ſit hoſtis, eum civem eſſe nullo modo poſſe, denique ipſum latorem legis Semproniæ iuſſu populi *poenas rei publicæ dependiſſe.* Idem ipſum Lentulum largitorem & prodigum non putat, cum de pernicie populi Romani & exitio huius urbis tam acerbe tamque crudeliter cogitarit, appellari poſſe *popularem.* In Cat. 4. c. 5.

c. Caſſium quæſitorem ac iudicem fugiebant atque horrebant ii, quibus periculum creabatur: ideo quod, tametſi veritatis erat amicus, tamen natura non tam *propenſus ad miſericordiam* quam *inclinatus ad ſeveritatem* videbatur. Pro S. Roſcio c. 30.

d. Cum parcere vel lædere potuiſſem: ignoſcendi quærebam cauſas, non puniendi occaſiones, quod iudicis lenti & conſiderati eſt proprium. Refert Marcellinus.

CII. Anwald.

1. *Ueberhaupt.*

a. Volo ut in ſcena ſic etiam in foro non eos modo laudari, qui *celeri motu & difficili utantur*, ſed eos etiam, quos *ſtatarios* appellant, quorum ſit illa *ſimplex in agendo veritas non moleſta.* Clar. or. c. 30.

b. Pontidius multas *privatas cauſas actitavit*, celeriter ſane *verba volvens*, nec hebes in cauſis, vel dicam plus etiam quam non hebes, ſed *efferveſcens in dicendo ſtomacho ſæpe iracundiaque vehementius*; ut non cum adverſario ſolum ſed etiam, quod mirabile eſſet, *cum iudice ipſo, cuius delinitor debet eſſe, orator iurgio ſæpe contenderet.* Clar. or. c. 70.

c. *In iure cavere*, conſilio iuvare, atque hoc ſcientiæ genere prodeſſe quam plurimis *vehementer & ad opes augendas pertinet & ad gratiam.* Itaque cum multa præclara maiorum, tum quam optime conſtituti iuris civilis ſummo ſemper in honore fuit cogni-

cognitio atque interpretatio. Quam quidem ante hanc *confusionem temporum in possessione sua principes retinuerunt.* Nunc ut honores ut omnes dignitatis gradus: sic *huius scientiæ splendor deletus est;* idque eo indignius, quod eo tempore hoc contigit, cum is esset, qui omnes superiores, quibus honore par esset, scientia facile *vicisset.* Hæc igitur opera grata multis & *ad beneficiis adstringendos homines accommodata.* Offic. 2. c. 19.

d. *Regnum* est, dicere, in quem velis, ac defendere, quem velis. *Immo servitus* est, non dicere, in quem velis, ac defendere, quem velis. Pro Sulla c. 17.

2. *Schweres Geschæft desselben.*

a. Tu, Cæcili, quid potes? Quo tempore aut qua in re non modo specimen ceteris aliquod dedisti sed tute *tui periculum fecisti!* In mentem tibi non venit, *quid negotii sit, causam publicam sustinere,* vitam alterius totam *explicare,* atque eam non modo *in animis iudicum* sed etiam *in oculis conspectuque omnium exponere,* sociorum salutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem iudiciorum defendere? In Cæcil. c. 8.

b. Si te multum natura adiuvaret, si *optimis a pueritia disciplinis atque artibus studuisses* & *in his elaborasses,* si litteras Græcas Athenis non Lilybæi, Latinas Romæ non in Sicilia didicisses: tamen esset *magnum,* tantam causam tam exspectatam & *diligentia consequi* & *memoria complecti* & *oratione exponere,* & *voce & viribus sustinere.* Fortasse dices: Quid! Ergo *hæc in te sunt omnia?* Utinam *quidem* essent! Verumtamen, ut esse possent, *magno studio mihi a pueritia est elaboratum.* Quodsi ego hæc propter magnitudinem rerum ac difficultatem *assequi* non potui, qui in omni vita nihil aliud egi: *quam longe tu te ab his rebus abesse arbitrare,* quas non modo antea nunquam *cogitasti,* sed ne nunc quidem, cum *in eas ingrederis,* quæ & quantæ sint suspicari potes. Ego, qui, sicut omnes sciunt, *in foro iudiciisque ita verser,* ut eiusdem ætatis aut nemo aut pauci plures causas defenderint, & qui omne tempus,

pus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, *in his ſtudiis laboribusque conſumam*, quo paratior ad uſum forenſem promtiorque eſſe poſſim, tamen ita deos mihi velim propitios, ut, cum illius diei mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum ſit, non ſolum *commoveor animo*, ſed etiam *toto corpore perhorreſco*. Iam nunc *mente & cogitatione proſpicio*, quæ tum ſtudia hominum, qui concurſus futuri ſint, *quantam exſpectationem magnitudo iudicii ſit allatura*, quantam auditorum multitudinem Verris infamia *concitatura*, quantam denique *audientiam* orationi meæ improbitas illius factura ſit. Quæ cum cogito: iam nunc timeo, quidnam pro offenſione hominum, qui illi inimici infenſique ſunt, & exſpectatione omnium & magnitudine rerum dignum eloqui poſſim. Tu horum nihil metuis nihil cogitas nihil laboras; &, ſi quid ex vetere aliqua oratione: IOVEM EGO OPTIMUM MAXIMUM, aut: VELLEM, SI FIERI POTUISSET, IUDICES, aut aliquid huiuſmodi ediſcere potueris, præclare te paratum in iudicium venturum arbitraris. In Cæcil. c. 13.

c. Te, Cæcili, quemadmodum adverſarius ſit *eluſurus*, quam omni ratione *iactaturus*, videre iam videor, quoties ille *tibi poteſtatem optionemque facturus ſit*, ut eligas, utrum velis, factumne eſſe necne, verum eſſe an falſum, utrum dixeris, id contra te futurum. Qui tibi *æſtus*, qui *error*, quæ *tenebræ*, dii immortales, erunt homini minime malo! Quid! Cum *accuſationis tuæ membra dividere* cœperit, & *in digitis ſuis ſingulas partes cauſæ conſtituere!* Quid! Cum unumquodque *tranſigere expedire abſolvere!* Ipſe profecto metuere incipies, ne *innocenti periculum faceſſeris.* Quid, cum commiſerari conqueri & *ex illius invidia deonerare aliquid & in te traiicere* cœperit! Commemorare quæſtoris cum prætore *neceſſitudinem conſtitutam!* Morem maiorum! Sortis *religionem!* Poteriſne *eius orationis ſubire invidiam? Vide modo, etiam atque etiam conſidera.* Mihi enim videtur periculum fore, ne ille non modo *verbis te obruat*, ſed geſtu ipſo ac motu corpo-

corporis *præstringat aciem ingenii tui*, teque *ab institutis cogitationibus tuis abducat*. Atque huiusce rei iudicium iam continuo video futurum. Si enim mihi hodie respondere ad hæc, quæ dico, potueris, si *ab isto libro*, quem tibi magister ludi, nescio qui, ex alienis orationibus compositum dedit, *verbo uno discesseris*: posse te & illi quoque iudicio non deesse & causæ atque officio tuo satisfacere arbitrabor. Sin mecum in hac *prolusione* nihil fueris: quem te in ipsa pugna cum *acerimo adversario* fore putemus! In Cæcil. c. 14.

d. Non *miseratione solum mens iudicum permovenda est*, qua nos ita *dolenter* uti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus, ut alia in causa, *excitato reo nobili*, sublato etiam filio parvo, *plangore & lamentatione compleremus forum*, sed etiam est faciendum, ut irascatur iudex, mitigetur; invideat, faveat; contemnat, admiretur; oderit, diligat; cupiat, satietate afficiatur; speret, metuat; lætetur doleat. Or. c. 38.

e. Cum considero, quomodo mihi in utraque re sit elaborandum: altera pars ea, quæ propria est iudicii vestri & legitimæ veneficii quæstionis, *per mihi brevis & non magnæ in dicendo fore contentionis videtur*, altera autem, quæ *procul a iudicio remota est*, quæ *concionibus seditiose concitatis* accommodatior est quam *tranquillis moderatisque iudiciis*, prospicio, quantum in agendo difficultatis & quantum laboris sit habitura. Pro Cluent. c. 1.

3. *Angehender Advokat.*

a. Ego, qui neque usu satis & ingenio parum possum, cum patrono disertissimo comparor. Illud quoque nobis accedit incommodum, quod M. Iunius, qui aliquoties apud te egit, homo & *in aliis causis exercitatus* & *in hac multum & sæpe versatus* hoc tempore abest nova legatione impeditus, & ad me ventum est, qui, ut summa haberem cetera, temporis certe vix satis habui, ut rem tantam tot controversiis implicatam possem cognoscere. Pro Quinctio c. 1.

b. Hæc

b. Hæc tu, Eruci, *tot & tanta si nactus esses in reo:* quam diu diceres! *Quo te modo iactares!* Tempus, Hercule, te citius quam oratio deficeret. Neque ego non possum. Non enim mihi tantum derogo, tametsi nihil arrogo, ut te copiosius quam me putem posse dicere. Verum ego forsitan propter multitudinem patronorum in grege annumerer; te pugna Cannensis accusatorem sat bonum facit. Pro S. Roscio c. 32.

4. *Ordentlicher Vortrag.*

Illud restiterat, quod hesterno die fecerunt, *te ut in ius adducerent*, ut nobis tempus, quamdiu diceremus, *præstitueres.* Quam rem a prætore facile impetrassent, nisi tu, quod esset tuum ius & officium, docuisses. Neque nobis adhuc præter te quisquam fuit, *ubi nostrum ius contra illos obtineremus*, neque illis unquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset. Ita *sine iniuria potentiam levem atque inopem esse arbitrantur.* Verum quoniam *tibi instat* Hortensius, ut *eas in consilium*, a me postulat, ne *dicendo tempus absumam*, queritur, priore patrono causam defendente nunquam *perorari* potuisse: non patiar *istam manere suspicionem*, nos rem iudicari nolle. Nec *illud mihi arrogabo*, me posse *causam commodius demonstrare*, quam antea demonstrata sit. Neque tamen tam multa verba faciam, propterea quod ab illo, qui ante dixit, *informata iam causa est*, & a me, qui neque excogitare neque pronuntiare multa possum, brevitas postulatur, quæ mihimetipsi amicissima est. Faciam, quod te sæpe animadverti facere, Hortensi; totam *causæ meæ dictionem* in certos partes dividam. Tu id semper facis, quia semper potes; ego in hac causa faciam, propterea quod in hac videor posse facere. Quod tibi natura dat, ut semper possis, id mihi causa dat, ut hodie possim. *Certos mihi fines terminosque constituam*, extra quos egredi non possim, si maxime velim; ut & mihi sit propositum, de quo dicam, & Hortensius habeat *exposita*, ad quæ respondeat, & tu, Aquilli, iam ante *animo prospicere*

 possis,

possis, quibus de rebus auditurus sis. Pro Quinctio c. 9. 10.

5. *Sorgfæltiger kluger und ehrlicher Anwald.*

a. Illud optandum est oratori, ut *aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam.* Facilius est enim, *currentem* (ut aiunt) *incitare* quam *commovere languentem.* Sin id aut non erit aut erit obscurius, sicut medico diligenti, prius quam conetur *ægro adhibere medicinam*, non solum morbus eius, cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis & natura corporis cognoscenda est: sic equidem, *cum aggredior ancipitem causam & gravem ad animos iudicum pertractandos*, *omni mente in ea cogitatione curaque versor*, ut *odorer*, quam *sagacissime* possim, quid sentiant, quid existiment, quid exspectent, quid velint, *quò deduci oratione* facillime posse videantur. Si *se dant*, &, ut antea dixi, *sua sponte*, *quò impellimus*, *inclinant atque propendent*: accipio, quod datur, & *ad id*, *unde aliquis flatus ostenditur*, *vela do.* Sin est *integer quietusque* iudex: plus est operis. Sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuvante *natura.* De or. 2. c. 44.

b. Si utar ad dicendum meo legitimo tempore: mei laboris industriæ diligentiæque capiam fructum, & ex accusatione perficiam, ut nemo unquam *post hominum memoriam paratior vigilantior compositior* ad iudicium venisse videatur. Sed in hac laude industriæ meæ *reus ne elabatur*, summum periculum est. In Verr. act. 1. c. 11.

c. Quamquam, *qua nolui*, *ianua sim ingressus in causam*: sperare videor, tantum absuturam esse orationem meam a minima suspicione offensionis tuæ, te ut potius obiurgem, quod *iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam*, quam ut ego *eam ulla contumelia coner attingere.* Pro Plancio c, 3.

d. Certet mea *diligentia* cum illorum omnium *cupiditate*, vestra *integritas* cum istius *pecunia*, *testium constantia* cum illius patronorum *minis atque potentia.* In Verr. 1. c. 1.

e. Ego

e. Ego ſic exiſtimo, qui quæri velit ex iis, quos conſtat, cum cædes facta ſit, adfuiſſe, eum cupere verum invenire; qui recuſet, eum profecto, tametſi verbo non audeat, tamen re ipſa *de maleficio ſuo confiteri*. Pro S. Roſcio c. 42.

6. *Sehr geſchickter Advokat.*

a. Sit nobis orator in interpretandi explanandique & diſſerendi genere mirabilis, ſic ut ſimile nihil viderim. In augendo, in ornando, in refellendo magis *exiſtimator metuendus* quam *admirandus orator*. Clar. or. c. 39.

b. Quæ fuerit Pompeii gravitas in dicendo, iudices, quæ facultas, quæ copia, non *opinione tacita* veſtrorum animorum ſed *perſpicua admiratione* declarari videbatur. Nihil enim unquam audivi, quod mihi de iure ſubtilius dici videretur, nihil de memoria de more de exemplis *acutius*, nihil peritius de fœderibus, nihil *illuſtriore auctoritate* de bellis, nihil de re publica gravius, nihil de ipſo modeſtius, nihil de cauſa & crimine *ornatius*; ut mihi iam verum videatur illud eſſe, quod nonnulli *litterati ac ſtudiis doctrinisque dediti* quaſi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui *omnes animo virtutes penitus comprehendiſſet*, omnia, quæ facere vellet, facillime tractare. Pro Balbo c. 1.

c. Cum veſtra mihi dignitas *fructum diligentiæ referret*: id ſum aſſecutus, ut una hora, qua cœpi dicere, *reo audaci pecunioſo profuſo perdito ſpem iudicii corrumpendi præciderem*, ut primo die *teſtium tanto numero citato* populus Romanus iudicaret, ipſo abſoluto rem publicam *ſtare* non poſſe, ut alter dies amicis iſtius & defenſoribus non modo ſpem victoriæ ſed etiam voluntatem defenſionis auferret, ut tertius dies ſic *hominem proſterneret*, ut, morbo ſimulato, non, quid reſponderet, ſed, quemadmodum non reſponderet, deliberaret. Deinde reliquis diebus his criminibus his teſtibus & urbanis & provincialibus ſic *obrutus atque oppreſſus eſt*, ut his ludorum diebus interpoſitis nemo iſtum *comperendinatum* ſed *condemnatum* iudicaret. In Verr. 1. c. 7.

CIII. Klæger.

1. *Ueberhaupt.*

a. Quid, ſi pater fana expilet, *cuniculos agat ad ærarium*: indicetne id magiſtratibus filius? Nefas id quidem eſt. Quin etiam defendat patrem, ſi arguatur. Non igitur patria præſtat omnibus officiis? Immo vero. Sed ipſi patriæ *conducit*, *pios* habere cives in parentes. Quid, ſi *tyrannidem occupare* ſi patriam prodere conabitur: ſilebitne filius? Immo vero obſecrabit patrem, ne id faciat. Si nihil proficiet: accuſabit; minabitur etiam; ad extremum, ſi ad perniciem patriæ res ſpectabit, patriæ ſalutem antepo net ſaluti patris. Offic. 3. c. 23.

b. Eſt genus argumentorum, quod *ex facti veſtigiis ſumitur*, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconſtans, tremor, & eorum aliquid, quod ſenſu percipi poſſit, etiam ſi præparatum aliquid, ſi communicatum cum aliquo, ſi poſtea viſum auditum indicatum. Part. or. c. 11.

c. Utilitatis coniectura movetur, ſi illud, quod arguitur, aut ſpe bonorum aut malorum metu feciſſe aliquis dicitur; quod fit acrius, quo illa in utroque genere maiora ponuntur. Spectantur etiam ad cauſam facti motus animorum, ſi ira recens, ſi odium vetus, ſi ulciſcendi ſtudium, ſi iniuriæ dolor, ſi honoris ſi gloriæ ſi imperii ſi pecuniæ cupiditas, ſi periculi timor, ſi æs alienum, ſi anguſtiæ rei familiaris, ſi audax ſi levis ſi crudelis ſi impotens ſi incautus ſi inſipiens ſi amans ſi commota mente ſi vinolentus ſi cum ſpe effugiendi ſi cum opinione celandi aut, ſi patefactum eſſet, depellendi criminis vel perrumpendi periculi vel in longinquum tempus differendi, aut ſi iudicii pœna levior quam facti præmium, aut ſi facinoris voluptas maior quam damnationis dolor. His fere rebus facti ſuſpicio confirmatur, cum & voluntatis in reo cauſæ reperiuntur & facultas. In voluntate autem utilitas ex *adeptione* alicuius commodi vitationeque alicuius incommodi quæritur; ut aut ſpes aut metus impuliſſe videatur aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem quam *ratio utilitatis* impellit. Part. or. c. 32.

d. Cau-

d. Caufa facti parum fimilitudinis habet, nifi animus eius, qui infimulatur, *in eam fufpicionem adducetur*, ut *a tali culpa non videatur abhorruiffe*. Ut enim animum alicuius improbare nihil attinet, cum caufa, quare peccaverit, non *intercefferit*: fic caufam peccati *intercedere* leve eft, fi *animus nulli minus honeftæ rationi affinis* oftenditur. Quare vitam eius, quem arguit, ex ante factis accufator improbare debebit, & oftendere, *fi quo in pari ante peccato convictus fit*. Invent. 2. c. 10.

e. Quid agimus, Hortenfi? Quid de hac conditione dicimus? Poffumus aliquando *depofitis armis* fine periculo fortunarum de re pecuniaria difceptare? Poffumus ita rem noftram perfequi, ut hominis propinqui *caput incolume effe* patiamur? Poffumus *petitoris perfonam capere, accufatoris deponere?* Pro Quinctio c. 13.

f. Quid eft minus non dico oratoris fed hominis, quam id obiicere adverfario, quod ille fi verbo negarit, longius progredi non poffit, qui obiecerit! In Anton. 2. c. 2.

g. Animadverti, iudices, omnem accufatoris orationem in duas divifam effe partes, quarum altera mihi *niti & magnopere confidere* videtur inveterata iam invidia iudicii Iuniani, altera tantummodo confuetudinis caufa *timide & diffidenter attingere* rationem veneficii criminum; qua de re lege eft hæc quæftio inftituta. Pro Cluent. c. 1.

h. *Tuli graviter & acerbe*, in eum me locum adductum, ut aut eos homines fpes falleret, qui opem a me atque auxilium petiffent, aut ego, qui *me ad defendendos homines ab ineunte adolefcentia dediffem*, tempore atque officio coactus ad accufandum traducerer. In Cæcil. c. 2.

i. Illud mihi nequaquam dignum induftria conatuque meo videbatur, iftum a me in iudicium iam omnium iudicio condemnatum vocari, nifi ifta tua intolerabilis potentia & ea cupiditas, qua per hofce annos in quibusdam iudiciis ufus es, etiam *in iftius hominis defperati caufa interponeretur*. Nunc vero quoniam hæc te omnis *dominatio regnumque iudiciorum*

tantopere delectat, & sunt homines, quos libidinis infamiaeque suae neque pudeat neque taedeat, qui *quasi de industria in odium offensionemque populi Romani irruere* videantur: hoc me profiteor suscepisse magnum fortasse onus & mihi periculosum, verumtamen dignum, *in quo omnes nervos aetatis industriaeque meae contenderem.* In Verr. act. 1. c. 12.

k. Si me non omnes noti ignotique monuissent, *id agi, id cogitari, in eo laborari,* ut *res in aliud tempus reiiceretur:* credo, si meis horis in accusando uti voluissem, vererer, ne mihi crimina non suppeterent, ne oratio deesset, ne vox viresque deficerent, ne quem nemo prima actione defendere ausus esset, cum ego bis accusare non possem. In Verr. l. 1. c. 11.

l. Nolite, quaeso, iudices, brevitate orationis meae potius quam rerum ipsarum magnitudine *crimina ponderare.* Mihi enim properandum necessario est, ut omnia vobis, quae mihi constituta sunt, possim exponere. In Verr. 1. c. 16.

m. In libidine hominum nocentissimorum, in populi Romani quotidiana querimonia, iudiciorum infamia, totius ordinis offensione cum hoc unum his tot incommodis remedium esse arbitrarer, ut homines *idonei* atque *integri* causam rei publicae legumque susciperent: fateor, me salutis omnium causa *ad eam partem accessisse rei publicae sublevandae*, quae maxime *laboraret.* Nunc quoniam, *quibus rebus adductus ad causam accesserim*, demonstravi: dicendum necessario est de contentione nostra, ut in *constituendo accusatore*, quod *sequi* possitis, habeatis. Ego sic intelligo, iudices, cum de *pecuniis repetundis* nomen cuiuspiam deferatur, si certamen inter aliquos sit, cui potissimum *delatio* detur, haec duo inprimis spectari oportere, quem maxime velint actorem esse ii, quibus factae esse dicantur iniuriae, & quem minime velit is, qui eas iniurias fecisse arguatur. In Caecil. c. 3.

2. *Erzæhlung der Sache.*

a. Narratio accusatoris est quasi *membratim gesti negotii suspiciosa explicatio*, *sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus.* Part. or. c. 35.

a. Na-

b. Narrationem eam, quæ causæ continet expositionem, oportet tres habere *res*, ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit.

Brevis erit, si, unde necesse est, inde initium sumetur, & non ab ultimo repetetur, & si, cuius rei satis erit *summam* dixisse, eius partes non dicentur (nam sæpe satis est, quod factum, dicere, non ut enarres, quemadmodum sit factum) & si non longius, quam quod scitu opus est, in narrando procedetur, & si nullam in rem aliam transibitur, & si ita dicetur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur, & si non modo id, quod obest, verum etiam id, quod nec obest nec iuvat, præteribitur, & si semel unumquodque dicetur, & si non ab eo, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur.

Aperta narratio poterit esse, si, ut quodque primum gestum erit, ita primum exponetur, & rerum ac temporum ordo servabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbate ne quid *contorte* dicatur, ne quam in aliam rem transeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur. Et omnino quæ præcepta de brevitate sunt, hoc quoque in genere sunt conservanda. Nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis quam obscuritate orationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum est.

Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quæ solent apparere in veritate, si personarum dignitates servabuntur, si causæ factorum exstabunt, si fuisse facultates faciendi videbuntur, si tempus idoneum, si spatii satis, si locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendetur, si res & ad eorum, qui agent, naturam & ad vulgi rumorem & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit. De invent. l. 1. c. 21. 22.

c. Obest narratio tum, cum ipsius rei gestæ expositio magnam *excipit offensionem*, quam argumentando & causam agendo *leniri* oportebit. Quod cum

acciderit: *membratim oportebit partes rei gestæ dispergere in causam* & *ad unamquamque confestim rationem accommodare*, ut *vulneri præsto medicamentum sit*, & *odium statim defensio mitiget*. Invent. 1. c. 21.

3. *Rechtschaffenheit eines Klægers.*

a. Nulla salus rei publicæ maior est, quam eos, qui alterum accusant, non minus de laude de honore de fama sua, quam illos, qui accusantur, de capite ac fortunis suis pertimescere. Itaque semper ii diligentissime laboriosissimeque accusarunt, qui seipsos *in discrimen existimationis venire* arbitrati sunt. In Cæcil. c. 22.

b. Multa oportet esse in eo, qui alterum accuset. — Primum integritatem atque innocentiam singularem. Nihil est enim, quod minus ferendum sit, quam rationem ab altero vitæ reposcere eum, qui non possit suæ reddere. In Cæcil. c. 9.

c. Accusare possunt, qui nullo suo peccato impediuntur, quo facilius alterius peccata demonstrare possint. In Cæcil. c. 11.

d. Omnes, qui alterum, nullis impulsi inimicitiis, nulla privatim læsi iniuria, nullo præmio *adducti*, *in iudicium rei publicæ causa vocant*, providere debent, non solum *quid oneris in præsentia tollant*, sed etiam *quantum in omnem vitam negotii suscipere conentur*. Legem enim sibi indicunt innocentiæ continentiæ virtutumque omnium, qui *ab altero rationem vitæ reposcunt*, atque eo magis, si id, ut ante dixi, faciunt nulla re commoti alia nisi utilitate communi. Nam qui sibi hoc sumsit, ut corrigat mores aliorum ac peccata reprehendat, quis huic ignoscat, si qua in re ipse ab religione officii declinarit! Quapropter hoc etiam magis ab omnibus eiusmodi civis laudandus ac diligendus est, qui non solum rei publicæ civem improbum removet, verum etiam se ipsum eiusmodi fore profitetur ac præstat, ut sibi non modo *communi voluntate virtutis atque officii*, sed etiam ut *quadam magis necessaria ratione* recte sit honesteque vivendum. Itaque hoc ex homine clarissimo atque eloquentissimo L. Crasso sæpe auditum est, cum se nullius

lius rei tam pœnitere diceret, quam quod C. Carbonem unquam *in iudicium vocavisset*. *Minus enim liberas omnium voluntates rerum habebat*, & vitam suam pluribus, quam vellet, observari oculis arbitrabatur. Atque ille his *praesidiis ingenii fortunaeque munitus* tamen hac cura continebatur, quam sibi, nondum *confirmato consilio* sed *ineunte aetate*, susceperat. Quo minus etiam perspicitur eorum virtus & integritas, qui ad hanc rem adolescentuli, quam qui iam *firmata aetate* descendunt. Illi enim ante, quam potuerunt existimare, quanto liberior vita sit eorum, qui neminem accusarint gloriae causa atque ostentationis, accusant. Nos, qui iam, & quid facere & quantulum iudicare possemus, ostendimus, nisi facile *cupiditates nostras teneremus*, nunquam ipsimet nobis *praeciderem us istam licentiam libertatemque vivendi*. Atque hoc ego plus oneris habeo, quam qui ceteros accusarunt (*si onus est id appellandum, quod cum laetitia feras ac voluptate*) *verumtamen* hoc ego amplius suscepi quam ceteri, quod ita postulatur ab omnibus, ut *ab iis se abstineant maxime vitiis*, in quibus alterum reprehenderint. Furem aliquem aut rapacem accusaris? Vitanda tibi semper erit omnis avaritiae suspicio. Maleficum quempiam adduxeris aut crudelem? Cavendum erit semper, ne qua in re *asperior* aut inhumanior fuisse videare. Corruptorem adulterum? *Providendum* diligenter, *ne quod in vita vestigium libidinis appareat*. Omnia postremo, quae vindicaris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. Etenim non modo accusator sed ne obiurgator quidem ferendus est is, qui, quod in altero vitium reprehendit, in eo ipse deprehenditur. Ergo in uno Verre omnia vitia, quae possunt in homine perdito nefarioque esse, reprehendo; *nullum esse indicium libidinis sceleris audaciae, quod non in unius istius vita perspicere possitis*. Ego in isto reo legem hanc mihi statuo, vivendum ita esse, ut isti non modo factis dictisque omnibus sed etiam oris oculorumque contumacia ac superbia, quam videtis, dissimillimus esse ac semper fuisse videar. Patior non moleste, eam vitam, quae mihi *sua sponte* antea iucunda fuerit, nunc iam *mea lege &*

condi-

conditione neceſſariam quoque futuram. In Verr. 3. c. 1. 2.

e. Venio nunc eo, quò me non cupiditas ducit ſed fides. Nam ſi liberet accuſare: accuſarem eos potius, *ex quibus poſſem creſcere.* Quod *certum eſt* non facere, *dum* utrumvis licebit. Pro S. R. c. 30.

f. *Duri hominis* vel potius vix hominis videtur, *periculum capitis inferre multis.* Id enim tum periculoſum ipſi eſt tum etiam *ſordidum ad famam*, committere, ut accuſator nominetur. Atque etiam *hoc præceptum officii diligenter tenendum eſt*, ne quem unquam innocentem *in iudicium capitis arceſſas.* Id enim ſine ſcelere fieri *nullo pacto* poteſt. Offic. 2. c. 14.

4. *Unterſchied zwiſchen Klagen und Verlæumden.*

a. Aliud eſt *accuſare* aliud *maledicere.* Accuſatio crimen deſiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teſte confirmet. Maledictio autem *nihil habet propoſiti* præter contumeliam. Quæ ſi *petulantius iactatur: convicium;* ſi *facetius: urbanitas* nominatur. Pro Cælio c. 3.

b. Ut ignis in aquam coniectus continuo reſtinguitur & refrigeratur: ſic *refervens falſum crimen in puriſſimam & caſtiſſimam vitam collatum ſtatim concidit & exſtinguitur.* Pro Roſcio com. c. 6.

c. An de interitu rei publicæ queri non debui, ne in te ingratus viderer? An in illa querela miſera quidem & luctuoſa ſed mihi pro hoc gradu, in quo me ſenatus populusque Romanus collocavit, neceſſaria quid eſt dictum a me cum contumelia? Quid non moderate? Quid non amice? Et quidem cuius temperantiæ fuit, de Antonio querentem *abſtinere maledicto?* In Anton. or. 2. c. 3.

d. Dicebant, Milonis manu cædem eſſe factam, conſilio vero maioris alicuius. Videlicet me latronem ac ſicarium *abiecti homines ac perditi* deſcribebant. *Iacent* ſuis teſtibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, niſi de Cyro audiſſet, fuiſſe rediturum. *Reſpiravi;* liberatus ſum; non vereor, ne, quod ne *ſuſpicari* quidem potuerim, videar id *cogitaſſe.* Pro Mil. c. 18.

e. Ec-

e. Ecquis unquam reus, præsertim in hac vitæ ratione versatus, in honoribus petendis, in potestatibus, in imperiis gerendis, sic accusatus est, ut nullum probrum nullum facinus nulla turpitudo, quæ a libidine aut a petulantia aut ab audacia *nata esset*, ab accusatore obiiceretur, si non vera attamen ficta cum aliqua ratione ac suspicione? Pro Font. c. 12.

f. Exstat oratio hominis, *ut opinio mea fert*, nostrorum hominum longe ingeniosissimi atque eloquentissimi, C. Gracchi, qua in oratione permulta in L. Pisonem turpia ac flagitiosa dicuntur. At in quem virum? Qui tanta virtute atque integritate fuit, ut etiam illis optimis temporibus, cum hominem invenire nequam neminem posses, solus tamen *frugi* nominaretur. Quem cum in concionem Gracchus vocari iuberet, & viator quæreret: quem Pisonem? quod erant plures: cogis me, inquit, dicere inimicum meum *frugi*. Is igitur vir, quem ne inimicus quidem satis in appellando significare poterat, nisi antea laudasset, qui uno cognomine declarabatur, non modo quis esset sed etiam qualis esset, tamen *in falsam atque iniquam probrorum insimulationem vocabatur*. M. Fonteius ita duabus actionibus accusatus est, ut obiectum nihil sit, *quo significari vestigium libidinis petulantiæ crudelitatis audaciæ possit*. Non modo nullum facinus huius protulerunt, sed ne dictum quidem aliquod reprehenderunt. Pro Font. c. 13.

g. An de peculatu facto, an de tabulario incenso *longa oratio est exponenda?* Qua in crimine propinquus C. Rabirii iudicio clarissimo C. Curtius pro virtute sua est honestissime liberatus, ipse vero Rabirius *non modo in iudicium horum criminum sed ne in tenuissimam quidam suspicionem est unquam vocatus*. Pro C. Rab. c. 3.

5. *Verdæchtiger Klæger.*

a. Accusant ii, qui *in fortunas S. Roscii invaserunt;* causam dicit is, cui præter calamitatem nihil reliquerunt. Accusant ii, quibus occidi patrem S. Roscii bono fuit; causam dicit is, *cui non modo luctum mors patris attulit verum etiam egestatem.* Accusant ii, qui hunc ipsum iugulare *summe cupierunt;* causam

dicit

dicit is, qui etiam ad hoc ipsum iudicium cum praesidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur. Denique accusant ii, *quos populus poscit;* caussam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria caede restat. Pro S. R. c. 5.

b. Cum more maiorum de servo in dominum ne tormentis quidem quaeri liceat, in qua quaestione dolor veram vocem elicere possit etiam ab invito: exortus est servus, qui, *quem in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus.* Pro Deiot. c. 1.

c. Explicet suum volumen illud, quod ei *planum facere* possum Erucium conscripsisse, quod aiunt illum *Roscio intentasse* & minitatum esse, *se omnia illa pro testimonio esse dicturum.* O praeclarum testem, iudices! O vitam honestam atque eiusmodi, *ut libentibus animis ad eius testimonium vestrum ius iurandum accommodetis!* Profecto non tam perspicue istorum maleficia videretis, nisi ipsos caecos redderet cupiditas & avaritia & audacia. Pro S. R. c. 35.

d. Semper in hac civitate nimis magnis accusatorum opibus & populus universus & sapientes ac multum in posterum prospicientes iudices restiterunt. Nolo accusator *in iudicium potentiam afferat*, non vim maiorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. Valeant haec omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum; in periculo vero & in pernicie civium repudientur. Nam si quis hoc forte dicet, Catonem descensurum ad accusandum non fuisse, nisi prius de causa iudicasset: *iniquam legem & miseram conditionem instituet periculis hominum*, si existimabit, *iudicium accusatoris in reum pro aliquo praeiudicio valere oportere.* Pro Mur. c. 28.

e. Non *descensurus* quisquam ad accusationem Coelii fuisset, cui, utrum vellet, liceret, nec, cum *descendisset*, quidquam habiturus spei fuisset, nisi alicuius intolerabili libidine & *nimis acerbo odio niteretur.* Sed ego Atratino humanissimo atque optimo adolescenti, meo necessario, ignosco, qui habet excusationem vel pietatis vel necessitatis vel aetatis. Si *voluit* accusare: *pietati* tribuo; si *iussus est*: *necessitati*;

si

ſi *ſperavit aliquid: pueritiæ.* Ceteris non modo nihil ignoſcendum ſed etiam *acriter eſt reſiſtendum.* Ac mihi quidem videtur, iudices, hic introitus defenſionis adoleſcentiæ Cœlii maxime convenire, ut ad ea, quæ accuſatores *deformandi* huius cauſa *detrahendæ ſpoliandæque dignitatis* gratia dixerunt, primum reſpondeam. Pro Cœlio c. 1.

f. Tu, Balbe, mihi videbare *ex communi infamia iuventutis aliquam invidiam Cœlio velle conflare.* Itaque omne illud ſilentium, quod eſt orationi tributum tuæ, fuit ob eam cauſam, quod uno reo propoſito de multorum vitiis cogitabamus. Facile eſt accuſare luxuriem; dies iam me deficiet, ſi, quæ *dici in eam ſententiam* poſſunt, coner *expromere.* De corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de ſumtibus *immenſa oratio eſt*, ubi tibi reum neminem ſed vitia proponas, res tamen ipſa & copioſe & graviter accuſari poteſt. Sed veræ ſapientiæ eſt, iudices, *non abduci ab reo*, nec, *quos aculeos habeat ſeveritas gravitasque veſtra*, cum eos accuſator *erexerit in rem in vitia in mores in tempora, emittere* in hominem & in reum, cum is non ſuo crimine ſed multorum vitio *ſit in quoddam odium iniuſtum vocatus.* Pro Cœlio c. 12.

6. *Schlechter Anklæger.*

a. Arguis fatentem; non eſt ſatis. Accuſas eum, qui cauſam habet aut, ut ego dico, meliorem quam tu, aut, ut tu vis, parem. Pro Deiot c. 4.

b. Fugitivi dominum accuſantis & dominum abſentem & dominum amiciſſimum noſtræ rei publicæ cum os videbam cum verba audiebam: non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimeſcebam. Pro Deiot. c. 1.

c. Hac *ſuſpicione ſum perculſus:* medicum *indicem ſubornabit;* finget videlicet aliquod crimen veneni. Etſi *a veritate longe:* tamen *a conſuetudine criminandi non multum res abhorrebat.* Pro Deiot. c. 7.

d. Exhæredare filium S. Roſcius voluit? Quam ob cauſam? Neſcio. Exhæredavitne? Non. Quis prohibuit? *Cogitabat. Cogitabat?* Cui dixit? Nemini. Quid eſt aliud, iudicio ac legibus ac maieſtate

ſtate veſtra abuti ad quæſtum atque libidinem, niſi hoc modo accuſare atque id obiicere, quod *planum facere* non modo non poſſis verum ne coneris quidem! Nemo noſtrum eſt, Eruci, quin ſciat, tibi inimicitias cum Roſcio nullas eſſe. Vident omnes, qua de cauſa huic inimicus venias; ſciunt, huiuſce pecunia te adductum eſſe. Quid ergo eſt? Ita tamen quæſtus te cupidum eſſe oportebat, ut horum exiſtimationem & *legem Remmiam* putares aliquid valere oportere. Accuſatores multos eſſe in civitate utile eſt, ut *metu contineatur audacia.* Verumtamen hoc ita eſt utile, ut ne plane illudamur ab accuſatoribus. Innocens eſt quiſpiam. Verumtamen, quamquam *abeſt a culpa,* ſuſpicione tamen non caret. Tametſi miſerum eſt: tamen ei, qui hunc accuſet, poſſim aliquo modo ignoſcere. Cum enim aliquid habeat, quod poſſit *criminoſe ac ſuſpicioſe dicere*: *aperte ludificari & calumniari ſciens* non videatur. Quare facile omnes patimur, eſſe quamplurimos accuſatores, quod innocens, ſi accuſatus ſit, abſolvi poteſt, nocens, niſi accuſatus fuerit, condemnari non poteſt. Utilius eſt autem, abſolvi innocentem, quam nocentem *cauſam non dicere.* Anſeribus cibaria publice locantur & canes aluntur in Capitolio, ut ſignificent, ſi fures venerint. At fures internoſcere non poſſunt. Significant tamen, ſi qui noctu in Capitolium venerint. Et quia id eſt ſuſpicioſum, tametſi beſtiæ ſunt, tamen *in eam partem potius peccant, quæ eſt cautior.* Quodſi luce quoque canes latrent, cum *deos ſalutatum* aliqui venerint: opinor iis crura ſuffringantur, quod *acres* ſint etiam tum, cum ſuſpicio nulla ſit. Simillima eſt accuſatorum ratio. Alii veſtrum anſeres ſunt, qui tantummodo clamant, nocere non poſſunt; alii canes, qui & latrare & mordere poſſunt. Cibaria vobis præberi videmus. Vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur. Hoc populo gratiſſimum eſt. Deinde, ſi voletis, etiam tum, cum veriſimile erit, *aliquem commiſiſſe*, in ſuſpicione latratote. Id quoque concedi poteſt. Sin autem ſic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidiſſe, neque dicere poſſitis, aut

quare

quare aut quomodo, ac tantummodo fine fufpicione latrabitis: crura quidem vobis nemo fuffringet, fed, fi ego hos bene novi, litteram illam, cui vos ufque eo inimici eftis, ut etiam alias omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, ut poftea neminem alium, nifi fortunas veftras, accufare poffitis. Pro S. Rofcio c. 19. 20.

e. Nihil mali eft, canes ibi quamplurimos effe, ubi permulti obfervandi multaque fervanda funt. Verum, ut fit, *multa fæpe imprudentibus imperatoribus vis belli ac turba molitur.* Dum is in aliis rebus erat occupatus, qui *fummam rerum adminiftrabat:* erant interea, qui *fuis vulneribus mederentur*, qui, *tamquam fi offufa rei publicæ fempiterna nox effet,* ita *ruebant in tenebris omniaque mifcebant.* A quibus miror, ne quod iudiciorum effet veftigium, non fubfellia quoque effe combufta. Pro S. Rofcio c. 32.

f. *Operæ pretium erat*, fi animadvertiftis, iudices, negligentiam Erucii in accufando confiderare. Credo, cum vidiffet, qui homines in hifce fubfelliis federent, quæfiffe, num ille aut ille defenfurus effet; de me ne fufpicatum quidem, quod antea *caufam publicam nullam dixerim.* Pofteaquam invenit neminem eorum, qui poffunt & folent: ita negligens effe cœpit, ut, cum in mentem veniret ei, refideret, deinde fpatiaretur, nonnunquam etiam puerum vocaret, credo *cui cœnam imperaret,* prorfus ut *veftro confeffu & hoc conventu pro fumma folitudine abuteretur.* Peroravit aliquando; affedit; furrexi ego; refpirare vifus eft, quod non alius potius diceret. Cœpi dicere. Ufque eo animadverti, iudices, eum iocari atque alias res agere, antequam Chryfogonum nominavi. Pro S. Rofcio c. 21.

g. Hoc ftatuere, iudices, debetis, Cæcilium, de quo nulla unquam opinio fuerit, nullaque in hoc ipfo iudicio exfpectatio futura fit, qui neque, ut *ante collectam famam confervet*, neque, ut *reliqui temporis fpem confirmet*, laborat, non nimis hanc caufam fevere, non nimis accurate, non nimis diligenter acturum. Habet enim nihil, quod in offenfione deperdat. Ut *turpiffime flagitiofiffimeque difcedat:* nihil

hil de ſuis veteribus ornamentis *requiret*. A nobis multos obſides habet populus Romanus, quos ut incolumes conſervare tueri confirmare ac recuperare poſſimus, omni ratione erit dimicandum. Habet honorem, quem petimus; habet ſpem, quam propoſitam nobis habemus; habet *exiſtimationem multo ſudore labore vigiliisque collectam*; ut, ſi in hac cauſa noſtrum officium ac diligentiam probaverimus, hæc, quæ dixi, retinere per populum Romanum incolumia ac ſalva poſſimus, ſi *tantulum offenſum titubatumque ſit*, ut ea, quæ *ſingulatim ac diu collecta ſunt*, uno tempore univerſa perdamus. Quapropter, iudices, veſtrum eſt, deligere, quem exiſtimetis facillime poſſe *magnitudinem cauſæ ac iudicii ſuſtinere fide diligentia conſilio auctoritate*. Vos ſi mihi Q. Cæcilium antepoſueritis: ego me dignitate ſuperatum non arbitrabor; populus Romanus ne, tam honeſtam tam ſeveram diligentemque accuſationem neque vobis placuiſſe neque ordini veſtro placere, arbitretur, providete. In Cæcil. c. 22.

7. *Hærte des Klægers.*

a. *Ad vadimonium non venerat*, ut ais, is, quicum tibi affinitas ſocietas omnes denique *cauſæ & neceſſitudines veteres intercedebant*. Illicone ad prætorem ire convenit? Continuone *verum fuit* poſtulare, ut ex edicto bona poſſidere liceret? *Ad hæc extrema & inimiciſſima iura tam cupide decurrebas*, ut tibi nihil in poſterum, quod gravius atque crudelius facere poſſes, reſervares? Pro Quinct. c. 15.

b. *Vadimonium mihi non obiit* quidam ſocius & affinis meus, quicum mihi *neceſſitudo vetus*, controverſia de re pecuniaria recens *intercedit*. Poſtulone a prætore, ut eius bona mihi poſſidere liceat? An, cum Romæ domus eius uxor liberi ſint, *domum potius denuntiem?* Quid eſt, quod hac tandem de re vobis poſſit videri? Profecto ſi recte veſtram bonitatem atque prudentiam cognovi: *non multum me fallit*, quid ſitis reſponſuri. Primum: exſpectare; deinde: ſi *latitare* ac diutius *ludificare* videatur, amicos convenire, quærere, quis procurator ſit, *domum denun-*

denuntiare. Dici vix poteſt, quam multa ſint, quæ reſpondeatis antea fieri oportere, quam *ad hanc rationem extremam neceſſariam devenire.* Pro Quinctio c. 17.

c. Non agam *acerbe,* non utar iſta accuſatoria conſuetudine: ſi quid eſt factum clementer, ut diſſolute factum criminer; ſi quid vindicatum ſevere eſt: ut ex eo crudelitatis invidiam colligam. In Verr. l. 5. c. 8.

CIIII. Zeuge.

1. *Glaubwürdiger Zeuge.*

a. Quo me vertam! Rem tam improbam, *crimen tantæ audaciæ tantæque impudentiæ* propter inopiam teſtium ac litterarum prætermittam? Non faciam, iudices. Utar teſte. Quo? P. Vettio Chilone, homine equeſtris ordinis honeſtiſſimo atque ornatiſſimo, qui iſti ita amicus & neceſſarius eſt, ut, etiam ſi vir bonus non eſſet, tamen, quod contra iſtum diceret, grave videretur, ita vir bonus eſt, ut, etiam ſi inimiciſſimus iſti eſſet, tamen eius teſtimonio credi oporteret. In Verr. 3. c. 71.

b. Hoc ego loco *ſoluto & quieto ſum animo,* &, *quorſum recidit reſponſum tuum,* non magnopere *laboro. Firmiſſimis enim & ſanctiſſimis teſtimoniis* virorum optimorum cauſa Roſcii *munita eſt.* Si iam *tibi deliberatum eſt, quibus abroges fidem iuris iurandi:* reſponde. Manilio & Luſcio negas eſſe credendum? Dic, aude. *Eſt tuæ contumaciæ arrogantiæ vitæque univerſæ vox.* Quid exſpectas, quam mox ego Luſcium & Manilium dicam ordine eſſe ſenatores, *ætate grandes natu, natura ſanctos & religioſos,* copiis rei familiaris locupletes & pecunioſos? Non faciam. Nihil mihi detraham, cum illis *exactæ ætatis ſeveriſſime* fructum, quem meruerant, retribuam. Magis mea adoleſcentia illorum bona exiſtimatione, quam illorum ſeveriſſima ſenectus deſiderat meam laudem. Tibi vero, Piſo, *diu deliberandum & concoquendum eſt,* utrum potius Chæreæ *iniurato in ſua lite,* an Manilio & Luſcio *iura-*

iuratis in alieno iudicio credas. Reliquum eſt, ut, Cluvium falſum dixiſſe Luſcio & Manilio, contendat. Quod ſi facit, *qua impudentia eſt*: eumne teſtem improbabit, quem iudicem probarit? Ei negabit credi oportere, cui ipſe crediderit? *Eius teſtis ad iudicem fidem infirmabit*, cuius, propter fidem & religionem iudicis, teſtes comparabat? Quem ego ſi ferrem iudicem, refugere non deberet, cum teſtem producam, reprehendere audebit? Pro Roſcio com. c. 15.

c. Recordamini, iudices, quantopere laborare ſoleatis, non modo *quid dicatis pro teſtimonio*, ſed etiam quibus verbis utamini, ne quod minus moderate poſitum, ne quod *ab aliqua cupiditate prolapſum verbum* eſſe videatur. *Vultu denique laboratis*, ne qua ſignificari poſſit ſuſpicio cupiditatis, ut, &, cum proditis, *exiſtimatio ſit quædam tacita* de vobis pudoris ac religionis, &, cum diſceditis, ea diligenter conſervata ac retenta videatur. Pro Font. c. 9.

d. Græcus teſtis cum *ea voluntate procedit*, ut lædat; non iuris iurandi ſed lædendi verba meditatur; vinci refelli coargui putat eſſe turpiſſimum; ad id ſe parat, nihil aliud curat. Itaque non optimus quisque nec graviſſimus ſed impudentiſſimus loquaciſſimusque deligitur. Vos autem in privatis minimarum rerum iudiciis *teſtem diligenter expenditis*; etiam ſi formam hominis ſi nomen ſi tribum noſtis, *mores tamen exquirendos* putatis. Qui autem dicit teſtimonium ex noſtris hominibus, *ut ſe ipſe ſuſtentat!* Ut omnia verba moderatur! Ut timet, ne quid cupide, ne quid iracunde, ne quid plus minusve, quam ſit neceſſe, dicat! Num illos idem putatis, quibus *ius iurandum iocus eſt*, *teſtimonium ludus*, *exiſtimatio veſtra tenebræ*, *laus merces gratia gratulatio propoſita eſt in impudenti mendacio*? Sed non *dilatabo orationem meam*. Etenim poſſet eſſe *infinita*, ſi mihi libeat totius gentis in teſtimoniis dicendis explicare *vanitatem*. Pro Flacco c. 5.

e. *Excluſus* criminatione Sullæ Torquatus *in me irruit*, me accuſat, ait, me aliter, ac dictum eſt, *in tabulas publicas retuliſſe*. O dii immortales! (Vobis enim tribuam, quæ veſtra ſunt; nec vero poſſum

meo

meo tantum ingenio dare, ut tot res tantas tam varias tam repentinas in illa *turbulentiſſima tempeſtate rei publicæ* mea ſponte deſpexerim.) Vos profecto animum meum tum *conſervandæ patriæ cupiditate incendiſtis*; vos me ab omnibus ceteris cogitationibus ad unam ſalutem rei publicæ contuliſtis; vos denique *in tantis tenebris erroris & inſcitiæ clariſſimum lumen prætuliſtis menti meæ.* Vidi ego hoc, iudices, niſi recenti memoria ſenatus *auctoritatem huius indicii monumentis publicis teſtatus eſſem*, fore, ut aliquando non Torquatus neque Torquati quiſpiam ſimilis (nam id me multum feſellit) ſed ut aliquis *patrimonio naufragus*, inimicus otii, bonorum hoſtis aliter indicata hæc diceret, quo facilius *vento aliquo in optimum excitato* poſſet *in malis rei publicæ portum ſuorum malorum aliquem invenire.* Itaque, introductis in ſenatum indicibus, conſtitui ſenatores, qui omnia indicum dicta interrogata reſponſa perſcriberent. At quos viros! Non ſolum ſumma virtute & fide, cuius generis in ſenatu *facultas* maxima, ſed etiam quos ſciebam memoria ſcientia conſuetudine & celeritate ſcribendi facillime, quæ dicerentur, perſequi poſſe. Credo eſſe neminem, qui his hominibus ad *vere referendum* aut etiam ad ſcribendum aut fidem putet aut ingenium defuiſſe. Pro Sulla c. 14.

2. *Verdæchtiger Zeuge.*

a. Adoleſcens bonus, *honeſto loco natus*, diſertus cum maximo ornatiſſimoque comitatu venit in oppidum Græcorum; poſtulat concionem; locupletes homines & graves ne ſibi adverſentur, *teſtimonii denuntiatione* deterret; egentes & leves ſpe largitionis & viatico publico privata etiam benignitate *prolectat*. Opifices & tabernarios atque illam omnem *fæcem civitatum* quid eſt negotii *concitare* in eum præſertim, qui nuper ſummo cum imperio fuerit, ſummo autem in amore eſſe propter nomen ipſum imperii non potuerit! Mirandum vero eſt, homines eos, quibus *odio ſunt noſtræ ſecures, nomen acerbitati, ſcriptura decumæ portorium morti*, libenter arripere facultatem lædendi, quæcunque detur? Mementote igitur, cum

audietis *psephismata*, non audire vos testimonia, audire *temeritatem vulgi*, audire *vocem levissimi cuiusque*, audire *strepitum imperitorum*, audire *concionem concitatam levissimæ nationis.* Pro Flacco c. 8.

b. Videte, nunc quam *versa & mutata in peiorem partem* sint omnia. Cum de bonis & de cæde agatur: testimonium dicturus est is, qui *& sector est & sicarius*, hoc est, qui & illorum ipsorum bonorum, de quibus agitur, emtor atque possessor est, & eum hominem occidendum curavit, de cuius morte quæritur. Pro S. Roscio c. 36.

3. *Glaubwürdiger und verdæchtiger Zeuge.*

a. De toto genere testium, quam id sit infirmum, sæpe dicendum est, & argumenta rerum esse propria, testimonia voluntatum; utendumque est exemplis, quibus testibus creditum non sit, & de singulis testibus, si *natura vani*, si leves, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si misericordia impulsi, si præmio si gratia *adducti*, comparandique superiore cum auctoritate testium, quibus tamen creditum non sit. Part. or. c. 16.

b. Litteræ Quinctii, testes tot, quibus omnibus *causa iustissima, cur scire potuerint*, nulla, cur mentiantur, cum adstipulatore tuo comparabuntur. Pro Quinct. c. 18.

c. Hæc ita gesta esse, cognoscite ex litteris publicis civitatum & ex testimoniis publicis, in quibus nihil fictum nihil *ad tempus accommodatum* intelligetis. Omnia, quæ dicimus, rationibus populorum non *interpositis* neque *perturbatis* neque *repentinis* sed *certis institutis* ordine relata ac confecta sunt. In Verr. 3. c. 75.

CV. Vertheidiger.

1. *Ueberhaupt.*

a. Quis est, qui dubitare debeat contra damnatum & mortuum pro incolumi & vivo dicere, cum illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominiæ periculum iam abstulerit, mors vero etiam doloris, huic

huic autem, pro quo dicitur, nihil poſſit offenſionis accedere ſine *acerbiſſimo animi ſenſu ac dolore* & ſine *ſummo dedecore vitæ ac turpitudine.* Atque ut intelligatis, Cluentium non accuſatorio animo, non oſtentatione aliqua aut gloria adductum, ſed nefariis iniuriis, quotidianis inſidiis, propoſito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici detuliſſe: *paullo longius exordium rei demonſtrandæ repetam;* quod quæſo, iudices, *non moleſte patiamini.* Pro Cluentio c. 4.

b. A reo *querela conflati criminis collectarumque ſuſpicionum* & accuſatoris inſidiæ & item commune periculum profertur, *animique ad miſericordiam alliciuntur*, & *modice benevolentia iudicum colligitur.* Part. or. 35.

c. Quis erat procurator? Credo aliquem *eiectum* hominem egentem litigioſum improbum, qui poſſet *Scurræ divitis quotidianum convicium ſuſtinere.* Nihil minus. Eques Romanus, locuples, *ſui negotii bene gerens*, denique is, quem, quoties Nævius in Galliam profectus eſt, procuratorem Romæ reliquit. Et audes, S. Nævi, negare, abſentem defenſum eſſe Quinctium, cum eum defenderit idem, qui te ſolebat, & cum is *iudicium acciperet pro Quinctio*, cui tu & rem & famam tuam commendare proficiſcens & concredere ſolebas. Conaris hoc dicere, neminem exſtitiſſe, qui Quinctium iudicio defenderet? Pro Quinct. c. 19. 20.

d. Nævius fatetur, *libellos Alphenum deieciſſe, vadimonium promiſiſſe*, iudicium quin acciperet *in ea ipſa verba*, quæ Nævius *edebat*, non recuſaſſe, ita tamen, *more & inſtituto*, per *eum magiſtratum, qui auxilii cauſa conſtitutus eſt.* Aut hæc facta non ſint neceſſe eſt, aut Aquillius, talis vir iuratus, hoc ius in civitate conſtituat: Cuius procurator non *omnia iudicia acceperit*, quæ quiſque *in verba poſtularit*, cuius procurator *a prætore tribunos appellare* auſus ſit, eum non defendi, eius bona recte poſſideri poſſe, ei miſero abſenti ignaro fortunarum ſuarum *omnia vitæ ornamenta per ſummum dedecus & ignominiam diripi* convenire. Pro Quinctio c. 20.

e. Vereor, ne aut molestus sim vobis, iudices, aut ne ingeniis vestris videar diffidere, si de tam perspicuis rebus diutius differam. Erucii criminatio tota, ut arbitror, *dissoluta est.* Nisi forte exspectatis, ut illa diluam, quæ de peculatu ac de huiusmodi rebus commentitiis inaudita nobis ante hoc tempus ac nova obiecit, quæ mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur. Ita neque ad crimen parricidii neque ad eum, qui causam dicit, pertinebant. De quibus quoniam *verbo arguit: verbo satis est negare.* Pro S. Roscio c. 29.

f. Ut *cœpi dicere*, & Erucius, *hæc si haberet in causa*, posset ea quàmvis diu dicere, & ego possum. Sed in animo est, *leviter transire atque tantummodo perstringere unamquamque rem*, ut omnes intelligant, me non studio accusare sed officio defendere. Pro S. Roscio c. 32.

g. Video, adhuc *constare omnia:* Miloni *etiam* utile fuisse Clodium vivere, illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis fuisse; odium fuisse illius in hunc *acerbissimum*, in illum huius nullum; consuetudinem illius perpetuam in *vi inferenda*, huius tantum in *repellenda;* mortem ab illo denunciatam Miloni & prædictam palam, nihil unquam auditum ex Milone; profectionis huius diem illi notum, reditum illius huic ignotum fuisse; huius iter necessarium, illius *etiam potius alienum;* hunc *præ se tulisse*, se illo die Romam exiturum, illum eo die se dissimulasse rediturum; hunc nullius rei mutasse consilium, illum causam mutandi consilii finxisse; huic, si insidiaretur, noctem prope urbem exspectandam, illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum. Pro Mil. c. 19.

h. Est idem Verres, qui fuit semper, ut *ad audendum proiectus*, sic *paratus ad audiendum.* Præsto est, respondet, defenditur. *Ne hoc quidem sibi reliqui fecit*, ut in rebus turpissimis, cum *manifesto teneatur*, si reticeat & absit, tamen *impudentiæ suæ pudentem exitum quæsisse* videatur. In Verr. l. 1. c. 1.

i. Lau-

i. Laudantur oratores veteres Craſſi illi & Antonii, quod *crimina diluere dilucide*, quod copioſe reorum cauſas defendere ſolerent. Nimirum illi non ingenio ſolum his patronis ſed fortuna etiam præſtiterunt. Nemo enim tunc ita peccabat, ut defenſioni locum non relinqueret. Nemo ita vivebat, ut nulla eius vitæ pars *ſummæ turpitudinis eſſet expers*. Nemo ita *in manifeſto peccato tenebatur*, ut, cum impudens fuiſſet in facto, tum impudentior videretur, ſi negaret. Nunc vero quid faciat Hortenſius? *Avaritiæne crimina frugalitatis laudibus deprecetur?* At hominem flagitioſiſſimum libidinoſiſſimum nequiſſimumque defendit. An *ab hac eius infamia nequitia veſtros animos in aliam partem fortitudinis commemoratione traducat?* At homo inertior, ignavior, vir magis nequam inter mulieres, impura inter viros muliercula proferri non poteſt. At *mores commodi*. Quis *contumacior*, quis inhumanior, quis ſuperbior! At hæc ſine cuiuſquam malo. Quis *acerbior*, quis inſidioſior, quis crudelior unquam fuit? In hoc homine atque in eiuſmodi cauſa quid facerent omnes Craſſi atque Antonii! Tantum, opinor, Hortenſi, *ad hanc cauſam non accederent*, ne in alterius impudentia ſui pudoris exiſtimationem amitterent. *Liberi enim ad cauſas ſolutique veniebant*, neque committebant, ut, ſi *impudentes* in *defendendo* eſſe voluiſſent, *ingrati* in *deſerendo* exiſtimarentur. In Verr. 2. c. 78.

k. Vide, quam tibi defenſionem *patefecerim*, quam iniquam in ſocios, quam *remotam ab utilitate rei publicæ*, quam *ſeiunctam a voluntate atque ſententia legis!* In Verr. 3. c. 84.

l. Quoniam, T. Labiene, *diligentiæ meæ temporis anguſtiis obſtitiſti, meque ex comparato & conſtituto ſpatio defenſionis in ſemihoræ curriculum coëgiſti*: parebitur &, quod iniquiſſimum eſt, accuſatoris conditioni &, quod miſerrimum eſt, inimici poteſtati. Quamquam in hac præſcriptione ſemihoræ patroni mihi partes reliquiſti, conſulis ademiſti: propterea quod ad defendendum propemodum ſatis hoc erit

 mihi

mihi temporis, verum ad conquerendum parum. Pro C. Rabir. c. 2.

m. Mihi in *causa facili atque explicata perdifficilis & lubrica defensionis ratio proponitur*. Pro Plancio c. 3.

n. Estne hæc vera contentio? Placetne sic agi? Non possum magis *pedem conferre*, ut aiunt, aut propius accedere. Quid taces? Quid dissimulas? Quid tergiversaris? Etiam atque etiam *insto* atque *urgeo*, *insector*, *posco* atque adeo *flagito* crimen. Pro Planc. c. 19.

o. Ego sic *statuo*, iudices, a me in Sextii causa atque hoc extremo dicendi loco *pietatis* potius quam *defensionis*, *querelæ* quam *eloquentiæ*, *doloris* quam *ingenii partes esse susceptas*. Itaque si aut *acrius* egero aut liberius, quam qui ante me dixerunt: peto a vobis, ut tantum orationi meæ *concedatis*, quantum & pio dolori & iustæ iracundiæ *concedendum* putetis. Neque enim *officio coniunctior dolor* ullius esse potest, quam hic meus *susceptus* ex hominis de me optime meriti periculo; neque iracundia magis ulla laudanda quam ea, quæ *me inflammat* eorum scelere, qui cum omnibus salutis meæ defensoribus bellum esse sibi gerendum iudicaverunt. Pro Sextio c. 2.

p. Quantum de honestate & auctoritate eius, qui arguitur, detractum est, *tantum de facultate totius defensionis diminutum*. Inv. 2. c. 10.

q. Non potest in accusando socios vere defendere is, qui *cum reo criminum societate coniunctus est*. In Cæcil. c. 10.

2. *Entschluss zur Vertheidigung.*

a. Iniustitiæ duo genera sunt, unum eorum, qui *inferunt*, alterum eorum, qui ab iis, quibus infertur, *non propulsant iniuriam*. Nam qui iniuste impetum in quempiam facit aut ira aut aliqua *perturbatione incitatus*, is *quasi manus violenter videtur afferre socio*. Qui autem non defendit nec obsistit, si potest, iniuriæ, *tam est in vitio*, quam si parentes aut amicos aut patriam deserat. Offic. 1. c. 7.

b. *Prætermittendæ defensionis deserendique officii* plures solent esse causæ. Nam aut inimicitiam aut labo-

borem aut sumtus *suscipere* nolunt, aut etiam negligentia pigritia inertia aut suis studiis quibusdamque occupationibus sic impediuntur, ut eos, quos *tutari* debeant, *desertos esse* patiantur. Offic. 1. c. 9.

c. Non habendum est religioni contrarium, nocentem aliquando & nefarium impiumque defendere. Vult hoc multitudo, patitur consuetudo, fert etiam humanitas. Iudicis est, semper in caussis *verum sequi;* patroni, nonnunquam *verisimile*, etiam si minus sit verum, *defendere.* Maxime autem & gloria paritur & gratia defensionibus, eoque maior, si quando accidit, ut *ei subveniatur*, qui potentis alicuius opibus *circumveniri urgeri*que videatur. Offic. 2. c. 14.

d. Credo ego, vos, iudices, mirari, quid sit, quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi *sedeant*, ego potissimum *surrexerim*, qui neque ætate neque ingenio neque auctoritate sim cum iis, qui sedeant, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis *adesse in hac causa*, *iniuriam novo scelere conflatam* putant oportere *defendi; defendere* ipsi propter *iniquitatem temporum* non audent. Ita fit, ut *adsint*, propterea quod *officium sequuntur*, taceant autem idcirco, quod periculum metuunt. Quid ergo? Audacissimus ego *ex omnibus?* Minime. At tanto officiosior quam ceteri? Ne istius quidem laudis ita sum cupidus, ut *aliis eam præreptam velim.* Quæ me igitur res præter ceteros impulit, ut Sexti Roscii *caussam reciperem?* Quia si quis istorum dixisset, in quibus summa auctoritas est atque *amplitudo*, si verbum de re publica fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est, multo plura dixisse, quam dixisset, putaretur. Ego etiamsi omnia, quæ dicenda sunt, libere dixero: nequaquam tamen similiter oratio mea *exire* atque *in vulgus emanare* poterit. — Ego *huic causæ patronus exstiti* non *lectus unus*, qui *maximo ingenio*, sed *relictus ab omnibus*, qui *minimo periculo* possem dicere, neque uti *satis firmo præsidio defensus* Roscius, verum uti *ne omnino desertus esset.* Forsitan quæratis, qui iste terror sit & quæ tanta formido, quæ tot ac tales viros impediat, quo minus pro capite alterius, quemadmodum consueverunt, *causam*

velint

velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum eſt, propterea quod conſulte ab accuſatoribus eius rei, quæ *conflavit hoc iudicium*, mentio facta non eſt. Pro S. R. c. 1. 2.

e. Patronos Roſcio defuturos putaverunt. Deſunt. Qui libere dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac cauſa eſt ſatis, quoniam *quidem* ſuſcepi, non deeſt profecto, iudices. Et forſitan in ſuſcipienda cauſa *temere impulſus adoleſcentia fecerim.* Quoniam *quidem* ſemel ſuſcepi: licet, Hercules, *undique omnes in me terrores periculaque impendeant omnia, ſuccurram* atque *ſubibo. Certum eſt deliberatumque*, quæ ad cauſam pertinere arbitror, omnia non modo dicere verum etiam libenter audacter libereque dicere. Nulla res tanta exiſtat, ut poſſit *vim mihi maiorem adhibere metus quam fides.* Pro S. R. c. 11.

f. Si quem *infimo loco natum*, nullo *ſplendore vitæ*, nulla *commendatione famæ*, defenderem: tamen civis civem a civibus communis humanitatis iure ac miſericordia *deprecarer*, ne ignotis teſtibus, ne *incitatis*, ne accuſatoris conſeſſoribus convivis contubernalibus, ne hominibus *levitate Græcis crudelitate barbaris* civem ac ſupplicem *dederetis*, ne *periculoſam imitationem exempli in poſterum proderetis.* Pro Flacco c. 11.

g. Quid de his exiſtimes ſummis viris & clariſſimis civibus, quorum ſtudio & dignitate *celebrari hoc iudicium & ornari*, cauſam defendi huius innocentis vides? Non enim *una* eſt ratio defenſionis ea, quæ *poſita eſt in oratione.* Omnes, qui *adſunt*, qui *laborant*, qui *ſalvum volunt*, *pro ſua parte atque auctoritate* defendunt. An vero, in quibus ſubſelliis hæc *ornamenta ac lumina rei publicæ* viderem, in his me apparere nollem, quorum ego opera *illum in locum atque in hanc celſiſſimam ſedem dignitatis atque honoris multis meis ac magnis laboribus & periculis aſcendiſſem?* Pro Sulla c. 2.

h. Si ego ſum inconſtans ac *levis*: nec *teſtimonio fidem tribuere* convenit nec defenſioni auctoritatem. Sin eſt in me *ratio rei publicæ*, *religio privati officii*, *ſtudium retinendæ voluntatis bonorum*: nihil minus accuſator debet dicere, quam a me defendi Sullam, teſti-

ftimonio læfum eſſe Autronium. Videor enim non ſolum ſtudium ad defendendas cauſas, verum opinionis aliquid & auctoritatis afferre. Qua & moderate ego utar, iudices, & omnino non uterer, ſi ille me non coëgiſſet. Pro Sulla c. 3.

i. Veniebat ad me & ſæpe veniebat Autronius multis cum lacrymis ſupplex, ut *ſe* defenderem, & ſe meum condiſcipulum in pueritia, familiarem in adoleſcentia, collegam in quæſtura commemorabat fuiſſe, multa mea in *ſe* nonnulla etiam ſua in me *proferebat* officia. Quibus ego rebus, iudices, ita *flectebar animo atque frangebar*, ut etiam *ex memoria*, *quas ipſe mihi fecerat inſidias*, *deponerem*, ut iam *immiſſum eſſe* ab eo C. Cornelium, qui me in ſedibus meis, in conſpectu uxoris meæ ac liberorum meorum trucidaret, obliviſcerer. Quæ ſi de uno me cogitaſſet: *qua mollitia ſum animi ac lenitate*, nunquam mehercule illius lacrymis ac precibus reſtitiſſem. Sed cum mihi patriæ, cum veſtrorum periculorum, cum huius urbis, cum illorum delubrorum atque templorum, cum puerorum infantium, cum matronarum ac virginum *veniebat in mentem*, & cum illæ infeſtæ ac funeſtæ faces univerſumque totius urbis incendium, cum tela, cum cædes, cum civium cruor, cum cinis patriæ *verſari ante oculos*, *atque animum memoria refricare* cœperat: tum denique ei reſiſtebam neque ſolum illi hoſti ac parricidæ ſed his etiam propinquis illius Marcellis patri & filio, quorum *alter apud me parentis gravitatem, alter filii ſuavitatem obtinebat*, neque me arbitrabar ſine ſummo ſcelere poſſe, quod maleficium in aliis vindicaſſem, idem in illorum ſocio, cum ſcirem, defendere. Atque idem ego neque P. Sullam ſupplicem ferre, neque eosdem Marcellos neque huius Meſſalæ hominis neceſſarii preces *ſuſtinere* potui; neque enim eſt cauſa *adverſata naturæ*, nec homo nec res *miſericordiæ meæ repugnavit*. Nuſquam nomen nuſquam veſtigium fuerat, nullum crimen, nullum indicium, nulla ſuſpicio. *Suſcepi cauſam*, Torquate, ſuſcepi, & feci libenter, ut me, quem boni conſtantem ſemper, ut ſpero, exiſtimaſſent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent. Pro Sulla c. 6.

k. *Rem*

k. *Rem integram* hominis non alieni quamvis ſuſpicioſam defendere *humanitatis* eſſe putabamus, *iudicatam labefactare* conari, *impudentiæ*. Pro Cluent. c. 20.

3. *Furchtſamkeit eines Vertheidigers.*

a. Dicebam Q. Roſcio, cuius ſoror eſt cum Quinctio, cum a me peteret & *ſumme contenderet*, ut propinquum ſuum defenderem: mihi perdifficile eſſe, contra tales oratores non modo tantam *cauſam perorare*, ſed omnino *verbum facere* conari. Cum *cupidius inſtaret*: homini pro amicitia familiarius dixi: mihi videri *ore duriſſimo eſſe*, qui præſente eo *geſtum agere* conaretur; qui vero cum ipſo contenderent, etiam, *ſi quid antea recti aut venuſti habere viſi ſunt*, id amittere; ne quid mihi eiuſmodi accideret, cum contra talem *artificem* dicturus eſſem, me vereri. Pro Quinctio c. 24.

b. Cum, qui contra pugnent, video, & cum illum confeſſum conſidero: multa *adeſſe* atque *impendere* videntur neque vitari ullo modo poſſe. Cum autem *ad te, Aquilli, oculos animumque retuli*: quo maiore conatu ſtudioque aguntur, eo leviora infirmioraque exiſtimo. Pro Quinctio c. 14.

c. Etſi vereor, iudices, ne turpe ſit, pro fortiſſimo viro dicere incipientem timere, minimeque deceat, cum T. A. Milo ipſe magis de rei publicæ quam de ſua ſalute perturbetur, me *ad eius cauſam parem animi magnitudinem afferre* non poſſe: tamen hæc *novi iudicii nova forma* terret oculos, qui, *quocunque inciderint*, veterem *conſuetudinem fori* & priſtinum *morem iudiciorum* requirunt. Pro Milone c. 1.

d. Illa arma centuriones cohortes non *periculum* nobis ſed *præſidium* denuntiant, neque ſolum, ut *quieto*, ſed etiam, ut *magno animo* ſimus, hortantur, neque *auxilium* modo defenſioni meæ verum etiam *ſilentium* pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ *quidem* eſt civium, tota *noſtra eſt*; neque eorum quiſquam, quos undique intuentes ex hoc ipſo loco cernitis, unde aliqua pars fori aſpici poteſt, & huius exitum iudicii exſpectantes, non cum virtuti Milonis favet, tum de

ſe

ſe de liberis ſuis de patria de fortunis hodierno die decertari putat. Pro Mil. c. 1.

4. *Sorgfalt und Rechtſchaffenheit eines Vertheidigers.*

a. Diligentia cum omnibus in rebus tum in cauſis defendendis plurimum valet. Hæc præcipue *colenda eſt* nobis, hæc ſemper adhibenda, hæc nihil eſt quod non aſſequatur. Cauſa ut penitus nota ſit, diligentia *eſt;* ut adverſarium attente audiamus atque ut eius non ſolum ſententias ſed etiam verba omnia *excipiamus*, vultus denique perſpiciamus omnes, qui ſenſus animi plerumque indicant, diligentia *eſt*. Id tamen diſſimulanter facere, ne ſibi ille *aliquid proficere* videatur, prudentia *eſt*. Deinde ut in iis *locis*, quos *proponam* paulo poſt, *pervolvatur animus*, ut *ſe penitus inſinuet in cauſam*, ut ſit *cura & cogitatione intentus*, diligentia *eſt*. Ut his rebus adhibeat, tamquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires, hæc magna ſunt. Inter ingenium quidem & diligentiam perpaululum loci reliquum eſt arti. Ars demonſtrat tantum, ubi quæras, atque ubi ſit illud, quod ſtudeas invenire. Reliqua *ſunt* in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, aſſiduitate, labore, complectar uno verbo, quo ſæpe iam uſi ſumus, diligentia, qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. De or. l. 2. c. 35.

b. *Mihi certum eſt*, diſtributionem invidiæ & criminum ſic in defenſione ſervare, ut omnes intelligant, nihil me nec ſubterfugere voluiſſe reticendo nec obſcurare dicendo. Pro Cluent. c. 1.

c. Negem, fuiſſe illam infamiam iudicii corrupti? Negem, illam rem *agitatam in concionibus*, *iactatam in iudiciis*, commemoratam in ſenatu? *Evellam ex animis hominum tantam opinionem tam penitus inſitam tam vetuſtam?* Non eſt noſtri *ingenii*. Pro Cluentio c. 1.

4. *Klage muſs vor der Vertheidigung geſchehen.*

a. Quid hoc iniquius aut *indignius* dici aut commemorari poteſt, quam me, qui *caput* alterius famam fortunasque defendam, priore loco *cauſam dicere*, cum præſertim Hortenſius, qui hoc iudicio *partes accuſatoris*

toris obtinet, contra me fit dicturus, *cui summam copiam facultatemque dicendi largita est.* Ita fit, ut ego, qui *tela depellere* & *vulneribus mederi* debeam, tum id facere cogar, cum etiam *telum adversarius nullum iecerit*, illis autem id tempus impugnandi detur, cum & *vitandi illorum impetus potestas ademta nobis erit*, &, si qua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen quasi *venenatum aliquod telum iecerint*, *medicinæ faciendæ* locus non erit. Pro Quinctio c. 2.

b. Cum maiores ita constituerint, ut, qui *pro capite diceret*, posteriore loco diceret: nos inaudita criminatione accusatorum priore loco causam dicere intelligis, eos porro, qui defendere consuerunt, vides accusare, & ea *ingenia converti ad perniciem*, quæ antea *versabantur in salute atque auxilio ferendo.* Pro Quinctio c. 9.

CVI. Bewachung. Gefangenschaft.

Tu te ipse, Catilina, in custodiam dedisti; tu vitandæ suspicionis causa apud M. Lepidum te habitare velle dixisti, a quo non receptus *etiam* ad me venire ausus es, atque, ut domi meæ te *asservarem*, rogasti. Cum a me quoque *id responsum tulisses*, me nullo modo posse *iisdem parietibus* tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod *iisdem mœnibus* contineremur: ad Qu. Metellum prætorem venisti, a quo repudiatus ad sodalem tuum virum optimum M. Marcellum demigrasti, quem tu videlicet & ad *custodiendum* te *diligentissimum* & ad *suspicandum sagacissimum* & ad *vindicandum fortissimum* fore putasti. Sed quam longe videtur *a carcere atque a vinculis abesse* debere, qui se ipsum iam dignum custodia iudicaverit! In Cat. 1. c. 8.

CVII. Strafe.

1. *Ueberhaupt.*

a. Octo pœnarum genera in legibus continentur: damnum, vincula, verbera, talio, ignominia, exsilium, mors, servitus. Cic. fragm. libri de leg. referente Augustino de civ. dei l. 21.

b. Quæ

b. Quae eſt pœna? Quod ſupplicium? Id mea ſententia, quod accidere nemini poteſt niſi nocenti: *ſuſcepta fraus, impedita & oppreſſa mens conſcientia*, bonorum odium, *nota inuſta a ſenatu*, amiſſio dignitatis. Nec mihi ille M. Regulus, quem Karthaginienſes, reſectis palpebris, illigatum in machina vigilando necaverunt, ſupplicio videtur affectus, nec C. Marius, quem Italia ſervata ab illo demerſum in Minturnenſium paludibus, Africa devicta ab eodem expulſum & naufragum vidit. *Fortunae enim iſta tela ſunt, non culpae.* Supplicium autem eſt pœna peccati. In Piſon. c. 19.

c. O multo miſerior Dolabella quam ille, quem tu miſerrimum eſſe voluiſti! Dolores Trebonius pertulit magnos. Multi ex morbi gravitate maiores, quos tamen non *miſeros* ſed *laborioſos* ſolemus dicere. Longus fuit dolor bidui: at compluribus annorum ſaepe multorum. Nec vero graviora ſunt carnificum tormenta quam interdum cruciamenta morborum. Alia ſunt, alia inquam, o perditiſſimi homines & amentiſſimi, multo miſeriora. Nam quo maior vis eſt animi quam corporis: hoc ſunt graviora ea, quae concipiuntur animo, quam illa, quae corpore. Miſerior igitur, qui *ſuſcepit in ſe ſcelus*, quam is, qui *alterius facinus ſubire* cogitur. In Anton. 11. c. 4.

d. *Improbis pœna ſtatuenda eſt*, nec minor iis, qui ſecuti erunt alterum, quam iis, qui ipſi fuerint *impietatis duces*. De amic. c. 12.

e. Statuerant ita maiores noſtri, ut, ſi a multis *eſſet flagitium rei militaris admiſſum*, *ſortitione in quosdam animadverteretur*, ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret. Pro Cluent. c. 46.

f. In corpore ſi quid eiuſmodi eſt, quod reliquo corpori noceat, uri ac ſecari patimur, ut membrorum aliquod potius quam totum corpus intereat. Sic *in rei publicae corpore*, ut totum ſalvum ſit, *quidquid eſt peſtiferum, amputetur. Dura vox.* Multo illa durior: ſalvi ſint improbi ſcelerati impii; deleantur innocentes honeſti boni tota res publica. In Anton. 8. c. 5.

g. Non exitus rerum sed hominum consilia legibus vindicantur. Minus dolendum est re non perfecta, sed puniendum certe nihilominus. Pro Mil. c. 7.

h. *Maxima illecebra est peccandi* impunitatis spes. Pro Mil. c.

i. O consuetudo peccandi! Quantam habes iucunditatem in improbis ac audacibus, cum *pœna abfuit* & *licentia consecuta est!* In Verr. l. 3. c. 76.

2. *Natürliche Strafen.*

a. Sua quemque fraus & suus terror maxime vexat, suum quemque scelus *agitat amentiaque afficit*, suæ *malæ cogitationes conscientiæque animi* terrent. Hæ sunt *impiis assiduæ domesticæque furiæ*, quæ dies noctesque *parentum pœnas a consceleratissimis filiis repetant*. Pro S. R. c. 24.

b. *Scelerum in homines atque impietatum nulla expiatio est.* Itaque *pœnas luunt* (non tam iudiciis, quæ quondam nusquam erant, hodie *multifariam* nulla sunt, *ut* sint tamen, persæpe falsa sunt) ut *eos agitent insectenturque furiæ non ardentibus tædis*, sicut in fabulis, sed *angore conscientiæ fraudisque cruciatu.* De leg. 1. c. 14.

c. A diis immortalibus quæ potest homini maior esse pœna furore atque dementia! Nisi forte in tragœdiis quos vulnere ac dolore corporis cruciari ac *consumi* vides, graviores deorum immortalium *iras subire*, quam illos, qui *furentes inducuntur*, putas. Non sunt illi eiulatus & gemitus Philoctetæ tam miseri (quamquam sunt *acerbi*) quam illa exsultatio Athamantis & quam somnium matricidarum. Tu cum *furiales in concionibus voces mittis*, cum *domos civium evertis*, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum ardentes faces in vicinorum tecta iactas, cum ædes sacras inflammas, cum servos *concitas*, cum sacra ludosque conturbas, cum uxorem sororemque non discernis, cum, quod ineas cubile, non sentis, cum *baccharis*, cum *furis:* tum *das eas pœnas*, quæ sunt solæ hominum sceleri a diis immortalibus *constitutæ*. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos *subit casus* per se; denique ipsum corpus tenuissima sæpe

de

de causa *conficitur*, *deorum tela impiorum mentibus figuntur*. Quare miserior es, cum *in omnem fraudem raperis oculis*, quam si omnino oculos non haberes. Harusp. resp. c. 18.

d. Nolite putare, ut in scena videtis, homines consceleratos impulsu deorum terreri furiarum taedis ardentibus. Sua quemque fraus suum facinus suum scelus sua audacia *de sanitate ac mente deturbat*. Hae sunt impiorum furiae, hae flammae, hae faces. In Pison. c. 20.

e. Te miseriae te aerumnae premunt, qui te beatum qui *florentem* putas. Tuae libidines te *torquent*, tu dies noctesque cruciaris, cui nec sat est, quod est, & id ipsum, quod habes, ne non sit diuturnum futurum, times. Te metus *exanimant* iudiciorum atque legum. Quocunque aspexisti, ut furiae sic *tuae tibi occurrunt iniuriae*, quae te respirare non sinunt. Parad. 2.

f. Plerumque improborum facta primo suspicio insequitur, deinde sermo atque fama, tum accusator, tum iudex, multi etiam ipsi se indicaverunt. Quodsi qui satis sibi *contra hominum conscientiam septi esse & muniti videntur*: deorum tamen numen horrent, easque ipsas solicitudines, quibus eorum animi noctes diesque *exeduntur*, a diis immortalibus supplicii causa *importari* putant. Fin. l. 1. c. 16.

g. Non recte existimamus, quae poena divina sit, & *opinionibus vulgi rapimur in errorem*, nec vera cernimus. Morte aut dolore corporis aut luctu animi aut *offensione iudicii hominum miserias ponderamus*. Quae fateor humana esse & multis bonis viris accidisse. Sceleris autem poena tristis & praeter eos eventus, qui sequuntur, per se ipsa maxima est. Vidimus eos, qui, nisi odissent patriam, nunquam inimici nobis fuissent, *ardentes tum cupiditate tum metu tum conscientia*. Quid agerent modo timentes vicissim contemnentes religiones, *iudicia perrupta* ab iisdem, corrupta hominum non deorum! *Reprimam* iam & *non insequar longius*, eoque minus, quo plus poenarum habui quam petivi. Tantum *ponam brevi*, duplicem poenam esse divinam, quod constaret & ex

 vexan-

vexandis vivorum animis & ex fama mortuorum; ut eorum exitium & iudicio vivorum & gaudio comprobetur. Leg. 2. c. 17.

3. *Verdiente Strafen.*

a. Quem discordiae, quem caedes civium, quem bellum civile delectat, eum ex numero hominum eiiciendum, ex finibus humanae naturae censeo exterminandum. In Ant. 13. c. 1.

b. Insidiatori & latroni quae potest *afferri* iniusta nex! Pro Mil. c. 4.

c. *Sic attendite*, iudices. Nempe haec est quaestio de interitu Clodii. *Fingite animis* (liberae enim sunt cogitationes vestrae &, quae volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quae videmus) *fingite igitur cogitatione imaginem huius conditionis meae*, si possim efficere, ut Milonem absolvatis, sed *ita*, *si* Clodius revixerit. Quid *vultu extimuistis!* Quonam modo *ille vos vivus afficeret*, qui *mortuus inani cogitatione percussit*! Quid si ipse Pompeius, qui ea virtute ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quae nemo praeter illum, si is inquam potuisset, ut *quaestionem de morte Clodii ferre*, sic ipsum *ab inferis excitare*: utrum putatis potius facturum fuisse? Etiamsi propter amicitiam vellet illum *ab inferis revocare*: propter rem publicam non fecisset. Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis, & de eius nece *lata quaestio est*, qui, si eadem lege revivscere posset, lata lex nunquam esset. Huius ergo interfector si esset: in confitendo ab iisne poenam timeret, quos liberavisset? Graeci homines *deorum honores tribuunt iis viris*, qui tyrannos necaverunt. Quae ego vidi Athenis! Quae aliis in urbibus Graeciae! Quas *res divinas* talibus *institutas* viris! Quos cantus! Quae carmina! *Prope ad immortalitatis & religionem & memoriam consecrantur.* Vos tanti conservatorem populi tanti sceleris ultorem non modo *honoribus nullis afficietis*, sed *ad supplicium rapi etiam* patiemini. Confiteretur confiteretur, inquam, si fecisset, & magno animo & libenter se fecisse libertatis omnium causa,

quod ei certe non confitendum modo verum etiam *prædicandum*. Pro Mil. c. 29.

d. Non me, iudices, Clodianum crimen *movet*, nec tam ſum demens tamque *veſtri ſenſus ignarus atque expers*, ut neſciam, quid de morte Clodii ſentiatis. De qua ſi iam nollem *crimen diluere*, ut *dilui*: tamen impune Miloni palam clamare atque *mentiri glorioſe* liceret: Occidi occidi non Sp. Melium, qui *annona levanda* [*iacturisque rei familiaris*, quia *nimis amplecti plebem* putabatur, *in ſuſpicionem incidit* regni appetendi, non Tib. Gracchum, qui collegæ magiſtratum *per ſeditionem* abrogavit, quorum interfectores *impleruut orbem terrarum nominis ſui gloria*: ſed eum (auderet enim dicere, cum patriam periculo ſuo liberaſſet) *cuius nefarium adulterium in pulvinaribus ſanctiſſimis nobiliſſimæ fœminæ comprehenderunt*; eum, cuius ſupplicio ſenatus *ſolennes religiones expiandas* ſæpe cenſuit; eum, quem cum ſorore germana nefarium ſtuprum feciſſe L. Lucullus iuratus ſe *quæſtionibus habitis* dixit comperiſſe; eum, qui civem, quem ſenatus, quem populus, quem omnes gentes urbis ac civium conſervatorem iudicabant, ſervorum armis exterminavit; eum, qui regna dedit ademit, *orbem terrarum*, quibuscum voluit, partitus eſt; eum, qui pluribus cædibus in foro factis ſingulari virtute & gloria civem domum vi & armis compulit; eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore nec in libidine; eum, qui ædem Nympharum incendit, ut *memoriam publicæ recenſionis tabulis publicis impreſſam exſtingueret*; eum denique, cui iam nulla lex erat, nullum civile ius, nulli poſſeſſionum termini, qui non *calumnia litium* non iniuſtis vindiciis ac ſacramentis alienos fundos, ſed caſtris exercitu *ſignis inferendis petebat*, qui non ſolum Etruſcos (eos enim penitus contemſerat) ſed hunc Cn. Pompeium, virum fortiſſimum atque optimum civem iudicem noſtrum, pellere poſſeſſionibus armis caſtrisque conatus eſt, qui cum architectis & decempedis villas multorum hortosque peragrabat, qui *Ianiculo & Alpibus ſpem poſſeſſionum terminabat ſuarum*, qui, cum ab equite Romano ſplendidiſſimo & forti viro Tito Pacavio

 non

non impetrasset, ut insulam in lacu *pretio venderet*, repente lintribus in eam insulam materiam calcem cæmenta atque arenam convexit, dominoque trans ripam inspectante non dubitavit ædificium exstruere in alieno, qui huic T. Furfanio, cui viro, dii immortales! (quid enim de muliercula Scantia, quid de adolescente Apronio dicam, quorum utrique mortem est minitatus, nisi *sibi hortorum possessione cessisset*) *sed* ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum illius illaturum. *Qua invidia huic esset tali viro conflagrandum*, qui Appium fratrem, *hominem mihi coniunctissimum fidissima gratia*, absentem *de possessione fundi deiecit*, qui *parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere*, sic *agere fundamenta*, ut sororem non modo vestibulo privaret sed omni aditu & limine! Pro Mil. c. 27.

e. Si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius: Adeste quæso atque audite, cives! Publium Clodium interfeci, eius furores, quos nullis iam legibus nullis iudiciis *frenare* poteramus, *hoc ferro & hac dextera a cervicibus vestris repuli*; per me unum effectum est, ut ius æquitas leges libertas pudor pudicitia in civitate manerent: esset *vero* timendum, quonam modo id ferret civitas? Nunc enim quis est, qui non probet, qui non laudet, qui non unum *post hominum memoriam* T. Annium plurimum rei publicæ profuisse, maxima lætitia populum Romanum cunctam Italiam nationes omnes affecisse & dicat & sentiat! Pro Mil. c. 28.

f. Ea vis ea ipsa, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit, *illam perniciem exstinxit ac sustulit*, cui primum *mentem iniecit*, ut *vi irritare ferroque lacessere*, fortissimum virum auderet, vinceretur que ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem & licentiam sempiternam. Non est humano consilio, non mediocri quidem deorum immortalium cura, res illa perfecta. *Religiones* mehercule ipsæ, quæ *illam belluam* cadere viderunt, *commovisse se* videntur & ius in illo suum retinuisse. Pro Mil. c. 31.

g. Vos, Albani tumuli atque luci, vos, inquam imploro atque teſtor, vosque Albanorum obrutæ aræ, *ſacrorum populi Romani ſociæ & æquales*, quas Clodius *præceps amentia* ſanctiſſimis cæſis proſtratisque, lucis, *ſubſtructionum inſanis molibus oppreſſerat*, veſtræ tum veſtræ religiones viguerunt, veſtra vis valuit, quam ille *omni ſcelere polluerat*; tuque ex tuo edito monte Latiari, ſancte Iupiter, cuius ille lacus nemora fineſque ſæpe *omni nefario ſtupro & ſcelere macularat*, aliquando ad eum puniendum *oculos aperuiſtis. Vobis illæ, vobis veſtro in conſpectu ſeræ ſed iuſtæ tamen & debitæ pœnæ ſolutæ ſunt.* Niſi forte hoc etiam caſu factum eſſe dicemus, ut ante ipſum ſacrarium bonæ deæ, quod eſt in fundo Galli *in primis honeſti & ornati* adoleſcentis, ante ipſam inquam bonam deam, cum prœlium commiſiſſet, primum illud vulnus acceperit, quo *taterrimam mortem obiret*; ut non *abſolutus iudicio illo nefario* videretur ſed *ad hanc inſignem pœnam reſervatus*. Pro Mil. c. 31.

h. Non intelligis, ſatis eſſe viris fortibus, didiciſſe, quam ſit *re pulchrum*, *beneficio gratum*, *fama glorioſum*, tyrannum occidere. An, cum illum homines non tulerint, te ferent? *Certatim poſthac mihi crede ad hoc opus curretur*, nec *occaſionis tarditas exſpectabitur.* In Anton. 2. c. 46.

i. Legati quod erant appellati ſuperbius: Corinthum patres veſtri, *totius Græciæ lumen*, *exſtinctum eſſe* voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, qui legatum populi Romani conſularem *vinculis ac verberibus atque omni ſupplicio excruciatum necavit?* Illi *libertatem civium Romanorum imminutam* non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis *verbo violatum* illi perſecuti ſunt: vos legatum populi Romani *omni ſupplicio interfectum* inultum relinquetis? Pro lege Man. c. 5.

k. O tempora! O mores! Senatus hæc intelligit, conſul videt, hic tamen vivit. Vivit, *immo vero etiam* in ſenatum venit, *fit publici conſilii particeps*, *notat & deſignat oculis ad cædem unumquemque noſtrum.* Nos autem viri fortes *ſatisfacere rei publicæ* videmur, ſi iſtius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci iuſſu conſulis iam pridem oportebat, *in*

te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes iam diu machinaris. An vero vir amplissimus P. Scipio pontifex maximus T. Gracchum *mediocriter labefactantem statum rei publicæ* privatus interfecit: Catilinam *orbem terræ cæde atque incendiis vastare* cupientem nos consules perferemus? Nam illa nimis antiqua prætereo, quod Q. Servilius Ahala Sp. Melium *novis rebus studentem* manu sua occidit. Fuit fuit ista quondam in hac re publica virtus, ut viri fortes *acrioribus suppliciis civem perniciosum quam acerbissimum hostem coërcerent.* Habemus enim senatus consultum in te, Catilina, vehemens & grave; non *deest rei publicæ* consilium neque auctoritas huius ordinis; nos, dico *aperte,* nos consules *desumus.* In Cat. 1. c. 1.

l. Verrem *agunt præcipitem* pœnæ civium Romanorum, quos partim securi percussit partim in vinculis necavit partim implorantes iura libertatis & civitatis in crucem sustulit. *Rapiunt eum ad supplicium* dii patrii, quod iste unus inventus est, qui *e complexu parentum abreptos* filios ad necem duceret, & parentes pretium pro sepultura liberum posceret. Religiones vero cæremoniæque omnium sacrorum fanorumque violatæ simulacraque deorum, quæ non modo ex suis templis ablata sunt, sed etiam *iacent in tenebris ab ipso retrusa atque abdita, consistere eius animum sine furore atque amentia non sinunt.* Neque iste mihi videtur se ad damnationem offerre solum, neque hoc avaritiæ supplicio communi, qui *tot sceleribus se obstrinxerit,* contentus esse. Singularem quandam poenam istius *immanis atque importuna natura* desiderat. Non id solum quæritur, ut isto damnato bona restituantur iis, quibus erepta sunt, sed & *religiones deorum immortalium expiandæ* & *civium Romanorum cruciatus multorumque innocentium sanguis istius supplicio luendus est.* Non enim *furem* sed *ereptorem,* non *adulterum* sed *expugnatorem pudicitiæ,* non *sacrilegum* sed *hostem sacrorum religionumque,* non *sicarium* sed *crudelissimum carnificem civium sociorumque* in vestrum iudicium adduximus; ut ego hunc unum eiusmodi reum post hominum memoriam fuisse arbitrer, *cui damnari expediret.* In Verr. 1. c. 3.

m. *Con-*

m. *Confringat* Verres *sane* vi sua consilia senatoria, quaestiones omnium *perrumpat*, *evolet ex vestra severitate*. Mihi credite, *arctioribus apud populum Romanum laqueis tenebitur*. In Verr. 1. c. 5.

n. Verres *tenetur* aliquando, & in rebus tum maximis tum manifestis *tenetur*. Atque *in eam fraudem mihi videtur divinitus incidisse*, non solum ut eas poenas, quas proxime meruisset, *solveret*, sed ut illa etiam scelera eius in Carbonem & in Dolabellam vindicarentur. In Verr. 3. c. 76.

o. Dolabella quique *eius crudelissimi & taeterrimi facinoris ministri socii adiutores* fuerunt, hostes populi Romani a senatu iudicati sunt. Dolabellam bello persequendum censuit, ut is, qui *omnia deorum hominumque iura novo inaudito inexpiabili scelere polluerit*, *nefarioque patriae se parricidio obstrinxerit*, poenas diis hominibusque meritas debitasque *persolvat*. In Anton. 11. c. 12.

4. *Unverdiente Strafe*.

Quam maiores nostri sceleratis ac nefariis civibus maximam *poenam constitui* posse arbitrati sunt, eandem ego *subibo* ac *sustinebo*; ut apud posteros nostros non *exstinctor coniurationis & sceleris* sed *auctor & dux fuisse* videar? Hanc vero *labem turpitudinis & inconstantiae* poterit populi Romani dignitas *sustinere*, vivo senatu, vobis principibus summi consilii, ut domus M. T. Ciceronis cum domo Fulvii Flacci ad memoriam poenae publice constitutae coniuncta esse videatur? — Qua poena senatus affecerat *eversorem civitatis*, eadem iste, *oppresso senatu*, afficeret eum, quem patres conscripti *custodem patriae* iudicassent? Hanc vero in Palatio atque in pulcherrimo urbis loco *porticum esse patiemini furoris tribunicii*, sceleris consularis, crudelitatis coniuratorum, calamitatis rei publicae, *doloris mei defixum indicium* ad memoriam omnium gentium sempiternam? Pro domo sua. c. 38.

5. *Aufschub der Strafe*.

a. Nos vigesimum iam diem patimur *hebescere aciem horum auctoritatis*. Habemus enim huius-

 modi

modi senatus consultum, verumtamen *inclusum in tabulis tamquam in vagina reconditum*, quo ex senatus consulto confestim interfectum te esse, Catilina, *convenit*. Vivis & vivis non ad *deponendam* sed ad *confirmandam audaciam*. Cupio, patres conscripti, me esse clementem; cupio in tantis rei publicae periculis *non dissolutum* videri: sed iam me ipsum *inertiae nequitiaeque* condemno. Castra sunt in Italia contra rem publicam *Etruriae faucibus* collocata; crescit in dies singulos hostium numerus; eorum autem imperatorem castrorum ducemque hostium intra moenia atque adeo in senatu videmus *intestinam aliquam perniciem quotidie rei publicae molientem*. Si te iam, Catilina, comprehendi si interfici iussero: credo erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius a me, quam quisquam crudelius, factum esse dicant. Verum ego hoc, quod iam pridem factum esse oportuit, certa de causa nondum *adducor* ut faciam. Tum denique interficiam te, cum iam nemo tam improbus tam *perditus* tam tui similis inveniri poterit, qui id non iure factum esse fateatur. In Cat. I. c. 2.

b. Si mecum patria, quae mihi vita mea est multo carior, si cuncta Italia, si omnis res publica loquatur: M. Tulli, quid agis? Tune eum, quem esse hostem comperisti, quem *ducem belli* futurum vides, quem exspectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem coniurationis, *evocatorem* servorum & civium perditorum exire patieris, ut abs te non *emissus ex urbe* sed *immissus in urbem* esse videatur? Nonne hunc in *vincula duci*, non *ad mortem rapi*, non *summo supplicio mactari* imperabis? Quid *tandem* impedit te? Mosne maiorum? At persaepe *etiam* privati in hac re publica perniciosos cives *morte multarunt*. An leges, quae de civium Romanorum supplicio *rogatae sunt*? At nunquam in hac urbe ii, qui *a re publica defecerunt, civium iura tenuerunt*. In Cat. I. c. 11.

c. Ego, si hoc optimum factu iudicarem, Catilinam multari: *unius usuram horae* gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim si summi viri

&

& clarissimi cives Saturnini & Gracchorum & Flacci & superiorum complurium *sanguine non modo se non contaminarunt sed etiam honestarunt:* certe verendum mihi non erat, *ne quid hoc parricida interfecto invidiæ mihi in posteritatem redundaret.* In Cat. 1. c. 12.

d. Si quis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, *in quo exsultat & triumphat oratio mea*, me vehementer accuset, quod tam *capitalem hostem* non *comprehenderim* potius quam *emiserim*: non est ista mea culpa sed temporum. Interemtum esse Catilinam & *gravissimo supplicio affectum* iam pridem oportebat, idque a me & mos maiorum & huius imperii severitas & res publica postulabat. In Cat. 2. c. 1.

e. *Ut* idibus Maii in senatum convenimus: *rogatus ego sententiam* multa dixi de *summa republica*, atque *ille locus inductus est a me divinitus*, ne *una plaga accepta patres conscripti conciderent*, *ne deficerent*, vulnus esse *eiusmodi*, *quod* mihi neque dissimulandum neque pertimescendum videretur, ne aut *metuendo ignavissimi* aut *ignorando stultissimi* iudicaremur, bis absolutum esse Lentulum, bis Catilinam, hunc tertium iam esse a iudicibus *in rem publicam immissum.* Erras, Clodi; non te iudices urbi sed carceri reservarunt, neque te retinere in civitate sed exsilio privare voluerunt. Quamobrem, patres conscripti, *erigite animos*; retinete vestram dignitatem; manet illa in re publica bonorum consensio; *dolor accessit bonis viris;* virtus non est imminuta; nihil est damnum factum novi, sed, quod erat inventum, est in unius hominis iudicio; plures similes reperti sunt. Ad Att. 1. ep. 16. (15.)

f. Tu, Iupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis a Romulo es constitutus, quem *statorem huius urbis atque imperii* vere nominamus, Catilinam & eius socios a tuis aris ceterisque templis & tectis urbis ac moenibus a vita fortunisque civium omnium arcebis, & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, *scelerum fœdere inter*

si

se ac nefaria societate coniunctos æternis suppliciis vivos mortuosqe mactabis. In Cat. 1. c. 13.

6. *Mæssigung und Strenge im Strafen.*

a. Quantum facinus ad nos *delatum sit*, videtis. Huic si paucos putatis *affines* esse, vehementer erratis. *Latius opinione disseminatum est* hoc malum; *manavit* non solum per Italiam, verum etiam *transcendit* Alpes, & *obscure serpens* multas iam provincias *occupavit*. Id *opprimi* sustentando ac prolatando *nullo pacto* potest. Quacunque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est. Video, duas adhuc esse sententias, unam D. Silani, qui censet, eos, qui *hæc delere* conati sunt, morte esse multandos, alteram C. Cæsaris, qui *mortis pœnam removet*, *ceterorum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur*. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita privare conati sunt, qui *delere imperium*, qui populi Romani *nomen exstinguere*, *punctum temporis frui vita & hoc communi spiritu* non putat oportere; atque hoc genus poenæ sæpe in improbos cives in hac re publica esse usurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem a diis immortalibus non esse supplicii causa constitutam sed aut *necessitatem naturæ* aut *laborum ac miseriarum quietem* esse, quam sapientes nunquam inviti, fortes etiam sæpe libenter oppetiverint; vincula vero & ea sempiterna ad singularem poenam nefarii sceleris inventa esse. Itaque municipiis dispertiri iubet. Habere videtur ista res *iniquitatem*, si *imperare* velis, *difficultatem*, si *rogare*. Decernatur tamen, si placet. Ego enim *suscipiam* &, ut spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium causa statueritis, non putet *esse suæ dignitatis* recusare. *Adiungit gravem pœnam municipibus*, si quis eorum *vincula ruperit*, *horribiles custodias circumdat*, & digna scelere hominum perditorum; *sancit*, ne quis eorum poenam, quos condemnat, aut per senatum aut per populum *levare* possit; *eripi etiam spem*, quæ sola hominem in miseriis consolari solet; bona præterea publicari iubet; vitam solam relinquit nefariis hominibus, quam si eripuisset, *multos uno*

dolo-

dolore dolores animi ac corporis & omnes scelerum poenas ademisset. In Cat. or. 4. c. 3. 4.

b. Homo mitissimus atque lenissimus non dubitat P. Lentulum *aeternis tenebris vinculisque mandare*, & *sancit* in posterum, ne quis *huius supplicio levando se iactare & in perniciem populi Romani posthac popularis esse* possit. Adiungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus & corporis etiam egestas & mendicitas consequatur. In Cat. 4. c. 5.

c. Omnis & animadversio & castigatio *contumelia vacare* debet, neque ad eius, qui punit aliquem aut verbis castigat, sed ad rei publicae utilitatem referri. Cavendum est etiam, ne maior poena quam culpa sit, & ne iisdem de caussis alii *plectantur* alii ne *appellentur* quidem. Prohibenda autem maxime est ira in puniendo: nunquam enim, *iratus qui accedet ad poenam*, mediocritatem illam tenebit, quae est inter nimium & parum. Quae placet Peripateticis & recte placet, modo ne laudarent iracundiam, & dicerent, *utiliter a natura datam.* Illa vero omnibus in rebus repudianda est, optandumque, *ut ii, qui praesunt rei publicae, legum similes sint, quae ad puniendum non iracundia sed aequitate ducuntur.* Offic. 1. c. 25.

d. Nulla est *societas* nobis cum tyrannis, sed potius summa *distractio.* Neque est contra naturam, spoliare eum, si possis, quem honestum est necare. Atque hoc omne genus pestiferum atque impium *ex hominum communitate exterminandum est.* Etenim ut membra quaedam amputantur, si & ipsa *sanguine & tamquam spiritu carere* coeperint: sic *ista in figura hominis feritas & immanitas beluae a communi tamquam humanitate corporis segreganda est.* Offic. 3. c. 6.

CIX. Landsverweisung.

1. *Ist nur für boese Menschen Strafe.*

a. Exsilium terribile est iis, *quibus quasi circumscriptus est habitandi locus*, non iis, qui *omnem orbem terrarum unam urbem esse* dicunt. Parad. 2.

b. Exsilium non *supplicium est* sed *perfugium portusque supplicii.* Nam qui volunt *poenam aliquam subter-*

subterfugere aut calamitatem: eò *solum vertunt,* hoc est sedem ac locum mutant. Pro Cæc. c. 34.

c. Cum homines vincla neces ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constitutæ: *confugiunt, quasi ad aram, in exsilium.* Qui si in civitate *legis vim subire* vellent: non prius civitatem quam vitam amitterent. Quia nolunt: non *adimitur his* civitas sed *ab his relinquitur atque deponitur.* Pro Cæcina c. 34.

d. Contemto honore contemta etiam pecunia quid relinquitur, quod extimescendum sit! Exilium credo, quod *in maximis malis ducitur.* Id si propter *alienam & offensam populi voluntatem* malum est: quam sit ea contemnenda, paullo ante dictum est. Sin, abesse patria, miserum est: plenæ miserorum provinciæ sunt, ex quibus admodum pauci in patriam revertuntur. At *multantur bonis* exsules. Quid tum? Parumne multa de toleranda paupertate dicuntur? Iam vero exsilium, si *rerum naturam* non *ignominiam nominis* quærimus, quantum demum a perpetua peregrinatione differt! Tusc. 5. c. 37.

e. Nihil *acerbius* socii Latini ferre soliti sunt, quam id, quod perraro accidit, ex urbe exire a consulibus iuberi. Atque illis tum erat reditus in suas civitates ad suos lares familiares, & *in illo communi incommodo nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat.* Pro Sextio c. 13.

2. *Verdiente Landsverweisung.*

a. Perge, Catilina, quo cœpisti; egredere aliquando ex urbe; patent portæ, proficiscere. Nimium diu te imperatorem illa tua Manliana castra *desiderant;* educ tecum etiam omnes tuos, si minus, quamplurimos; *purga urbem,* magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit; nobiscum versari iam diutius non potes; *non feram, non patiar, non sinam.* Magna diis immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi *Iovi statori antiquissimo custodi huius urbis,* quod hanc *tam tætram tam horribilem tamque infestam rei publicæ pestem* toties iam effugimus. *Non est sæpius in uno homine summa periclitanda rei publicæ.* In Cat. 1. c. 5.

b. Quo-

b. Quoniam id, quod primum atque huius imperii disciplinæque maiorum proprium eſt, facere nondum audeo: faciam id, quod eſt *ad ſeveritatem lenius, ad communem ſalutem utilius.* Nam ſi te interfici iuſſero: *reſidebit in re publica reliqua coniuratorum manus.* Sin tu (quod te iam dudum hortor) exieris: *exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & pernicioſa ſentina rei publicæ.* Quid eſt, Catilina? Num dubitas, id me imperante facere, quod iam tua ſponte faciebas? Exire ex urbe conſul iubet hoſtem. Interrogas me, num in exſilium? Non iubeo, ſed, ſi me conſulis, ſuadeo. In Cat. 1. c. 5.

c. Quæ cum ita ſint, Catilina: dubitas, ſi hic morari æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & *vitam iſtam multis ſuppliciis iuſtis debitisque ereptam fugæ ſolitudinique mandare? Refer*, inquis, *ad ſenatum* (id enim poſtulas) &, ſi hic ordo *ſibi placere decreverit*, te ire in exilium, obtemperaturum te eſſe dicis. Non referam id, quod *abhorret a meis moribus;* & tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te ſentiant. Egredere ex urbe, Catilina, libera rem publicam metu; in exſilium, ſi hanc vocem exſpectas, proficiſcere. Quid eſt, Catilina? Ecquid attendis ecquid animadvertis horum ſilentium? Patiuntur, tacent. Quid *exſpectas auctoritatem loquentium*, quorum *voluntatem tacitorum perſpicis!* — Quamobrem, ut ſæpe iam dixi, proficiſcere, ac, *ſi mihi inimico, ut prædicas. tuo conflare vis invidiam, recta perge in exſilium.* Vix feram ſermones hominum, ſi id feceris; vix *molem iſtius invidiæ*, ſi in exſilium ieris iuſſu conſulis, *ſuſtinebo.* Sin autem *ſervire meæ laudi & gloriæ mavis:* egredere cum *importuna ſceleratorum manu.* Confer te ad Manlium, *infer patriæ bellum, exſulta impio latrocinio:* ut *a me non eiectus ad alienos ſed invitatus ad tuos iſſe* videaris. In Cat. 1. c. 8. 9.

d. Nunc intelligo, ſi Catilina, quò intendit, in Manliana caſtra pervenerit, neminem tam ſtultum fore, qui non videat, coniurationem eſſe factam, neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto intelligo, *hanc rei publicæ peſtem*

ſtem paulliſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. Quodſi *ſe eiecerit* ſecumque ſuos eduxerit, & *eodem ceteros undique collectos naufragos aggregaverit: exſtinguetur* atque *delebitur* non modo hæc tam *adulta rei publicæ peſtis* verum etiam *ſtirps ac ſemen malorum omnium.* In Cat. 1. c. 12.

e. *Secedant* improbi, ſecernant ſe a bonis, unum in locum congregentur, muro denique, id quod ſæpe iam dixi, ſecernantur a nobis; deſinant inſidiari domi ſuæ conſuli, circumſtare tribunal prætoris urbani, obſidere cum gladiis curiam, malleolos & faces ad inflammandam urbem comparare; ſit denique inſcriptum in fronte uniuscuiuſque civis, quid de re publica ſentiat. — Hiſce ominibus, Catilina, cum ſumma rei publicæ ſalute & cum tua peſte ac pernicie cumque eorum exitio, *qui ſe tecum omni ſcelere parricidioque iunxerunt,* proficiſcere ad impium bellum ac nefarium. In Cat. 1. c. 13.

f. Tandem aliquando, Quirites, Catilinam, *furentem audacia, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefarie molientem,* vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem ex urbe vel eiecimus vel emiſimus vel ipſum egredientem verbis proſecuti ſumus. *Abiit exceſſit evaſit erupit.* In Cat. 2. c. 1.

g. Quod exſpectavi, iam ſum aſſecutus, ut vos omnes factam eſſe aperte coniurationem contra rem publicam videretis; *niſi vero ſi* quis eſt, qui Catilinæ ſimiles *cum Catilina ſentire* non putet. Non eſt iam lenitati locus, ſeveritatem res ipſa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiſcantur, ne patiantur *deſiderio ſui Catilinam miſerum tabeſcere. Demonſtrabo iter*, Aurelia via profectus eſt. Si accelerare volent: *ad veſperam* conſequentur. In Cat. 2. c. 4.

h. Sunt, qui dicant, a me *in exſilium eiectum eſſe* Catilinam. Quod ego ſi *verbo aſſequi* poſſem: iſtos ipſos eiicerem, qui hæc loquuntur. Homo *videlicet* timidus & permodeſtus vocem conſulis ferre non potuit; ſimul atque ire in exſilium iuſſus eſt, paruit, ivit. In Cat. 2. c. 6.

i. Tum,

i. Tum, cum *ex urbe Catilinam eiiciebam* (non enim iam vereor huius verbi invidiam, cum illa magis ſit timenda, quod vivus exierit) *ſed* tum, cum illum exterminari volebam: aut reliquam coniuratorum manum ſimul exituram, aut eos, qui reſtitiſſent, infirmos ſine illo ac debiles fore putabam. In Cat. 3. c. 2.

3. *Unverdiente Landsverweiſung.*

a. Sive illud *animo irato ac percito* feciſſet Milo, ut *incenſus odio* trucidaret inimicum, arbitrabantur, eum tanti mortem Clodii putaſſe, ut *æquo animo* patria careret, cum *ſanguine inimici expleſſet odium ſuum*; ſive etiam illius morte patriam liberare voluiſſet, non dubitaturum fortem virum, quin, cum ſuo periculo ſalutem rei publicæ attuliſſet, *cederet æquo animo legibus*, *ſecum auferret gloriam ſempiternam*, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipſe ſervaſſet. Pro Mil. c. 23.

b. Me quidem, iudices, *exanimant & interimunt hæ voces* Milonis, quas audio aſſidue, & *quibus interſum quotidie.* Valeant, inquit, valeant cives mei; *ſtet* hæc urbs præclara mihique patria cariſſima, quoquo modo merita de me erit. Tranquilla re publica cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) ſine me ipſi, ſed per me tamen, perfruantur. Ego cedam atque abibo. Si mihi re publica bona frui non licuerit: *at* carebo mala; & quam primum tetigero bene moratam & liberam civitatem, *in ea conquieſcam.* O fruſtra, inquit, ſuſcepti mei labores, o ſpes fallaces, o cogitationes inanes meæ! Ego, cum tribunus plebis *re publica oppreſſa me ſenatui dediſſem*, *quem exſtinctum acceperam*, equitibus Romanis, quorum vires erant debiles, bonis viris, qui *omnem auctoritatem Clodianis armis abiecerant*, mihi unquam bonorum præſidium defuturum putarem? Ego cum te (mecum enim ſæpiſſime loquitur) patriæ reddidiſſem, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc ſenatus eſt, quem ſecuti ſumus? Ubi equites Romani illi, illi inquam tui? Ubi ſtudia municipiorum? Ubi Italiæ voces? Ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio vox & defenſio? Mihine ea ſoli, qui

pro te toties morti me obtuli, nihil poteſt opitulari? Pro Mil. c. 34.

c. Lacrymis meis non movetur Milo. Eſt quodam *incredibili robore animi*; exſilium ibi eſſe putat, ubi virtuti non ſit locus, mortem *naturæ finem* eſſe, non *pœnam*. *Sit* hic ea mente, qua natus eſt. Quid? Vos, iudices, quo *tandem* animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis, ipſum eiicietis? Et erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos vos appello, fortiſſimi viri, qui multum pro re publica ſanguinem effudiſtis! Vos in viri & in civis invicti appello periculo, centuriones vosque milites! Vobis non modo inſpectantibus & *huic iudicio præſidentibus* hæc tanta virtus ex hac urbe *expelletur exterminabitur eiicietur?* O me miſerum, o me infelicem! Revocare tu me in patriam, Milo, potuiſti per hos; ego te in patria per eosdem retinere non potero? — Utinam dii immortales feciſſent (*pace tua*, patria, dixerim: metuo enim, ne *ſcelerate dicam in te*, quod *pro Milone dicam pie*) ut Clodius non modo viveret, ſed etiam prætor conſul dictator eſſet, antequam hoc ſpectaculum viderem! O dii immortales, fortem & a vobis, iudices, conſervandum virum! Minime, inquit. *Immo vero* pœnas ille debitas *luerit;* nos *ſubeamus*, ſi ita neceſſe eſt, non debitas. Hiccine vir patriæ natus uſquam, niſi in patria, morietur, aut, ſi forte pro patria, huius vos *animi monumenta retinebitis, corporis in Italia nullum ſepulchrum eſſe patiemini?* Hunc ſua quiſquam ſententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulſum a vobis ad ſe vocabunt? O terram illam *beatam*, quæ hunc virum *exceperit*, hanc *ingratam*, ſi *eiecerit*, *miſeram*, ſi *amiſerit!* Sed finis ſit. Neque enim præ lacrymis iam loqui poſſum, & hic, ſe lacrymis defendi, vetat. Vos oro obteſtorque, iudices, ut in ſententiis ferendis, quod ſentietis, id audeatis. Veſtram virtutem iuſtitiam fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in iudicibus legendis optimum & ſapientiſſimum & fortiſſimum quemque legit. Pro Mil. c. 37.

4. *Ede-*

4. *Edeler Entſchluſs, ins Exſilium zu gehen.*

a. Cum viderem, *me non diutius quam ipſam rem publicam ex hac urbe abfuturum:* neque ego *illa exterminata* mihi remanendum putavi, & *illa*, ſimulatque *revocata eſt, me ſecum pariter reportavit.* Mecum leges, mecum quæſtiones, mecum iura magiſtratuum, mecum ſenatus auctoritas, mecum etiam frugum ubertas, *mecum deorum & hominum ſanctitates omnes & religiones abfuerunt.* Quæ ſi ſemper abeſſent: magis veſtras fortunas lugerem quam deſiderarem meas; ſin aliquando revocarentur: intelligebam, mihi cum illis eſſe una redeundum. Poſt red. in ſen. c. 14.

b. Me exſulem tuo nomine appellas, cum omnes *meo diſceſſu exſulaſſe rem publicam* putent? Nunquamne, homo amentiſſime, te circumſpicies? Nunquamne, quid facias, conſiderabis, nec, quid loquare? Neſcis, exſilium ſcelerum eſſe pœnam, *meum illud iter ob præclariſſimas res a me ante geſtas eſſe ſuſceptum?* Omnes ſcelerati atque impii, quorum tu te ducem eſſe profiteris, quos leges *exſilio affici* volunt, exſules ſunt, etiam ſi ſolum non mutarunt. An, cum omnes leges te exſulem eſſe iubeant, non eris tu exſul? Parad. 4.

c. Hunc tu, *portentuoſa peſtis,* exſulem appellare auſus es, cum *tantis ſceleribus eſſes & factis notatus*, ut omnem locum, quo adiſſes, exſiliis ſimillimum redderes? Quid eſt enim exſul? Ipſum per ſe nomen *calamitatis* non *turpitudinis.* Quando igitur eſt turpe? *Re vera,* cum eſt *pœna peccati; opinione autem hominum* etiam, ſi eſt *pœna damnati.* Utrum igitur peccato meo *exſulis nomen ſubeo*, an re iudicata? Peccato? *Iam* neque tu id dicere audes, quem iſti *ſatellites tui* felicem Catilinam nominant, neque quiſquam eorum, qui ſolebant. Non modo iam nemo eſt tam imperitus, qui ea, quæ geſſi in conſulatu, peccata eſſe dicat: ſed nemo eſt tam inimicus patriæ, qui non meis conſiliis patriam conſervatam eſſe fateatur. Pro domo c. 27.

d. An, ut *annales populi Romani & monumenta vetuſtatis loquuntur,* Cæſo ille Quintius & M. Furius Camillus

millus & M. Servilius Ahala, cum essent optime de re publica meriti, tamen *populi incitati vim iracundiamque subierunt*, damnatique comitiis centuriatis, cum in exsilium profugissent, rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. Quodsi iis damnatis non modo non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam sed etiam honestavit (nam, etsi optabilius est, *cursum vitæ conficere sine dolore & sine iniuria*, tamen *ad immortalitatem gloriæ plus affert*, desideratum esse a suis civibus, quam omnino nunquam esse violatum) mihi sine ullo iudicio populi profecto, tum amplissimis omnium iudiciis restituto maledicti locum aut criminis obtinebit? *Fortis & constans in optima ratione civis* P. Popillius semper fuit. Tamen eius in omni vita nihil est *ad laudem illustrius* quam calamitas ipsa. Quis enim iam meminisset, eum bene de re publica meritum, nisi & ab improbis expulsus esset & per bonos restitutus! Qu. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis. Tamen *huius viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit*. Pro domo c. 32.

e. Princeps *rogatus sententiam* L. Cotta dixit id, quod dignissimum rei publicæ fuit, nihil de me actum esse iure, nihil more maiorum, nihil legibus, non posse quemquam *de civitate tolli* sine iudicio, de capite non modo *ferri* sed ne *iudicari* quidem posse nisi comitiis centuriatis, vim fuisse illam, *flammam quassatæ rei publicæ perturbatorumque temporum*, iureque iudiciisque sublatis magna rerum perturbatione impendente *declinasse me paullulum*, & spe reliquæ tranquillitatis *præsentes fluctus tempestatemque fugisse*. Pro Sextio c. 34.

f. Demaratus, Tarquinii regis nostri pater, tyrannum Cypsellum quod ferre non poterat, fugit Tarquinos Corintho, & *ibi suas fortunas constituit* ac liberos procreavit. Num stulte anteposuit *exsilii libertatem domesticæ servituti?* Tusc. 5. c. 37.

f. Clarissimi viri Athenis pulsi *carere ingrata civitate* quam *manere in improba* maluerunt. De leg. 3. c. 11.

Sechs-

Sechszehnter Titel: Freundſchaft und Feindſchaft.

CVIIII. Gewogenheit.

a. Scævolam omnes amare meritiſſime pro eius eximia ſuavitate debemus. *Cuius artem cum indotatam eſſe & incomtam videres: verborum eam dote locupletaſti & ornaſti.* De or. 1. c. 55.

b. Quod ſummæ benivolentiæ laus eſt, quæ mea erga M. Marcellum omnibus ſemper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo & amantiſſimo fratri, præter eum quidem cederem nemini, cum id ſolicitudine cura labore tam diu præſtiterim, quam diu eſt de illius ſalute dubitatum, certe hoc tempore magnis curis moleſtiis doloribus liberatus præſtare debeo. Itaque, C. Cæſar, ſic tibi gratias ago, ut, omnibus me rebus a te non *conſervato* ſolum ſed etiam *ornato*, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri iam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus acceſſerit. Pro Marc. c. 11.

c. Patris tui beneficia in me ſunt ampliſſima: *neque enim ſaluti meæ neque honori amicior* quiſquam dici poteſt. Frater tuus quanti me faciat ſemperque fecerit, eſſe hominem, qui ignoret, arbitror neminem. Domus tua denique tota *me ſemper omnibus ſummis officiis proſecuta eſt.* Fam. 15. ep. 10.

d. A ceteris forſitan ita petitum eſt, ut dicerent pro S. Roſcio, ut utrumvis *ſalvo officio* ſe facere poſſe arbitrarentur. A me autem ii contenderunt, qui apud me & *amicitia* & *beneficiis* & *dignitate* plurimum poſſunt, quorum ego neque *benivolentiam erga me ignorare* nec *auctoritatem aſpernari* nec *voluntatem negligere* debeam. Pro S. R. c. 1.

CX. Freundſchaft.

1. *Ueberhaupt.*

a. Das ganze Buch des Cicero *de amicitia.*

b. Amicitia eſt *voluntas erga aliquem rerum bonarum,* illius ipſius cauſa, quem diligit, cum eius *pari voluntate.* De inv. 2. c. 55.

 c. Pie-

c. Pietatem appellant, quae erga patriam aut parentes aut alios sanguine coniunctos *officium conservare* moneat. Inv. 2. c. 22.

d. Pietas est, per quam sanguine coniunctis *patriaeque benivolis officium & diligens tribuitur cultus.* Inv. 2. c. 53.

e. Si *contentio* quaedam & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum sit officii: principes sunt patria & parentes, *quorum beneficiis maxime obligati sumus.* Proximi liberi totaque domus, quae *spectat in nos solos*, neque aliud ullum potest habere perfugium. Deinceps *bene convenientes* propinqui, quibus communis etiam plerumque fortuna est. Quamobrem *necessaria vitae praesidia* debentur iis maxime, quos ante dixi. Vita autem victusque communis consilia sermones cohortationes consolationes interdum etiam obiurgationes *in amicitiis vigent maxime*; estque ea iucundissima amicitia, *quam similitudo morum coniugavit.* Offic. 1. c. 17.

f. Multis quidem *gradibus officiorum* erga rem publicam nostram *ad regium nomen Deiotarus ascendit*; sed tamen, *quidquid a bellis populi Romani vacabat, cum hominibus nostris consuetudines amicitias res rationesque iungebat.* Pro Deiot. c. 9.

g. Omnium rerum, quas ad beate vivendum sapientia comparaverit, nihil est maius amicitia, nihil *uberius*, nihil iucundius. — Epicurus una in domo & ea quidem angusta quam magnos *quantaque amoris conspiratione consentientes tenuit greges!* — Cum solitudo & vita sine amicis insidiarum & metus plena sit: ratio ipsa monet *amicitias comparare.* Quibus *partis* confirmatur animus, & *a spe pariendarum voluptatum seiungi non potest.* Atque ut odia invidiae *despicationes* adversantur voluptatibus: sic amicitiae non modo *fautrices* fidelissimae sed etiam *effectrices* sunt voluptatum tam amicis quam sibi; quibus non solum praesentibus fruuntur sed etiam *spe eriguntur consequentis ac posteri temporis.* Quod quia nullo modo sine amicitia *firmam & perpetuam iucunditatem vitae tenere* possumus, neque vero ipsam *amicitiam tueri*, nisi aeque amicos & nosmetipsos diligamus: idcirco & hoc ipsum

ipſum efficitur in amicitia, & amicitia cum voluptate connectitur. Nam & lætamur amicorum lætitia æque ac noſtra, & pariter dolemus angoribus. Quocirca eodem modo ſapiens *erit affectus erga amicum*, quo erga ſe ipſum; quoſque labores propter ſuam voluptatem ſuſceperit, eoſdem ſuſcipiet propter amici voluptatem; quæque de virtutibus dicta ſunt, quemadmodum hæc ſemper voluptatibus inhærent, eadem de amicitia dicenda ſunt. Præclare enim Epicurus his pæne verbis: Eadem, inquit, ſcientia *confirmavit animum*, ne quod aut ſempiternum aut diuturnum timeret malum, quæ perſpexit, *in hoc ipſo vitæ ſpatio amicitiæ præſidium eſſe firmiſſimum.* Sunt autem quidam Epicurei timidiores paullo contra veſtra *convicia*, ſed tamen ſatis *acuti*, qui verentur, ne, ſi amicitiam propter noſtram voluptatem expetendam putemus, *tota amicitia quaſi claudicare videatur*; itaque *primos congreſſus copulationesque & conſuetudinum inſtituendarum amicitiarum voluntates* fieri propter voluptatem; cum autem *uſus progrediens familiaritatem effecerit*, tum *amorem effloreſcere tantum*, ut, etiam ſi nulla ſit utilitas ex amicitia, tamen ipſi amici propter ſe ipſos amentur. Etenim ſi loca ſi fana ſi urbes ſi gymnaſia ſi campum ſi canes ſi equos ſi *ludicras exercendi aut venandi conſuetudines* adamare ſolemus: quanto id in hominum conſuetudine facilius fieri potuerit & iuſtius! Sunt autem, qui dicunt, fœdus quoddam eſſe ſapientum, ut ne minus quidem amicos quam ſe ipſos diligant. Quod & fieri poſſe intelligimus & ſæpe id videmus & perſpicuum eſt, nihil ad iucunde vivendum reperiri poſſe, quod coniunctione tali ſit aptius. Quibus ex omnibus iudicari poteſt, non modo non impediri rationem amicitiæ, *ſi ſummum bonum in voluptate ponatur*, ſed ſine hoc *inſtitutionem amicitiæ* omnino non poſſe reperiri. Fin. 1. c. 20.

2. *Errichtung der Freundſchaft.*

a. In omnibus novis coniunctionibus intereſt, qualis primus aditus ſit, & *qua commendatione quaſi amicitiæ fores aperiantur.* Famil. 13. ep. 10.

b. Hoc fere ſcitis omnes, quantam vim habeat ad coniungendas amicitias ſtudiorum ac *naturæ* ſimilitudo. Pro Cluentio c. 16.

c. Cum

c. Cum perspicuum sit, benivolentiae vim esse magnam, metus imbecillam: sequitur, ut differamus, quibus rebus possimus facillime eam, quam volumus, adipisci cum honore & fide caritatem. Sed ea non pariter omnes egemus. Nam *ad cuiusque vitam instituendam accommodandum est*, a multisne opus sit, an satis sit a paucis diligi. Certum igitur hoc sit, id quod & primum & maxime necessarium, *familiaritates habere fidas amantium nos amicorum & nostra mirantium*. Haec enim est una res prorsus, ut non differat multum inter summos & mediocres viros, eaque utrisque est propemodum comparanda. Honore & gloria & benivolentia civium fortasse non aeque omnes egent, sed tamen, si cui haec suppetunt, adiuvant aliquantum tum ad cetera tum ad *amicitias comparandas*. Offic. l. 2. c. 8.

d. Sic a maioribus nostris *accepimus*, praetorem quaestori suo parentis loco esse oportere, nullam neque iustiorem neque graviorem causam necessitudinis posse reperiri quam coniunctionem sortis, quam provinciae, quam officii, quam publicam muneris societatem. In Caecil. c. 19.

e. Vetus est lex iustae veraeque amicitiae, quae mihi cum Laterensi iam diu est, ut idem amici semper velint; neque est ullum *certius amicitiae vinculum*, quam *consensus & societas consiliorum & voluntatum*. Pro Plancio c. 5.

f. De me sic existimes ac tibi persuadeas *vehementer velim*, non me *repentina aliqua voluntate aut fortuito ad tuam amplitudinem meis officiis amplectendam incidisse*, sed, *ut primum forum attigerim*, spectasse me semper, ut tibi possem quam maxime esse coniunctus. Quo quidem ex tempore *memoria teneo*, neque meam tibi observantiam, neque mihi tuam summam benivolentiam ac liberalitatem defuisse. Si quae *interciderunt* non tam *re* quam *suspicione violata*: ea, cum fuerint & falsa & inania, *sint evulsa ex omni memoria vitaque nostra*. Famil. 5. ep. 8.

g. Clodius tribunus plebis designatus valde me *diligit* vel, ut ἐμφατικώτερον dicam, valde me *amat*. Quod cum mihi ita persuasum sit: non dubito (bene enim

enim me nosti) quin illum quoque iudices a me amari. Nihil enim mihi minus hominis videtur, quam *non respondere in amore* iis, a quibus *provocere.* Ad Brut. 1.

3. *Freundschaft guter und schlechter Menschen.*

a. Omnium societatum nulla præstantior est nulla firmior, quam cum viri boni moribus similes sunt familiaritate coniuncti. — Nihil est amabilius nec copulatius, quam morum similitudo bonorum. Offic. 1. c. 17.

b. Scipio negabat, ullam vocem *inimiciorem amicitiæ* potuisse reperiri quam eius, qui dixisset, ita amare oportere, ut aliquando esset osurus; nec vero se *adduci* posse, ut hoc, quemadmodum putaretur, a Biante dictum esse crederet, qui sapiens est habitus unus e septem, sed *impuri* cuiusdam & ambitiosi & *omnia ad suam potentiam revocantis* esse sententiam. Quonam enim modo quisquam amicus eius esse poterit, cuius se putabit inimicum esse posse! De amic. c. 16.

c. Ad multorum amicitiam faciliorem aditum habet nequitia & audacia quam virtus & integritas. In Verr. 3. cap. 4.

4. *Eigennützige Freundschaft.*

a. Charum ipsum verbum est amoris, ex quo amicitiæ nomen est *ductum.* Quam si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus: non erit ista amicitia sed *mercatura quædam utilitatum suarum.* Prata & arva & pecudum greges diliguntur isto modo, quod fructus ex eis capiuntur; *hominum charitas & amicitia gratuita est.* Nat. deor. 1. c. 43.

b. Est in amicitia necessarium, ut alter nihilo sese plus quam alterum diligat, quod, si tantulum intersit, *iam amicitiæ nomen occiderit;* cuius est ea vis, ut simul atque sibi aliquid quam alteri maluerit, nulla sit.

c. Alphenus cum iis & propter eos periit, quos diligebat; tu, postquam, qui tibi erant amici, non

 pote-

poterant vincere, ut amici tibi essent, qui vincebant, effecisti. Pro Quinctio c. 22.

d. Cum id, quod utile videtur in amicitia, cum eo, quod honestum est, comparatur: *iaceat utilitatis species, valeat honestas.* Cum autem in amicitia, quæ honesta non sunt, postulabuntur: religio & fides anteponatur amicitiæ; & sic habebitur is, quem exquirimus, *delectus officii.* Offic. 3. c. 10.

e. Quid est amare, *ex quo nomen amicitiæ ductum est*, nisi velle bonis aliquem affici quam maximis, etiam si ad *se* ex iis nihil *redeat.* Et quidem prodest, inquis, mihi, eo esse animo. Immo videri fortasse. Esse enim, nisi eris, non potes. Qui autem esse poteris, nisi *te amor ipse ceperit!* Quod non *sub dubia utilitatis ratione* effici solet, sed ipsum *a se oritur* & *sua sponte nascitur. At enim sequor utilitatem.* Manebit ergo amicitia tam diu, quam diu sequetur utilitas; &, si utilitas *amicitiam constituet*, tollet eadem. Sed quid ages tandem, *si utilitas ab amicitia* (ut fit sæpe) *defecerit*? Relinquesne? Quæ ista amicitia est? Retinebis? Qui convenit? Quid enim de amicitia statueris utilitatis causa expetenda, vides. Ne *in odium veniam*, si *amicum destitero tueri.* Primum cur ista res digna odio est, nisi quod est turpis? Quodsi, ne *quo incommodo afficiare*, non relinques amicum: tamen, ne *sine fructu alligatus sis*, ut moriatur, optabis. Quodsi non modo *utilitatem tibi nullam afferet* sed *iacturæ rei familiaris erunt faciendæ, labores suscipiendi, adeundum vitæ periculum:* ne tum quidem te respicies, & cogitabis, sibi quemque natum esse & suis voluptatibus. *Vadem te ad mortem tyranno dabis*, ut Pythagoreus ille fecit Siculo tyranno? Aut, Pylades cum sis, dices, te esse Orestem, ut moriare pro amico? Aut, si esses Orestes, Pyladem refelleres, te indicares, &, si id non probares, quo minus ambo una necaremini, non deprecarere? Fin. l. 2. c. 24.

f. Posuisti, dicere aliquos, fœdus quoddam inter se facere sapientes, ut, quemadmodum sint *in se ipsos animati*, eodem modo sint erga amicos, id & fieri posse & sæpe esse factum & ad voluptates percipien-

cipiendas maxime pertinere. Hoc fœdus facere ſi potuerunt: faciant etiam illud, ut æquitatem modeſtiam virtutes omnes *per ſe ipſas gratis diligant.* At vero ſi fructibus & emolumentis & utilitatibus amicitias colemus, ſi nulla caritas erit, quæ faciat amicitiam *ipſam ſua ſponte vi ſua ex ſe & propter ſe expetendam:* dubium eſt, quin fundos & inſulas amicis anteponamus? Fin. 2. c. 26.

g. Vides, ſi amicitiam *ſua caritate metiare*, nihil eſſe præſtantius; ſin emolumento, ſummas familiaritates prædiorum pretioſorum mercede ſuperari. Fin. 2. c. 26.

h. Quamquam in amicitia alii dicant æque caram eſſe ſapienti *rationem* amici ac ſuam, alii autem, ſibi cuique cariorem ſuam: tamen hi quoque poſteriores fatentur, *alienum eſſe a iuſtitia*, ad quam nati eſſe videamur, detrahere quid de aliquo, quod ſibi aſſumat. Minime vero probatur huic diſciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam aut iuſtitiam propter utilitates *aſciſci* aut probari. Eædem enim voluptates poterunt eos *labefactare* atque *pervertere.* Etenim nec iuſtitia nec amicitia eſſe omnino poterunt, niſi ipſæ per ſe expetantur. Fin. 3. c. 21.

i. Ubi illa *ſancta amicitia*, ſi non ipſe amicus *per ſe amatur toto pectore*, ut dicitur? Qui *etiam deſerendus* & *abiiciendus* eſt *deſperatis emolumentis & fructibus.* Quo quid poteſt dici *immanius!* De leg. 1. c. 18.

k. Vide, quam ſit varia vitæ commutabilisque ratio, quam *vaga volubilisque fortuna*, quantæ infidelitates in amicis, quam *ad tempus aptæ* ſimulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit illud profecto tempus & illuceſcet aliquando ille dies, cum tu, ſalutaribus, ut ſpero, rebus tuis ſed fortaſſe motu aliquo communium temporum immutatis (qui, quam crebro accidat, experti debemus ſcire) & *amiciſſimi benivolentiam* & *graviſſimi hominis fidem* & *unius poſt homines natos fortiſſimi viri magnitudinem animi* deſideres. Pro Mil. c. 26.

l. Non

4. Non facile diiudicatur amor *verus* & *fictus*, nisi aliquod *incidat* eiusmodi *tempus*, ut, quasi *aurum igne*, sic *benivolentia fidelis periculo* aliquo perspici possit. Famil. 9. ep. 16.

5. *Aufrichtige Freundschaft.*

a. Laudanda est vel amanda potius vicinitas *retinens veterem illum officii morem*, non *infuscata malevolentia*, non *assueta mendacio*, non fucata, non fallax, non *erudita artificio simulationis vel suburbano vel urbano*. Pro Plancio c. 9.

b. Fieri nullo modo potest, ut in *amatorio sermone* dici solet, ut quisquam plus alterum diligat quam se. Praeclarum illud est, &, si quaeris, rectum quoque & verum, ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, aeque ac nosmetipsos amemus. Ut vero plus, fieri *nullo pacto* potest. Ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus quam se amet, ego illum plus quam me. Perturbatio vitae, si ita sit, atque officiorum omnium consequatur. Tusc. 3. c. 29.

c. De meo reditu octo tribuni *promulgarunt. Ex quo intellectum est*, mihi absenti *crevisse amicos* in ea praesertim fortuna, in qua nonnulli etiam, quos esse putaveram, non erant, sed eos voluntatem semper eandem, libertatem non eandem semper habuisse. Nam ex novem tribunis, *quos tunc habueram*, unus me absente *defluxit*, qui *cognomen sibi ex Aeliorum imaginibus arripuit*, quo magis nationis eius esse quam generis videretur. Pro Sextio c. 32.

d. Ego Appium (ut saepe tecum locutus sum) valde diligo, neque ab eo diligi statim coeptum esse, *ut simultatem deposuimus*, sensi. Nam & *honorificus in me consul fuit* & suavis amicus & *studiosus studiorum* etiam meorum. *Mea vero officia ei non defuisse*, tute es testis: quoniam κωμικὸς μάρτυς, ut opinor, occidit Phania, & mehercule etiam *pluris eum feci*, quod te amari ab eo sensi. Iam *me Pompeii totum esse* scis, Brutum a me amari intelligis. Quid est causae, cur mihi non *sit in optatis*, *complecti* hominem *florentem* aetate opibus honoribus ingenio liberis propinquis affinibus amicis, collegam

meum

meum præsertim & *in ipsa collegii laude & scientia studiosum mei*? Fam. 2. ep. 13.

e. Ut locus sine portu navibus esse non potest tutus: sic animus sine fide *stabilis* amicis non potest esse. Inv. 1. c. 30.

6. Genaue zærtliche Freundschaft.

a. Quis est, qui Ligariorum *consensum conspirantem & pæne conflatum* in hac prope æqualitate fraterna non noverit, qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam ut hi fratres *diversas sententias fortunasque sequerentur. Voluntate* igitur *omnes tecum fuerunt*, *tempestate abreptus est unus*. Pro Lig. c. 12.

b. *Laboro* regis Deiotari causa, quocum mihi amicitiam res publica conciliavit, hospitium voluntas utriusque coniunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam vero necessitudinem magna eius officia in me & in exercitum meum effecerunt. Pro Deiot. c. 14.

c. *Gravi teste* privatus sum amoris summi erga te mei, patre tuo clarissimo viro, qui cum suis laudibus tum vero te filio superasset omnium fortunam, si ei contigisset, ut te ante videret, quam e vita discederet. Sed spero, nostram amicitiam non egere testibus. *Tibi patrimonium dii fortunent.* Me certe habebis, cui carus æque sis & periocundus ac fuisti patri. Fam. 2. ep. 1.

d. Simulac me Dyrrhachium *attigisse* Plancius audivit, statim ad me lictoribus dimissis insignibus abiectis veste mutata profectus est. *O acerbam mihi memoriam* temporis illius & loci, cum hic *in me incidit*, complexus est, conspersitque lacrymis, nec loqui præ moerore potuit! O rem cum *auditu crudelem* tum *visu nefariam!* O reliquos omnes dies noctesque eas, quibus iste a me non recedens Thessalonicam me in quæstoriumque perduxit! Pro Plancio c. 41.

e. Velim existimes, neminem cuiquam neque cariorem neque iucundiorem unquam fuisse, quam te mihi; idque me, non modo ut tu sentias, sed ut

omnes

omnes gentes, etiam ut posteritas omnis intelligat, esse facturum. Fam 1. ep. 9.

f. Quid! *Illa vincula, quibus quidem libentissime adstringor,* quanta sunt! Studiorum similitudo, suavitas consuetudinis, delectatio vitae atque victus, sermonis societas, *litterae interiores!* Atque haec domestica. Quid illa tandem popularia! Reditus illustris in gratiam, in quo ne per imprudentiam quidem errari potest sine suspicione perfidiae; amplissimi sacerdotii collegium, in quo non modo amicitiam violari apud maiores nostros fas non erat, sed cooptari quidem sacerdotem licebat, qui cuiquam ex collegio esset inimicus. Fam. 3. ep. 10.

g. Omnis amor tuus *ex omnibus partibus se ostendit* in iis litteris, quas a te proxime accepi, non *ille* quidem mihi ignotus sed tamen gratus & optatus; dicerem iucundus, *nisi id verbum in omne tempus perdidissem.* Fam. 5. ep. 15.

h. Non mediocri afficiebar vel *voluptate* ex *consuetudine nostra*, vel *utilitate* ex *consilio atque opera tua.* Sed cum te *ex adolescentia mea in amicitiam & fidem meam contulisses:* semper te non modo *tuendum* mihi sed etiam *augendum atque ornandum* putavi. Fam. 7. ep. 17.

i. Binas a te accepi litteras *eodem exemplo,* quod ipsum argumento mihi fuit diligentiae tuae. Intellexi enim, te laborare, ut ad me tuae exspectatissimae litterae perferrentur, *ex quibus cepi fructum* duplicem mihique in comparatione difficilem ad iudicandum, amoremne erga me tuum an *animum* in rem publicam pluris aestimandum putarem. Est omnino patriae caritas meo quidem iudicio maxima; sed amor voluntatisque coniunctio plus certe habet suavitatis. Itaque commemoratio tua paternae necessitudinis, benivolentiae eius, quam *erga me a pueritia contulisses,* ceterarumque rerum, quae ad eam sententiam pertinebant, *incredibilem mihi laetitiam attulerat.* Fam. 10. ep. 5.

k. Vera quidem laude probitatis diligentiae religionis neque me tibi neque quemquam antepono; amoris vero erga me, *cum a fraterno amore domestico*que

coque discessi, tibi primas defero. Vidi enim vidi penitusque perspexi, in meis variis *temporibus* & solicitudines & lætitias tuas. Fuit enim mihi sæpe & *laudis nostræ gratulatio tua iucunda* & *timoris consolatio grata.* Quin mihi nunc te absente non solum consilium, quo tu excellis, sed etiam *sermonis communicatio*, quæ mihi suavissima tecum solet esse, maxime deest. Ad Att. 1. ep. 17. (16)

7. *Zuflucht zu einem Freund.*

Ad Pompeium rex Deiotarus venit *misero fatalique bello*, quem ante *iustis hostilibusque bellis* adiuverat, quocum erat non hospitio solum verum etiam familiaritate coniunctus, & venit vel *rogatus* ut *amicus*, vel *arcessitus* ut *socius*, vel *evocatus* ut *is, qui senatui parere didicisset*, postremo venit ut ad *fugientem* non ad *insequentem*, id est *ad periculi non ad victoriæ societatem.* Pro Deiot. c. 5.

8. *Aufopferung für einen Freund.*

a. Te quidem, Milo, quod forti animo es, satis laudare non possum; sed quo est illa magis divina virtus: eo maiore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa tamen ad consolandum querela, ut his irasci possim, *a quibus tantum vulnus accepero.* Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi, non male aliquando de me meriti sed optime. Nullum unquam, iudices, *mihi tantum dolorem inuretis* (etsi quis potest esse tantus) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis. Quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis: cur non id meo capite potius luitur quam Milonis? Præclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam *hoc tantum mali* videro. Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, o T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego *inimicitias potentium pro te appetivi;* ego meum sæpe *corpus obieci armis inimicorum tuorum;* ego *me plurimis pro te supplicem abieci;* bona fortunas meas ac liberorum meorum *in communionem tuorum temporum*

tuli; hoc denique ipso die, *si qua vis est parata, si qua dimicatio capitis futura, deposco.* Quid iam restat? Quid habeo, quod dicam, quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quaecunque erit tua, *ducam* meam! Non recuso non abnuo; vosque obsecro, iudices, ut vestra beneficia, quae in me contulistis, aut *in huius salute augeatis* aut *in eiusdem exitio occasura esse videatis.* Pro Mil. c. 36.

b. Hieras causam Deiotari omnem suscipit, & *criminibus pro rege se supponit reum;* memoriam tuam, Caesar, implorat, qua vales plurimum; negat, unquam se a te in Deiotari tetrarchia *pedem discessisse;* in primis finibus tibi se praesto fuisse dicit, usque ad ultimos prosecutum; cum e balneo exisses, tecum se fuisse, cum illa munera inspexisses senatus, cum in cubiculo recubuisses; *eandem assiduitatem tibi se praebuisse* postridie. Qamobrem, si quid eorum, quae obiecta sunt, *cogitatum sit*, non recusat, quin *id facinus suum iudices.* Pro Deiot. c. 15.

c. Damonem & Phintiam Pythagoreos *ferunt* hoc animo inter se fuisse, ut, cum eorum alteri Dionysius tyrannus diem necis destinavisset, & is, qui *morti addictus esset*, paucos sibi dies *commendandorum suorum* causa postulavisset, *vas factus sit alter eius sistendi*, ut, si ille non revertisset, moriendum esset ipsi. Qui cum *ad diem se recepisset:* admiratus eorum fidem tyrannus petivit, ut *se in amicitiam tertium adscriberent.* Offic. 3. c. 10.

9. *Freundschaftlicher Rath.*

a. In hac causa & *benevolos obiurgatores placare* & *invidos vituperatores confutare* possumus; ut *alteros reprehendisse poeniteat, alteri se didicisse gaudeant.* Nam qui *admonent amice*, *docendi* sunt, qui *inimice insectantur*, *repellendi.* Nat. deor. 1. c. 3.

b. Mala florentissimae familiae *sedavi* vel potius *sustuli;* patri persuasi, ut *aes alienum filii dissolveret*, redimeret adolescentem summa spe & animi & ingenii praeditum *rei familiaris facultatibus*, eumque a tua non modo *familiaritate* sed etiam *congressione* patrio iure & potestate prohiberet. In Anton. 2. c. 18.

10. *Em-*

10. *Empfindliche Trennung wahrer Freunde.*

a. Dolebam ac vehementer angebar, cum viderem, virum talem, qui *in eadem caufa,* in qua ego, fuiffet, non *in eadem effe fortuna;* nec mihi perfuadere poteram nec fas effe ducebam, *verfari me in noftro illo vetere curriculo, illo æmulo atque imitatore ftudiorum ac laborum meorum quafi quodam focio a me & comite diftracto.* Pro Marc. c. 1.

b. Quantum *dolorem acceperim* & quanto *fructu fim privatus & forenfi & domeftico* Lucii fratris noftri morte, in primis pro noftra confuetudine tu exiftimare potes. Nam mihi omnia, *quæ iucunda ex humanitate alterius & moribus homini accidere poffunt,* ex illo accidebant. Quare non dubito, quin tibi quoque id moleftum fit, cum & meo dolore moveare & ipfe omni virtute officioque ornatiffimum tuique & *fua fponte* & meo fermone amantem affinem amicumque amiferis. Ad Att. 1. ep. 5.

c. Nihil mihi nunc fcito tam deeffe quam hominem eum, quicum omnia, quæ *me cura aliqua afficiunt,* una communicem, qui me amet, qui fapiat, quicum colloquar, nihil fingam, nihil diffimulem, nihil *obtegam.* Abeft enim frater ἀφελέςατος & amantiffimus Metellus. Non homo fed littus atque aër & folitudo mera. Tu autem, qui fæpiffime *curam & angorem animi mei fermone & confilio levafti tuo,* qui mihi & *in publica re focius* & *in privatis omnibus confcius* & omnium meorum fermonum & confiliorum particeps effe foles, ubinam es? Ita fum deftitutus, ut tantum requietis habeam, quantum cum uxore & filiola & *mellito Cicerone* confumitur. Nam illæ *ambitiofæ noftræ fucofæque amicitiæ* funt in quodam *fplendore forenfi; fructum domefticum non habent.* Itaque cum *bene completa domus eft* tempore matutino, cum *ad forum ftipati gregibus amicorum defcendimus:* reperire ex magna turba neminem poffumus, quocum aut *iocari libere* aut *fufpirare familiariter* poffimus. Quare te exfpectamus, te defideramus, te iam etiam arceffimus. Multa funt enim, quæ me folicitant anguntque, quæ mihi videor, *au-*

res nactus tuas, unius ambulationis sermone exhaurire posse. Ac *domesticarum quidem solicitudinum aculeos omnes & scrupulos* occultabo. Att. 1. ep. 18. (17)

d. Ego, te absuisse tam diu à nobis, & doleo, quod carui fructu iucundissimae consuetudinis tuae, & laetor, quod absens omnia cum maxima dignitate es consecutus, quodque in omnibus tuis rebus *meis optatis fortuna respondit.* Breve est, quod me tibi praecipere meus incredibilis in te amor cogit. Tanta est exspectatio vel animi vel ingenii tui, ut ego te obsecrare obtestarique non dubitem, sic ad nos confirmatus revertare, ut, *quam exspectationem tui concitasti, hanc sustinere ac tueri possis.* Fam. 2. ep. 1.

CXI. Vertraulicher Umgang.

a. Non *mea gratia familiaritatibus continetur,* quae *late patere* non possunt, propterea quod *consuetudines victus non possunt esse cum multis.* Pro Mil. c. 8.

b. Cum in Africam venissem M'. Manilio consuli ad quartam legionem, ut scitis, tribunus militum: nihil mihi potius fuit, quam ut *Masinissam convenirem,* regem familiae nostrae iustis de causis amicissimum. Ad quem ut veni: complexus me senex collacrymavit, aliquantoque post suspexit in coelum, & grates, inquit, tibi ago, summe sol, vobisque, reliqui coelites, quod ante, quam ex hac vita migro, conspicio in meo regno & his *tectis* P. Corn. Scipionem, *cuius ego nomine ipso recreor;* ita nunquam ex animo meo discedit illius optimi atque invictissimi viri memoria. Deinde ego illum de suo regno, ille me de nostra re publica percunctatus est, *multisque verbis ultro citroque habitis* ille nobis consumtus est dies. Post autem *regio apparatu accepti sermonem in multam noctem produximus,* cum senex nihil nisi de Africano loqueretur, omniaque eius non facta solum sed etiam dicta meminisset. Somn. Scip. c. 1.

c. Hoc non solum ingenii ac litterarum verum etiam naturae atque virtutis, ut domus, quae adolescentiae Archiae prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Pro Arch. c. 3.

d. *Nul-*

d. *Nullam moram interponendam* putavimus, quin videremus hominem nobiscum & studiis iisdem & vetustate amicitiæ coniunctum. Itaque confestim ad eum ire perreximus, paullumque cum eius villa abessemus, ipsum ad nos venientem vidimus, atque illum complexi, ut mos amicorum est, satis eum longo intervallo ad suam villam reduximus. Acad. I. c. I.

e. Illud gaudeo, quod & æqualitas vestra & pares honorum gradus & *artium studiorumque quasi finitima vicinitas* tantum *abest ab obtrectatione invidiæ*, quæ solet *lacerare* plerosque, uti ea non modo non *exulcerare vestram gratiam* sed *etiam conciliare* videatur. Quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te *voluntate iudicioque* cognovi. Clar. or. c. 43.

f. Non ego fugitivi epistolam vobis, iudices, recitassem, nisi ut ex ea *totius familiæ præcepta & instituta & disciplinam cognosceretis.* Videtis, ut moneat Apronium, *quibus rebus ac muneribus insinuet in familiaritatem Metelli*, Vulteium corrumpat, scribas *accensos*que *pretio deliniat.* Ea præcipit, quæ vidit; ea monet alienum hominem, quæ domi didicit ipse. Verum in hoc errat uno, quod *easdem existimat vias ad omnium familiaritates esse munitas.* Quamquam merito sum iratus Metello: tamen hæc, quæ vera sunt, dicam. Apronius ipsum Metellum non pretio, ut Verrem, non convivio, non muliere, non sermone incauto atque improbo posset corrumpere: quibus rebus *non sensim atque moderate ad istius amicitiam adrepserat*, *sed brevi tempore totum hominem totamque eius præturam possederat.* In Verr. 3. c. 68.

g. *Cum* esset maior & virorum & civium bonorum & iucundorum hominum & amantium mei copia: tamen erat nemo, quicum essem libentius quam tecum, & pauci, quibuscum æque libenter; hoc vero tempore, cum alii interierint alii absint alii *mutati voluntate* sint, unum *medius fidius* tecum *diem* libentius *posuerim*, quam hoc omne tempus cum plerisque eorum, quibuscum vivo necessario.

Noli enim existimare, mihi non solitudinem iucundiorem esse (qua tamen ipsa uti non licet) quam sermones eorum, qui frequentant domum meam, excepto uno aut ad summum altero. Fam. 5. ep. 21.

h. Cum A. Caecina tanta mihi familiaritas consuetudoque semper fuit, ut nulla maior esse possit. Nam & patre eius claro homine & forti viro plurimum *usi sumus*, & hunc *a puero*, quod & *spem mihi magnam afferebat* summae probitatis summaeque eloquentiae, & vivebat mecum coniunctissime non solum officiis amicitiae sed etiam studiis, semper dilexi, ut non ullo cum homine coniunctius viverem. Fam. 6. ep. 9.

i. Omnes Caesaris familiares *satis opportune habeo implicatos consuetudine & benivolentia*, sic ut, cum *ab illo discesserint*, me proximum habeant. Hoc Pansa Hirtius Balbus Oppius Matius Postumius plene ita faciunt, ut me unice diligant. Fam. 6. ep. 12 (13)

k. L. Titio Strobone equite Romano inprimis honesto & ornato *familiarissime utor. Omnia mihi cum eo intercedunt iura summae necessitudinis.* Fam. 13. ep. 14.

l. Non dubito, quin scias, *in* iis necessariis, qui tibi a patre relicti sunt, me tibi esse vel coniunctissimum non iis modo caussis, quae speciem habent magnae coniunctionis, sed iis etiam, quae *familiaritate & consuetudine tenentur*, quam scis mihi iucundissimam cum patre meo & summam fuisse. Ab his initiis noster in te amor profectus auxit paternam necessitudinem, & eo magis, quod intellexi, *ut primum per aetatem iudicium facere potueris*, quanti quisque tibi faciendus esset, me a te inprimis coeptum esse *observari coli diligi*. Accedebat *non mediocre vinculum* cum studiorum, quod ipsum est per se grave, tum eorum studiorum earumque artium, quae per se ipsae eos, qui *voluntate eadem sunt*, etiam *familiaritate devinciunt*. Fam 13. ep. 29.

CXII. Beistand. Hülfe.

1. *Ueberhaupt.*

a. Quid tam regium tam liberale tam magnificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem,

salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate! De or. 1. c. 8.

b. Homines *ad deos nulla re propius accedunt*, quam salutem hominibus dando. Pro Lig. c. 12.

c. Quidam homines in eiusmodi rebus *opes suas experiuntur*, in quibus, quo plus propter virtutem nobilitatemque possunt, eo minus, quantum possint, debent ostendere. Pro Quinct. 2.

d. Ego (non enim mihi videor insolenter gloriari, cum de me apud te loquor, in ea præsertim epistola, quam nolo aliis legi) ego, inquam, *recreavi afflictos animos bonorum*, unumquemque *confirmans* & *excitans*; in sectandis vero *exagitandis*que *nummariis iudicibus* omnem omnibus *studiosis* ac *fautoribus illius victoriæ* *παῤῥησίαν eripui*. Ad Att. 1. ep. 16. (15.)

e. Mithridatem in timore & fuga Tigranes, rex Armenius, excepit, *diffidentem rebus suis confirmavit*, & *afflictum erexit*, *perditumque recreavit*. Pro lege Man. c. 9.

f. P. Sextius pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu civitatis nullas sibi inimicitias nullam vim nullos impetus nullum vitæ discrimen vitandum unquam putavit; qui causam senatus *exagitatam* concionibus improborum sic sua diligentia multudini commendavit, ut nihil tam populare quam vestrum nomen, nihil tam omnibus carum aliquando quam vestra auctoritas videretur; qui me cum *omnibus rebus*, quibus tribunus plebis potuit, defendit, tum reliquis officiis, *iuxta ac* si meus frater esset, sustentavit; cuius ego clientibus libertis familia copiis litteris ita sum sustentatus, *ut meæ calamitatis non adiutor solum verum etiam socius videretur*. Post red. in sen. c. 8.

g. Mihi cum Murena & vetus & magna amicitia est, quæ in *capitis dimicatione* a Sulpicio idcirco non *obruetur*, quod ab eodem in honoris contentione superata est. Quæ si causa non esset: tamen vel dignitas hominis vel honoris eius, quam adeptus est, amplitudo *summam mihi superbiæ crudelitatisque famam inussisset*, si hominis & *suis* & *populi Romani ornamentis amplissimi* causam tanti periculi repudiassem. Neque enim iam mihi licet neque est *integrum*, ut meum labo-

laborem hominum *periculis sublevandis* non impertiam. Nam cum præmia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini: labores, per quos ea ceperis, cum adeptus sis, *deponere* esset hominis & astuti & ingrati. Quodsi licet desinere, si te auctore possum, si *nulla inertiæ nulla superbiæ turpitudo nulla inhumanitatis culpa suscipitur*: ego vero libenter desino. Sin autem *fuga laboris desidiam, repudiatio supplicum superbiam, amicorum neglectio improbitatem* coarguit: *nimirum* hæc causa est eiusmodi, quam nec *industrius* nec *misericors* nec *officiosus* deserere possit. Atque huiusce rei coniecturam de tuo ipsius studio, Servi, facillime ceperis. Nam si tibi necesse putas, etiam adversariis amicorum tuorum *de iure consulentibus* respondere, & si turpe existimas, te advocato illum ipsum, *quem contra veneris, causa cadere*: noli tam esse iniustus, ut, cum *tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros rivulos etiam amicis putes clausos esse oportere*. Pro Mur. c. 4.

h. Omnium rerum, quas ego in consulatu pro salute communi suscepi & gessi, L. ille Torquatus, cum esset *meus contubernalis in consulatu*, cum *princeps* cum *signifer esset iuventutis*, auctor adiutor particeps exstitit. Parens eius, homo amantissimus patriæ, maximi animi, summi consilii, singularis constantiæ, *cum* esset æger, tamen *omnibus rebus illis interfuit*, nunquam a me est digressus, studio consilio auctoritate unus adiuvit plurimum, cum *infirmitatem corporis animi virtute superaret*. Pro Sulla c. 12.

i. Minturnenses coloni, quod C. Marium, *ex civili errore atque ex impiis manibus eripuerunt*, quod *tecto receperunt*, quod *fessum inedia fluctibusque recrearunt*, quod *viaticum congesserunt*, quod navigium dederunt, quod eum linquentem terram eam, quam servaverat, *lacrymis votis atque ominibus prosecuti sunt*, *æterna in laude versantur*. Pro Planc. c. 10.

k. Hæc mira laus est, quæ *non poetarum carminibus non annalium monumentis celebratur* sed *prudentium iudicio expenditur*: equitem Romanum veterem *amicum studiosum amantem observantem sui non libidine non turpibus impensis cupiditatum atque iacturis sed experien-*

perientia patrimonii amplificandi labentem excepit, *corruere* non ſivit, fulſit & ſuſtinuit re fortuna fide, hodieque ſuſtinet. Nec amicum pudentem *corruere* patitur, nec *illius animi aciem perſtringit ſplendor ſui nominis*, nec *mentis quaſi luminibus officit altitudo fortunæ & gloriæ*. Pro Rab. poſth. c. 16.

l. Pompeius cum in ſermone quotidiano tum in ſenatu palam ſic egit cauſam tuam, ut neque eloquentia maiore quiſquam neque gravitate nec ſtudio nec contentione agere potuerit, cum ſumma teſtificatione tuorum in ſe officiorum & amoris erga te ſui. Fam. 1. ep. 1.

m. Quid aut me oſtentem, qui, *ſi vitam pro tua dignitate profundam*, *nullam partem videar tuorum meritorum aſſecutus*, aut de aliorum iniuriis querar, quod ſine ſummo dolore facere non poſſum? *Ego tibi a vi, hac præſertim imbecillitate magiſtratuum, præſtare nihil poſſum*; vi excepta poſſum confirmare, te & ſenatus & populi Romani ſummo ſtudio amplitudinem tuam retenturum. Fam. 1. ep. 4.

n. De omnibus rebus, quæ ad te pertinent, quid actum quid conſtitutum ſit, quod Pompeius ſuſceperit, optime *ex Emplatorio cognoſces*, qui non ſolum *interfuit his rebus* ſed etiam *præfuit*, neque ullum officium erga te hominis amantiſſimi prudentiſſimi diligentiſſimi prætermiſit. Ex eodem de toto ſtatu rerum communium cognoſces, quæ quales ſint, non facile eſt ſcribere; ſunt quidem certe in amicorum noſtrorum poteſtate, atque ita, ut nullam mutationem unquam hac hominum ætate habitura res eſſe videatur. Ego quidem, ut debeo, & ut tute mihi præcepiſti, & ut me dignitas utilitasque cogit, *me ad eius rationes adiungo*, quem tu in meis rationibus *tibi eſſe adiungendum* putaſti. Sed *te non præterit*, quàm ſit difficile, *ſenſum in re publica*, *præſertim rectum & confirmatum*, *deponere*. Verumtamen *ipſe me conformo ad eius voluntatem*, a quo honeſte diſſentire non poſſum; neque id facio, ut forſitan quibusdam videor, ſimulatione. Tantum enim *animi inductio* & mehercule amor erga Pompeium apud me valet, ut,

ut, quæ illi utilia ſunt, & quæ ille vult, ea mihi omnia iam & recta & vera videantur. Fam. 1. ep. 8.

o. Pompeium tibi valde amicum eſſe cognovi, & eo tu conſule, quantum ego perſpicio, omnia, quæ voles, obtinebis. Quibus in rebus *me ille ſibi affixum habebit*, neque a me ulla res, quæ ad te pertineat, negligetur; neque enim verebor, ne ſim ei moleſtus, cui iucundum erit etiam propter id ipſum, quod me eſſe gratum videbit. Tu velim tibi ita perſuadeas, nullam rem eſſe minimam, quæ ad te pertineat, quæ mihi non carior ſit, quam meæ res omnes. Idque cum ſentiam: ſedulitate mihimetipſe ſatisfacere poſſum, re quidem ipſa ideo mihi non ſatisfacio, quod *nullam partem tuorum meritorum non modo referenda ſed ne cogitanda quidem gratia conſequi poſſum*. Fam. 1. ep. 8.

p. Quæ ad me de tuis rebus domeſticis ſcribis, quæque mihi commendas, ea *tantæ mihi curæ ſunt*, ut me *nolim admoneri*, *rogari* vero *ſine magno dolore vix poſſim*. Fam. 1. ep. 9.

q. Ego *omnia mea ſtudia omnem operam induſtriam cogitationem mentem denique omnem in Milonis conſulatu fixi & locavi*; ſtatuique, in eo me non *officii* ſolum *fructum* ſed etiam *pietatis laudem* debere quærere. Neque vero cuiquam ſalutem ac fortunas ſuas *tantæ curæ fuiſſe* unquam puto, quantæ mihi ſit honos eius, *in quo omnia mea poſita eſſe decrevi*. Huic te unum tanto adiumento eſſe, ſi volueris, poſſe intelligo, ut nihil ſit præterea nobis requirendum. Fam. 2. ep. 6.

r. Si memorem ſi gratum ſi bonum virum vel ex hoc ipſo, quod *tam vehementer de Milone laborem*, exiſtimare potes, ſi dignum denique tuis beneficiis iudicas: hoc a te peto, ut *ſubvenias huic meæ ſolicitudini*, ut huic meæ laudi vel (ut verius dicam) prope ſaluti *tuum ſtudium dices*. De ipſo T. Annio tantum tibi polliceor, te maioris animi gravitatis conſtantiæ benivolentiæ erga te, ſi *complecti* hominem volueris, habiturum eſſe neminem. *Mihi vero tantum decoris tantum dignitatis adiunxeris*, ut eundem te facile agnoſcam fuiſſe in *laude mea*, qui fueris in *ſalute*.

Ego,

Ego, ni te videre fcirem, cum hæc ad te fcriberem, *quantum officii fuftinerem*, quantopere mihi effet in hac petitione Milonis omni *non modo contentione fed etiam dimicatione elaborandum*, plura fcriberem. Nunc tibi omnem rem atque caufam meque totum commendo atque trado. Fam. 2. ep. 6.

f. Habeto, civem egregium effe Pompeium, & ad omnia, quæ providenda funt in re publica & animo & confilio paratum. Quare da te homini; complectetur, mihi crede. Fam. 2. ep. 8.

t. De me tibi fic, *conteftans omnes deos*, promitto atque *confirmo*, me pro tua dignitate (malo enim dicere quam pro falute) in hac provincia, cui tu præfuifti, *rogando deprecatoris, laborando propinqui, auctoritate cari hominis*, ut fpero, *apud civitates, gravitate imperatoris fufcepturum officia atque partes*. Omnia volo a me poftules atque exfpectes; *vincam meis officiis cogitationes tuas*. Fam. 3. ep. 10.

u. Quis ad me non perfcripfit, te non folum auctoritate orationis fententia tua, *quibus ego a tali viro contentus eram*, fed etiam opera confilio domum veniendo conveniendis meis *nullum onus officii cuiquam reliquum feciffe?* Hæc mihi *ampliora* multo funt, quam illa ipfa, propter quæ hæc laborantur. *Infignia enim virtutis* multi etiam *fine virtute* affecuti funt; *talium virorum tanta ftudia* affequi *fola virtus* poteft. Fam. 3. ep. 13.

x. Velim ita & ipfe ad me fcribas de omnibus minimis maximis mediocribusque rebus, ut ad hominem amiciffimum, & tuis præcipias, ut opera confilio auctoritate gratia mea fic utantur in omnibus publicis privatis forenfibus domefticis tuis amicorum hofpitum clientum tuorum negotiis, ut, *quoad eius fieri poffit*, præfentiæ tuæ defiderium meo labore minuatur. Fam. 5. ep. 8.

y. Sæpe dixi, quacunque re poffem, me tibi & liberis tuis fatisfacere cupere; idque tu ad nos velim fcribas, hæc quidem certe, quæ in poteftate mea funt, ut *operam ftudium confilium rem fidem meam fibi ad omnes res parata putent*. Fam. 6. ep. 10.

 z. Me

z. Me scito *omnem meum laborem omnem operam curam studium in tua salute consumere.* Nam cum te semper maxime dilexi, tum fratrum tuorum, *quos æque atque te summa benivolentia sum complexus*, singularis pietas amorque fraternus nullum me patitur officii erga te studiique munus aut tempus prætermittere. Fam. 6. ep. 14. (15.)

aa. *Incumbe toto pectore ad laudem*, subveni patriæ, opitulare collegæ, omnium gentium consensum & *incredibilem conspirationem* adiuva. Me tuorum consiliorum adiutorem, dignitatis fautorem, omnibus in rebus tibi amicissimum fidelissimumque cognosces. Ad eas enim *causas*, *quibus inter nos amore sumus officiis vetustate coniuncti*, patriæ caritas accessit, eaque effecit, ut tuam vitam anteferrem meæ. Fam. 10. ep. 10.

bb. Te, mi Plance, pro paterna necessitudine, pro nostro amore, pro studiis & *omni cursu nostro totius vitæ simillimo*, rogo, & a te ita peto, ut maiore cura maiore studio non possim, ut hanc rem suscipias, meam putes esse, enitare, contendas, efficias, ut mea commendatione tuo studio Cæsaris beneficio hereditatem propinqui sui C. Capito obtineat. Fam. 13. ep. 29.

cc. *Si ullam in amicitia mea spem habes*, si ea, quæ in me *officia & studia* Brundusii contulisti, vis mihi etiam gratiora efficere, quamquam sunt gratissima, si me a tuis omnibus amari vides: hoc mihi *da* atque *largire*, ut M. Curium *sartum & tectum, ut aiunt, ab omnique incommodo detrimento molestia sincerum integrumque conserves.* Et ipse spondeo & omnes hoc tibi tui *pro me recipient*, ex mea amicitia & ex tuo in me officio maximum te fructum summamque voluptatem esse capturum. Fam. 13. ep. 50.

dd. *De amicorum cognatorumque sententia* Romam confugit S. Roscius, & sese ad Cæciliam Nepotis filiam, *quam honoris causa nomino*, contulit, qua pater usus erat plurimum; in qua muliere etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, *quasi exempli causa vestigia antiqui officii remanent.* Ea S. Roscium inopem eiectum domo atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela & minas, recepit domum, hospitique oppresso iam desperatoque ab omnibus opitulata est.

eſt. Eius virtute fide diligentia factum eſt, ut his potius *vivus in reos* quam *mortuus in proſcriptos referretur.* Pro S. R. c. 10.

2. *Beiſtand iſt eine natürliche Folge der Freundſchaft.*

a. *Quibus in rebus ipſi intereſſe non poſſumus, in his operæ noſtræ vicaria fides amicorum ſupponitur;* quam qui lædit, *oppugnat commune omnium præſidium,* &, quantum in ipſo eſt, *diſturbat vitæ ſocietatem.* Non enim poſſumus *per nos omnia agere;* alius in alia re eſt magis utilis. Idcirco *amicitiæ comparantur,* ut *commune commodum mutuis officiis gubernetur.* Pro S. Roſc. c. 38.

b. *Cum hic locus nihil habeat dubitationis,* quin homines plurimum hominibus proſint & obſint: proprium hoc ſtatuo eſſe virtutis, *conciliare ſibi animos hominum & ad uſus ſuos adiungere.* Itaque quæ in rebus inanimis quæque *in uſu & tractatione belluarum* fiunt utiliter ad hominum vitam, artibus ea tribuuntur operoſis; hominum autem ſtudia ad amplificationem noſtrarum rerum *promta ac parata virorum præſtantium ſapientia & virtute excitantur.* Offic. 2. c. 5.

c. Dicendum eſt, quonam modo *hominum ſtudia ad utilitates noſtras allicere atque excitare* poſſimus. — Quæcunque homines homini tribuunt, ad eum *augendum* atque *honeſtandum* aut benivolentiæ gratia faciunt, cum aliqua de cauſa quempiam diligunt, aut honoris, ſi cuius virtutem ſuſpiciunt, &, ſi quem dignum fortuna quam ampliſſima putant, aut *cui fidem habent,* & *bene rebus ſuis conſulere* arbitrantur, aut cuius opes metuunt, aut contra a quibus aliquid exſpectant, ut cum reges popularesve homines largitiones aliquas proponunt, aut poſtremo pretio aut mercede *ducuntur;* quæ *ſordidiſſima quidem eſt ratio & inquinatiſſima* & iis, quæ *ea tenentur,* & illis, qui ad eam confugere conantur. Offic. l. 2. c. 6.

d. Ego ipſe me exiſtimarem *nefarium,* ſi *amico, crudelem,* ſi *miſero, ſuperbum,* ſi *conſuli defuiſſem.* Quare *quod dandum eſt amicitiæ,* large dabitur a me, ut *tecum agam,* Servi, non ſecus ac ſi meus eſſes frater, qui mihi eſt cariſſimus. Iſto in *loco* quod tribuen-

buendum est officio fidei religioni, id ita *moderabor*, ut meminerim, me contra amici studium pro amici periculo dicere. Pro Mur. c. 4.

e. Omnia Quinctius agebat *auctore* & *consuasore* Nævio. Nec mirum, si *eius utebatur consilio*, cuius *auxilium sibi paratum* putabat. Pro Quinct. c. 5.

3. *Edele Menschen verdienen vorzüglich Beistand.*

a. Oro obtestorque vos, iudices, ut eam *misericordiam tribuatis* viro fortissimo, quam ipse non implorat, ego autem repugnante hoc & imploro & exposco. Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam aspexistis Milonis, si vultum semper eundem, si vocem si *orationem stabilem ac non mutatam* videtis, hoc minus ei parcere; atque haud scio, an multo sit etiam adiuvandus magis. Etenim si in gladiatoriis pugnis & in infimi generis hominum conditione atque fortuna timidos & supplices &, ut vivere liceat, obsecrantes *etiam* odisse solemus, fortes & animosos & *se acriter ipsos morti offerentes* servare cupimus, eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus! Pro Mil. c. 34.

b. Quid hoc fieri turpius aut dici potest, quam eum, qui hanc personam susceperit, ut *amicorum controversias causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet*, hunc *in minimis tenuissimisque rebus ita labi*, ut aliis miserandus aliis irridendus esse videatur! De or. I. c. 37.

4. *Nicht geleisteter Beistand.*

a. Consules me civem, nullo meo crimine patriæ nomine laborantem, non modo *stantem non defenderunt* sed *ne iacentem quidem protexerunt*. Pro Sextio c. 30.

b. Decrevit senatus frequens de meo reditu kalendis Iunii, dissentiente nullo, referente L. Ninnio, *cuius in mea causa nunquam fides virtusque contremuit. Intercessit* Ligus iste nescio qui, *additamentum inimicorum meorum. Res erat & causa nostra eo iam loci*, ut

eri-

erigere oculos & *vivere* videretur. Quisquis erat, qui *aliquam partem in meo luctu sceleris Clodiani attigisset*, quocunque venerat, *quod iudicium cunque subierat*, damnabatur. Inveniebatur nemo, qui, *se suffragium de me tulisse*, confiteretur. Pro Sextio c. 31.

c. Pomponi, quoniam *nihil impertisti tuae prudentiae ad salutem meam*, quod aut in me ipso satis esse consilii *decreveras*, aut te nil mihi plus debere, quam ut praesto esses, quandoquidem ego *proditus inductus coniectus in fraudem* omnia mea praesidia neglexi, totam Italiam *in me erectam* ad me defendendum destitui & reliqui, me meis tradidi inimicis inspectante & tacente te; qui si non plus ingenio valebas quam ego, certe timebas minus! Si potes, *erige Afflictos*, & in eo nos iuva. *Sin omnia sunt obstructa*: id ipsum fac ut sciamus, & nos aliquando aut obiurgare aut comiter consolari desine. Ego si tuam fidem accusarem: non me potissimum *tuis tectis crederem*; meam amentiam accuso, quod a te tantum amari, quantum ego vellem, putavi. Quod si fuisset: fidem eandem curam maiorem adhibuisses; *me certe ad exitium praecipitantem retinuisses*; istos labores, quos nunc *in naufragiis nostris* suscipis, non *subiisses*. Ad Att. 3. ep. 15.

5. *Dankbare Erinnerung empfangener Hülfe.*

Plancius, cum ad me L. Tubero meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exsulibus coniuratis audierat, animo amicissimo *detulisset*, in Asiam me ire, propter eius provinciae mecum & cum meo fratre *necessitudinem*, *comparantem* non est passus. Vi me, inquam, Plancius & *complexu suo retinuit*, multosque menses *a capite meo non discessit*, *abiecta quaestoria persona*, *comitis*que *sumta*. O excubias tuas, Planci, miseras! O flebiles vigilias! O noctes *acerbas!* Siquidem ego tibi vivus non prosum, qui fortasse mortuus profuissem. Memini enim memini neque unquam obliviscar noctis illius, cum tibi vigilanti assidenti moerenti *vana* quaedam miser atque *inania*, *falsa spe ductus*, profitebar: me, si essem in patriam

restitutus, *præsentem tibi gratiam relaturum*, sin autem vitam sors ademisset aut vis aliqua maior *reditum permisset*, hos hos (quos enim ego tum alios *animo intuebar*) omnia tibi illorum *laborum præmia pro me persoluturos*. Quid me adspectas, quid mea promissa repetis, quid meam fidem imploras? Nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed horum erga me benivolentiam promittebam; hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite vel vitæ periculo velle videbam; de eorum desiderio luctu querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam. Nunc timeo, ne nihil tibi præter lacrymas queam reddere, quas tu in meis *acerbitatibus* plurimas effudisti. Quid enim possum aliud nisi mœrere, nisi flere, nisi *tecum mea salute complecti!* Salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Huc exsurge tandem quæso. Retinebo & complectar. Nec me solum *deprecatorem fortunarum tuarum sed comitem sociumque* profitebor; atque, ut spero, nemo erit tam crudeli animo tamque inhumano, nec tam immemor meorum non dicam in bonos meritorum sed bonorum in me, qui *a me mei servatorem capitis divellat ac distrahat.* Non ego *meis ornatum beneficiis* a vobis deprecor, iudices, sed *custodem salutis meæ;* non opibus contendo non auctoritate non gratia, sed precibus sed lacrymis sed misericordia, mecumque vos simul miserrimus & optimus testatur parens, & pro uno filio duo patres deprecamur. Nolite, iudices, per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimicis meis, his præsertim, quos ego pro vestra salute *suscepi*, *dare lætitiam* gloriantibus, vos iam oblitos mei salutisque eius, a quo mea salus conservata est, hostes exstitisse. Nolite *animum meum debilitare* tum luctu tum etiam metu commutatæ vestræ voluntatis erga me. Sinite me, quod vobis fretus huic sæpe promisi, id a vobis *ei persolvere.* Teque, C. Flavi, oro & obtestor, qui *meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum, quas gessi, adiutor* fuisti, meque non modo salvum semper sed etiam *ornatum florentem*que esse voluisti, ut mihi per hos conserves eum, per quem me tibi & his conservatum vides.

Plura

Plura ne dicam, tuæ me etiam lacrymæ impediunt, veſtræque, iudices, non ſolum meæ; quibus ego, magno in metu meo, ſubito *inducor in ſpem*, vos eosdem in hoc conſervando futuros, qui fueritis in me, quoniam iſtis veſtris lacrymis de illis recordor, quas pro me ſæpe & multum profudiſtis. Pro Plancio c. 41.

CXIII. Erkaltende Freundſchaft. Feindſchaft.

1. *Erkaltende Freundſchaft.*

a. Amicitias, quæ minus delectant & minus probantur, magis decere cenſent ſapientes *ſenſim diſſuere* quam *repente præcidere.* Offic. 1. c. 33.

b. Quod dicere auſus es idque multis verbis, opera mea *Pompeium a Cæſaris amicitia eſſe diſiunctum*, ob eamque cauſam mea culpa *bellum eſſe natum*, in eo non tu quidem *tota re*, ſed, quod maximum eſt, *temporibus* erraſti. Ego, M. Bibulo, præſtantiſſimo civi, conſule, nihil prætermiſi, quantum facere enitique potui, quin *Pompeium a Cæſaris coniunctione avocarem.* In quo Cæſar fuit felicior. Ipſe enim Pompeium *a mea familiaritate diſiunxit.* Poſtea vero quam ſe totum Pompeius Cæſari tradidit: quid ego illum ab *eo diſtrahere* conarer? *Stulti* erat *ſperare*, *ſuadere impudentis.* — Idem ego, cum iam omnes opes ſuas & rei publicæ Pompeius ad Cæſarem detuliſſet, ſeroque eadem ſentire coepiſſet, quæ ego ante multo prævideram, inferrique patriæ bellum nefarium viderem, *pacis concordiæ compoſitionis auctor eſſe non deſtiti*, meaque illa vox eſt nota multis: Utinam, Pompeii, *cum Cæſare ſocietatem nunquam coiſſes aut nunquam diremiſſes!* Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ. In Anton. 2. c. 9. 10.

2. *Jemand anhetzen wider einen andern.*

a. Deſinant deſinant homines iisdem *machinis ſperare*, me reſtitutum poſſe *labefactari*, quibus antea *ſtantem perculerunt.* Quod enim *par amicitiæ conſularis* fuit unquam in hac civitate coniunctius,

ctius, quam fuimus inter nos ego & Pompeius! Quis apud populum Romanum de illius dignitate industrius, quis senatui sæpius dixit! *Qui tantus* fuit labor, quæ simultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim! Qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ remuneratio benivolentiæ prætermissa est! Hanc nostram coniunctionem hanc *conspirationem* in re publica bene gerenda, hanc iucundissimam vitæ atque officiorum omnium societatem certi homines fictis sermonibus & falsis criminibus *diremerunt*, cum iidem illum, ut me metueret me caveret, monerent, iidem apud me, mihi illum esse uni inimicissimum, dicerent; ut neque ego ab illo, quæ mihi petenda essent, satis audacter petere possem, neque ille *tot suspicionibus certorum hominum & scelere exulceratus*, quæ meum tempus postularet, *satis prolixe mihi polliceretur. Data merces est erroris mei magna*, pontifices, ut me non solum *pigeat* stultitiæ meæ sed etiam *pudeat*, qui, cum me non *repentinum aliquod meum tempus*, sed *veteres multo ante suscepti & provisi labores*, cum viro fortissimo & clarissimo coniunxissent, sim passus *a tali amicitia distrahi*, neque intellexerim, quibus aut, ut *apertis inimicitiis*, *obsisterem* aut, ut *insidiosis amicis*, non *crederem*. Proinde desinant aliquando me *iisdem inflammare verbis*: Quid sibi iste vult! Nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus? Cur *ornat* eum, a quo desertus est? Ego vero neque me tum *desertum* puto sed *pæne deditum*, nec, quæ sint in illa *rei publicæ flamma* gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciendum mihi esse arbitror. Pro domo c. 11.

c. Quodsi probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse, si *honesto & misericordi mendacio saluti eius calamitosi consultum esse* vellemus: tamen hominis non esset, in tanto discrimine & periculo civis refellere & coarguere nostrum mendacium. Et si esset alicuius: eius certe non esset, qui in eadem causa & fortuna fuisset. Pro Lig. c. 5.

d. Me

b. Me Pompeius, *multis obsistentibus eius erga me studio atque amori*, semper dilexit, semper sua coniunctione dignissimum iudicavit, semper non modo incolumem sed etiam amplissimum atque ornatissimum voluit esse. Vestræ fraudes, vestrum scelus, vestræ criminationes insidiarum mearum illius periculorum nefarie fictæ, simul eorum, qui *familiaritatis licentia suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus eius impulsu vestro collocaverunt*, vestræ cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego *excluderer*, omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui rem publicam salvam esse cupiebant, *sermone atque aditu prohiberentur*. Quibus rebus est perfectum, ut illi plane, *suo stare iudicio*, non liceret, cum certi homines non *studium eius a me alienassent* sed auxilium retardassent. In Pison. c. 31.

3. *Feindschaft überhaupt.*

a. Ut magnas utilitates adipiscimur *conspiratione* hominum atque consensu: sic nulla tam destabilis pestis est, quæ non homini ab homine nascatur. Offic. 2. c. 5.

b. Valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor iniuriæ, punitor doloris sui. Quid, si hæc non dico maiora fuerunt in Clodio quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? Quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo *segetem ac materiam suæ gloriæ*, præter hoc *civile odium*, quo omnes improbos odimus? *Ille erat, ut* odisset primum defensorem salutis meæ, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremo etiam accusatorem. Reus enim Milonis *lege Plotia* fuit Clodius, *quoad* vixit. Quo *tandem* animo hoc tyrannum tulisse creditis! Quantum odium illius, & in homine iniusto quam *etiam* iustum! Pro Mil. c. 13.

c. Cum propter egregiam & singularem Cn. Plancii, iudices, *in mea salute custodienda* fidem tam multos & bonos viros *eius honori viderem esse fautores: capiebam animo non mediocrem voluptatem*, quod, cuius officium mihi saluti fuisset, *ei meorum temporum memoriam suffragari* videbam. Cum autem au-

 direm,

direm, meos partim inimicos partim invidos *huic accuſationi eſſe fautores*, eandemque rem *adverſariam eſſe in iudicio* Cn. Plancio, quæ *in petitione fuiſſet adiutrix:* dolebam, iudices, & *acerbe ferebam*, ſi huius ſalus ob eam ipſam cauſam eſſet infeſtior, quod is *meam ſalutem atque vitam ſua benivolentia præſidio cuſtodiaque texiſſet.* Nunc autem veſter, iudices, conſpectus & conſeſſus iſte *reficit & recreat mentem meam*, cum intueor & contemplor unumquemque veſtrum. Video enim hoc in numero neminem, cui mea ſalus cara non fuerit, cuius non exſtet in me ſummum meritum, *cui non ſim obſtrictus memoria beneficii ſempiterna.* Itaque non extimeſco, ne Cn. Plancio cuſtodia meæ ſalutis apud eos obſit, qui me ipſum maxime ſalvum videre voluerunt; ſæpiusque, iudices, mihi venit in mentem, admirandum eſſe, M. Laterenſem, *hominum ſtudioſiſſimum & dignitatis & ſalutis meæ*, reum ſibi potiſſimum hunc delegiſſe, quam metuendum, ne vobis id ille magna ratione feciſſe videatur. Pro Plancio c. 1.

4. *Feindſeligkeiten gegen einen Freund.*

a. Nævius iuſſit bona proſcribi eius, quicum familiaritas fuerat, ſocietas erat, affinitas liberis iſtius vivis divelli nullo modo poterat. Pro Quinct. c. 6.

b. Si *veritate amicitia, fide ſocietas, pietate propinquitas* colitur: neceſſe eſt, iſte, qui *amicum ſocium affinem fama ac fortunis ſpoliare* conatus eſt, *vanum* ſe & *perfidioſum* & *impium* eſſe fateatur. Pro Quinctio. c. 6.

c. Extorquendum eſt, inquit Nævius, invito, atque *ingratiis*, quod non debet, eripiendum eſt; de fortunis omnibus Quinctius *deturbandus eſt; potentes* diſerti nobiles omnes *advocandi ſunt; adhibenda vis eſt veritati; minæ iactentur; pericula intendantur; formidines opponantur:* ut iis rebus aliquando victus & perterritus ipſe cedat. Pro Quinctio c. 14.

d. In eum, qui ſemel hoc commiſit, ut tibi præſto non eſſet, *omnia tela conieciſti*, quæ parata ſunt in eos, qui permulta male agendi cauſa fraudandique fecerunt. Pro Quinctio c. 16.

e. Si

e. Si mehercule *hœc tecum duo verba fecisses: quid ago: respirasset cupiditas atque avaritia paullulum; aliquid loci rationi & consilio dedisses*; tu *te collegisses*; non *in eam turpitudinem venisses*, ut hoc tibi esset apud tales viros confitendum, qua tibi vadimonium non sit obitum, eadem te hora *consilium cepisse* hominis propinqui *fortunas funditus evertere.* Pro Quinctio c. 16.

f. Sint *sane* inimicitiæ, quæ esse non debebant. Rex enim Deiotarus vestram familiam *abiectam & obscuram e tenebris in lucem vocavit.* Quis tuum patrem ante, qui esset, quam cuius gener esset, audivit? Sed quamvis *ingrate & impie necessitudinis nomen repudiaretis*: tamen *inimicitias hominum more gerere* poteratis, non *ficto crimine insectari*, non *expetere vitam*, non *capitis arcessere.* Esto, concedatur hæc quoque *acerbitatis* & odii magnitudo. Adeone, ut etiam *omnia vitæ salutisque communis atque etiam humanitatis iura violentur?* Servum *solicitare* verbis, spe promissisque *corrumpere*, adducere domum, contra dominum armare, hoc est non uni propinquo sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. Nam ista corruptela servi si non modo *impunita* fuerit sed etiam *a tanta auctoritate approbata*: nulli parietes nostram salutem nullæ leges nulla iura custodient. Ubi enim id, quod *intus est atque nostrum*, *evolare potest contraque nos pugnare*: fit in dominatu servitus, in servitute dominatus. Pro Deiot. c. 11.

5. *Heimliche und offenbare Feindschaft.*

a. Tuus ille amicus (scin', quem dicam, de quo tu ad me scripsisti, posteaquam non auderet reprehendere, laudare coepisse) nos, *ut ostendit*, *admodum diligit amplectitur amat*, *aperte laudat*, *occulte*, sed ita ut perspicuum sit, *invidet.* Nihil come, nihil *simplex*, nihil ἐν τοῖς πολιτικοῖς honestum, nihil illustre, nihil forte, nihil liberum. Ad Att. 1. ep. 13 (12.)

b. Illi, inimicis interfectis, magna civium cæde facta, reducti sunt; ego, iis, a quibus eiectus sum, provincias obtinentibus, inimico hoc optimo viro & mitissimo, altero consule referente, reductus sum; cum

cum is inimicus, qui *ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus præbuisset, spiritu duntaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset.* Ad Quir. c. 4.

c. Tantum interfuit inter me & inimicos meos. Ego, cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi centuriarique vidissem, cum intelligerem, veteres ad spem cædis Catilinæ copias esse revocatas, cum viderem, ex ea *parte* homines, cuius *partis* nos vel *principes* numerabamur, partim quod mihi inviderent, partim quod sibi timerent, *aut proditores esse aut desertores* salutis meæ, cum duo consules, *emti pactione provinciarum*, auctores se inimicis rei publicæ tradidissent, cum *egestatem avaritias libidines suas viderent expleri non posse*, nisi *me constrictum domesticis hostibus dedissent*, cum senatus equitesque Romani flere pro me ac mutata veste vobis supplicare edictis atque imperiis vetarentur, cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus fœdera *reconciliationes gratiarum sanguine meo sancirentur*, cum omnes boni non recusarent, quin vel pro me vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quod & vincere & vinci luctuosum rei publicæ fore putavi. At inimici mei mense Ianuario, cum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, *flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt.* Ad Quir. c. 5.

d. Fuerunt duo consules, quorum *mentes angustæ humiles pravæ oppletæ tenebris ac sordibus* nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec *intueri* nec *sustinere* nec *capere* potuerunt, non consules sed *mercatores provinciarum ac venditores vestræ dignitatis*, quorum alter a me Catilinam amatorem suum, multis audientibus, alter Cethegum consobrinum suum reposcebat; qui me *duo sceleratissimi post hominum memoriam non consules sed latrones* non modo *deseruerunt* in causa præsertim publica & consulari, sed *prodiderunt oppugnarunt omni auxilio non solum suo sed etiam vestro ceterorumque ordinum spoliatum esse voluerunt,*

fuerunt, quorum alter tamen neque me neque quemquam fefellit. Post red. in sen. c. 4.

e. Tu misericors me affinem tuum, quem comitiis *prærogativæ* primum custodem præfeceras, quam kalendis Ianuarii tertio loco *sententiam rogaras, constrictum inimicis rei publicæ tradidisti*; tu meum generum propinquum tuum, tu affinem tuam, meam filiam, *superbissimis & crudelissimis verbis a genibus tuis repulisti*; idemque tu clementia ac misericordia singulari, cum ego una cum rei publicæ *non tribunicio sed consulari ictu concidissem*, tanto scelere tanta intemperantia fuisti, ut ne unam quidem horam interesse paterere inter meam pestem & tuam prædam, saltem *dum conticesceret illa lamentatio & gemitus urbis*. Post red. in sen. c. 7.

f. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis *mutare vestem* solebant; in meo periculo senatus *veste mutata* fuit, *quoad* licuit per eorum edicta, qui *mea pericula non modo suo præsidio sed etiam vestra deprecatione nudarunt*. Quibus ego rebus *obiectis* cum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis sed vestra auctoritate superaram, *multa mecum ipse reputavi*. Dixerat in concione consul, se clivi Capitolini poenas ab equitibus Romanis repetiturum; nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur; aditus templorum erant non solum præsidiis & manu verum etiam demolitione sublati. Alter consul, ut me & rem publicam non modo desererent sed etiam hostibus rei publicæ proderent, pactionibus eos suorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos magnoque exercitu, quem ego inimicum mihi fuisse non dico, tacuisse, cum diceretur esse inimicus, scio. Duæ partes esse in re publica cum putarentur: altera *me deposcere* propter inimicitias, altera *timide defendere* propter suspicionem cædis putabatur. Qui autem *me deposcere* videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod nunquam inficiando suspicionem hominum curamque minuerunt. Post red. in sen. c. 12. 13.

 g. Ni-

g. Nihil in vita vidit calamitatis Cluentius, nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum a matre esset *conflatum* & profectum. Quæ hoc tempore sileret omnia, atque ea, *si oblivione non posset, tamen taciturnitate sua tecta esse pateretur. Sed* ea *vero* sic agit, ut prorsus reticere nullo modo possit. Hoc enim ipsum iudicium hoc periculum, illa accusatio, omnis testium copia, quæ futura est, a matre initio est adornata, a matre hoc tempore instruitur, atque omnibus eius opibus & copiis comparatur. Ipsa denique nuper Larino, huius opprimendi causa, Romam advolavit. Præsto est mulier audax pecuniosa crudelis; instruit accusatores, instruit testes; squalore huius & sordibus lætatur; sanguinem suum profundere omnem cupit, dummodo profusum huius ante videat. Pro Cluentio c. 6.

h. L. Quintius, homo cum summa potestate præditus tum *ad inflammandos animos multitudinis accommodatus*, causam egit. Summam illi iudicio *invidiam infamiamque esse conflatam*, atque *in hanc flammam* recentem C. Iunium, qui illi quæstioni præfuerat, *iniectum esse* memini. Pro Cluentio c. 29.

i. Non timeo, iudices, ne *odio inimicitiarum mearum inflammatus* libentius hæc in Clodium *evomere* videar quam verius. Etenim etsi præcipuum esse debebat: tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut *in communi odio pæne æqualiter versaretur odium meum.* Pro Mil. c. 29.

k. Cornelio quis est unquam inventus inimicus? Aut quis iure esse potuit? Quem bonum non coluit? *Cuius fortunæ dignitatique non concessit? Versatus in intima familiaritate* hominis potentissimi in maximis nostris malis atque discordiis neminem unquam *alterius rationis ac partis* non re non verbo non vultu denique offendit. Fuit hoc sive meum sive rei publicæ fatum, ut *in me unum omnis illa inclinatio communium temporum incumberet.* Non modo *non exsultavit in ruinis vestris nostrisque discordiis* Cornelius, sed *omni officio lacrymis opera consolatione omnes, me absente, meos sublevavit.* Pro Balbo c. 26.

6. *Ge-*

6. *Gewaltthætigkeit.*

Milo vitam ſuam, quam *maximis præmiis propoſitam* & *pæne addictam* ſciebat, nunquam *in periculum ſine præſidio & ſine cuſtodia proiiciebat.* Adde caſus, adde incertos exitus pugnarum *Martemque communem*, qui ſæpe *ſpoliantem iam & exſultantem evertit & perculit ab abiecto.* Adde *inſcitiam pranſi poti oſcitantis ducis*, qui, cum *a tergo hoſtem interclusum* reliquiſſet, nihil de eius extremis comitibus cogitavit, in quos *incenſos ira* vitamque domini deſperantes cum incidiſſet, *hæſit in iis pœnis*, quas ab eo ſervi fideles pro domini vita expetiverunt. Pro Mil. c. 21.

7. *Verhalten gegen Feinde.*

a. Si tui *nihil cogitant ſceleris*: cavendum eſt, ne quid inimici? Qui? Omnes enim, qui fuerunt, aut *ſua pertinacia vitam amiſerunt* aut *tua miſericordia retinuerunt*: ut aut nulli ſuperſint de inimicis, aut, qui ſuperfuerant, amiciſſimi ſint. Pro Marc. c. 7.

b. Quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt, unum eorum, qui odio rei publicæ, quod eam ipſis invitis conſervarem, mihi inimiſſimi fuerunt, alterum, qui per ſimulationem amicitiæ me nefarie prodiderunt, tertium, qui, cum propter inertiam ſuam aſſequi non poſſent, inviderunt laudi & dignitati meæ, quartum, qui, cum *cuſtodes rei publicæ* eſſe debuerunt, ſalutem meam, ſtatum civitatis, dignitatem eius imperii, quod erat penes ipſos, vendiderunt: ſic ulciſcar facinorum ſingula, quemadmodum a quibusque ſum *provocatus*, malos cives, rem publicam bene gerendo, perfidos amicos, nihil credendo atque omnia cavendo, invidos, *virtuti & gloriæ ſerviendo*, mercatores provinciarum, revocando domum atque ab iis provinciarum *rationem repetendo*. Ad Quir. c. 9.

c. Vide, quàm iſta tui latrocinii tela contemſerim. *Iactam & immiſſam a te nefariam in me iniuriam* ſemper *duxi*. Perveniſſe tamen ad me nunquam putavi, niſi forte, cum parietes diſturbabas, aut cum *tectis ſceleratas faces inferebas*, tunc meorum aliquid

ruere aut *deflagrare* arbitrabare. Nihil neque meum est neque cuiusquam, quod auferri quod eripi quod amitti potest. Si mihi eripuisses *divinam animi mei constantiam*, meas curas vigilias consilia, quibus res publica invicta stat, si *huius æterni beneficii immortalem memoriam delevisses*, multo etiam magis si illam mentem, *unde hæc manarunt*, mihi eripuisses: tum ego *accepisse me confiterer iniuriam*. Sed si hæc nec fecisti nec facere potuisti: *reditum mihi gloriosum* tua dedit iniuria, non *exitum calamitosum*. Parad. 4.

d. Si Clodius nunc *illaqueatus iam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum, omnium exspectatione supplicii iam non diuturna implicatus, feretur tamen hæsitans*, & in me impetum impeditus facere conabitur: resistam, &, aut concedente aut etiam adiuvante Milone, *eius conatum refutabo*. Harusp. resp. c. 4.

e. Non mihi res erat cum Saturnino, qui, quod a se quæstore Ostiensi per ignominiam ad principem & senatus & civitatis, M. Scaurum, rem frumentariam translatam sciebat, *dolorem suum magna contentione animi persequebatur*, sed cum scurrarum locupletum scorto, cum sororis adultero, cum *stuprorum sacerdote*, cum venefico, cum *testamentario*, cum sicario, cum latrone. Quos homines si, id quod facile factu fuit, & quod fieri debuit, quodque a me optimi & fortissimi vires flagitabant, vi armisque superassem: non *verebar*, ne quis aut vim vi repulsam reprehenderet aut perditorum civium vel potius *domesticorum hostium* mortem mœreret. Pro Sextio c. 16.

f. Iratum te regi Deiotaro fuisse, non erant nescii; *affectum illum quibusdam incommodis & detrimentis* propter offensionem animi tui meminerant, teque cum huic iratum tum sibi amicum cognoverant. Cumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent: fore putabant, ut *in exulcerato animo fictum crimen insideret*. Quamobrem hoc nos primum metu per fidem & constantiam & clementiam tuam libera, ne *residere in te ullam partem iracundiæ* suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti, istam inquam *dexteram non in bellis & in prœliis quam in promissis & fide firmiorem*. Tu illius domum

inire

inire, tu vetus hospitium renovare voluisti; *te eius dii penates acceperunt; te amicum & placatum Deiotari regis aræ focique viderunt.* Cum facile exorari Cæsar tum *semel* exorari soles. Nemo unquam te placavit inimicus, qui *ullas resedisse in te simultatis reliquias* senserit. Quamquam cui sunt inauditæ *cum Deiotaro querelæ tuæ!* Nunquam tu illum accusavisti ut *hostem*, sed ut *amici officio parum functum*, quod *propensior in Pompeii amicitiam* fuisset quam in tuam. Cui tamen ipsi veniam te daturum fuisse dicebas, si tantum auxilia Pompeio vel si etiam filium misisset, ipse tamen excusatione ætatis usus esset. Itaque cum maximis eum rebus liberares: *perparvam amicitiæ culpam relinquebas.* Itaque non solum *in eum non animadvertisti* sed omni metu liberasti; *hospitem agnovisti, regem reliquisti.* Neque enim ille *odio tui progressus* sed *errore communi lapsus est.* Pro Deiot. c. 3.

g. Ecce illa *tempestas, caligo bonorum, & subita atque improvisa formido, tenebræ rei publicæ, ruina atque incendium civitatis, terror iniectus Cæsari* de eius actis, metus cædis bonis omnibus, consulum scelus cupiditas egestas audacia. Si non sum adiutus: non debui. Si desertus: sibi fortasse providit. Si *etiam* oppugnatus, ut quidam aut putant aut volunt: violata amicitia est, accepi iniuriam, inimicus esse debui, non nego. Sed si idem ille tum me salvum esse voluit, cum vos me ut carissimum filium desiderabatis, & si *illius voluntatis* generum eius habeo testem, qui idem Italiam in municipiis, populum Romanum in concione, vos mei semper cupidissimos in Capitolio, *ad meam salutem incitavit*, si denique Pompeius idem mihi testis de voluntate Cæsaris & sponsor est illi de mea: nonne vobis videor & *ultimi temporis* recordatione & proximi memoria medium illud tristissimum tempus debere, si *ex rerum natura non possim evellere, ex animo quidem certe excidere.* Ego vero, si mihi non licet per aliquos ita gloriari, *me dolorem atque inimicitias meas rei publicæ concessisse*, quod magni cuiusdam hominis & persapientis videntur: utar hoc, quod non tam *ad laudem adipiscendam* quam ad *vitandam vituperationem* valet, hominem me esse gratum

& non modo tantis beneficiis sed etiam mediocri hominum benevolentia commoveri. A viris fortissimis & de me optime meritis quibusdam peto, ut, si ego illos *meorum laborum & incommodorum participes* esse nolui, ne illi me *suarum inimicitiarum socium* velint esse. Prov. cons. c. 18.

h. Viri fortes, etiam si *ferro inter se cominus decertarint*, tamen *illud contentionis odium simul cum ipsa pugna armisque ponunt*. Atqui me ille odisse nunquam potuit, ne tum quidem, cum diffidebamus. Habet hoc virtus, *quam tu ne de facie quidem nosti*, ut vires fortes species eius & pulchritudo etiam in hoste posita delectet. Equidem *dicam ex animo, quod sentio*, & quod vobis audientibus sæpe iam dixi. Si mihi nunquam amicus C. Cæsar fuisset sed semper iratus, si adspernaretur amicitiam meam, *seque mihi implacabilem inexplicabilemque præberet*: tamen ei, cum tantas res gessisset gereretque quotidie, non amicus esse non possum. In Pison. c. 32.

CXIIII. Nachstellung.

1. *Ueberhaupt.*

a. Ego sum ille consul, cui non forum, *in quo omnis æquitas continetur*, non campus consularibus auspiciis consecratus, non curia summum auxilium omnium gentium, non domus commune perfugium, non lectus ad quietem datus, non denique hæc sedes curulis unquam *vacua mortis periculo atque insidiis* fuit. In Cat. 3. c. 7.

b. Comprehensus est in templo Castoris servus Clodii, quem ille ad Pompeium interficiendum collocarat. Extorta est confitenti sica de manibus. *Caruit foro* postea Pompeius, *caruit senatu, caruit publico, ianua se ac parietibus, non iure legum iudiciorumque, texit*. Num quæ *rogatio lata*, num quæ nova quæstio decreta est? Atqui si res si vir si tempus ullum dignum fuit: certe *hæc in illa causa summa omnia fuerunt*. Insidiator erat in foro collocatus atque in vestibulo ipso senatus; ei viro autem mors parabatur, cuius in vita nitebatur salus civitatis; eo porro *rei publicæ tempore*, quo, si unus ille occidisset, non hæc solum civitas sed gentes omnes concidissent. Pro Mil. c. 7.

c. *Palam agere* cœpit Clodius & *aperte dicere*, occidendum Milonem. Servos agrestes & barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minime *obscura.* Etenim *palam dictitabat*, consulatum Miloni eripi non posse, vitam posse. Pro Mil. c. 9.

d. Quando Clodii sica illa, quam a Catilina acceperat, *conquievit?* Hæc intentata nobis est; huic ego vos obiici pro me non sum passus. Hæc insidiata Pompeio est. Hæc istam Appiam, monumentum sui nominis, cæde Papirii cruentavit. *Hæc eadem* longo intervallo conversa rursus est in me. Nuper quidem, ut scitis, me ad regiam pæne *confecit.* Pro Mil. c. 14.

e. Nullæ sunt occultiores insidiæ, quam eæ, quæ *latent in simulatione officii aut in aliquo necessitudinis nomine.* Nam eum, qui palam est adversarius, facile cavendo vitare possis; hoc vero occultum intestinum ac domesticum malum non modo existit verum etiam *opprimit*, antequam perspicere atque explorare potueris. In Verr. 1. c. 15.

f. Deiotarus non modo a te periculo liberatus sed etiam honore amplissimo ornatus arguitur domi te suæ interficere voluisse. Quod tu, nisi eum furiosum iudicas, suspicari profecto non potes. *Ut enim omittam, cuius tanti sceleris* fuerit, *in conspectu deorum penatium* necare hospitem: *cuius tantæ importunitatis, omnium gentium atque omnis memoriæ clarissimum lumen exstinguere*, *cuius tantæ ferocitatis*, victorem orbis terrarum non extimescere, *cuius tam inhumani & ingrati animi*, a quo rex appellatus esset, *in eum tyrannum inveniri; ut hæc omittam*, *cuius tanti furoris* fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare: quonam ille modo *cum regno cum domo cum coniuge cum clarissimo filio distractus esset*, tanto scelere non modo perfecto sed etiam cogitato! Pro Deiot. c. 5.

g. Quid, Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius *agebat?* Cuius latus ille mucro *petebat!* Qui *sensus* erat armorum tuorum! *Quæ* tua mens oculi

manus

manus ardor animi? Quid cupiebas? Quid optabas? Pro Lig. c. 3.

h. Poſtquam Titi Roſcii intellexerunt, ſumma diligentia vitam S. Roſcii cuſtodiri, neque ſibi ullam cædis faciendæ poteſtatem dari: *conſilium ceperunt plenum ſceleris & audaciæ*, ut *nomen huius de parricidio deferrent*, ut ad eam rem aliquem accuſatorem veterem compararent, qui de ea re poſſet dicere aliquid, *in qua re nulla ſubeſſet ſuſpicio*, denique ut, quoniam crimine non poterant, *tempore ipſo pugnarent*; ita loqui homines: quod iudicia tam diu facta non eſſent, condemnari eum oportere, qui primus *in iudicium adductus eſſet*; huic autem patronos propter Chryſogoni gratiam defuturos; de bonorum venditione & de iſta ſocietate verbum eſſe facturum neminem, ipſo nomine parricidii & *atrocitate criminis* fore, ut hic nullo negotio tolleretur, cum a nullo defenſus eſſet. *Hoc conſilio atque adeo hac amentia impulſi*, quem ipſi, cum cuperent, non potuerunt occidere, eum iugulandum vobis tradiderunt. Pro S. R. c. 10.

2. *Verdacht wegen Nachſtellungen.*

a. Ut Clodio nocturnus ad urbem adventus vitandus potius quam expetendus fuit: ſic Miloni, cum inſidiator eſſet, ſi illum ad urbem noctu acceſſurum ſciebat, ſubſiſtendum atque exſpectandum fuit. *Noctu inſidioſo & pleno latronum in loco occidiſſet.* Nemo ei neganti non crediđiſſet, quem eſſe omnes ſalvum *etiam* confitentem volunt. *Suſtinuiſſet hoc crimen* primum ipſe *latronum occultator & receptator locus*, dum neque *muta ſolitudo indicaſſet* neque *cæca nox oſtendiſſet* Milonem; deinde ubi multi ab eo violati ſpoliati bonis expulſi, multi etiam hæc timentes *in ſuſpicionem caderent*, tota denique *rea citaretur* Etruria. Pro Mil. c. 19.

b. Res loquitur, iudices, ipſa, quæ ſemper valet plurimum. Si hæc non geſta audiretis ſed picta videretis: tamen appareret, uter eſſet inſidiator, uter nihil *cogitaret* mali, cum alter veheretur in rheda pænulatus, una ſederet uxor. Quid horum non *impeditiſſimum?* Veſtitus an vehiculum an comes? Quid *minus promtum ad pugnam*, cum *pænula irretitus*

rheda

rheda impeditus uxore pæne constrictus esset? Videte nunc Clodium primum egredientem e villa subito; cur? vesperi; quid necesse est; tarde; *qui convenit, id præsertim temporis?* Divertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? Sciebat, in Alsiensi esse. Villam ut perspiceret? Millies in ea fuerat. Quid ergo erat? Mora & tergiversatio. *Dum* hic veniret: locum relinquere noluit. Pro Mil. c. 20.

c. Virum *studiosum mei cupidissimum rei publicæ conservandæ* domi meæ certi homines *ad eam rem compositi* monuerunt, ut essem cautior, eiusque vitæ a me insidias apud me domi *positas esse* dixerunt, atque hanc ei suspicionem alii litteris mittendis, alii nuntiis, alii coram ipsi excitaverunt, ut ille, cum a me certe nihil timeret, ab illis, ne *quid meo nomine molirentur*, sibi cavendum putaret. Pro Sextio c. 18.

3. *Verhalten gegen Nachstellungen.*

a. Quamdiu mihi consuli designato, Catilina, insidiatus es: non publico me præsidio sed privata diligentia defendi. Cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo & competitores tuos interficere voluisti: *compressi tuos nefarios conatus* amicorum præsidio & copiis, nullo tumultu publice excitato. Denique quotiescunque me petiisti: per me tibi obstiti, quamquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate rei publicæ esse coniunctam. Nunc iam aperte rem publicam universam petis, templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam *ad exitium & vastitatem vocas.* In Cat. 1. c. 5.

b. Video, patres conscripti, *in me omnium vestrum ora atque oculos esse conversos*; video, vos non solum de vestro ac rei publicæ verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse solicitos. Est mihi iucunda in malis & grata in dolore vestra erga me *voluntas.* Sed eam, per deos immortales quæso, *deponite*, atque obliti salutis meæ *de vobis ac de liberis vestris cogitate.* In Cat. 4. c. 1.

c. Si Clodii insidiæ *clariores hac luce fuerint:* tum denique obsecrabo obtestaborque vos, iudices, si cetera

tera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, *ab inimicorum audacia telisque vitam ut impune liceat defendere.* Pro Mil. c. 2.

d. Si tempus est ullum iure hominis necandi: certe illud est non modo *iustum* verum etiam *necessarium*, cum *vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi* tribunus militaris in exercitu C. Marii propinquus eius imperatoris: interfectus ab eo est, cui *vim afferebat. Facere* enim probus adolescens *periculose* quam *perpeti turpiter* maluit. Atque hunc ille vir summus *scelere solutum periculo liberavit.* Insidiatori vero & latroni quæ potest *afferri iniusta nex?* Quid comitatus nostri quid gladii *volunt*, quos habere certe non liceret, si uti illis *nullo pacto* liceret! Est igitur hæc non *scripta* sed *nata* lex, quam non *didicimus accepimus legimus*, verum *ex natura ipsa arripuimus hausimus expressimus*, ad quam non *docti* sed *facti* non *instituti* sed *imbuti sumus:* ut, si vita nostra *in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis.* Etsi persapienter & quodam modo tacite dat ipsa lex potestatem defendendi, quæ non hominem occidi sed *esse cum telo* hominis occidendi causa vetat; ut, cum causa non telum quæreretur, qui sui defendendi causa telo esset usus, non occidendi causa telum habuisse iudicaretur. Quapropter *hoc maneat in causa*, iudices. Non enim dubito, quin *probaturus sim vobis defensionem meam*, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem iure interfici posse. Pro Mil. c. 4.

CXV. Grausamkeit.

a. Est hominum naturæ, quam sequi debemus, maxime inimica crudelitas. Offic. 3. c. 11.

b. Satis est, homines *imprudentia lapsos non erigere*; *urgere* vero *iacentes* aut *præcipitantes impellere* certe est inhumanum. Pro Rabir. Posth. c. 1.

c. Prodigii simile est, quod dicam. *Non habet eam vim* accusatio Tuberonis, ut Ligarius condemnetur sed ut necetur. Hoc *egit* civis Romanus ante te nemo. *Externi* isti sunt mores. *Usque ad sangui-*

nem

nem incitari ſolet odium aut *levium Græcorum* aut *immanium Barbarorum*. Num quid aliud *agis?* Ut Romæ ne ſit, ut *domo careat?* Ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho avunculo ſuo, ne cum eius filio conſobrino ſuo, ne vobiscum vivat? Ne ſit in patria? Num eſt? Num poteſt magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur, exſulat. Non tu ergo, hunc patria privare, qua caret, ſed vita vis. At iſtud ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quiſquam egit iſto modo. Ipſe iubebat occidi nullo poſtulante, præmiis *etiam* invitabat. Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis poſt, quem tu nunc crudelem eſſe vis, vindicata eſt. Pro Lig. c. 4.

d. Quod nos domi petimus precibus & lacrymis, *proſtrati ad pedes*, non tam noſtræ cauſæ fidentes quam huius humanitati, id ne impetremus, *pugnabis?* Et *in noſtrum fletum irrumpes?* Et nos iacentes ad pedes ſupplicum voce prohibebis? Si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus &, ut ſpero, non fruſtra fecimus: tu derepente *irrupiſſes* & clamare cœpiſſes: Cæſar, cave ignoſcas; cave te fratrum pro fratris ſalute obſecrantium miſereatur: nonne omnem humanitatem exuiſſes? Quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id a te in foro oppugnari, & *in tali miſeria multorum perfugium miſericordiæ tollere!* Pro Lig. c. 4.

e. Quid dicis? Cave, Cæſar, ignoſcas. Hæc nec hominis nec ad hominem vox eſt. Qua qui apud te, Cæſar, utetur, ſuam citius *abiiciet humanitatem* quam *extorquebit tuam*. Pro Lig. c. 4.

f. Mihi ſi quid deberetur: peterem atque adeo iam pridem abſtuliſſem. Nihil hoc tanto negotio, nihil tam *copioſa advocatione*, nihil tam *invidioſo iudicio* uterer, ſi petendum eſſet. Pro Quinct. c. 14.

g. Homines erant ab hoc omnes *alieniſſimi*, & iis debebatur. Neque tamen quiſquam inventus eſt tam *inſignite improbus*, qui *violare Quinctii exiſtimationem abſentis* auderet. Unus fuit affinis ſocius neceſſarius Nævius, qui, cum ipſe *ultro* deberet, *quaſi eximio præmio ſceleris expoſito*, cupidiſſime contenderet,

deret, ut *per se afflictum atque eversum* propinquum suum non modo honeste partis bonis verum etiam communi luce privaret. Pro Quinct. c. 23.

h. A Chrysogono peto, ut pecunia fortunisque nostris contentus sit, sanguinem & vitam ne petat. Pro S. R. c. 3.

i. Quid vis? Quid insequeris? Qua in re *tuam voluntatem a me lædi* putas? Ubi tuis commodis *officio*? Quid tibi obsto? Si spoliorum causa vis hominem occidere: spoliasti; quid quæris amplius? Si inimicitiarum: quæ sunt tibi inimicitiæ cum eo, cuius antea prædia possedisti quam ipsum cognosti? Sin metuis: ab eone aliquid metuis, quem vides ipsum *ab sese tam atrocem iniuriam propulsare* non posse? Sin, quod bona, quæ Roscii fuerunt, tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere: nonne ostendis, id te vereri, quod præter ceteros tu metuere non debeas, ne quando liberis proscriptorum bona reddantur? Facis iniuriam, Chrysogone, *si maiorem spem emtionis tuæ in huius exitio ponis, quam in his rebus, quas L. Sulla gessit.* Quodsi tibi causa nulla est, cur hunc miserum *tanta calamitate affici* velis, si tibi omnia sua præter *animam* tradidit, nec sibi quidquam paternum, ne monumenti quidem causa, reservavit: per deos immortales, quæ ista tanta crudelitas est, quæ tam *fera immanisque natura!* Quis unquam prædo fuit tam nefarius quis pirata tam barbarus, ut, cum *integram prædam sine sanguine habere* posset, *cruenta spolia detrahere* mallet? Scis, hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, *nihil unquam contra rem tuam cogitasse.* Et tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes neque odisse debes nec quidquam habere iam reliqui vides, quod ei detrahere possis; nisi hoc indignum putas, quod *vestitum sedere in iudicio vides, quem tu e patrimonio tamquam e naufragio nudum expulisti.* Pro S. Roscio c. 50.

k. Si a Chrysogono non impetramus, ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat, si ille *adduci* non potest, ut, cum ademerit nobis omnia, quæ nostra erant propria, ne *lucem quoque hanc, quæ*

commu-

communis est, eripere cupiat, si *non satis habet, avaritiam suam pecunia explere*, nisi etiam *crudelitate sanguinis perlitus sit:* unum perfugium, iudices, una spes reliqua est S. Roscio, eadem, quæ rei publicæ, vestra pristina bonitas & misericordia. Quæ si manet: salvi etiam nunc esse possumus. Sin ea crudelitas, quæ hoc tempore in re publica versata est, *vestros quoque animos* (id quod fieri profecto non potest) *duriores acerbioresque reddidit: actum est,* iudices; *inter feras satius est ætatem degere, quam in hac tanta immanitate versari.* Pro S. Roscio c. 52.

l. Quodsi *id vos suscipitis* & eadem in re vestram operam *profitemini*, si idcirco sedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt: cavete, per deos immortales, ne nova & multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem, quæ facta est in eos, qui *arma capere* potuerunt, tamen senatus *suscipere* noluit, ne quid *acrius,* quam *more maiorum comparatum est,* publico consilio factum videretur. Hanc vero, quæ *ad eorum liberos atque infantium puerorum incunabula pertinet,* nisi hoc iudicio a vobis *reiicitis* & *aspernamini:* videte, per deos immortales, quem in locum rem publicam perventuram putetis. Homines sapientes & ista auctoritate & potestate præditos, qua vos estis, *ex quibus rebus maxime res publica laborat, iis maxime mederi convenit.* Vestrum nemo est, quin intelligat, populum Romanum, qui quondam *in hostes lenissimus* existimabatur, hoc tempore *domestica crudelitate laborare.* Hanc tollite ex civitate, hanc pati nolite diutius in hac re publica versari, quæ non modo id habet in se mali, quod tot cives *atrocissime sustulit*, verum etiam *hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum.* Nam cum omnibus horis aliquid *atrociter fieri* videmus aut audimus: *assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.* Pro S. Roscio c. 53.

m. Rex Ptolemæus, qui, si nondum erat ipse a senatu socius appellatus, erat tamen frater eius regis, qui, cum *esset in eadem causa,* iam erat a senatu honorem istum consecutus, erat eodem genere, iis-

dem maioribus, eadem vetustate societatis, denique erat rex, si nondum socius, at non hostis, pacatus quietus fretus imperio populi Romani, regno paterno atque avito, *regali otio perfruebatur.* De hoc nihil cogitante nihil suspicante, eisdem operis *suffragium ferentibus, est rogatum,* ut sedens cum purpura & sceptro & illis insignibus regiis *præconi publico subiiceretur,* & imperante populo Romano, qui etiam bello victis regibus regna reddere consuevit, rex amicus, nulla iniuria commemorata, nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus publicaretur. Multa *acerba,* multa turpia, multa turbulenta habuit ille annus; tamen illi sceleri, *quod in me illorum immanitas edidit,* haud scio, an recte hoc proximum esse dicam. Pro Sextio c. 26.

n. Dolabella consularem hominem consulari imperio *provinciam Asiam obtinentem* Samiario exsuli tradidit; interficere statim captum noluit, ne nimis, credo, in victoria liberalis videretur. Cum *verborum contumeliis* optimum virum *incesto ore lacerasset:* tum verberibus ac tormentis *quæstionem habuit* pecuniæ publicæ, idque *per biduum.* Post cervicibus fractis caput abscidit, idque fixum gestari iussit in pilo; reliquum corpus tractum atque laceratum abiecit in mare. Cum hoste hoc bellandum est, *a cuius tæterrima crudelitate omnis barbaria superata est.* Quid loquar de cæde civium Romanorum! De direptione fanorum! Quis est, qui pro *rerum atrocitate* deplorare tantas calamitates queat! Et nunc tota Asia vagatur, volitat ut rex, nos *alio bello distineri* putat. Quasi vero non unum idemque bellum sit contra hoc *iugum impiorum nefarium.* Imaginem M. Antonii crudelitatis in Dolabella cernitis. Ex hoc illa efficta est; *ab hoc illa Dolabellæ scelerum præcepta sunt tradita.* In Ant. 11. c. 2.

o. Dolabella tam fuit immemor humanitatis, quamquam *eius nunquam particeps fuit,* ut *suam insatiabilem crudelitatem exercuerit* non solum in vivo sed etiam in mortuo, atque in eius corpore lacerando atque vexando cum *animum satiare* non posset, *oculos paverit suos.* In Anton. 11. c. 4.

CXVI. Rache.

a. Vindicatio eſt, per quam vis & iniuria & omnino omne, quod obfuturum eſt, defendendo aut ulciſcendo propulſatur. Inv. 2. c. 53.

b. Vindicationem appellant, per quam vim & contumeliam defendendo aut ulciſcendo propulſamus a nobis & a noſtris, qui nobis eſſe chari debent, & per quam peccata punimus. Inv. 2. c. 22.

c. Sunt quædam officia etiam adverſus eos ſervanda, a quibus iniuriam acceperis. Eſt enim ulciſcendi & puniendi modus; atque haud ſcio, an ſatis ſit, eum, qui laceſſerit, iniuriæ ſuæ pœnitere, ut ipſe ne quid tale poſthac committat, & ceteri ſint *ad iniuriam tardiores.* Offic. 1. c. 11.

d. Quæro, utrum veſtras iniurias an rei publicæ perſequemini? Si rei publicæ: quid de veſtra in ea cauſa perſeverantia reſpondebitis? Si veſtras: *videte,* ne erretis, qui Cæſarem *veſtris inimicis iratum fore* putetis, cum *ignoverit ſuis.* Pro Lig. c. 10.

CXVII. Angriff. Mord. Vatermord. Brudermord.

1. *Ueberhaupt.*

a. Complures cum telis in Milonem faciunt de loco ſuperiore impetum. *Adverſi* rhedarium occidunt. Cum autem hic de rheda, reiecta pænula, deſiluiſſet, ſeque *acri animo* defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur, partim, quod hunc iam interfectum putarent, cædere incipiunt eius ſervos, qui poſt erant. Ex quibus qui *animo fideli in dominum & præſenti* fuerunt, partim occiſi ſunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, Milonemque occiſum etiam ex ipſo Clodio audirent & ita eſſe putarent: fecerunt id ſervi Milonis (dicam enim non *derivandi criminis* cauſa, ſed ut factum eſt) neque imperante neque ſciente neque præſente domino, quod ſuos quiſque ſervos in tali re facere voluiſſet. Pro Mil. c. 10.

 b. Clo-

b. Clodius hæsit in iis poenis, quas ab eo servi fideles pro domini vita *expetiverunt*. Pro Mil. c. 21.

c. Non semper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur. Pro Mil. c. 21.

d. Quod est aliud beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se vitam dedisse, quibus non ademerint! Quod si esset beneficium: nunquam ii, qui illum interfecerunt, a quo erant servati, quos tu ipse viros clarissimos appellare soles, tantam essent gloriam consecuti. Quale autem beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere! Qua in re non tam *iucundum* videri mihi debuit, *non interfectum a te*, quam *miserum*, *id te impune facere potuisse*. Sed sit beneficium, quandoquidem maius accipi a latrone nullum potuit. In Anton. 2. c. 3.

e. Pro dii immortales! Cur interdum in hominum sceleribus maximis aut connivetis aut *præsentis fraudis pœnas in diem reservatis!* Vidi enim, vidi; & *illum hausi dolorem vel acerbissimum in vita*, cum Metellus *abstraheretur e sinu gremioque patriæ*, cumque ille vir, qui se natum huic imperio putavit, tertio die post, quam in curia in rostris in re publica floruisset, integerrima ætate *optimo habitu* maximis viribus eriperetur indignissime bonis omnibus atque universæ civitati. Quo quidem tempore ille moriens, cum iam *ceteris ex partibus oppressa mens esset, extremum sensum ad memoriam rei publicæ reservabat*, cum me intuens flentem significabat *interruptis atque morientibus vocibus*, *quanta impenderet procella urbi*, *quanta tempestas civitati*; &, cum parietem sæpe feriens eum, qui cum Catulo fuerat ei communis, crebro Catulum, sæpe me, sæpissime rem publicam nominabat; ut, non tam se emori, quam *spoliari suo præsidio* cum patriam tum etiam me, doleret. Quem quidem virum si *nulla vis repentini sceleris sustulisset*: quonam modo ille furenti fratri suo patrueli consularis restitisset, qui consul incipientem furere atque conantem sua se manu interfecturum, audiente senatu, dixerit! Pro Cœlio c. 24.

f. Nunc Appiæ nomen *quantas tragœdias excitat!* Quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis

viri

viri silebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis & parricidæ *sanguine imbuta est*, Pro Mil. c. 7.

g. Theodorus Lysimacho mortem minitanti: magnum vero, inquit, effecisti, si *cantharidis vim consecutus es*. Tusc. 5. c. 40.

h. *Relatio criminis* est, cum reus id, quod agitur, confessus alterius se *inductum* peccato iure fecisse demonstrat. Ea est huiusmodi: Horatius, occisis tribus Curiatibus & duobus amissis fratribus, *domum se victor recepit*. Is animadvertit sororem suam *de fratrum morte non laborantem*, sponsi autem nomen appellantem identidem Curiatis cum gemitu & lamentatione, *indigne passus* virginem occidit. Accusatur. *Intentio* est: iniuria sororem occidisti. *Depulsio*: iure occidi. *Quæstio* est: iurene occiderit. *Ratio est*: illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populum Romanum vicisse *moleste ferebat*. *Infirmatio* est: tamen a fratre indemnatam necari non oportuit. Ex qua *iudicatio* fit: Cum Horatia fratrum mortem negligeret, de fratris & populi Romani victoria non gauderet: oportueritne ea a fratre indemnata necari? Inv. 2. c. 26.

2. *Verdacht des Mords.*

a. Si & ferro interfectus aliquis & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax: *quid est, quod* de facinore dubitare possimus! De or. 2. c. 40.

b. In itinere quidam proficiscentem ad mercatum quendam & secum aliquantum nummorum ferentem est comitatus, cum hoc, *ut fere fit*, in via *sermonem contulit*; ex quo factum est, ut illud iter familiarius facere vellent. Quare, cum in quandam tabernam divertissent, simul cœnare & in eodem loco *somnum capere* voluerunt. Caupo autem (nam ita dicitur post inventum, cum in alio maleficio deprehensus esset) cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet, animadvertisset noctu, postquam illos *arctius, ut fit, iam ex lassitudine dormire* sensit, ac-

 cessit,

ceſſit, & alterius eorum, qui ſine nummis erat, gladium propter appoſitum e vagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abſtulit, gladium cruentum *in vaginam recondidit*, ipſe *ſeſe in lectum ſuum recepit*. Ille autem, cuius gladio occiſio erat facta, multo ante lucem ſurrexit, comitem illum ſuum inclamavit ſemel & ſæpius, illum ſomno impeditum non reſpondere exiſtimavit, ipſe gladium & cetera, quæ ſecum attulerat, ſuſtulit, ſolus profectus eſt. Caupo non multo poſt conclamavit, hominem eſſe occiſum, & cum quibusdam diverſoribus illum, qui ante exierat, conſequitur, in itinere hominem comprehendit, gladium eius e vagina educit, reperit cruentum. Homo in urbem ab illis deducitur ac reus ſit. Inv. 2. c. 4.

3. *Mörder von Profeſſion.*

a. Duo iſti ſunt Titi Roſcii, quorum alteri Capitoni cognomen eſt; iſte, qui adeſt, Magnus vocatur. Homines eiuſmodi: alter *plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator* habetur; hic autem ſe nuper ad eum laniſtam contulit, qui, cum ante hanc pugnam tiro eſſet ſcientia, facile ipſum magiſtrum ſcelere audaciaque ſuperavit. Pro S. Roſcio c. 6.

b. Cum poſt horam primam noctis occiſus eſſet S. Roſcius: primo diluculo nuntius Ameriam venit; decem horis nocturnis ſex & quinquaginta millia paſſuum ciſiis *pervolavit;* non modo ut exoptatum inimico nuntium primus afferret, ſed etiam *cruorem inimici quam recentiſſimum telumque paulo ante e corpore extractum oſtenderet*. Pro S. Roſcio c. 7.

c. Neſcimus, *per iſta tempora* eosdem fere *ſectores fuiſſe collorum & bonorum?* Ii denique, qui tum armati dies noctesque concurſabant, qui Romæ erant aſſidui, qui omni tempore *in præda & ſanguine verſabantur*, *temporis illius acerbitatem iniquitatemque obiicient?* Pro S. Roſcio c. 29.

d. *Quid*, quæſo, iudices! Num ille laniſta omnino iam *a gladiis receſſiſſe* videtur, aut iſte diſcipulus *magiſtro tantulum de arte concedere*? Par eſt avaritia, ſimilis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia. Pro S. Roſcio c. 40.

4. *Be-*

4. *Bestrafung des Mords,*

a. Negant, *intueri lucem* esse fas ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua *tandem* urbe hoc homines stultissimi disputant? *Nempe* in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri, qui, nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur. Pro Mil. c. 3.

b. *Non alio facinore clari homines alio obscuri necantur.* Intersit inter vitæ dignitatem summorum & infimorum. *Mors quidem illata per scelus iisdem & pœnis teneatur & legibus.* Nisi forte magis erit parricida, si quis consularem patrem quam si quis humilem occiderit, aut eo mors atrocior erit Clodii, quod in monumentis maiorum suorum sit interfectus. Pro Mil. c. 7.

c. Num interesse aliquid putas inter eum; qui hominem occidit, & eum, qui *cum telo occidendi hominis causa fuit?* Si interfici Saturninum nefas fuit: arma sumta esse contra Saturninum sine scelere non possunt. Si arma iure sumta concedis: interfectum iure concedas necesse est. Pro C. Rabir. c. 6.

5. *Vater- und Brudermord.*

a. Illud interest, quod in servo necando, si adsit iniuria, semel peccatur, in patris vita violanda multa peccantur. Violatur is, qui procreavit, is, qui aluit, is, qui erudivit, is, qui *in sede ac domo atque in re publica collocavit.* Multitudine peccatorum præstat, eoque pœna maiore dignus est. Parad. 3.

b. Magna est vis humanitatis, multum valet communio sanguinis, *reclamitat parricidii suspicionibus* ipsa natura, *portentum atque monstrum certissimum est,* esse aliquem humana specie & figura, qui *tantum humanitate bestias vicerit,* ut, *propter quos hanc suavissimam lucem aspexerit, eos indignissime luce privarit,* cum *etiam* feras inter se partus atque educatio & natura ipsa conciliet. Pro S. Roscio c. 23.

c. *Magnam vim magnam necessitatem magnam possidet religionem* paternus maternusque sanguis;

ex quo si qua macula concepta est, non modo elui non potest, verum *usque eo permanat ad animum, ut summus furor atque amentia consequatur*. Pro S. Roscio c. 24.

d. In fraterno parricidio nullum scelus prætermissum videtur. Tamen, ut *ad hoc nefarium facinus accederet* Oppianicus, *aditum sibi aliis sceleribus munivit*. Pro Cluent. c. 11.

e. Oppianicus fratris uxorem gravidam, ne partu eius ab hæreditate fraterna excluderetur, necavit, fratris autem liberos prius vita privavit, quam illi hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt; ut omnes intelligerent, nihil ei *clausum* nihil *sanctum* esse posse, *cuius ab audacia fratris liberos ne materni quidem corporis custodia tegere potuisset*. Pro Cluentio c. 11.

f. Quanto est Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus! siquidem illa, cum *suo corpori vim attulisset*, se ipsam cruciavit, hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem atque cruciatum. Ceteri non videntur *in singulis hominibus multa parricidia suscipere posse*. Oppianicus *inventus est*, qui *in uno corpore multos necaret*. Pro Cluentio c. 11.

6. *Verdacht des Vatermords.*

a. Occidisse patrem S. Roscius arguitur. Scelestum, dii immortales, ac nefarium facinus atque *eiusmodi, quo uno maleficio scelera omnia complexa esse videantur*. Etenim si (id quod præclare a sapientibus dicitur) *vultu sæpe læditur pietas*: quod *supplicium satis acre* reperietur in eum, qui *mortem obtulerit parenti*, pro quo mori ipsum, si res postularet, iura divina atque humana cogebant! In hoc tanto tam *atroci* tam singulari maleficio, quod ita raro exstitit, ut, si quando auditum sit, *portenti ac prodigii simile numeretur*, quibus *tandem* te, Eruci, argumentis accusatorem censes uti oportere? Nonne & audaciam eius, qui *in crimen vocetur*, singularem ostendere, & mores feros *immanemque naturam*, & vitam vitiis flagitiisque omnibus deditam, & denique omnia ad perniciem

ciem profligata atque perdita, quorum tu nihil in S. Roſcium ne obiiciendi quidem cauſa contuliſti? Patrem occidit S. Roſcius? Qui homo? Adoleſcentulus corruptus & ab hominibus nequam inductus? Annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet ſicarius, homo audax & ſæpe in cæde verſatus? At hoc ab accuſatore ne dici quidem audiſtis. Pro S. Roſcio c. 13. 14.

b. Hæc magnitudo maleficii facit, ut, niſi pæne manifeſtum parricidium proferatur, credibile non ſit, niſi turpis adoleſcentia, niſi *omnibus flagitiis vita inquinata*, niſi *ſumtus effuſi cum probro atque dedecore*, niſi *prorupta audacia*, niſi tanta temeritas, ut non *procul abhorreat* ab inſania. Accedat huc oportet odium parentis, animadverſionis paternæ metus, amici improbi, ſervi conſcii, tempus idoneum, *locus opportune captus ad eam rem*. Pæne dicam *reſperſas manus ſangine paterno* iudices videant oportet, ſi tantum facinus tam *immane* tam *acerbum* credituri ſint. Quare hoc quo minus eſt credibile, niſi oſtenditur: eo magis eſt, *ſi convincitur*, vindicandum. Pro S. R. c. 24.

c. Dubitate etiam nunc, ſi poteſtis, a quo ſit S. Roſcius occiſus. Ab eone, qui propter illius mortem *in egeſtate & inſidiis verſatur*, cui ne quærendi quidem de morte parentis poteſtas permittitur, an ab iis, qui quæſtionem fugitant, *in cæde atque ex cæde vivunt?* Pro S. R. c. 28.

d. Reſtat, iudices, ut hoc dubitemus, uter potius Roſcium occiderit, is, ad quem morte eius *divitiæ* venerint, an is, ad quem *mendicitas?* Is, qui antea tenuis fuerit, an is, qui poſtea factus ſit egentiſſimus? Is, qui *ardens avaritia feratur infeſtus in ſuos*, an is, qui ſemper ita vixerit, ut *quæſtum* noſſet nullum, *fructum* autem eum ſolum, quem labore peperiſſet. Is, qui omnium ſectorum audaciſſimus ſit, an is, qui propter *fori iudiciorumque inſolentiam* non modo ſubſellia verum etiam urbem reformidet? Poſtremo, id quod ad rem mea ſententia maxime pertinet, utrum inimicus potius an filius? Pro S. Roſcio c. 31.

7. *Bestrafung des Vatermords.*

a. Nullum *supplicium satis acre* reperiri potest in eum, qui *mortem obtulerit parenti*, pro quo mori ipsum, si res postularet, iura divina atque humana cogebant. Pro S. R. c. 14.

b. Cum multis ex rebus intelligi potest, maiores nostros non modo armis plus quam ceteras nationes, verum etiam consilio sapientiaque, potuisse, tum ex hac re vel maxime, quod in *impios* singulare supplicium invenerunt. Qua in re quantum prudentia præstiterint iis, qui apud ceteros sapientissimi fuisse dicuntur, considerate. Prudentissima civitas Atheniensium, *dum* ea *rerum potita est*, fuisse traditur. Eius porro civitatis sapientissimum Solonem dicunt fuisse eum, qui leges, quibus hodie quoque utuntur, scripserit. Is cum interrogaretur, cur nullum *supplicium constituisset in eum*, qui parentem necasset: respondit, se id neminem facturum putasse. Sapienter fecisse dicitur, cum de eo nihil sanxerit, quod antea commissum non erat, ne non tam prohibere quam admonere videretur. Quanto maiores nostri sapientius, qui, cum intelligerent, nihil esse tam *sanctum*, quod non aliquando *violaret* audacia, supplicium in parricidas singulare excogitaverunt; ut, *quos natura retinere in officio non potuisset*, ii *magnitudine pœnæ maleficio summoverentur!* Insui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen deiici. O singularem sapientiam, iudices! Nonne videntur hunc hominem *ex rerum natura sustulisse & eripuisse*, cui repente cœlum solem aquam terramque ademerunt; ut, qui eum necasset, *unde* ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur. Noluerunt feris corpus obiicere, ne bestiis quoque, quæ tantum scelus attigissent, immanioribus uteremur. Non *sic nudos* in flumen deiicere, ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cetera, quæ *violata sunt*, *expiari* putantur. Denique nihil tam vile neque tam vulgare est, *cuius partem ullam reliquerint.* Etenim quid tam est commune quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis! Ita vivunt, dum possunt, ut ducere ani-

animam de cœlo non queant. Ita moriuntur, ut eorum terra oſſa non tangat. Ita poſtremo eiiciuntur, ut ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant. Pro S. R. c. 25. 26.

Siebzehnter Titel: Krieg.

CXVIII. Vaterlandsfeind. Verſchwörung.

1. *Des Catilina und ſeiner Mitverſchwornen und Nachfolger mörderiſche Anſchlæge und Anſtalten.*

a. Recognoſce mecum, Catilina, ſuperiorem illam noctem; iam intelliges, multo me *vigilare acrius* ad ſalutem quam te ad perniciem rei publicæ. Dico, te priori nocte veniſſe inter falcarios (non agam obſcure) in M. Leccæ domum, conveniſſe eodem complures *eiuſdem amentiæ ſceleriſque ſocios*. Num negare audes? Quid taces? Convincam, ſi negas. Video enim, eſſe hic in ſenatu quosdam, qui tecum una fuerunt. O dii immortales! *Ubinam gentium* ſumus! Quam rem publicam habemus! In qua urbe vivimus! Hic hic ſunt in noſtro numero, patres conſcripti, *in hoc orbis terræ ſanctiſſimo graviſſimoque conſilio*, qui de meo noſtrumque omnium interitu, qui de huius urbis atque adeo *orbis terrarum* exitio cogitent. Hoſce ego video conſul, & de re publica ſententiam rogo, &, *quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero.* Fuiſti igitur apud Leccam ea nocte, Catilina; diſtribuiſti partes Italiæ; ſtatuiſti, quò quemque proficiſci placeret; delegiſti, quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres; *deſcripſiſti urbis partes ad incendia;* confirmaſti, te ipſum iam eſſe exiturum; dixiſti, paullulum tibi eſſe *etiam tum* moræ, quod ego viverem. *Reperti ſunt* duo equites Romani, qui te iſta cura liberarent, &, ſeſe illa ipſa nocte paullo ante lucem me in meo lectulo interfecturos, pollicerentur. Hæc ego omnia vix dum etiam cœtu veſtro dimiſſo comperi, domum meam maioribus præſidiis munivi atque firmavi; *excluſi* eos, quos tu mane ad me ſalutatum miſeras, cum illi ipſi veniſſent, quos ego iam multis ac ſummis viris ad me venturos *id temporis* eſſe prædixeram. In Cat, 1, c. 4.

b. A

b. A te ſcio eſſe præmiſſos, qui tibi ad forum Aurelium præſtolarentur armati; ſcio pactam & conſtitutam eſſe cum Manlio diem, a te etiam *aquilam illam argenteam*, quam tibi & tuis omnibus perniciosam eſſe confido & funeſtam futuram, *cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum conſtitutum fuit*, eſſe præmiſſam. Tu *ut* illa diutius carere poſſis, quam *venerari* ad cædem proficiſcens ſolebas, *a cuius altaribus ſæpe iſtam dextram impiam ad necem civium transtuliſti?* In Cat. 1. c. 9.

c. Ego illum exercitum *præ* Gallicanis legionibus & hoc delectu, quem in agro Piceno & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quæ a nobis quotidie comparantur, magnopere contemno collectum ex *ſenibus deſperatis*, ex *agreſti luxuria*, ex *ruſticis decoctoribus*, ex iis, qui *vadimonia deſerere* quam illum exercitum maluerunt; quibus ego non modo ſi *aciem exercitus noſtri* verum etiam ſi edictum prætoris oſtendero, conoident. Hos, quos video *volitare in foro*, quos ſtare ad curiam, quos *etiam* in ſenatum venire, qui *nitent unguentis*, qui *fulgent purpura*, mallem ſecum ſuos milites eduxiſſet. Qui ſi hic permanent: mementote, non tam exercitum illum eſſe nobis quam hos, qui exercitum deſeruerunt, pertimeſcendos. Atque hoc etiam ſunt timendi magis, quod, quid *cogitent*, me ſcire ſentiunt, neque tamen permoventur. Video, cui Apulia ſit tributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui *ſibi has urbanas inſidias cædis atque incendiorum depopoſcerit*; omnia ſuperioris noctis conſilia ad me perlata eſſe ſentiunt; patefeci in ſenatu heſterno die; Catilina ipſe pertimuit, profugit. Hi quid exſpectant? Næ illi vehementer errant, ſi illam meam priſtinam lenitatem perpetuam ſperant futuram. In Cat. 2. c. 3.

d. Quam ſubito non ſolum ex urbe verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum collegerat Catilina! Nemo non modo Romæ ſed nec ullo in angulo totius Italiæ *oppreſſus ære alieno fuit*, quem non *ad hoc incredibilis ſceleris fœdus adſciverit.* In Cat. 2. c. 4.

e. Cur tam diu de uno hoſte loquimur & de eo hoſte, qui iam fatetur ſe eſſe hoſtem, & quem, quia, quod

quod femper volui, murus intereft, non timeo; de his, qui diffimulant, qui Romæ remanent, qui nobifcum funt, nihil dicimus? Quos quidem ego, fi ullo modo fieri poffet, non tam ulcifci ftudeo quam *fanare* & *ipfos placare rei publicæ*; neque, id quare fieri non poffit, fi me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iftæ copiæ comparentur; deinde *fingulis medicinam confilii atque orationis meæ, fi quam potero, adferam.*

Unum genus eft eorum, qui magno in ære alieno maiores etiam poffeffiones habent, quarum *amore adducti diffolvi* nullo modo poffunt. Horum hominum fpecies honeftiffima (funt enim locupletes) voluntas vero & caufa impudentiffima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus & copiofus *fis*, & dubites *aliquid de poffeffione detrahere* ac *fidem acquirere?* Quid enim exfpectas? Bellum? Quid! Ergo in vaftatione omnium tuas poffeffiones *facrofanctas* futuras putas? An *tabulas* novas? Errant, qui iftas a Catilina exfpectant. Meo beneficio *tabulæ novæ* proferentur, verum *auctionariæ.* Neque enim ifti, qui poffeffiones habent, alia ratione ulla *falvi effe* poffunt. Quod fi maturius facere voluiffent, neque, id quod ftultiffimum eft, *certare cum ufuris fructibus prædiorum: locupletioribus his & melioribus civibus uteremur.* Sed hofce homines minime puto pertimefcendos, quod aut *deduci de fententia* poffunt, aut, fi *permanebunt*, magis mihi videbuntur *vota facturi* contra rem publicam quam *arma laturi.*

Alterum genus eft eorum, qui, quamquam *premuntur ære alieno*, dominationem tamen exfpectant, *rerum potiri* volunt, honores, quos quieta re publica defperant, perturbata confequi fe poffe arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, (unum fcilicet & idem, quod ceteris omnibus) ut defperent, fe id, quod conantur, confequi poffe. Primum omnium, me ipfum *vigilare adeffe providere rei publicæ*; deinde *magnos animos* effe in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum, deos denique immortales huic invicto populo, clariffimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam

vim

vim sceleris *præsentes auxilium esse laturos.* Quodsi iam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti: num illi *in cinere urbis & sanguine civium*, quæ *mente conscelerata ac nefaria* concupierunt, se consules ac dictatores aut *etiam* reges sperant futuros? Non vident, id se cupere, quod, si adepti fuerint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi sit necesse?

Tertium genus est *ætate iam affectum*, exercitatione robustum; quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Sulla constituit, quas ego universas civium esse optimorum & fortissimorum virorum sentio; sed tamen hi sunt coloni, qui *se insperatis repentinisque pecuniis sumtuosius insolentiusque iactarunt.* Hi dum ædificant tanquam beati, dum prædiis lectis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, *in tantum æs alienum inciderunt*, ut, si *salvi esse* velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus; qui etiam nonnullos agrestes homines tenues atque egentes *in eandem spem rapinarum veterum impulerunt.* Quos ego utrosque, Quirites, *in eodem genere prædatorum direptorumque pono.* Sed eos hoc moneo: desinant furere ac proscriptiones & dictaturas cogitare. *Tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati*, ut iam ista non modo homines sed ne pecudes quidem passuræ esse videantur.

Quartum genus est *sane varium & mistum & turbulentum*, qui iam pridem *premuntur*, qui nunquam *emergent*, qui partim inertia partim male gerendo negotio partim etiam sumtibus *in vetere ære alieno vacillant*, qui *vadimoniis iudiciis proscriptionibus bonorum defatigati* permulti ex urbe & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam *milites acres* quam *inficiatores lentos* esse arbitror. Qui homines primum, si *stare* non possunt, *corruant*, sed ita, ut non modo civitas sed ne vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, si *vivere honeste* non possunt, *perire turpiter* velint, aut cur minore dolore perituros se cum multis, quam si soli pereant, arbitrentur.

Quin-

Quintum genus eſt parricidarum ſicariorum denique omnium facinoroſorum, quos ego a Catilina non revoco. Nam neque *divelli* ab eo poſſunt, & pereant *ſane* in latrocinio, quoniam ſunt ita multi, ut eos capere carcer non poſſit.

Poſtremum autem genus eſt non ſolum numero verum etiam genere ipſo atque vita, quod proprium eſt Catilinæ, de eius delectu immo vero *de complexu eius ac ſinu*, quos *pexo capillo nitidos* aut imberbes aut bene barbatos videtis, *manicatis & talaribus tunicis, velis amictos non togis, quorum omnis induſtria vitæ & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur.* In his gregibus omnes aleatores omnes adulteri omnes impuri impudicique verſantur. *Hi pueri tam lepidi ac delicati* non ſolum amare & amari neque cantare & ſaltare ſed etiam *ſicas vibrare* & *ſpargere venena* didicerunt. Qui niſi exeunt niſi pereunt, etiamſi Catilina perierit: ſcitote, hoc in re publica *ſeminarium Catilinarium* futurum. Verumtamen quid *ſibi* iſti miſeri volunt? Num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? Quemadmodum autem illis carere poterunt his præſertim iam noctibus? *Quo autem pacto* illi Apenninum atque illas pruinas ac nives perferent? Niſi idcirco *ſe facilius hiemem toleraturos* putant, quod *in conviviis nudi ſaltare* didicerunt. In Cat. 2. c. 8. 9. 10.

e. *Tenentur* ii, qui ad urbis incendium, ad veſtram omnium cædem, ad Catilinam accipiendum Romæ reſtiterunt; *tenentur* litteræ ſigna manus, denique uniuscuiusque confeſſio; *ſolicitantur* Allobroges; *ſervitia excitantur*; Catilina arceſſitur; id eſt *initum conſilium*, ut interfectis omnibus nemo ne ad deplorandum quidem rei publicæ nomen atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur. In Cat. 4. c. 2.

f. Ego, *magnum in re publica verſari furorem* & *nova quædam miſceri & concitari mala*, iam pridem videbam; ſed, hanc tantam tam exitioſam *haberi coniurationem* a civibus, nunquam putavi. In Cat. 4. c. 3.

g. Cum viderem, *ſenatum ducibus orbatum*, me a magiſtratibus partim oppugnatum partim proditum partim derelictum, ſervos ſimulatione collegiorum nomi-

nominatim esse conscriptos, copias omnes Catilinæ pæne iisdem ducibus *ad spem cædis & incendiorum esse revocatas*, equites Romanos proscriptionis, municipia vastitatis, omnes cædis metu esse permotos: potui potui, patres conscripti, multis auctoribus fortissimis viris, me vi armisque defendere, nec mihi *ipse ille animus idem meus* vobis non incognitus defuit. Sed videbam, si vicissem præsentem adversarium, nimium multos alios mihi esse vincendos, si victus essem, multis bonis & pro me & mecum etiam post me esse pereundum, *tribunitiique sanguinis ultores esse præsentes, meæ mortis pœnas iudicio & posteritati reservari.* Nolui, cum consul communem salutem sine ferro defendissem, meam privatus armis defendere, bonosque viros lugere malui meas fortunas quam suis desperare; ac, si solus essem interfectus, mihi turpe, si cum multis, rei publicæ funestum fore videbatur. Quodsi, *mihi æternam esse propositam ærumnam*, arbitrarer: morte me ipse potius quam sempiterno dolore multassem. In sen. c. 13. 14.

h. O nox illa, *quæ pæne æternas huic urbi tenebras attulisti*, cum Galli ad bellum, Catilina ad urbem, coniurati *ad ferrum & flammam vocabantur*, cum ego te, Flacce, cœlum noctemque contestans flens flentem obtestabar, cum *tuæ fidei optimæ & spectatissimæ* salutem urbis & civium commendabam! Tu tu, Flacce, prætor communis exitii nuntios cepisti; tu *inclusam in litteris rei publicæ pestem deprehendisti*; tu periculorum indicia, tu salutis auxilia ad me & ad senatum attulisti. Pro Flacco c. 41.

i. Quid tam coniunctum, quam Autronius cum Catilina cum Lentulo! Quæ tanta societas ullis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illi sceleris libidinis audaciæ! Quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit! Quod sine eodem illo Catilina *facinus admisit*, cum interim Sulla cum eisdem illis non modo noctem solitudinemque non quæreret, sed *ne mediocri quidem sermone & congressu coniungeretur.* Pro Sulla c. 5.

k. Omnis terror, omnis seditionis timor atque opinio *ex Autronii improbitate pendebat.* Eius voces

eius

eius minæ *ferebantur*; eius adſpectus concurſatio ſtipatio greges hominum perditorum *metum nobis ſeditionesque afferebant.* Pro Sulla c. 23.

1. Neque *me ſtante & manente in urbis vigilia*, neque reſiſtente Cn. Pompeio, omnium gentium victore, unquam ſe illi rem publicam delere poſſe *duxerunt. A me quidem etiam pœnas expetiſtis*, quibus *coniuratorum manes mortuorum expiaretis; omne odium incluſum nefariis ſenſibus impiorum in me profudiſtis*, quorum ego furori niſi ceſſiſſem, *in Catilinæ buſto vobis ducibus mactatus eſſem.* Quod autem maius indicium exſpectatis, nihil inter vos & Catilinam interfuiſſe, quam quod *eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis excitaſtis*, quod omnes undique perditos collegiſtis, quod *in me carcerem effudiſtis*, quod coniuratos armaſtis, quod eorum ferro meum corpus atque omnium bonorum vitam obiicere voluiſtis? In Piſon. c. 7.

2. *Des Cicero Verhalten dagegen.*

a. Cum *hæſitaret* Catilina, cum *teneretur*: quæſivi, quid dubitaret proficiſci eo, quò iam pridem pararet, cum arma cum ſecures cum faſces cum tubas cum ſigna militaria cum *aquilam illam argenteam, cui ille etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ fecerat*, ſcirem eſſe præmiſſam. *In exſilium eiiciebam*, quem iam *ingreſſum eſſe in bellum* videbam? Etenim, credo, Manlius iſte centurio, qui in agro Fæſulano caſtra poſuit, bellum populo Romano ſuo nomine indixit, & illa caſtra nunc non Catilinam ducem exſpectant, & ille eiectus in exſilium ſe Maſſiliam, ut aiunt, non in hæc caſtra conferet. In Cat. 2. c. 6.

b. O conditionem miſeram non modo adminiſtrandæ verum etiam conſervandæ rei publicæ! Nunc ſi L. Catilina *conſiliis laboribus periculis meis circumcluſus ac debilitatus* ſubito pertimuerit, *ſententiam mutaverit*, deſeruerit ſuos, *conſilium belli faciundi abiecerit, ex hoc curſu ſceleris & belli iter ad fugam atque in exſilium converterit*, non ille a me *ſpoliatus armis audaciæ*, non *ſtupefactus ac perterritus mea diligentia*, non *de ſpe conatuque depulſus*, ſed indemnatus innocens in exſilium

eiectus a consule vi & minis esse dicetur; & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non *improbum* sed *miserum*, me non *diligentissimum consulem* sed *crudelissimum tyrannum* existimari velint. In Cat. 2. c. 7.

c. *Ut* Catilina *paucis ante diebus erupit ex urbe*, cum sceleris sui socios & huiusce *nefarii belli acerrimos duces* reliquisset: semper vigilavi & providi, quemadmodum in tantis & tam *absconditis insidiis salvi esse* possemus. In Cat. 3. c. 1.

d. Introduxi Vulturcium sine Gallis, *fidem ei publicam iussu senatus dedi*; hortatus sum, ut ea, quae sciret, sine timore indicaret. Tum ille, *cum vix se ex magno timore recreasset*, dixit, a Lentulo se habere mandata & litteras, ut servorum praesidio uteretur, ut ad urbem quamprimum cum exercitu accederet, id autem *eo consilio*, ut, cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum distributumque erat, incendissent, caedemque infinitam civium fecissent, praesto esset ille, qui & fugientes exciperet & se cum his urbanis ducibus coniungeret. Introducti autem Galli ius iurandum sibi & litteras a Lentulo Cethego Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt, atque ita sibi ab his & a Cassio esse praescriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mitterent, pedestres sibi copias non defuturas, Lentulum autem *sibi* confirmasse ex fatis Sibyllinis haruspicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum huius urbis atque imperium pervenire esset necesse, Cinnam ante se & Sullam fuisse, eundemque dixisse, *fatalem esse hunc annum ad interitum huius urbis atque imperii*, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum ceteris controversiam fuisse dixerunt, quod Lentulo & aliis, Saturnalibus caedem fieri atque urbem incendi, *placeret*, Cethego nimium id longum videretur. In Cat. or. 3. c. 4.

e. Catilina erat unus timendus ex his omnibus, sed *tam diu, dum* moenibus urbis continebatur. Omnia norat, *omnes aditus tenebat*, appellare tentare solicitare poterat audebat, *erat ei consilium ad facinus aptum*, consilio autem neque lingua neque manus deerat. Iam ad

ad ceteras res conficiendas *certos homines delectos ac descriptos habebat*, neque vero, cum aliquid mandaverat, confectum putabat; *nihil erat, quod non ipse obiret occurreret vigilaret laboraret*, frigus sitim famem ferre poterat. Hunc ego hominem, tam *acrem* tam paratum tam audacem tam callidum tam *in scelere vigilantem* tam in perditis rebus diligentem, nisi *ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulissem* (dicam id, quod sentio, Quirites) non facile *hanc tantam molem mali a cervicibus vestris depulissem*. Non ille vobis *Saturnalia constituisset*, neque tanto ante *exitium ac fati diem rei publicæ denuntiasset*, neque commisisset, ut signum, ut litteræ suæ, testes denique manifesti sceleris deprehenderentur. Quæ nunc illo absente sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum unquam sit tam palam inventum, quam hæc tanta in re publica coniuratio manifesto inventa atque deprehensa est. Quodsi Catilina in urbe ad hanc diem remansisset (quamquam, quoad fuit, omnibus eius consiliis occurri atque obstiti) tamen, *ut levissime dicam*, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos unquam, *dum* ille in urbe hostis fuisset, *tantis periculis rem publicam tanta pace tanto otio tanto silentio liberassemus*. In Cat. 3. c. 7.

f. Ego, quanta manus est coniuratorum, quam videtis esse permagnam, *tantam me inimicorum multitudinem suscepisse* video: sed eam esse iudico *turpem & infirmam & contemtam & abiectam*. Quodsi aliquando *alicuius furore & scelere concitata manus* ista plus valuerit, quam vestra ac rei publicæ dignitas: me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam pœnitebit. In Cat. 4. c. 10.

g. Non *usque eo* Catilina rem publicam despexit atque contemsit, ut ea copia, quam secum eduxit, se hanc *civitatem oppressurum* arbitraretur. *Latius patet istius sceleris contagio quam quisquam putat*; ad plures pertinet; *intus intus inquam est equus Troianus*, a quo nunquam me consule *dormientes opprimemini*. Quæris a me, *quid* ego Catilinam metuam? Nihil; & curavi, ne quis metueret. Sed copias illius, quas hic video, dico esse metuendas. Nec tam timendus

 est

est nunc exercitus Catilinae, quam isti, qui illum exercitum deseruisse dicuntur. Non enim deseruerunt, sed *ab illo in speculis atque insidiis relicti in capite atque in cervicibus nostris restiterunt.* Hi & integrum consulem & bonum imperatorem & natura & fortuna cum rei publicae salute coniunctum *deiici de urbis praesidio & de custodia civitatis vestris sententiis deturbari* volunt. Quorum ego ferrum & audaciam *reieci in campo, debilitavi in foro, compressi etiam domi meae saepe*, iudices. Pro Mur. c. 37.

h. *Illa pestis immanis importuna Catilinae prorumpet, quâ poterit,* & iam populo Romano minatur; *in agros suburbanos repente advolabit; versabitur in castris furor, in curia timor, in foro coniuratio, in campo exercitus, in agris vastitas, omni autem in sede ac loco ferrum flammamque metuemus.* Quae iam diu comparantur, eadem ista omnia, si *ornata suis praesidiis erit* res publica, facile & magistratuum consiliis & privatorum diligentia *opprimentur.* Pro Mur. c. 39.

i. Eiecto sive emisso iam ex urbe Catilina Autronius arma misit, cornua tubas falces signa legiones; ille relictus intus, exspectatus foris, *Lentuli poena compressus, convertit se aliquando ad timorem, nunquam ad sanitatem.* Pro Sulla c. 5.

k. Si quaeris, Torquate, qui sint Romae regnum occupare conati, *ut ne replices annalium memoriam, ex domesticis imaginibus invenies.* Res enim gestae credo meae me nimis extulerunt ac *mihi nescio quos spiritus attulerunt.* Quibus de rebus tam claris tam immortalibus, iudices, hoc possum dicere, me, qui *e summis eripuerim periculis* urbem hanc & vitam omnium civium, satis adeptum fore, *si ex hoc tanto in omnes mortales beneficio nullum in me periculum redundabit.* Etenim in qua civitate res tantas gesserim, memini; &, in qua urbe verser, intelligo. Plenum forum est eorum hominum, quos ego *a vestris cervicibus depuli,* iudices, *a meis non removi.* Nisi vero paucos fuisse arbitramini, qui conari aut sperare possent, se tantum imperium posse delere. Horum ego *faces eripere de manibus & gladios extorquere* potui, sicut feci; *voluntates vero consceleratas ac nefarias nec sanare*

nare potui nec tollere. Quare non ſum neſcius, quanto periculo vivam in tanta multitudine improborum, cum mihi uni cum omnibus improbis æternum videam bellum eſſe ſuſceptum. Pro Sulla c. 9.

l. Maxima voce, ut omnes *exaudire* poſſint, dico ſemperque dicam: *Adeſtote omnes animis, qui adeſtis corporibus*, quorum ego frequentia tantopere lætor. *Erigite mentes aureſque veſtras*, & me de invidioſis rebus, ut ille putat, dicentem attendite. Ego conſul, *cum exercitus perditorum civium clandeſtino ſcelere conflatus crudeliſſimum & luctuoſiſſimum exitium patriæ comparaſſet*, cum ad occaſum interitumque rei publicæ Catilina in caſtris, in his autem templis atque tectis dux Lentulus eſſet conſtitutus, meis conſiliis meis laboribus mei capitis periculis, ſine tumultu ſine delectu ſine armis ſine exercitu, quinque hominibus comprehenſis atque *confoſſis, incenſione urbem, internecione cives, interitu rem publicam liberavi.* Ego vitam omnium civium, *ſtatum orbis terræ*, urbem hanc denique, ſedem omnium noſtrum, *arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii* quinque hominum amentium ac perditorum pœna redemi. Pro Sulla c. 11.

m. Quid! Ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinæ conſul non adfui, qui teſtimonium de coniuratione dixi in alios, adeone vobis *alienus a ſanitate*, adeo oblitus conſtantiæ meæ, adeo immemor rerum a me geſtarum eſſe videor, ut, cum conſul bellum geſſerim cum coniuratis, nunc eorum ducem conſervare cupiam, & *in animum inducam, cuius nuper ferrum retuderim flammamque reſtinxerim*, eiusdem nunc cauſam vitamque defendere? Si, medius fidius, iudices, non me ipſa res publica meis laboribus & periculis conſervata *ad gravitatem animi & conſtantiam ſua dignitate revocaret:* tamen *hoc natura eſt inſitum*, ut, quem timueris, *quicum de vita fortuniſque contenderis, cuius ex inſidiis evaſeris*, hunc ſemper oderis. Sed cum *agatur* honos meus ampliſſimus, gloria rerum geſtarum ſingularis, cum, quoties quiſquam eſt in hoc ſcelere convictus, toties renovetur memoria per me *inventæ ſalutis:* ego ſim

tam demens, ego committam, ut ea, quæ pro falute omnium geffi, cafu magis & felicitate, quam virtute & confilio, gefta effe videantur? Quid ergo? *Hoc tibi fumis*, dicet fortaffe quifpiam, ut, quia tu defenderis, innocens iudicetur? Ego vero, iudices, non modo *nihil mihi affumo*, in quo quifpiam repugnet, fed etiam, fi quid ab omnibus conceditur, id reddo ac remitto. Non in ea re publica verfor, non iis temporibus *caput meum obtuli* pro patria *periculis omnibus*, non aut ita funt *exftincti*, quos *vici*, aut ita *grati*, quos *fervavi*, ut ego mihi plus appetere coner, quam quantum omnes inimici invidique patiantur. Grave effe videretur, eum, qui inveftigarit coniurationem, qui patefecerit, qui *oppreffe-rit*, cui fenatus *fingularibus verbis* gratias egerit, *cui uni togato fupplicationem decreverit*, dicere in iudicio: non defenderem, fi coniuraffet. Non dico id, quod grave eft; dico illud, quod in his caufis coniurationis *non auctoritati affumam* fed *pudori meo*. Ego ille coniurationis inveftigator atque ultor certe non defenderem Sullam, fi coniuraffe arbitrarer. Ego, iudices, de tantis omnium periculis, cum quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, caverem omnia. Dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius fufpicione, nullis litteris de P. Sulla rem ullam ad me effe delatam. Quamobrem vos, dii patrii ac penates, qui huic urbi atque huic imperio præfidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem populumque Romanum, qui hæc tecta atque templa me confule veftro numine auxilioque fervaftis, teftor, *integro* me *animo ac libero* P. Sullæ caufam defendere, nullum a me fciente facinus occultari, nullum *fcelus fufceptum* contra falutem omnium defendi ac *tegi*. Nihil de hoc conful *comperi*, nihil *fufpicatus fum*, nihil *audivi*. Pro Sulla c. 30. 31.

n. Quis eft Sergius? *Armiger Catilinæ*, *ftipator tui corporis*, *fignifer feditionis*, concitator tabernariorum, damnatus iniuriarum, percuffor, lapidator, fori depopulator, obfeffor curiæ. His atque huiufmodi ducibus cum tu in annonæ caritate in confules in fenatum in bona fortunasque locupletum: *per caufam*

ſam inopum atque imperitorum, repentinos impetus compa-rares, cum tibi ſalus eſſe in otio nulla poſſet, cum deſperatis ducibus *decuriatos ac deſcriptos haberes exercitus perditorum*: nonne providendum ſenatui fuit, *ne in hanc tantam materiem ſeditionis iſta funeſta fax ad-hæreſceret?* Pro domo c. 5.

o. *Nihil erat latum de me;* non adeſſe eram iuſ-ſus; non citatus fueram; eram etiam tuo iudicio *ci-vis incolumis*, cum domus in palatio, villa in Tuſcu-lano, altera ad alterum conſulem, transferebatur, ſe-natus conſulta *volabant*, columnæ marmoreæ ex ædi-bus meis, inſpectante populo Romano, ad ſocerum conſulis portabantur, in fundum autem vicini conſu-lis non modo inſtrumentum aut ornamenta villæ ſed etiam arbores transferebantur, cum ipſa villa non prædæ cupiditate (quid enim erat prædæ) ſed odio & crudelitate funditus everteretur. Domus ardebat in Palatio non *fortuito* ſed *oblato incendio;* conſules epu-labantur & *in coniuratorum gratulatione verſabantur*, cum alter ſe Catilinæ delicias alter Cethegi conſobri-num fuiſſe diceret. Hanc ego vim, pontifices, hoc ſcelus, hunc furorem *meo corpore oppoſito a bonorum omnium cervicibus depuli*, omnemque impetum diſcor-diarum, omnem diu collectam vim improborum, quæ *inveterata compreſſo odio atque tacito* iam *erumpebat*, nacta tam audaces duces *excepi meo corpore, in me uno conſu-lares faces iactæ manibus tribuniciis, in me omnia, quæ ego quondam retuderam, coniurationis nefariæ tela adhæ-ſerunt.* Quodſi, ut multis fortiſſimis viris placuit, vi & armis contra vim decertare voluiſſem: aut vi-ciſſem cum magna internecione improborum ſed ta-men civium, aut interfectis bonis omnibus, quod illis optiſſimum erat, una cum re publica *concidiſſem.* Pro domo c. 24.

p. Ego Catilinam, cædem ſenatus interitum urbis *non obſcure ſed palam molientem*, egredi ex urbe iuſſi; ut, a quo legibus non poteramus, mœnibus tuti eſſe poſſemus. Ego *tela*, extremo menſe conſulatus mei *intenta iugulis civitatis, de coniuratorum nefariis manibus extorſi.* Ego *faces iam accenſas ad huius urbis incendium comprehendi protuli exſtinxi.* In Piſon. c. 2.

 3. *An-*

3. *Andere Vaterlandsfeinde.*

a. Non appellatur inimicus, qui *cum telo fuerit?* Ante ſenatum tua ſica deprehenſa eſt. Qui hominem occiderit? Tu plurimos occidiſti. Qui *incendium fecerit? Ædes* Nympharum *manu tua deflagrarunt.* Qui templa deorum occupaverit? In foro *etiam* caſtra poſuiſti. Parad. 4.

b. Maxime deteſtabilis eſt eorum immanitas, qui *laceraruntomni ſcelere patriam*, & *in ea funditus delenda occupati ſunt.* Offic. 1. c. 17.

c. Clodius convocabat tribus, *ſe interponebat*, coloniam novam, delectum perditiſſimorum *conſcribebat* civium. Pro Mil. c. 9.

d. An vos, iudices, ſoli ignoratis, *vos hoſpites in hac urbe verſamini? Veſtræ peregrinantur aures*, neque *in hoc pervagato civitatis ſermone verſantur*, quas ille leges (ſi leges nominandæ ſunt ac non *faces urbis & peſtes rei publicæ*) *fuerit impoſiturus nobis omnibus & inuſturus?* Exhibe, quæſo, Clodi, exhibe librarium illud legum veſtrarum, quod te aiunt eripuiſſe e domo & *ex mediis armis turbaque nocturna tamquam Palladium ſuſtuliſſe*, ut præclarum inde munus ac inſtrumentum tribunatus ad aliquem, ſi nactus eſſes, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre poſſes. *Et* aſpexit me illis quidem oculis, quibus tum ſolebat, cum omnia omnibus minabatur. *Movet me quippe lumen curiæ.* Pro Mil. c. 12.

e. Hæc quidem iam tolerabilia videbantur, etſi *æquabiliter in rem publicam in privatos, in longinquos in propinquos, in alienos in ſuos irruebat.* Sed neſcio, quomodo iam *uſu obduruerat & percalluerat civitatis incredibilis patientia.* Quæ vero *aderant* iam & *impendebant*, quonam modo ea aut *depellere* potuiſſetis aut *ferre!* Imperium ſi ille nactus eſſet (*omitto* ſocios exteras nationes reges tetrarchas: vota enim faceretis, ut *in eos ſe potius mitteret* quam in veſtras poſſeſſiones) a veſtris tectis veſtris pecuniis (pecunias dico? a liberis a liberis, medius fidius, & coniugibus veſtris) nunquam ille *effrenatas ſuas libidines cohibuiſſet.* Fingi hæc putatis, quæ *patent*, quæ *nota*

ſunt

sunt omnibus, quæ *tenentur?* Servorum exercitus illum in urbe *conscripturum* fuisse, per quos totam rem publicam resque privatas omnium possideret? Pro Mil. c. 28.

f. Dura mihi, medius fidius, iam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum *in hanc rem publicam insultare* videret & pateretur. *Polluerat stupro Clodius sanctissimas religiones;* senatus gravissima *decreta perfregerat;* pecunia se palam a iudicibus redemerat; vexarat in tribunatu senatum; omnium ordinum consensu pro salute rei publicæ gesta *resciderat;* me patria expulerat; bona diripuerat; domum incenderat; liberos coniugem meam vexarat; Pompeio nefarium bellum indixerat; magistratuum privatorumque *cædes effecerat;* domum mei fratris incenderat; vastarat Etruriam; multos *sedibus ac fortunis eiecerat; instabat, urgebat; capere eius amentiam* civitas Italia provinciæ regna non poterant. *Incidebantur leges*, quæ *nos nostris servis addicerent.* Nihil erat cuiusquam, quod quidem ille adamasset, quod non hoc anno suum fore putaret; obstabat eius *cogitationibus* nemo præter Milonem illum ipsum, qui poterat obstare; Pompeium *novo reditu in gratiam quasi devinctum* arbitrabatur; Cæsaris potentiam suam esse potentiam dicebat; *bonorum animos* etiam in meo casu contemserat; Milo unus *urgebat.* Pro Mil. c. 32.

g. Sunt, qui *de via Appia querantur, taceant de curia?* Et qui *ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cuius non restiterit cadaveri curia?* Excitate excitate eum, si potestis, ab inferis. *Frangetis impetum vivi, cuius vix sustinetis furias insepulti?* Nisi vero sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum fascibus ad Castoris, cum gladiis toto foro *volitarunt.* Cædi vidistis populum Romanum, concionem *gladiis disturbari*, cum *audiretur silentio* Coelius tribunus plebis vir fortissimus & *in suscepta causa firmissimus* & bonorum voluntati & auctoritati senatus deditus & in hac Milonis sive invidia sive fortuna *singulari divina & incredibili fide.* Pro Mil. c. 33.

 h. Quis

h. Quis unquam tam audax tam inimicus nobis fuiſſet, ut *cogitaret unquam de ſtatu noſtro labefactando*, niſi *mucronem aliquem tribunicium exacuiſſet in nos!* Quem cum homines ſcelerati ac perditi non modo ulla in domo ſed nulla in gente reperirent, gentes ſibi *in tenebris rei publicæ perturbandas* putaverunt. Quod nobis quidem egregium & *ad immortalitatem memoriæ glorioſum*, neminem in nos mercede ulla tribunum potuiſſe reperiri, niſi cui ne eſſe quidem licuiſſet trribuno. Sed ille *quas ſtrages edidit!* Eas videlicet, quas ſine ratione ac ſine ulla ſpe bona *furor edere potuit impuræ belluæ multorum inflammatus furoribus*. Quamobrem in iſta quidem re vehementer Sullam probo, qui tribunis plebis ſua lege *iniuriæ faciendæ poteſtatem ademerit, auxilii ferendi reliquerit*. De leg. l. 3. c. 9.

i. *Ut* initio mihi deſignato conſuli nuntiabatur, legem agrariam tribunos plebis deſignatos conſcribere: cupiebam, quid *cogitarent*, cognoſcere. Etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis eſſent magiſtratus, eſſe aliquam oportere inter nos bene adminiſtrandæ rei publicæ ſocietatem. Cum *familiariter me in eorum ſermonem inſinuarem ac darem:* celabar, excludebar; &, cum oſtenderem, ſi lex utilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me atque adiutorem futurum, tamen adſpernabantur hanc libertatem meam; negabant me *adduci* poſſe, ut ullam largitionem probarem. Finem feci offerendi mei, ne forte mea ſedulitas aut inſidioſa aut impudens videretur. Interea non deſiſtebant clam inter ſe convenire, privatos quosdam adhibere, *ad ſuos cœtus occultos noctem adiungere & ſolitudinem.* Leg. agr. 2. c. 5.

k. Capua opportuniſſimam ſe nobis præbuit & ad bellum inſtruendum & ad exercitus ornandos & tectis ac ſedibus ſuis recipiendos. Homines non inerant in urbe, qui *malis concionibus turbulentis ſenatus conſultis iniquis imperiis rem publicam miſcerent*, & *rerum novarum cauſam aliquam quærerent.* Neque enim concionandi poteſtas erat cuiquam nec *conſilii capiundi* publici. Non *gloriæ cupiditate efferebantur*,

bantur, propterea quod, ubi honos publice non eſt, ibi gloriæ cupiditas eſſe non poteſt. Non contentione non ambitione diſcordes. Nihil enim ſuperent, de quo certarent, nihil, quod contra peterent, nihil, ubi diſſiderent. Itaque *illam Campanam arrogantiam atque intolerandam ferociam ratione & conſilio maiores noſtri ad inertiſſimum & deſidioſiſſimum otium perduxerunt.* Sic & crudelitatis infamiam effugerunt, quod urbem ex Italia pulcherrimam ſuſtulerunt, & multum in poſterum providerunt, quod, *nervis urbis omnibus exſectis*, urbem ipſam ſolutam ac debilitatam relinquerunt. Leg. agr. 2. c. 33.

l. Ius ſtatuetis eſſe, uniuscuiusque veſtrum ſedes aras focos deos penates *ſubiectos eſſe libidini tribunitiæ? In quem quiſque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit*, huius domum non ſolum affligere, quod *eſt præſentis inſaniæ quaſi tempeſtatis repentinæ*, ſed etiam *in poſterum tempus religione ſempiterna obligare?* Pro domo c. 40.

m. Clariſſimum virum, *ſummo genere natum*, ſummis populi beneficiis uſum, pontificem & conſularem & ſingulari bonitate & modeſtia præditum (quem quibus oculis aſpicere audeas, ſatis mirari non queo, audiente populo Romano a pediſſequis conculcari iuſſiſti; indemnatum *exturbaſti privilegiis tyrannicis irrogatis; principem orbis terræ virum* incluſum domi continuiſti; forum armatis catervis perditorum hominum poſſediſti. Pro domo c. 42.

n. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui ſocer fuiſſet, *monumentum tuarum manubiarum eſſe* voluiſti, *ut eius, qui pernicioſa rei publicæ conſilia cepiſſet, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur.* Hoc ſi quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cum is tribunus plebis, qui auctoritatem ſenatus, iudicium bonorum omnium neglexiſſet, tuum monumentum conſulibus non modo inſpectantibus verum adiuvantibus diſturbaret everteret, idque cum eius civis, qui rem publicam ex ſenatus auctoritate conſul defendiſſet, domo coniungeret; nonne reſponderes,

deres, id, nisi *eversa civitate*, accidere non posse? Pro domo c. 43.

o. Tu, *procella patriæ, turbo ac tempestas pacis atque otii!* Quod *in naufragio rei publicæ, tenebris offusis, demerso populo Romano, everso atque eiecto senatu* dirueris ædificaris, religione omni violata, rei publicæ tantum nomine contaminaris, in civis huiusce ædibus & in urbe, quam suis laboribus ac periculis conservasset, *monumentum deletæ rei publicæ collocaris ad equitum notam*, ad dolorem bonorum omnium, sublatoque Q. Catuli nomine incideris, id sperasti rem publicam diutius, quam *quoad mecum simul expulsa careret his mœnibus*, esse laturam? Pro domo c. 53.

p. Clodium nunquam a me esse accusandum putavi, non plus quam stipitem illum, qui, *quorum hominum esset*, nesciremus, nisi se Ligurem ipse esse diceret. Quid enim hunc persequar, *pecudem ac belluam, pabulo inimicorum meorum & glande corruptum!* Qui si sentit, *quo se scelere devinxerit:* non dubito, quin sit miserrimus. Sin autem id non videt: periculum est, *ne se stuporis excusatione defendat.* Accedit etiam, quod exspectatione omnium *fortissimo & clarissimo viro T. Annio devota & constituta illa hostia esse videtur*, cui me *præcipere desponsam iam & destinatam laudem*, cum ipse eius opera & dignitatem & salutem recuperarim, valde est iniquum. Etenim ut P. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum exitiumque Carthaginis, qui illam a multis imperatoribus obsessam expugnatam labefactatam pæne captam aliquando, *quasi fatali eventu*, solus evertit: sic T. Annius *ad illam pestem comprimendam exstinguendam funditus delendam* natus esse videtur & quasi divino munere donatus rei publicæ. Solus ille cognovit, quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret alios domi contineret, qui urbem totam qui curiam qui forum qui templa omnia cæde incendiisque terreret, non modo *vincere* verum etiam *vincire* oporteret. Harusp. c. 3.

q. Paren-

q. Parentibus & diis immortalibus & patriæ nos primum natura *conciliat.* Eodem enim tempore & *ſuſcipimur in lucem* & *hoc cœleſti ſpiritu augemur* & *certam in ſedem civitatis ac libertatis adſcribimur.* Iſte parentum nomen ſacra memoriam gentem Fonteiano nomine *obruit*, deorum ignes, ſolemnes menſas, *abditos ac penetrales focos*, occulta & maribus non inviſa ſolum ſed etiam inaudita ſacra *inexpiabili ſcelere pervertit*, idemque earum templum inflammavit dearum, quarum ope *etiam aliis incendiis ſubvenitur.* Quid de patria loquar! Qui primum eum civem vi ferro periculis urbe omnibus patriæ præſidiis depulit, quem vos patriæ conſervatorem eſſe ſæpiſſime iudicaveratis; deinde *everſo ſenatus*, ut *ego* ſemper dixi, *comite, duce*, ut *ille* dicebat, ſenatum ipſum, *principem ſalutis mentisque publicæ*, vi cæde incendiis pervertit, ſuſtulit duas leges, Æliam & Fuviam, maxime rei publicæ ſalutares, cenſuram exſtinxit, *interceſſionem* removit, auſpicia delevit, conſules *ſceleris ſui ſocios* ærario provinciis exercitu armavit, reges qui erant, vendidit, qui non erant, appellavit, Cn. Pompeium vi ferro domum compulit, imperatorum *monumenta evertit*, inimicorum domos diſturbavit, veſtris monumentis nomen ſuum inſcripſit. Infinita ſunt ſcelera, quæ ab illo in patriam ſunt *edita.* Quid, quæ in ſingulos cives, quos necavit! ſocios, quos diripuit! imperatores, quos prodidit! exercitus, quos *tentavit*! Quid vero! Ea quanta ſunt, quæ in ſe ipſum ſcelera, quæ in ſuos *edidit*! Quis minus unquam pepercit hoſtium caſtris, quam ille omnibus corporis ſui partibus! Quæ navis unquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quam iſtius ætas, fuit! Quis unquam nepos tam libere eſt cum ſcortis, quam hic cum ſororibus, *volutatus*! Quam denique tam *immanem Charybdim* poëtæ *fingendo exprimere* potuerunt, quæ *tantos exhaurire gurgites* poſſet, quantas iſte Byzantiorum Brogitarorumque *prædas exſorbuit*, aut tam *eminentibus canibus* Scyllam tamque *ieiunis*, quam quibus iſtum videtis Gelliis Clodiis Titiis roſtra ipſa mandentem! Haruſp. c. 27.

r. Quis

r. Quis ſtatus, quod *diſcrimen*, quæ fuerit in re publica *tempeſtas* illa, quis neſcit! *Tribunicius* me *terror* an *conſularis furor* movit? Decertare mihi ferro *magnum* fuit cum *reliquiis* eorum, quos ego *florentes atque integros* ſine ferro viceram? Conſules poſt hominum memoriam *tæterrimi* atque turpiſſimi, ſicut & illa principia & hi recentes rerum exitus declararunt, quorum alter exercitum perdidit alter vendidit, emtis provinciis *a ſenatu a re publica a bonis omnibus defecerant.* Qui exercitibus qui armis qui opibus plurimum poterant, cum, quid ſentirent, neſciretur: *furialis illa vox nefariis ſtupris religioſis altaribus effœminata* ſecum & illos & conſules facere *acerbiſſime perſonabat.* Egentes in locupletes, perditi in bonos, ſervi in dominos armabantur. Pro Plancio c. 35.

ſ. Omitto, quid ille tribunus, omnium rerum divinarum humanarumque prædo, fecerit, qui, adeſſe nobiliſſimos adoleſcentes, honeſtiſſimos equites Romanos, deprecatores meæ ſalutis, iuſſerit, eosque operarum ſuarum gladiis & lapidibus obiecerit. De conſulibus loquor, quorum fide res publica niti debuit. Exanimatus evolat ex ſenatu non minus turbato animo atque vultu, quam ſi paucis ante annis in creditorum conventum incidiſſet. Advocat concionem, habet orationem talem conſul, qualem nunquam Catilina victor habuiſſet: errare homines, ſi etiam tum ſenatum aliquid in re publica poſſe arbitrarentur, equites vero Romanos daturos illius diei poenas, quo, me conſule, cum gladiis in clivo Capitolino fuiſſent; veniſſe tempus iis, qui in timore fuiſſent (coniuratos videlicet dicebat) ulciſcendi ſe. Pro Sextio c. 12.

t. Illo ipſo die, qui mihi funeſtus fuit, omnibus bonis luctuoſus, cum ego *me e complexu patriæ conſpectuque veſtro eripuiſſem*, &, metu periculi veſtri non mei, *furori hominis ſceleri perfidiæ telis minisque ceſſiſſem*, patriamque, quæ mihi erat cariſſima, propter ipſius patriæ caritatem reliquiſſem, cum *meum illum caſum tam horribilem tam gravem tam repentinum non ſolum homines ſed tecta urbis ac templa*

luge-

lugerent, nemo veſtrum forum, nemo curiam, nemo lucem adſpicere vellet, illo inquam ipſo die, die dico? immo hora atque etiam puncto temporis eodem mihi reique publicæ pernicies, Gabinio & Piſoni provincia rogata eſt. Pro dii immortales, cuſtodes huius urbis atque imperii! Quænam illa in re publica *monſtra* quæ *ſcelera* vidiſtis! Civis erat expulſus is, qui rem publicam ex ſenatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat, & expulſus non alio aliquo ſed eo ipſo crimine. Erat autem expulſus ſine iudicio, vi lapidibus ferro *ſervitio* denique *concitato*; lex erat lata *vaſtato ac relicto foro & ſicariis ſervisque tradito*, & ea lex, quæ ut ne ferretur, ſenatus fuerat veſte mutata. Hac tanta perturbatione civitatis ne noctem quidem conſules inter meum diſcrimen & eorum prædam intereſſe paſſi ſunt; ſtatim, me perculſo, *ad meum ſanguinem hauriendum &, ſpirante etiam re publica, ad eius ſpolia detrahenda advolaverunt*. Omitto gratulationes epulas partitionem ærarii beneficia ſpem promiſſa prædam lætitiam paucorum in luctu omnium. Vexabatur uxor mea; liberi ad necem quærebantur, gener & Piſo gener a Piſonis conſulis pedibus ſupplex reiiciebatur, domus ardebat in Palatio, conſules epulabantur. Pro Sextio c. 24.

u. Gravitati Milonis, videbat ille gladiator Clodius, ſe, *ſi moribus ageret*, parem eſſe non poſſe; ad ferrum, ad faces, ad quotidianam cædem incendia rapinas ſe cum exercitu ſuo contulit, domum oppugnare, itineribus occurrere, vi laceſſere & terrere cœpit. Pro Sextio c. 41.

x. Clodius, qui monumenta publica, qui ædes ſacras, qui domos inimicorum ſuorum oppugnavit exſcidit incendit, qui *ſtipatus ſemper ſicariis, ſeptus armatis, munitus indicibus* fuit, quorum hodie copia redundat, qui & *peregrinam manum facinoroſorum concitavit*, & ſervos ad cædem idoneos emit, & in tribunatu *carcerem totum in forum effudit*, *volitat* ædilis, accuſat eum, qui *aliqua parte eius furorem exſultantem repreſſit*. Pro Sextio c. 44.

y. In magno civium numero magna multitudo eſt eorum, qui aut propter metum pœnæ peccatorum

rum suorum conscii *novos motus conversionesque rei publicae quaerant*, aut qui, propter *insitum quendam animis furorem, discordiis civium ac seditione pascantur*, aut qui propter *implicationem rei familiaris communi incendio malint quam suo deflagrare.* Qui cum *actores sunt & duces suorum studiorum vitiorumque* nacti: in re publica *fluctus excitantur*: ut vigilandum sit iis, *qui sibi gubernacula patriae depoposcerunt*, enitendumque omni scientia ac diligentia, ut, conservatis his, quae ego paullo ante fundamenta ac membra esse dixi, *tenere cursum possint & capere otii illum portum & dignitatis.* Hanc ego viam, iudices, si aut *asperam* atque *arduam* aut *plenam esse periculorum aut insidiarum* negem: mentiar; praesertim cum id non modo intellexerim semper sed etiam *praeter* ceteros senserim. Maioribus praesidiis & copiis opugnatur res publica quam defenditur, propterea quod audaces homines & perditi *nutu impelluntur*, & ipsi etiam *sponte sua* contra rem publicam incitantur, boni nescio quomodo tardiores sunt, & principiis rerum neglectis ad extremum ipsa denique necessitate excitantur; ita ut nonnunquam cunctatione ac tarditate, dum otium volunt etiam sine dignitate retinere, ipsi utrumque amittant. Pro Sextio. c. 47.

z. Pro Aurelio tribunali ne connivente quidem te, Piso, quod ipsum esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis, quam solitus eras, intuente delectus suorum habebatur ab eo, qui nihil sibi unquam nec facere nec pati turpe esse duxit; arma in templo Castoris, (o proditor templorum omnium) vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule, *arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinae militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium ac religionum.* In Pison. c. 5.

aa. Neque *supercilium* tuum neque collegae tui *cymbala ac crotala* fugi, neque tam fui timidus, ut, qui *in maximis turbinibus ac fluctibus rei publicae navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuae nubeculam*, tum collegae tui *contaminatum spiritum* pertimescerem. Alios ego *vidi ventos*, alias

alias *profpexi animo procellas*, aliis *impendentibus tempeftatibus non ceffi*: fed his unum me pro omnium falute obtuli. Itaque difceffu tum meo *omnes illi nefarii gladii de manibus crudeliffimis exciderunt*, cum quidem tu, o vecors & amens, cum omnes boni *abditi inclufique* moererent, *templa gemerent, tecta ipfa urbis lugerent, complexus es* illud *funeftum animal ex nefariis ftupris, ex civili cruore, ex omnium fcelerum importunitate & flagitiorum impunitate concretum*, atque eodem in templo, eodem & loci veftigio & temporis *arbitria non mei folum fed patriae funeris abftulifti.* In Pifon. c. 9.

bb. Cum fervorum delectus haberetur in foro, arma in templo Caftoris luce & palam comportarentur, id autem templum, *fublato aditu, revulfis gradibus* a coniuratorum reliquiis atque a Catilinae praevaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur, cum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus e foro pellerentur, fenatui non folum iuvare rem publicam fed ne lugere quidem liceret, cum civis is, quem hic ordo, adfentiente Italia cunctisque gentibus, confervatorem patriae iudicaret, nullo iudicio nulla lege nullo more fervitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio veftro, quod vere licet dicere, fed certe filentio: tum Romae fuiffe confules quisquam exiftimabat? Qui latrones igitur, fi quidem vos confules? Qui praedones, qui hoftes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur! In Pifon. c. 10.

cc. *Dum* genus hominum, dum populi Romani nomen exftabit (quod quidem erit, fi per te licuerit, fempiternum) tua illa *peftifera interceffio* nominabitur. Quid cupide a fenatu, quid temere fiebat, cum tu unus adolefcens univerfum ordinem decernere de falute rei publicae prohibuifti! Neque id femel fed faepius. Neque tu tecum de fenatus auctoritate agi paffus es. Quid autem agebatur, nifi ne *delere* & *evertere* rem publicam velles; cum te neque principes civitatis rogando, neque maiores natu monendo, neque frequens fenatus agendo *de vendita atque addicta fententia movere* potuit! In Anton. or. 2. c. 21.

dd. Multa, quæ in libera civitate ferenda non essent, tulimus & perpessi sumus, alii spe recuperandæ civitatis, alii vivendi nimia cupiditate. Sed si illa tulimus, quæ nos necessitas ferre coëgit, quæ *vis quædam pæne fatalis* (quæ tamen ipsa non tulimus) etiamne huius *impuri latronis* feremus *tæterrimum crudelissimumque dominatum?* Quid hic faciet, si potuerit, iratus, qui, cum succensere nemini posset, omnibus bonis fuerit inimicus! Quid hic victor non audebit, qui nullam adeptus victoriam tanta scelera post Cæsaris interitum fecerit, refertam *eius domum exhauserit*, hortos compilarit, ad se omnia ex his ornamenta transtulerit, cædis & incendiorum *caussam* quæsierit ex funere, duobus aut tribus senatus consultis *e re publica* bene factis, reliquas res *ad lucrum prædamque revocaverit*, vendiderit immunitates, civitates liberaverit, provincias universas *ex imperii populi Romani iure sustulerit*, exsules reduxerit, falsas leges C. Cæsaris nomine & falsa decreta *in aes incidenda* & *in Capitolio figenda* curaverit, *earumque rerum omnium domesticum mercatum instituerit*, populo Romano *leges imposuerit*, armis & præsidiis populum Romanum & magistratus *foro excluserit*, senatum *stipaverit armatis*, armatos in cella Concordiæ, cum senatum haberet, incluserit, ad legiones Brundisium cucurrerit, ex his optime sentientes centuriones iugulaverit, cum exercitu Romam sit ad interitum nostrum & ad *disperditionem* urbis venire conatus. Atque is, *ab hoc impetu abstractus* consilio & copiis Cæsaris, consensu veteranorum, virtute legionum, *ne fortuna quidem fractus* minuit audaciam, *nec ruere demens nec furere desinit*, in Galliam *mutilatum* ducit exercitum, cum una legione *& ea vacillante* L. fratrem exspectat, quo neminem reperire potest sui similiorem. Ille autem *ex mirmillone dux, ex gladiatore imperator* quas *fecit strages*, ubicunque posuit vestigia! Cædit greges armentorum reliquique pecoris, quodcunque nactus est; epulantur milites; ipse autem *se*, ut fratrem imitetur, *obruit vino*; vastantur agri; diripiuntur villæ; matres familias virgines pueri ingenui abripiuntur, mili-

militibus traduntur. Hæc eadem, quacunque exercitum duxit, fecit M. Antonius. In Anton. 3. c. 11.

ee. Non eſt non eſt vobis, Quirites, cum eo hoſte certamen, *quocum aliqua pacis conditio eſſe poſſit.* Neque enim ille ſervitutem veſtram, ut antea, ſed iam iratus ſanguinem concupiſcit. *Nullus ei ludus videtur eſſe iucundior, quam cruor, quam cædes, quam ante oculos trucidatio civium.* Non eſt vobis res cum ſcelerato homine atque nefario, ſed cum *immani tætraque bellua.* Quæ quoniam *in foveam incidit: obruatur.* Si enim *illinc emerſerit: nullius ſupplicii crudelitas erit recuſanda.* In Anton. 4. c. 5.

ff. Cum is dies, quo me adeſſe iuſſerat M. Antonius, veniſſet: tum *agmine quadrato* in ædem Concordiæ venit, atque *in me abſentem orationem ex ore impuriſſimo evomuit.* Quo die, ſi per amicos mihi cupienti in ſenatum venire licuiſſet: cædis initium feciſſet a me. Sic enim ſtatuerat. Cum autem ſemel *gladium ſcelere imbuiſſet:* nulla res ei finem cædendi, niſi defatigatio & ſatietas, attuliſſet. Etenim aderat L. frater, gladiator Aſiaticus, qui mirmillo Mylaſis depugnarat, *ſanguinem noſtrum ſitiebat,* ſuum in illa gladiatoria pugna multum profuderat. Hic pecunias noſtras æſtimabat, poſſeſſiones notabat & urbanas & ruſticas. *Huius mendicitas aviditate coniuncta in fortunas noſtras imminebat,* dividebat agros quibus & quos volebat; nullus aditus erat privato, nulla æquitatis deprecatio; tantum quiſque habebat, poſſeſſor, quantum reliquerat diviſor Antonius. In Anton. 5. c. 7.

gg. *Duo hæc capita nata ſunt poſt homines natos tæterrima & ſpurciſſima,* Dolabella & Antonius, quorum alter effecit, quod optabat, de altero patefactum eſt, quid cogitaret. L. Cinna crudelis, C. Marius in iracundia perſeverans, L. Sulla vehemens; neque ullius horum in ulciſcendo *acerbitas* progreſſa ultra mortem eſt. Quæ tamen poena in cives nimis crudelis putabatur. *Ecce tibi geminum in ſcelere par inuſitatum inauditum ferum barbarum.* Itaque quorum ſummum quondam inter ipſos odium bellumque me-

meministis, *eosdem postea singulari inter se consensu & amor devinxit impurissimæ naturæ & turpissimæ vitæ similitudo.* In Anton. 11. c. 1.

hh. *Dolabellæ a puero pro deliciis crudelitas fuit*, deinde ea libidinum turpitudo, ut in hoc sit semper ipse lætatus, quod ea faceret, quæ sibi obiici ne ab inimico quidem possent verecundo. Et hic, dii immortales, aliquando *fuit meus*. Occulta enim erant vitia non inquirenti. Neque nunc fortasse *alienus ab eo essem*, nisi ille vobis, nisi mœnibus patriæ, nisi huic urbi, nisi diis penatibus, nisi aris & focis omnium nostrum, nisi denique naturæ & humanitati *inventus esset* inimicus. A quo admoniti diligentius & vigilantius caveamus Antonium. Etenim Dolabella non ita multos secum habuit notos atque insignes latrones. At videtis, quos & quam multos habeat Antonius. Primum L. fratrem. Quam *facem*, dii immortales! Quod facinus! Quod scelus! Quem *gurgitem*! Quam *voraginem*! Quid eum non *sorbere animo*, quid non *haurire cogitatione*, *cuius sanguinem non bibere* censetis? *In cuius possessiones atque fortunas non impudentissimos oculos spe & mente defigere?* In Anton. 11. c. 4. 5.

ii. Sunt, qui, suis rebus *exhaustis*, beneficiis Cæsaris *devoratis*, fortunas nostras concupiverint. O fidam dexteram Antonii, qua ille plurimos cives trucidavit! O ratum religiosumque fœdus, quod cum Antonio fecerimus! Hoc si Marcus violare conabitur: Lucii eum sanctitas a scelere revocabit? Illis locus si in hac urbe fuerit: urbi ipsi locus non erit. In Anton. 13. c. 2.

4. *Verhalten dagegen.*

a. Hoc spectant leges, hoc volunt, *incolumem esse civium coniunctionem*. Quam qui *dirimunt*, eos morte exilio vinculis damno coërcent. Offic. l. 3. c. 5.

b. Quem discordiæ, quem cædes civium, quem bellum civile delectat, eum *ex numero hominum eiiciendum, ex finibus humanæ naturæ exterminandum* puto. In Anton. 13. c. 1.

c. C.

c. C. Rabirius magno *ſtudio* totius Apuliae, ſingulari *voluntate* Campaniae vicinitatis *ornatur*. Ad eius propulſandum periculum non modo homines ſed prope regiones ipſae convenerunt aliquando etiam latius excitatae, quam ipſius vicinitatis nomen ac termini poſtulabant. Pro C. Rab. c. 3.

d. Pompeius adoleſcens ingenii plenus *locupletes metu, tenues præmis, ſtultos errore* permovit. Sic ſunt expreſſa iſta præclara, quæ recitantur, *pſephiſmata*, non ſententiis neque auctoritatibus declarata nec iure iurando *conſtricta*, ſed porrigenda manu *profundendoque clamore* multitudinis concitatæ. O morem præclarum diſciplinamque, quam a maioribus *accepimus*, ſi quidem *teneremus!* Sed neſcio, *quo pacto* iam *de manibus elabitur!* Nullam iſti noſtri ſapientiſſimi & ſanctiſſimi viri vim concionis eſſe voluerunt. Quæ *ſciſceret plebs* aut quæ *populus iuberet, ſummota concione,* diſtributis partibus, tributim & centuriatim deſcriptis ordinibus claſſibus ætatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata & cognita iuberi vetarique voluerunt. Græcorum autem totæ res publicæ *ſedentis concionis temeritate administrantur.* Itaque, ut hanc Græciam, quæ iam diu *ſuis conſiliis perculſa & afflicta eſt,* omittam, illa vetus, quæ quondam opibus imperio gloria floruit, hoc uno malo *concidit,* libertate immoderata atque licentia concionum. Cum in theatro imperiti homines rerum omnium rudes ignarique conſederant: tum bella inutilia ſuſcipiebant, tum ſeditioſos homines *rei publicæ præficiebant,* tum optime meritos cives e civitate eiiciebant. Pro Flacco c. 6. 7.

d. Hunc, *funeſta rei publicæ peſtis*, hunc tu civem ferro & armis & exercitus terrore & conſulum ſcelere & audaciſſimorum hominum minis, ſervorum delectu, obſeſſione templorum, occupatione fori, oppreſſione curiæ, domo & patria, ne cum improbis boni *ferro dimicarent,* cedere curaſti, quem a ſenatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia deſideratum arceſſitum revocatum conſervandæ rei publicæ cauſa confiteris. *At enim* in ſenatum venire in Capitolium intrare turbulento illo die non debuiſti.

 Ego

Ego *vero* neque veni & domi me tenui, quamquam turbulentum tempus fuit, cum servos tuos a te jam pridem ad bonorum cædem paratos cum illa tua conſceleratorum ac perditorum manu armatos in Capitolium tecum veniſſe *conſtabat*. Quod cum mihi nuntiaretur: ſcio me domi manſiſſe, & tibi & gladiatoribus tuis *inſtaurandæ cædis poteſtatem non feciſſe*. Pro domo. c. 3.

e. Quid! Si, quæ *in illis rei publicæ tenebris cæcisque nubibus & procellis*, cum *ſenatum a gubernaculis deieciſſes, populum e navi exturbaſſes*, ipſe *archipirata cum grege prædonum impuriſſimo pleniſſimis velis navigares*, ſi, quæ tum promulgaſti conſtituiſti promiſiſti vendidiſti, perficere potuiſſes: *qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis faſcibus atque imperio Clodiano fuiſſet!* Sed excitatus aliquando Pompeii (dicam ipſo audiente, quod ſenſi & ſentio, quoquo animo me auditurus eſt) excitatus inquam aliquando Pompeii nimium diu reconditus & *penitus abſtruſus animi dolor* ſubvenit ſubito rei publicæ, *civitatemque fractam malis, mutam debilitatam abiectam metu, ad aliquam ſpem libertatis & priſtinæ dignitatis erexit*. Hic vir extra ordinem *rei frumentariæ præficiendus* non fuit? Scilicet tu *heluoni ſpurciſſimo, prægustatori libidinum tuarum*, homini egentiſſimo & facinoroſiſſimo, Clodio, *ſocio tui ſanguinis*, qui ſua lingua etiam ſororem tuam a te abalienavit, omne frumentum privatum & publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claves lege tua tradidiſti. Qua ex re primum caritas nata, deinde inopia. *Impendebat* fames incendia cædes direptio; *imminebat* tuus furor omnium fortunis & bonis. Queritur *etiam importuna peſtis*, ex *ore impuriſſimo* Clodii rem frumentariam eſſe ereptam, ſummisque in periculis eius viri auxilium imploraſſe rem publicam, a quo ſæpe ſe & ſervatam & amplificatam eſſe meminiſſet. Pro domo. c. 10.

f. Exciſionem inflammationem everſionem depopulationem vaſtitatem ſua cum præda meis omnibus tectis atque agris intulerunt. Cum his *furiis & facibus*, cum his inquam *exitioſis prodigiis* ac pæne

huius

huius imperii pestibus bellum mihi inexpiabile est susceptum. Harusp. c. 2.

g. *Iniecta est fax fœda ac luctuosa rei publicæ; petita* est auctoritas vestra, gravitas amplissimorum ordinum, consensio bonorum omnium, totius denique civitatis status. Hæc enim certe *petebantur*, cum in me, cognitorem harum omnium rerum, *illa flamma illorum temporum coniiciebatur.* Excepi, & pro patria solus exarsi, sic tamen, ut vos, *iisdem ignibus circumsepti,* me primum *ictum* pro vobis & *fumantem* videretis. Non sedabantur discordiæ, sed *etiam* crescebat in eos odium, a quibus nos defensi putabamur. Ecce iisdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, populum Romanum desiderantem, flagitantes vos, non auctoritate sua solum sed etiam precibus ad meam salutem excitavit, restituti sumus. Sit discordiarum finis aliquando; a diuturnis dissensionibus conquiescamus. Non sinit eadem ista *labes*; eas habet conciones, *ea miscet ac turbat*, ut modo his sese vendat modo illis, nec tamen ita, ut se quisquam, si ab isto laudatus sit, laudatiorem putet, sed ut eos, quos non amant, ab eodem gaudeant vituperari. Harusp. c. 21.

h. Videtis, hominem *per se ipsum iam pridem afflictum & iacentem perniciosis optimatium discordiis excitari.* Cuius *initia furoris* dissensionibus eorum, qui tum *a vobis seiuncti* videbantur, sustentata sunt. Reliqua iam *præcipitantis tribunatus* etiam post tribunatum obtrectatores eorum atque adversarii defenderunt, *ne a re publica rei publicæ pestis removeretur*; restiterunt etiam, ne causam diceret, etiam ne privatus esset. Etiamne *in sinu atque in deliciis* quidam optimi viri *viperam illam venenatam ac pestiferam* habere potuerunt? Quo tandem decepti munere? Volo, inquiunt, esse, qui in concione *detrahat de Pompeio. Detrahat* ille vituperando? Velim sic hoc vir summus atque optime de mea salute meritus accipiat, ut a me dicitur; dicam quidem certe, quod sentio. Mihi, medius fidius, tum *de illius amplissima dignitate detrahere*, cum *maximis laudibus efferebat*, videbatur. Harusp. c. 24.

i. Si quis antea, iudices, mirabatur, *quid esset, quod* pro tantis opibus rei publicae tantaque dignitate imperii nequaquam satis multi cives forti & magno animo invenirentur, qui auderent *se & salutem suam in discrimen offerre* pro statu civitatis & pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potius, si quem bonum & fortem civem viderit, quam si quem aut timidum aut sibi potius quam rei publicae *consulentem*. Nam, ut omittatis de unius cuiusque casu cogitando recordari, uno aspectu intueri potestis eos, qui cum senatu cum bonis omnibus *rem publicam afflictam excitarint* & *latrocinio domestico liberarint*, moestos *sordidatos* reos de capite de fama de civitate de fortunis de liberis dimicantes, eos autem, *qui omnia divina & humana violarint vexarint perturbarint everterint*, non solum *alacres laetosque volitare*, sed etiam voluntarios fortissimis atque optimis civibus periculum moliri, de se nihil timere. In quo cum multa sint *indigna*: tum nihil minus est ferendum, quam quod iam non per latrones suos, non per homines egestate & scelere perditos, sed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus *periculum inferre* conantur, &, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi manibus copiis delere non potuerunt, hos vestra auctoritate vestra religione vestris sententiis se *oppessuros* arbitrantur. Pro Sextio c. 1.

k. *Cum illa coniuratio ex latebris atque ex tenebris erupisset palamque armata volitaret*: venit Sextius cum exercitu Capuam, quam urbem propter plurimas *belli opportunitates ab illa impia & scelerata manu attentari* suspicabimur, & inde M. Aulanum tribunum militum Antonii, Capua *praecipitem eiecit*, hominem perditum & non obscure Pisauri & in aliis agri Gallici partibus *in illa coniuratione versatum*. Idemque C. Marcellum, cum is non solum Capuam venisset, verum etiam *se quasi armorum studio in maximam familiam coniecisset*, exterminandum ex illa curavit. Pro Sextio c. 4.

l. Quod videbam, quibuscum hominibus in interiore aedium parte Clodius viveret, & quod *ita domus ipsa fumabat*, *ut multa eius sermonis indicia redoleret*: statuebam sic, boni nihil ab illis nugis exspectandum, mali

mali quidem certe nihil pertimescendum. Sed ita est, iudices: Ut, si gladium parvo puero aut si imbecillo seni aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat, sin *ad nudum vel fortissimi viri corpus accesserit*, possit acie ipsa & ferri viribus vulnerare: ita, cum hominibus *enervatis* atque *exsanguibus* consulatus tamquam gladius esset datus, qui per se pungere neminem unquam potuissent, hi *summi imperii nomine armati rem publicam contrucidaverunt*. Fœdus fecerunt cum tribuno plebis palam, ut ab eo provincias acciperent, quas ipsi vellent, exercitum & pecuniam, quantam vellent, *ea lege*, si ipsi prius tribuno plebis *afflictam rem publicam* tradidissent. Id autem *fœdus meo sanguine ictum sanciri posse* dicebant. Pro Sextio c. 10.

m. Nunciam *nihil est, quod* populus a delectis principibusque dissentiat, nec flagitat rem ullam, neque *novarum rerum* est cupidus, & otio suo & dignitate optimi cuiusque & universæ rei publicæ gloria delectatur. Itaque homines seditiosi ac *turbulenti*, quia nulla iam largitione populum Romanum concitare possunt, quod plebs *perfuncta gravissimis seditionibus ac discordiis* otium malle videatur, conductas habent conciones, neque *id agunt*, ut ea dicant aut *ferant*, quæ illi velint audire, qui in concione sunt, sed pretio ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi velle audire videantur. Num vos existimatis, Gracchos aut Saturninum aut quemquam illorum veterum, qui *populares* habebantur, ullum unquam in concione habuisse conductum? Nemo habuit. Ipsa enim largitio & spes commodi propositi sine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui *populares* erant, *offendebant illi quidem* apud graves & honestos homines, sed *populi iudiciis atque omni significatione florebant*; his in theatro plaudebatur; hi in suffragiis, quod contenderant, consequebantur; horum homines nomen orationem vultum incessum amabant. Qui autem adversabantur ei generi, graves & magni homines habebantur; sed valebant in senatu multum, apud bonos viros plurimum; multitudini iucundi non erant; *suffragiis offendeba-*

 deba-

debatur sæpe eorum voluntas; plausum vero etiam si quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccasset, pertimescebat. Attamen si qua res erat maior: idem ille populus horum auctoritate maxime commovebatur. Nunc, *nisi me fallit*, in eo statu civitas est, ut, si operas conductorum *removeris*; omnes idem de re publica sensuri esse videantur. Etenim tribus locis significari maxime populi Romani iudicium ac voluntas potest, concione, comitiis ludorum, gladiatorumque consessu. Quæ concio fuit per hos annos, quæ quidem esset non conducta sed vera, in qua populi Romani consensus perspici posset! Habitæ sunt multæ de me a gladiatore sceleratissimo, ad quas nemo adibat incorruptus nemo integer; nemo illum fœdum vultum aspicere, nemo *furialem vocem* bonus audire poterat. Erant erant illæ conciones perditorum hominum necessario turbulentæ. Pro Sextio c.49.

n. Gellius semper *versabatur in spe rerum novarum, otio & tranquillitate rei publicæ consenescebat*. Ecquæ seditio unquam fuit, in qua ille non princeps? Ecqui seditiosus, cui ille non familiaris? Ecquæ turbulenta concio, cuius ille non concitator? Pro Sextio c. 51.

o. Oro obtestorque vos, iudices, ut, qua in civitate paucis his diebus S. Clodius absolutus sit, quem vos per biennium *aut ministrum seditionis aut ducem* vidistis, qui ædes sacras, qui censum populi Romani, qui memoriam publicam suis manibus incendit, *hominem sine re sine fide sine spe sine sede sine fortunis, ore lingua manu vita omni inquinatum*, qui Catuli monumentum *afflixit*, meam domum diruit, mei fratris incendit, qui in Palatio atque in urbis oculis *servitia* ad cædem ad inflammandam urbem incitavit, in ea civitate ne patiamini illum *absolutum muliebri gratia*, M. Cœlium, *libidini muliebri condonatum*: ne eadem mulier cum suo coniuge & fratre *turpissimum latronem eripuisse* & *honestissimum adolescentem oppressisse* videatur. Pro Cœlio c. 32.

p. Quæ L. Catilinam conantem prohibui, ea P. Clodium facientem consules adiuverunt. Voluit ille senatum interficere: vos sustulistis; leges incendere: vos abro-

abrogaſtis; interire patriam: vos adiuviſtis. In Piſon. c. 7.

q. Numerandus eſt ille annus in re publica, cum obmutuiſſet ſenatus, *iudicia conticuiſſent*, mœrerent boni, *vis latrocinii veſtri tota urbe volitaret*, neque civis unus ex civitate ſed ipſa civitas tuo & Gabinii ſceleri furorique ceſſiſſet? At ne tum quidem *emerſiſti, lutulente Cæſonine, ex miſerrimis naturæ tuæ ſordibus*, cum *experrecta tandem virtus* clariſſimi viri celeriter & verum amicum & optime meritum civem & *ſuum priſtinum morem requiſivit*, neque eſt ille vir paſſus, in ea re publica, quam ille vir decorarat atque auxerat, diutius *veſtrorum ſcelerum peſtem* morari. In Piſ. c. 12.

r. Nemo bonus nemo civis eſt, qui modo ſe civem eſſe meminerit, qui vos non *oculis fugiat, auribus reſpuat, animo adſpernetur, recordatione denique ipſa conſulatus veſtri perhorreſcat*. In Piſon. c. 20.

ſ. Cum homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur, conſciorum indiciis ſua manu voce pæne litterarum coacti, ſe urbem inflammare, cives trucidare, vaſtare Italiam, delere rem publicam conſenſiſſe: quis eſſet, qui ad ſalutem communem defendendam non excitaretur! In Anton. 2. c. 7.

t. A principio huius belli, quod cum impiis civibus conſceleratisque ſuſcepimus, timui, ne *conditio inſidioſa pacis libertatis recuperandæ ſtudia reſtingueret*. In Anton. 13. c. 1.

CXVIIII. Bürgerlicher Krieg.

1. *Ueberhaupt.*

a. Qui *proprio nomine perduellis* eſſet, is *hoſtis* vocabatur, *lenitate verbi triſtitiam rei mitigante. Hoſtis* enim apud maiores noſtros is dicebatur, quem nunc *peregrinum* dicimus. Indicant XII tabulæ: *Aut ſtatus dies cum hoſte*; itemque: *Adverſus hoſtem æterna auctoritas.* Quid ad hanc manſuetudinem addi poteſt, eum, quicum bella geras, *tam molli nomine appellari!* Quamquam *id nomen durius iam effecit vetuſtas.* A peregrino enim iam *receſſit*, & proprie in eo, qui arma contra ferret, *remanſit*. Offic. 1. c. 12.

b. Cum audirent, bellum in Africa geri: partim *cupiditate inconsiderata*, partim cæco *quomodam timore*, primo *salutis* post etiam *studii* quærebant aliquem ducem. Pro Lig. c. 1.

c. Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, *nulla vi coactus*, *iudicio ac voluntate ad ea arma profectus sum*, quæ erant *sumta contra te*. Pro Lig. c. 3.

d. Primus *aditus* & *postulatio* Tuberonis hæc, ut opinor, fuit, velle se de Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quod is, qui *in eadem causa fuisset*, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? Cur? Isto enim nomine illa adhuc causa caruit. Alii *errorem* appellant, alii *timorem*. Qui durius, *spem cupiditatem odium pertinaciam*. Qui gravissime, *temeritatem*. *Scelus* præter te adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium ac verum nomen nostri mali quæratur, *fatalis quædam necessitas incidisse* videtur & *improvidas hominum mentes occupavisse*; ut nemo mirari debeat, *humana consilia divina necessitate esse superata*. Liceat esse miseros: quamquam hoc victore esse non possumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. *Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces*: *sceleris vero crimine furoris parricidii liceat* Pompeio mortuo, liceat multis aliis *carere*. Quando hoc quisquam ex te, Cæsar, audivit, aut *tua quid alind arma voluerunt*, nisi *a te contumeliam propulsare*! Quid *egit* tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum ius tueretur & dignitatem tuam! Quid! Tu, cum pacem esse cupiebas, *idne agebas*, *ut tibi cum sceleratis an cum bonis civibus conveniret*? Mihi vero, Cæsar, tua in me maxima merita tanta certe non viderentur, si me ut sceleratum a te conservatum putarem. Quomodo autem tu de re publica bene meritus esses, si tot sceleratos *incolumi dignitate esse* voluisses! *Secessionem* tu illam existimasti, Cæsar, initio, non *bellum*, non *hostile odium*, sed *civile dissidium*, utrisque cupientibus rem publicam salvam, sed partim consiliis partim studiis *a communi utilitate aberrantibus*. Principum dignitas erat pæne par, non par fortasse eorum, qui sequebantur. Causa tum dubia,

bia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset. Nunc melior certe ea iudicanda est, quam *etiam* dii adiuverunt. Cognita vero clementia tua, quis non iam victoriam probet, in qua occiderit nemo nisi armatus! Pro Lig. c. 7.

e. Potest quisquam dubitare, quin, si Ligarius in Italia esse potuisset, *in eadem sententia futurus fuerit*, in qua fratres fuerunt. Quis est, qui horum *consensum conspirantem & pæne conflatum* in hac prope æqualitate fraterna non noverit, qui hoc non sentiat, quidvis potius futurum fuisse, quam ut hi fratres *diversas sententias fortunasque sequerentur! Voluntate* igitur *omnes tecum fuerunt; tempestate abreptus est unus.* Qui si consilio id fecisset: esset eorum similis, quos tu tamen *salvos esse* voluisti. Pro Lig. c. 11.

f. Dolebam, dolebam, patres conscripti, rem publicam vestris quondam meisque consiliis conservatam brevi tempore esse perituram. Neque vero eram tam indoctus ignarusque rerum, ut *frangerer animo* propter vitæ cupiditatem, quæ me *manens conficeret angoribus, dimissa molestiis omnibus liberaret.* Illos ego præstantissimos viros, *lumina rei publicæ*, vivere volebam, tot consulares, tot prætorios, tot honestissimos senatores, omnem præterea *florem nobilitatis ac iuventutis*, tum optimorum civium exercitus. Qui si viverent, *quamvis iniqua conditione pacis* (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) *rem publicam hodie teneremus.* In Anton. 2. c. 15.

g. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione contra socios & amicos? Quæ civitas est in Asia, quæ non modo imperatoris aut legati, sed *unius tribuni militum animos ac spiritus capere* possit! Pro lege Man. c. 22.

h. *Instruite* nunc, Quirites, contra præclaras Catilinæ copias vestra præsidia vestrosque exercitus, & primum gladiatori illi *confecto & saucio* consules imperatoresque vestros opponite; deinde *contra illam naufragorum eiectam ac debilitatam manum florem totius Italiæ ac robur educite.* Iam vero *urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis silvestribus.* Neque vero ceteras *copias ornamenta præsidia* vestra cum

cum illius *latronis inopia ac egestate* debeo *conferre.* Sed si, *omissis* his rebus omnibus, quibus nos *suppeditamus*, eget ille, senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, aerario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus, si, inquam, his rebus *omissis*, ipsas causas, quae *inter se confligunt*, *contendere* velimus: ex eo ipso, quam valde illi *iaceant*, intelligere possumus. Ex hac enim *parte* pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus; hinc constantia, illinc furor; hinc honestas, illinc turpitudo; hinc continentia, illinc libido; denique aequitas temperantia fortitudo prudentia virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus; postremo copiae cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In huiusmodi certamine ac proelio nonne, etiam si hominum studia deficiant, dii ipsi immortales *cogent* ab his praeclarissimis virtutibus tot & tanta vitia superari? In Cat. 2. c. 11.

i. Reliquis de rebus *constituendis maturandis agendis* iam *ad senatum referemus*, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem omniumque vestrum a Catilina in urbe relicti sunt, quamquam sunt hostes, tamen, quia nati sunt cives, *monitos etiam atque etiam volo.* Mea lenitas adhuc si cui *solutior* visa est: hoc exspectavit, ut id, *quod latebat*, *erumperet.* Quod reliquum est, iam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem, mihi aut cum his esse vivendum aut pro his moriendum. Nullus est portae custos, nullus insidiator viae; si qui exire volunt, *consulere sibi* possunt. Qui vero *in urbe se commoverit*, cuius ego non modo factum sed inceptum ullum conatumque contra patriam deprehendero: sentiet, in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum maiores nostri esse voluerunt. In Cat. 2. c. 12.

k. Hæc omnia sic agentur, Quirites, ut *res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum ac domesticum post hominum memoriam crudelissimum ac maximum me uno togato duce & imperatore sedetur*. Quod ego sic administrabo, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe *pœnam sui sceleris sufferat*. Sed si vis manifestæ audaciæ, si *impendens patriæ periculum* me necessario *de hac animi lenitate deduxerint*: illud profecto perficiam, quod in tanto & tam insidioso bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, *paucorumque pœna vos omnes iam salvi esse possitis*. Quæ quidem ego neque mea prudentia neque humanis consiliis fretus, polliceor vobis, Quirites, sed multis & non dubiis deorum immortalium significationibus, quibus ego ducibus *in hanc spem sententiamque sum ingressus*, qui iam non procul, ut quondam solebant, ab externo hoste atque longinquo, sed hic *præsentes suo numine atque auxilio* sua templa atque urbis *tecta* defendunt. Quos vos, Quirites, *precari venerari atque implorare* debetis, ut, quam urbem pulcherrimam florentissimam potentissimamque esse voluerunt, hanc, omnibus hostium copiis terra marique superatis, *a perditissimorum civium nefario scelere defendant*. In Cat. 2. c. 13.

l. Nihil vos civibus nihil sociis nihil regibus respondistis; nihil *iudices sententiis*, nihil *populus suffragiis*, nihil *hic ordo auctoritate* declaravit; *mutum forum*, *elinguem curiam*, *tacitam & fractam civitatem* videbatis. Quo quidem tempore cum is *excessisset*, qui cædi & flammæ vobis auctoribus restiterat: *cum ferro & facibus homines tota urbe volitantes*, magistratuum tecta oppugnata, deorum templa inflammata, summi viri & clarissimi consulis fasces fractos, fortissimi atque optimi viri tribuni plebis *sanctissimum corpus non solum tactum ac violatum manu* sed *vulneratum ferro confectumque* vidistis. In sen. post red. c. 3.

m. Nondum palam factum erat, *occidisse rem publicam*, cum *tibi arbitraria funeris solvebantur*, uno eodemque tempore domus mea diripiebatur ardebat,

bona

bona ad vicinum confulem de Palatio, de Tufculano ad *item* vicinum alterum confulem deferebantur, cum iisdem operis fuffragium ferentibus eodem gladiatore latore, *vacuo non modo a bonis fed etiam a liberis atque inani foro*, ignaro populo Romano, quid ageretur, fenatu vero *oppreffo* & afflicto, duobus impiis nefariisque confulibus, ærarium provinciæ legiones imperia donabantur. Horum confulum ruinas vos confules veftra virtute fulfiftis, fumma tribunorum plebis prætorumque fide & diligentia fublevati. In fen. poft red. c. 7.

n. Tantæ difcordiæ fecutæ funt, ut tyranni exfifterent, & optimates exterminarentur, & *præclariffime conftituta res publica dilaberetur*. Nec vero folum ipfa cecidit fed etiam reliquam Græciam *evertit contagionibus malorum*, quæ a Lacedæmoniis profectæ manarunt longius. Offic. l. 2. c. 23.

o. Maxime Deiotarus perturbatus eft, *ut* audivit, confules ex Italia profugiffe, omnes confulares (fic enim nuntiabatur) cunctum fenatum totam Italiam *effe effufam*. Pro Deiot. c. 4.

p. Pro nobilitate pars maxima civitatis *in armis fuit; hæc acta res eft*, uti nobiles reftituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Meffalam videtis, qui caput innocentis defenderent, qui, quantum poffent, in falute alterius quam in exitio mallent oftendere. Quod fi omnes, qui eodem loco nati funt, facerent: *& res publica ex illis & ipfi ex invidia minus laborarent*. Pro S. R. c. 51.

q. Sulpitius, qui *in invidiæ flamma fuiffet*, quibufcum privatus coniunctiffime vixerat, hos in tribunatu *fpoliare inftituit omni dignitate*. Cui quidem *ad fummam gloriam eloquentiæ florefcenti* ferro erepta vita eft, & pœna temeritatis non fine magno rei publicæ malo conftituta. Ego vero te, Craffe, cum *vitæ flore* tum *mortis opportunitate* divino confilio & ortum & exftinctum effe arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi conftantiaque tua *civilis ferri fubeunda fuit crudelitas*, aut, *fi qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicaffet*, eadem te effe *funerum patriæ fpectatorem* coëgiffet. Neque

folum

folum tibi improborum dominatus, fed etiam, *propter admiſtam civium cædem bonorum*, victoria mœrori fuiſſet. De or. l. 3. c. 3.

r. Tollatur e civitate diſcordia; iam omnes iſti, qui *portenduntur*, metus exſtinguentur; iam *iſta ſerpens, quæ tum hic delitеſcit, tum ſe emergit & fertur illuc, compreſſa atque illiſa morietur*. Monent enim iidem, ne occultis conſiliis res publica lædatur. Quæ ſunt occultiora, quam eius, qui auſus in concione eſt dicere, *iuſtitium edici* oportere, *iurisdictionem intermitti*, claudi ærarium, iudicia tolli! Haruſp. c. 25.

s. Cum tu Hiſpaniam citeriorem cum imperio obtineres, neque res publica conſules haberet ſed mercatores provinciarum & *ſeditionum ſervos ac miniſtros: iecit quidam caſus caput meum, quaſi certaminis cauſa, in mediam contentionem diſſenſionemque civilem*. Fam. 1. ep. 9.

t. *Multa ſæpe vis belli ac turba molitur*. Dum is in aliis rebus erat occupatus, qui *ſummam rerum adminiſtrabat*: erant interea, qui *ſuis vulneribus mederentur*, qui, *tamquam ſi offuſa rei publicæ ſempiterna nox eſſet*, ita *ruebant in tenebris omniaque miſcebant*; a quibus miror non ſubſellia quoque eſſe combuſta. Nam & accuſatores et iudices ſuſtulerunt. Pro S. R. c. 32.

2. *Sieg nach bürgerlichem Krieg*.

a. Quid! Cum iſta res nihil commoviſſet eius animum, ad quem veneratis: *languidiore, credo, ſtudio in cauſa fuiſtis*; tantummodo *in præſidiis eratis*, animi vero *a cauſa abhorrebant*. An, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis quam in reliquis, *omnes vincendi ſtudio tenebamur?* Pacis equidem ſemper *auctor* fui: ſed tum ſero. Erat enim amentis, *cum aciem videres, pacem cogitare*. Omnes inquam vincere volebamus, tu certe præcipue, qui in eum locum veniſſes, ut tibi eſſet pereundum, niſi viciſſes. Quamquam, *ut nunc ſe res habet*, non dubito, quin hanc ſalutem anteponas illi victoriæ. Pro Lig. c. 9.

b. Omnia sunt misera in bellis civilibus, quae maiores nostri ne semel quidem, nostra aetas saepe iam sensit; sed miserius nihil, quam ipsa victoria, quae, etiamsi ad meliores venit, tamen eos ipsos *ferociores impotentiores*que reddit; ut, etiam si *natura* tales non sint, necessitate tamen cogantur. Multa enim victori eorum arbitrio, per quos vicit, etiam invito facienda sunt. Fam. l. 4. ep. 9.

c. Non alius discordiarum solet esse exitus inter claros & potentes viros, nisi aut universus interitus aut victoris dominatus aut regnum. Harusp. c. 25.

d. Quia tanta conturbatio & confusio est rerum, ita *perculsa & prostrata foedissimo bello iacent omnia*, ut is cuique locus, ubi ipse sit, miserrimus esse videatur, propterea & tui te consilii poenitet, & nos, qui domi sumus, tibi beati videmur; at contra nobis non tu quidem *vacuus molestiis* sed prae nobis beatus. Atque hoc ipso melior est tua quam nostra conditio, quod tu, quid doleas, scribere audes, nos ne id quidem tuto possumus, nec id victoris vitio, quo nihil moderatius, sed ipsius victoriae, quae civilibus bellis semper est insolens. Fam. 4. ep. 4.

e. Rempublicam, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona fortunas coniuges liberosque vestros atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem hodierno die deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus consiliis periculisque meis, *ex flamma atque ferro ac poene ex faucibus fati ereptam ac restitutam videtis.* Et si non minus nobis iucundi atque *illustres* sunt ii dies, quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur, quod *salutis certa laetitia est, nascendi incerta conditio*, & quod *sine sensu nascimur, cum voluptate conservamur:* profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum, *ad deos immortales benivolentia famaque sustulimus:* esse apud vos posterosque vestros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque servavit. Nam *totius urbis templis delubris tectis ac moenibus subiectos prope iam ignes circumdatosque restinximus*, iidemque *gladios*

dios in rempublicam districtos retudimus, mucronesque eorum a iugulis vestris reiecimus. In Cat. 3. c. 1.

f. Erepti ex crudelissimo atque miserrimo interitu, & erepti sine cæde sine sanguine sine exercitu, sine dimicatione, togati, me uno togato duce & imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes *civiles dissensiones*, neque solum eas, quas audistis, sed & has, quas vosmetipsi meministis & vidistis; L. Sulla P. Sulpicium *oppressit;* ex urbe eiecit C. Marium *custodem huius urbis;* multosque fortes viros partim eiecit ex civitate partim interemit; Cn. Octavius consul armis ex urbe collegam suum expulit; omnis *hic locus acervis corporum & civium sanguine redundavit.* Superavit postea Cinna cum Mario; tum vero clarissimis viris interfectis *lumina civitatis exstincta sunt.* Ultus est huius victoriæ crudelitatem postea Sulla, ne dici quidem opus est, quanta diminutione civium & quanta calamitate rei publicæ. Dissensit M. Lepidus a clarissimo atque fortissimo viro Quinto Catulo. Attulit non tam ipsius interitus rei publicæ luctum quam ceterorum. Atque illæ dissensiones erant *huiusmodi*, Quirites, *quæ* non ad *delendam* sed ad *commutandam* rem publicam pertinerent. Non illi, nullam esse rem publicam, sed in ea, quæ esset, se esse principes, neque *hanc urbem conflagrare*, sed, *se in hac urbe florere,* voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium rei publicæ *quæsivit,* eiusmodi fuerunt, ut *non reconciliatione concordiæ sed internecione civium diiudicatæ sint.* In hoc autem uno *post hominum memoriam* maximo crudelissimoque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex hæc fuit a Lentulo Catilina Cassio Cethego constituta, ut omnes, qui salva urbe salvi esse possent, *in hostium numero ducerentur*, ita *me gessi*, Quirites, ut omnes salvi conservaremini; & cum hostes vestri tantum civium superfuturum putassent, quantum infinitæ cædi restitisset, tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset: & urbem & cives *integros incolumesque* servavi. In Cat. 3. cap. 10.

g. Eſt *uno loco* conditio melior externæ victoriæ quam domeſticæ, quod *hoſtes alienigenæ* aut *oppreſſi ſerviunt* aut *recepti beneficio ſe obligatos putant*; qui autem ex numero civium *dementia aliqua depravati* hoſtes patriæ ſemel eſſe coeperunt, eos cum *a pernicie rei publicæ repuleris*, nec vi coërcere nec beneficio placare poſſis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum ſuſceptum eſſe video, quod ego veſtro bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quæ non modo in hoc populo, qui ſervatus eſt, ſed etiam *in omnium gentium ſermonibus ac mentibus ſemper hærebit*, a me atque a meis facile propulſari poſſe confido. Neque ulla profecto tanta vis reperietur, quæ coniunctionem veſtram equitumque Romanorum & tantam *conſpirationem* bonorum omnium *perfringere & labefactare* poſſit. In Cat. 4. c. 10.

h. *Diverſæ voluntates* civium fuerunt *diſtractæque ſententiæ*. Non enim conſiliis ſolum & ſtudiis ſed armis etiam & caſtris *diſſidebamus*. Erat autem *obſcuritas quædam*, erat certamen inter clariſſimos duces; multi dubitabant, quid optimum eſſet, multi, quid ſibi expediret, nonnulli etiam, quid liceret. *Perfuncta res publica eſt hoc miſero fatalique bello*; vicit is, qui non *fortuna inflammaret odium ſuum*, ſed *bonitate leniret*, neque omnes, quibus iratus eſſet, eosdem etiam exſilio aut morte dignos iudicaret. Arma *ab aliis poſita ab aliis erepta* ſunt. Ingratus eſt iniuſtusque civis, qui *armorum periculo liberatus animum tamen retinet armatum*; ut etiam ille ſit melior, qui *in acie cecidit*, quam qui *in cauſa animum profudit*. Quæ enim *pertinacia* eſt quibusdam, eadem aliis *conſtantia* videri poteſt. Sed quia iam omnis *fracta eſt diſſenſio armis* & *exſtincta æquitate victoris*: reſtat, ut omnes unum velint, qui modo habent aliquid non ſolum *ſapientiæ* ſed etiam *ſanitatis*. Pro Marc. c. 10.

i. Vidimus tuam victoriam præliorum exitu terminatam, *gladium vagina vacuum* in urbe non vidimus. Quos amiſimus cives, *eos Martis vis perculit, non ira victoriæ*; ut dubitare debeat nemo, quin mul-

multos, si fieri posset, C. Cæsar *ab inferis excitaret*, quoniam ex eadem acie conservat, quos potest. *Alterius vero partis* nihil amplius dicam, quam id, quod omnes verebamur, *nimis iracundam futuram fuisse victoriam*. Quidam enim non modo *armatis* sed interdum etiam *otiosis* minabantur, nec, *quid quisque sensisset*, sed *ubi fuisset*, cogitandum esse dicebant; ut mihi quidem videantur dii immortales, etiamsi *pœnas a populo Romano ob aliquod delictum expetiverint*, qui civile bellum tantum & tam luctuosum excitaverunt, vel *placati iam* vel etiam *satiati aliquando omnem spem salutis ad clementiam victoris & sapientiam contulisse*. Pro Marc. c. 6.

k. Ut *te de re publica consoler*, non ita, ut sperarunt mali, *tanto imposito rei publicæ vulnere, alacris exsultat improbitas in victoria*. Nam plane ita putaverunt, cum religio, cum pudicitia, cum iudiciorum fides, cum senatus auctoritas *concidisset*, fore, ut *aperte victrix* nequitia ac libido *pœnas ab optimo quoque peteret sui doloris*, quem improbissimo cuique *inussetat* severitas consulatus mei. Att. 1. ep. 16. (15)

l. Non iis rebus pugnamus, quibus valere poteramus, consilio auctoritate causa, quæ erant in nobis superiora, sed lacertis & viribus, quibus pares non eramus. Victi sumus igitur, aut, si vinci dignitas non potest, *fracti* certe & *abiecti*. In quo tuum consilium nemo potest non maxime laudare, quod *cum spe vincendi simul abiecisti certandi etiam cupiditatem*, ostendistique, sapientem & bonum civem initia belli civilis invitum suscipere, extrema non libenter persequi. Fam. 4. ep. 7.

m. Sin *id actum est* & idcirco *arma sumta sunt*, ut *homines postremi* pecuniis alienis locupletarentur & *in fortunas uniuscuiusque impetum facerent*, & id non modo *re prohibere* non licet sed *ne verbis quidem vituperare*: tum vero in isto bello non *recreatus* neque *restitutus* sed *sublatus oppressusque* populus Romanus est. Pro S. Roscio c. 47.

n. Idcircone *experrecta nobilitas armis atque ferro rem publicam recuperavit*, ut ad libidinem suam

 liberti

liberti servulique nobilium bona fortunas vestras nostrasque vexare possent? Si *id actum est*: fateor, me errasse, qui hoc maluerim, fateor insanisse, qui *cum illis senserim*; tametsi inermis sensi. Sin autem victoria nobilium ornamento atque emolumento rei publicæ populoque Romano debet esse: tum vero optimo & nobilissimo cuique meam orationem gravissimam esse oportet. Pro S. Roscio. c. 49.

o. Parva sunt *foris arma*, nisi est *consilium domi*. Nec plus Africanus, singularis vir & imperator, in excidenda Numantia rei publicæ profuit, quam eodem tempore P. Nasica privatus, cum T. Gracchum interemit. Quamquam hæc quidem res non solum *ex domestica est ratione* (*attingit etiam bellicam*, quoniam vi manuque confecta est) sed tamen id ipsum gestum est consilio urbano, sine exercitu. Illud autem optimum est, in quo *me invadi* solere ab invidis & improbis audio:

Cedant arma togæ; concedat laurea laudi.

Ut enim alios omittam, nobis rem publicam gubernantibus nonne togæ arma cessere? Neque enim in re publica periculum fuit gravius unquam nec maius otium. Ita consiliis diligentiaque nostra celeriter *de manibus audacissimorum civium delapsa arma ipsa ceciderunt*. Quæ res igitur gesta unquam in bello tanta! Quis triumphus conferendus! Licet enim, Marce fili, apud te gloriari, *ad quem & hæreditas huius gloriæ & factorum imitatio pertinet*. Mihi quidem certe vir *abundans bellicis laudibus* Cn. Pompeius multis audientibus hoc tribuit, ut diceret, frustra se tertium *triumphum deportaturum fuisse*, nisi meo in rem publicam beneficio, ubi triumpharet, esset habiturus. Sunt ergo domesticæ fortitudines non inferiores militaribus, *in quibus plus etiam, quam in his, operæ studiique ponendum est*. Offic. 1. c. 22. 23.

p. *Agitur*, non qua conditione victuri sed victurine simus, an cum supplicio ignominiaque perituri. Quamquam mortem quidem omnibus natura proposuit; crudelitatem mortis & dedecus virtus *propulsare*

 solet,

ſolet, quæ propia eſt Romani generis & ſeminis. In Anton. 4. c. 5.

3. *Verhalten gegen beſiegte bürgerliche Feinde.*

a. Sciunt ii, qui me norunt, me *pro illa tenui infirmaque parte*, poſteaquam id, quod maxime volui, fieri non potuit, ut *componeretur*, id maxime *defendiſſe*, ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret, *humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere!* Quo in certamine perditi civis erat, non *ſe ad eos iungere*, quibus incolumibus & domi dignitas & foris auctoritas retineretur. Quæ perfecta eſſe, & ſuum cuique honorem & gradum redditum, gaudeo vehementerque lætor, eaque omnia deorum voluntate, ſtudio populi Romani, conſilio imperio & felicitate P. Sullæ geſta eſſe intelligo. Quod animadverſum eſt in eos, qui contra omni ratione pugnarunt, non debeo reprehendere. Quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis exſtitit, honos habitus eſt, laudo. Quæ ut fierent, idcirco pugnatum eſſe arbitror, meque in eo ſtudio partium fuiſſe confiteor. Pro S. Roſcio. c. 47.

b. Videor mihi hanc urbem videre, *lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium*, ſubito uno incendio concidentem; *cerno animo ſepulta in patria* miſeros atque inſepultos acervos civium; verſatur mihi ante oculos adſpectus Cethegi & furor *in veſtra cæde bacchantis*. Cum vero mihi propoſui regnantem Lentulum, ſicut ipſe ſe *ex fatis* ſperaſſe confeſſus eſt, purpuratum eſſe hunc Gabinium, cum exercitu veniſſe Catilinam: tum lamentationem patrum familias, tum fugam virginum atque puerorum ac vexationem virginum Veſtalium perhorreſco; &, quia mihi vehementer hæc videntur miſera atque miſeranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me ſeverum vehementemque præbeo. Etenim quæro, ſi quis paterfamilias, liberis ſuis a ſervo interfectis, uxore occiſa, incenſa domo, *ſupplicium de ſervo non quam acerbiſſimum ſumſerit*: utrum is clemens an inhumanus crudeliſſimusque videatur? Mihi vero *importunus ac ferreus*, qui non *dolore ac cruciatu*

nocentis suum dolorem cruciatumque tenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt, qui singulas uniuscuiusque nostrum domos & *hoc universum rei publicæ domicilium* delere conati sunt, qui *id egerunt*, ut gentem Allobrogum *in vestigiis huius urbis atque in cinere deflagrati imperii collocarent*, si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur, sin remissiores esse voluerimus, *summæ nobis crudelitatis in patriæ civiumque pernicie fama subeunda est*, In Cat. 4. c. 6.

4. *Friede nach bürgerlichem Krieg.*

a. In bello semper *de pace agendum audiendumque esse* putavi, semperque dolui, non modo pacem sed orationem etiam civium pacem efflagitantium repudiari. Neque enim ego illa nec ulla unquam *secutus sum arma civilia*, semperque *mea consilia pacis & togæ socia, non belli atque armorum, fuerunt.* Pro Marc. c. 5.

b. Mea quidem sententia *paci, quæ nihil habitura sit insidiarum, semper est consulendum.* In quo si mihi obtemperatum esset: etsi non optimam sed aliquam rem publicam, quæ nunc nulla est, haberemus. Offic. 1. c. 11.

c. An ego possum Cæsari esse inimicus, *cuius litteris fama nuntiis celebrantur aures quotidie meæ novis nominibus gentium nationum locorum? Ardeo*, mihi credite, patres conscripti (id quod vosmet de me existimatis & facitis ipsi) *incredibili amore* patriæ; qui me amor & *subvenire olim impendentibus periculis* maximis cum *dimicatione capitis*, & rursum, cum *omnia tela undique esse intenta in patriam* viderem, *subire* coëgit atque *excipere* unum pro universis. Hic me meus in rem publicam animus pristinus ac peremnis *cum C. Cæsare reducit reconciliat restituit in gratiam.* Quod volent denique, homines existiment; nemini ego esse possum bene de re publica merenti non amicus. Etenim si iis, qui hæc omnia flamma ac ferro delere voluerunt, non inimicitias solum sed etiam bellum indixi atque intuli, cum partim mihi illorum familia-

res

res, partim etiam, me defendente, *capitis iudiciis essent liberati*: cur eadem res publica, quæ me *in amicos inflammare* potuit, inimicis placare non possit? Quod mihi odium cum P. Clodio fuit, nisi quod perniciosum patriæ civem fore putabam, qui *turpissima libidine incensus* duas res sanctissimas, religionem & pudicitiam, uno scelere violasset! Num est igitur dubium ex iis rebus, quas is egit agitque quotidie, quin ego in illo oppugnando rei publicæ plus, quam otio meo, nonnulli in eodem defendendo plus suo otio quam communi *prospexerint?* Ego me a Cæsare in re publica dissensisse fateor & *sensisse vobiscum*. Sed nunc iisdem vobis assentior, cum quibus antea sentiebam. Prov. consf. c. 9.

CXX. Auswærtiger Krieg.

1. *Ueberhaupt.*

a. Non solum adventus belli sed metus ipse affert calamitatem. Nam cum hostium copiæ non longe absunt: etiam si *irruptio* nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ita neque ex portu neque ex decumis neque ex *scriptura* vectigal conservari potest. Quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi atque uno belli terrore amittitur. Leg. Man. c. 6.

b. Genus belli est *eiusmodi*, *quod* maxime vestros animos excitare atque *inflammare* debet, in quo *agitur* populi Romani gloria, quæ vobis a maioribus cum magna in rebus omnibus tum summa in re militari tradita est; *agitur* salus sociorum atque amicorum, pro qua multa maiores vestri magna & gravia bella gesserunt; *aguntur* certissima populi Romani vectigalia & maxima, quibus amissis & *pacis ornamenta* & *subsidia belli* requiretis; *aguntur* bona multorum civium, quibus est a vobis & ipsorum & rei publicæ causa consulendum. Leg. Man. c. 2.

c. An tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum populi Romani legati prætores quæstoresque capiebantur, cum ex omnibus provinciis commeatu & privato & publico prohibebamur, cum ita clausa erant

nobis omnia maria, *ut neque privatam rem transmarinam neque publicam iam obire possemus?* Leg. Man. c. 17.

d. Pharsalico proelio facto Deiotarus *a Pompeio discessit, spem infinitam persequi* noluit. Vel *officio, si quid debuerat*, vel *errori, si quid nesciret*, satisfactum esse duxit, domum se contulit, teque Alexandrinum bellum gerente *utilitatibus tuis paruit*. Ille exercitum Cn. Domitii amplissimi viri suis tectis & copiis sustentavit. Ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum & probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit; ille iterum ille tertio auctionibus factis pecuniam dedit, qua ad bellum utereris; ille *corpus suum periculo obiecit*, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, *tuumque hostem esse duxit suum*. Pro Deiot. c. 5.

e. Nos experti sumus Italico maximo difficillimoque bello, Siciliam nobis non pro penaria cella, sed pro aerario illo maiorum vetere ac referto, fuisse. Nam sine ullo sumtu nostro coriis tunicis frumentoque suppeditato maximos exercitus nostros vestivit aluit armavit. In Verr. 2. c. 2.

f. *Cum* plerisque in rebus gerendis tarditas & procrastinatio odiosa est: *tum* hoc bellum indiget celeritatis. Succurrendum est D. Bruto; omnes undique copiae colligendae; *horam eximere* nullam in tali cive liberando sine scelere possumus. In Anton. 6. c. 3.

g. *Discessi ab eo bello*, in quo aut in acie cadendum fuit, aut in aliquas insidias incidendum, aut deveniendum in victoris manus, aut ad Iubam fugiendum, aut *capiendus tamquam exsilio locus*, aut *consciscenda mors voluntaria*. Certe nihil fuit praeterea, si te victori nolles aut auderes committere. Ex omnibus autem iis, quae dixi, incommodis nihil tolerabilius exsilio praesertim innocenti, *ubi nulla adiuncta est turpitudo*; addo etiam, cum ea urbe careas, in qua nihil sit, quod videre possis sine dolore. Famil. 7. ep. 3.

2. *Seekrieg*.

a. Quis toto mari locus *per hos annos* aut tam firmum habuit praesidium, ut tutus esset, aut tam fuit abdi-

abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non *se aut mortis aut servitutis periculo committeret*, cum aut hieme aut *referto prædonum mari* navigaretur? Hoc tantum bellum tam turpe tam vetus tam *late divisum ac dispersum* quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore, *confici* posse? Quam provinciam tenuistis a prædonibus liberam per hosce annos? Quod vectigal vobis tutum fuit? Quem socium defendistis? Cui præsidio classibus vestris fuistis? Quam multas existimatis insulas esse desertas? Quam multas aut metu relictas aut a prædonibus captas urbes esse sociorum? Leg. Man. c. 11.

b. Quæ civitas antea unquam fuit non dico Atheniensium, quæ satis late quondam mare tenuisse dicitur, non Karthaginiensium, qui permultum classe maritimisque rebus valuerunt, non Rhodiorum, *quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit*, quæ civitas antea unquam tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos & agros & aliquam partem regionis atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cuius usque ad nostram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanserat, magna ac multo maxima parte non modo utilitatis sed dignitatis atque imperii caruit. Nos, quorum maiores Antiochum regem classe Persenque superarunt, omnibusque navalibus pugnis Karthaginienses, homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimosque, vicerunt, ii nullo in loco iam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos præstare poteramus, tum, cum insula Delos tam procul a nobis in Ægeo mari posita, quo omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat, iidem non modo provinciis atque oris Italiæ maritimis ac portubus nostris sed etiam Appia iam via carebamus; & his temporibus non pudebat magistratus populi Romani in

hunc ipsum locum ascendere, cum eum vobis maiores vestri *exuviis nauticis & classium spoliis ornatum* reliquissent. Leg. Man. c. 18.

c. Videbat populus Romanus, prætores locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos, neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut *detrimentis accipiendis* maiore *affici turpitudine* videremur. Leg. Man. c. 23.

CXXI. Wache. Kriegsheer.

a. Quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit: non modo *excubias & custodias* sed etiam *laterum nostrorum oppositus & corporum pollicemur.* Pro Marc. c. 10.

b. Nostri exercitus primum unde nomen habent, vides. Deinde qui labor quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria; ferre, si quid ad usum velint; ferre vallum. Nam scutum gladium galeam *in onere nostri milites non plus numerant*, quam humeros lacertos manus. Arma enim membra militis esse dicunt. Quæ quidem ita geruntur apte, ut, si usus foret, abiectis oneribus, *expeditis armis* ut membris pugnare possint. Quid exercitatio legionum, quid ille cursus concursus clamor quanti laboris est! Ex hoc ille animus in prœliis paratus ad vulnera. Adduc pari animo inexercitatum militem: mulier videbitur. Cur? Tantum interest inter novum & veterem exercitum, quantum experti sumus. Aetas tironum plerumque melior: sed ferre laborem, contemnere vulnus, consuetudo docet. Quin etiam videmus ex acie efferri sæpe saucios, & quidem rudem illum & inexercitatum quamvis levi ictu, *ploratus turpissimos edere.* Tusc. 2. c. 16.

c. Posteaquam L. Lucullus in hoc regnum cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem nostrum *concitatæ* sunt. Erat enim *metus iniectus* iis nationibus, quas nunquam populus Romanus *neque lacessendas bello neque tentandas* putavit. Erat etiam alia *gravis ac vehemens opinio*, quæ *per animos gentium barbararum pervaserat*, fani locupletissimi & religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum exercitum

citum esse abductum. Ita nationes multæ atque magnæ *novo quodam terrore ac metu concitabantur.* Noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat & *prœliis usus erat secundis*, tamen *nimia longinquitate locorum ac desiderio suorum commovebatur.* Hic iam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis a militibus nostris *reditus magis maturus* quam *processio longior* quæreretur. Mithridates autem & suam manum iam confirmarat, & eorum, qui se ex eius regno collegerant & magnis adventiciis multorum regum & nationum copiis iuvabatur. Hoc iam fere sic fieri solere accepimus, ut *regum affectæ fortunæ facile multorum opes alliciant ad misericordiam*, maximeque eorum, qui aut reges sunt aut vivunt in regno, quod regale iis nomen magnum & sanctum esse videatur. Itaque tantum *victus* efficere potuit, quantum *incolumis* nunquam ausus est optare. Nam cum *se in regnum recepisset suum*: non fuit eo contentus, *quod ei præter spem ceciderat*, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram nunquam attingeret, sed in exercitum vestrum clarum atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (sicut poëtæ solent, qui res Romanas scribunt) *præterire* me nostram calamitatem, quæ tanta fuit, ut *eam ad aures L. Luculli non ex prœlio sed ex sermone rumor afferret.* Hic in ipso malo *gravissimaque belli offensione* L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte *iis incommodis mederi* fortasse potuisset, vestro iussu coactus, quod imperii diuturnitati *modum statuendum* veteri exemplo putavistis, partem militum, qui iam *stipendiis confecti erant*, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa præterea *consulto*: sed ea vos *coniectura perspicitis*, quantum illud bellum futurum putetis, quod *coniungant* reges potentissimi, *renovent* agitatæ nationes, *suscipiant* integræ gentes, novus imperator vester *accipiat* vetere expulso exercitu. Leg. Man. c. 9.

d. Cum *æstas summa* esse iam cœperat, quod tempus omnes Siciliæ semper prætores *in itineribus consumere* consueverunt, propterea quod tum putant *obeundam esse maxime provinciam*, cum in areis frumenta sunt, quod & familiæ congregantur & magni-

tudo

tudo servitii perspicitur, & labor operis maxime offenditur, & frumenti copia commonet, tempus anni non impedit, tum, inquam, cum concursant ceteri prætores, Verres, novo quodam ex genere imperator, pulcherrimo Syracusarum loco *stativa sibi castra faciebat.* Nam in ipso *aditu atque ore portus*, ubi primum *ex alto sinus ad urbem ab littore inflectitur*, *tabernacula carbaseis intenta velis* collocabat. Huc ex illa domo prætoria, quæ regis Hieronis fuit, sic emigrabat, ut per eos dies nemo ipsum extra illum locum videre posset. In Verr. 5 c. 12.

CXXII. Feldherr.

1. *Ueberhaupt.*

a. P. Crassum *absorbuit æstus quidam non insolitæ adolescentibus gloriæ.* Qui quia *navarat miles operam imperatori:* imperatorem se statim esse cupiebat; cui muneri mos maiorum ætatem certam reliquit. Ita gravissimo suo casu, dum Cyri & Alexandri similis esse voluit, qui *suum cursum trancurrerant,* & L. Crassi & multorum Crassorum inventus est dissimillimus. Clar. or. c. 81.

b. Vigilas, Servi, de nocte, ut tuis consultoribus respondeas; Muræna, ut, quò intendit, mature cum exercitu veniat. *Te gallorum, illum buccinarum cantus exsuscitat.* Ille *tenet* & scit, ut hostium copiæ, tu, ut aquæ pluviæ arceantur. Ille exercitatus est in *propagandis finibus*, tu in *regendis.* Ac *nimirum* (dicendum est enim, quod sentio) rei militaris virtus præstat ceteris omnibus. Hæc nomen populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriam *peperit;* hæc orbem terrarum parere huic imperio coëgit; omnes urbanæ res, omnia hæc nostra præclara studia & *hæc forensis laus & industria latent in tutela ac præsidio bellicæ virtutis. Simulatque increpuit suspicio tumultus: artes illico nostræ conticescunt.* Pro Mur. c. 9.

d. Solent boni imperatores facere, cum prœlium committunt, ut in eo loco, quo fugam hostium fore arbitrentur, milites collocent, in quos, si qui ex acie fugerint, *de improviso* incidant. *Nimirum* similiter arbi-

arbitrantur isti bonorum emtores, vos hic tales viros sedere, qui excipiatis eos, qui de *suis* manibus effugerint. Pro S. R. c. 52.

c. Exercitus is, cui præpositus est sapiens & callidus imperator, *omnibus partibus* commodius regitur, quam is, qui stultitia & temeritate alicuius administratur. Inv. 1. c. 34.

2. *Tugenden und grosse Thaten eines Feldherrn.*

a. Imperator *refrenet prius libidines*, iracundiam *teneat*, spernat voluptates, coërceat avaritiam, ceteras *animi labes repellat*; tum incipiat aliis imperare, cum *dedecori & turpitudini parere* desierit. *Dum quidem* his obediet: non modo imperator sed liber habendus omnino non erit. Parad. 5.

b. Duæ sunt artes, quæ possunt *locare homines in amplissimo gradu dignitatis*, una imperatoris, altera oratoris boni. Ab hoc enim *pacis ornamenta retinentur*, ab illo *belli pericula repelluntur*. Ceteræ tamen virtutes ipsæ per se multum valent, iustitia fides pudor temperantia, quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt. Sed nunc de *studiis ad honorem dispositis*, non de *insita cuiusque virtute*, disputo. *Omnia ista nobis studia de manibus excutiuntur*, simulatque aliquis motus novus *bellicum canere* cœpit. Etenim, ut ait ingeniosus poëta & auctor valde bonus, *præmiis promulgatis tollitur e medio non solum ista vestra simulatio prudentiæ, sed etiam illa ipsa domina rerum sapientia; vi geritur res.* Spernitur orator non solum odiosus in dicendo ac loquax, verum etiam bonus; *horridus miles* amatur. Vestrum vero studium totum iacet. *Non ex iure manu consertum sed mage ferro*, inquit, *rem repetunt*. Quod si ita est: cedat, opinor, Sulpici, *forum castris, otium militiæ, stilus gladio, umbra soli.* Sit denique in civitate ea *prima* res, propter quam ipsa est civitas omnium *princeps*. Pro Mur. c. 14.

c. *Gravis* est illa oratio: me saucium imperator recreavit, me præda donavit; hoc duce castra cepimus, *signa contulimus*; nunquam iste plus militi laboris imposuit, quam sibi sumsit ipse cum fortis tum etiam felix. Pro Mur. c. 18.

d. Quid est, cur Cæsar in provincia commorari velit, nisi ut ea, quæ per eum *affecta* sunt, *perfecta* rei publicæ tradantur. Amœnitates eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum nationumque illarum *humanitas* & lepos, victoriæ cupiditas, finium imperii nostri propagatio, retinet. Quid illis terris *asperius?* Quid incultius oppidis? Quid nationibus *immanius?* Quid porro tot victoriis præstabilius! Quid oceano longius inveniri potest? An reditus in patriam *habet aliquam offensionem?* Utrum apud populum, a quo missus est, an apud senatum, a quo *ornatus* est. An dies auget eius desiderium an magis oblivionem, ac *laurea illa magnis periculis parta amittit longo intervallo viriditatem?* Quare si qui hominem non diligunt: *nihil est, quod* eum de provincia devocent. Ad gloriam devocant, ad triumphum, ad gratulationem, ad summum honorem senatus, equestris ordinis gratiam, populi caritatem. Prov. cons. c. 12.

e. Multas equidem C. Cæsaris virtutes magnas incredibilesque cognovi. Sed sunt ceteræ *maioribus quasi theatris propositæ* & pæne populares: castris locum capere, exercitum instruere, expugnare urbes, aciem hostium *profligare*, hanc vim frigorum hiememque, quam nos vix huius urbis tectis sustinemus, *excipere*, his ipsis diebus hostem persequi, tum, cum etiam feræ latibulis se tegant, atque omnia *bella iure gentium conquiescant.* Sunt ea quidem magna; quis negat! Sed magnis excitata sunt præmiis ad memoriam hominum sempiternam. Quo minus admirandum est, eum facere illa, qui *immortalitatem concupiverit.* Pro Rabir. Posth. c. 15.

f. Soleo sæpe *ante oculos ponere*, idque libenter *crebris usurpare sermonibus*, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis, Cæsar, nec contentionum magnitudine, nec numero prœliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri, nec vero disiunctissimas terras citius cuiusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus sed *victoriis illustratæ sunt.* Pro Marc. c. 2.

g. Bel-

g. Bellicas laudes ſolent quidam *extenuare verbis*, easque *detrahere ducibus*, *communicare cum militibus*, ne propriæ ſint imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia ſociorum, claſſes, commeatus multum iuvant; maximam vero partem quaſi ſuo iure fortuna ſibi vindicat, &, quidquid eſt proſpere geſtum, *id pæne omne ducit ſuum.* — Bellicæ tuæ laudes celebrabuntur *illæ quidem* non ſolum noſtris ſed pæne omnium gentium litteris atque linguis, nec ulla unquam ætas de tuis laudibus conticeſcet. Sed tamen eiusmodi res neſcio quomodo, etiam dum audiuntur aut dum leguntur, *obſtrepi clamore militum videntur & tubarum ſono.* Pro Marc. c. 2. 3.

h. Quid abeſt Pompeio? Uſusne rerum? Qui *pueritiæ tempus extremum* principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum. Cuius plerique æquales minus ſæpe caſtra viderunt, quam hic triumphavit. Qui tot habet triumphos, quot oræ ſunt partesque terrarum, tot victorias bellicas, quot ſunt in rerum natura genera bellorum. An ingenium? *Cum etiam ipſi caſus eventusque rerum non duces ſed comites eius conſiliorum fuerint.* In quo uno ita *ſumma fortuna cum ſumma virtute certavit*, ut omnium iudicio plus homini, quam decet, tribueretur. Pro Balbo c. 4.

i. Pompeium audiebant antea nunc præſentem vident tanta temperantia, tanta humanitate, ut ii beatiſſimi eſſe videantur, apud quos ille diutiſſime commoratur. Leg. Man. c .5.

k. Nunc, cum ſit *unus* Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, *qui nunc ſunt*, gloriam, ſed etiam *antiquitatis memoriam* virtute ſuperavit: quæ res eſt, quæ *cuiuſquam animum in hac cauſa dubium facere poſſit?* Ego enim ſic exiſtimo, in ſummo imperatore quatuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine ſcientior unquam aut fuit aut eſſe debuit, qui e ludo atque pueritiæ diſciplina bello maximo & *acerrimis hoſtibus* ad patris exercitum atque in militiæ diſciplinam profectus eſt, qui *extrema*

pueritia miles fuit summi imperatoris, *ineunte adolescentia* maximi ipse exercitus imperator, qui sæpius cum hoste conflixit quam quisquam cum inimico concertavit, plura bella gessit quam ceteri legerunt, plures *provincias confecit* quam ceteri concupiverunt, cuius adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis sed suis imperiis, non *offensionibus belli* sed victoriis, non stipendiis sed triumphis est erudita. Quod denique genus belli esse potest, in quo istum non exercuerit fortuna rei publicæ! Civile Africanum Transalpinum Hispaniense, mistum ex civitatibus atque ex bellicosissimis nationibus, servile navale bellum, varia & diversa genera & bellorum & hostium non solum gesta ab hoc uno sed etiam confecta nullam rem esse declarant *in usu militari positam*, quæ huius viri *scientiam fugere* possit. Leg. Man. c. 10.

l. Virtuti Cn. Pompeii quæ potest par oratio inveniri! Quid est, quod quisquam aut dignum illo aut vobis novum aut cuiquam inauditum possit afferre! Neque enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgo existimantur: *labor* in *negotio*, *fortitudo* in *periculis*, *industria* in *agendo*, *celeritas* in *conficiendo*, *consilium* in *providendo*; quæ tanta sunt in hoc uno, quanta omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus aut audivimus, non fuerant! Testis est Italia, quam ille ipse victor L. Sulla huius virtute & subsidio confessus est liberatam; testis est Sicilia, quam *undique cinctam periculis* non terrore belli sed celeritate consilii *explicavit*; testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis *eorum ipsorum sanguine redundavit*; testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam *iter Gallorum internecione patefactum est*; testis est Hispania, quæ sæpissime plurimos hostes ab hoc superatos *prostratos*que conspexit; testis est iterum & sæpius Italia, quæ, cum *servili bello tætro periculosoque premeretur*, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum *exspectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est*, *adventu sublatum ac sepultum*; testes vero iam omnes oræ atque omnes exteræ gentes ac nationes, denique maria

omnia

omnia tum universa, tum in singulis oris omnes sinus atque portus. Leg. Man. c. 11.

m. Quis unquam, aut *obeundi negotii* aut *consequendi quaestus* studio, tam brevi tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quam celeriter Cn. Pompeio duce *belli impetus navigavit!* Qui *nondum tempestivo ad navigandum mari* Siciliam adiit, Africam exploravit, inde Sardiniam cum classe venit, atque haec tria *frumentaria subsidia rei publicae* firmissimis praesidiis classibusque munivit. *Inde se cum in Italiam recepisset:* duabus Hispaniis & Gallia Cisalpina praesidiis ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris & in Achaiam omnemque Graeciam navibus, Italiae duo *maria maximis classibus firmissimisque praesidiis adornavit;* ipse autem ut a Brundisio profectus est, unde quinquagesimo die *totam ad imperium populi Romani Ciliciam adiunxit,* omnes, qui ubique praedones fuerunt, partim capti interfectique sunt, partim unius huius imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, *spem deditionis non ademit,* obsidesque imperavit. Ita tantum bellum tam diuturnum tam *longe lateque dispersum,* quo bello omnes gentes ac nationes *premebantur,* Cn. Pompeius *extrema hieme apparuit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit.* Leg. Man. c. 12.

n. Est haec divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid ceterae, quas paulo ante commemorare coeperam, quantae & quam multae sunt! Non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quaerenda est, sed multae artes eximiae *huius administrae comitesque virtutis.* Ac primum, quanta innocentia esse debent imperatores! Quanta deinde in omnibus rebus temperantia! Quanta fide! Quanta facilitate! Quanto ingenio! Quanta humanitate! Quae breviter, qualia sint in Cn. Pompeio, consideremus. Summa enim omnia sunt, Quirites, sed ea magis *ex aliorum contentione,* quam ipsa per sese cognosci atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem *aliquo in numero putare,* cu-

ius in exercitu veniant centuriatus atque venierint! Quid hunc hominem *magnum aut amplum de re publica cogitare*, qui pecuniam ex ærario depromtam ad bellum administrandum aut propter cupiditatem provinciæ magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romæ in quæstu reliquit! Vestra *admurmuratio* facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino. Quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, *quocunque ventum sit*, nostri exercitus ferant, quis ignorat! Itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros atque oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini; tum facilius statuetis, quid apud exteras nationes fieri existimetis. Utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium urbes, an hibernis sociorum civitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is *continere* imperator, qui se ipsum non *contineat*, neque severus esse in iudicando, qui *alios in se severos esse iudices* non vult. Hic miramur, hunc hominem tantum excellere ceteris, cuius legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo *manus tanti exercitus* sed ne *vestigium quidem* cuiquam pacato nocuisse dicatur. Iam vero quemadmodum milites hibernent, *quotidie sermones ac litteræ perferuntur*. Non modo, ut sumtum faciat in militem, nemini *vis affertur*, sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim non avaritiæ perfugium maiores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Leg. Man. c. 13.

o. Iam ita *faciles aditus* ad Pompeium privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum iniuriis esse dicuntur, ut is, qui *dignitate principibus excellit*, *facilitate par infimis* esse videatur. Iam, quantum consilio, quantum *dicendi gravitate & copia* valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis. Fidem vero eius inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam iudicarint! Humanitate iam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis

magis virtutem eius pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin *huic tantum bellum hoc transmittendum sit*, qui *ad omnia vestræ memoriæ bella conficienda divino quodam consilio natus esse videatur?* Leg. Man. c. 14.

p. Pompeii adventus & Mithridatem *insolita inflammatum victoria continuit*, & Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit, aut quam facile imperio atque exercitu socios & vectigalia conservaturus sit, qui *ipso nomine ac rumore defenderit*. Leg. Man. c. 15.

q. Non sum prædicaturus, Quirites, quantas res Pompeius domi militiæque, terra marique, quantaque felicitate gesserit, ut eius semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam *venti tempestatesque obsecundarint*. Leg. Man. c. 15.

r. Cum & bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit, ita magnum, ut accuratissime sit administrandum, & cum *ei imperatorem præficere* possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod a diis immortalibus oblatum & datum est, in rem publicam conservandam & amplificandam conferatis. Leg. Man. c. 15.

ſ. Quid tam novum, quam adolescentulum privatum exercitum difficili rei publicæ tempore conficere? Confecit. Huic præesse? Præfuit. Rem optime ductu suo gerere? Gessit. Quid tam *præter consuetudinem*, quam homini peradolescenti, *cuius a senatorio gradu ætas longe abesset*, imperium atque exercitum dari, Siciliam *permitti* atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in his provinciis singulari innocentia gravitate virtute; bellum in Africa maximum confecit, *victorem exercitum deportavit*. Leg. Man. c. 21.

t. Si omnes, qui *rei publicæ consulunt*, chari nobis esse debent: certe inprimis imperatores, quorum consilio virtute periculis retinemus & nostram salutem & imperii dignitatem. De or. 2. c. 40.

u. Virum ad labores belli impigrum, ad pericula fortem, ad usum ac disciplinam peritum, ad consilia prudentem, ad casum fortunamque facilem domi vobis ac liberis vestris retinere, quam inimicissimis populi Romani nationibus & crudelissimis tradere maletis. Pro Font. c. 15.

3. *Ræuberischer Feldherr.*

a. Difficile est, in Asia Cilicia Syria regnisque interiorum nationum ita versari vestrum imperatorem, ut *nihil aliud quam de hoste aut laude cogitet.* Deinde etiam si qui sunt pudore ac temperantia moderatiores: tamen eos esse tales propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, *quanto in odio simus* apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, iniurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse! Urbes iam locupletes ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur! Leg. Man. c. 22.

b. Si quem habetis, qui *collatis signis* exercitus regios superare posse videatur: tamen, nisi *erit idem, qui* se a pecuniis sociorum, qui ab eorum coniugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia *manus oculos animum cohibere* possit, non erit *idoneus, qui* ad bellum Asiaticum regiumque mittatur. Leg. Man. c. 23.

CXXIII. Schlacht. Verwundung. Sieg. Kapitulazion.

1. *Schlacht.*

a. Illi, qui *omnia de re publica præclara atque egregia sentirent*, sine recusatione ac sine ulla mora negotium susceperunt, &, cum advesperasceret, occulte ad pontem Mulvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos & pons interesset. Eodem & ipsi sine cuiusquam suspi-

suspicione multos fortes viros eduxerunt, & ego ex præfectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum opera utor assidue in rei publicæ præsidio, cum gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia *exacta*, cum iam pontem magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius, fit in eos impetus; educuntur & ab illis gladii & a nostris; res erat prætoribus nota solis, ignorabatur a ceteris. In Cat. 3. c. 2.

b. Ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur, quam *prædicant* in fuga fratris sui membra in iis locis, quà *se* parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa mœrorque patrius celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam *vim* auri atque argenti pulcherrimamque rerum omnium, quas & a maioribus acceperat & ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri colligunt omnia diligentius: rex ipse ex manibus effugit. Ita illum in persequendi studio mœror, hos lætitia retardavit. Leg. Man. c. 9.

2. *Verwundung.*

a. Non ea sola vis est, quæ ad corpus nostrum vitamque pervenit, sed etiam multo maior ea, quæ, *periculo mortis iniecto*, formidine *animum perterritum loco sæpe & certo de statu demovet.* Itaque saucii sæpe homines cum corpore debilitantur: animo tamen non cedunt, neque eum relinquunt locum, quem statuerint defendere. At alii pelluntur integri; ut non dubium sit, quin maior adhibita ei vis sit, cuius animus sit perterritus, quam illi, cuius corpus vulneratum sit. Quodsi vi pulsos dicimus exercitus esse eos, qui metu ac tenui sæpe suspicione periculi fugerunt, & si non solum impulsu scutorum neque conflictu corporum neque ictu cominus neque coniectione telorum, sed sæpe clamore ipso militum aut instructione adspectuque signorum, magnas copias pulsas esse & vidimus & audivimus: quæ vis *in bello* appellabitur, & quod *vehemens in re militari* putatur, id

leve in iure civili iudicabitur; & quod *exercitus armatos* movet, id *advocationem togatorum* non videbitur movisse; & *vulnus corporis* magis istam vim, quam *terror animi* declarabit; & *sauciatio* quæretur, cum *fugam* factam esse *constabit?* Pro Cæc. c. 16.

b. Si Antonius *acerrimum impetum* Legionis Martiæ cohibere potuisset: uno prœlio confecta res esset. Sed cum libertatis avida legio *effrenatius in aciem hostium irrupisset*, ipseque inprimis Pansa pugnaret: duobus periculosis vulneribus acceptis sublatus e prœlio rei publicæ vitam reservavit. In Anton. 14. c. 9.

3. *Sieg*.

a. Dico, Luculli adventu maximas Mithridatis copias *omnibus rebus ornatas atque instructas* fuisse, urbemque Asiæ clarissimam, nobisque amicissimam Cyzicenorum obsessam esse ab ipso rege maxima multitudine & oppugnatam vehementissime, quam L. Lucullus virtute assiduitate consilio summis obsidionis periculis liberavit; ab eodem imperatore classem magnam & ornatam, quæ ducibus Sertorianis *ad Italiam studio inflammato raperetur*, superatam esse atque *depressam*, magnas hostium præterea copias multis prœliis esse deletas, patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui ante populo Romano *ex omni aditu clausus esset*, Sinopem atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, ceterasque urbes Ponti & Cappadociæ permultas uno aditu atque adventu esse captas, regem spoliatum regno patrio atque avito ad alios se reges atque alias gentes supplicem contulisse; atque hæc omnia salvis populi Romani sociis atque integris vectigalibus esse gesta. Leg. Man. c. 8.

b. Domitæ sunt a Cæsare maximæ nationes, sed nondum legibus, nondum iure certo nondum satis firma pace devinctæ. Bellum *affectum* videmus &, vere ut dicam, *pæne confectum*: sed ita, ut, si idem *extrema persequitur*, qui *inchoavit*, iam omnia perfecta videamus, si succeditur, periculum sit, ne *instauratas maximi belli reliquias ac renovatas* audiamus. Prov. cons. c. 8.

c. Natio-

c. Nationes eæ, quæ numero hominum ac multitudine ipsa poterant *in provincias nostras redundare*, ita a Cæsare sunt partim *recisæ* partim *repressæ*, ut Asia, quæ imperium antea nostrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipsa cingatur. Possum de omni regione, de omni hostium genere dicere: nulla gens est, quæ non aut ita *subacta* sit, ut vix *exstet*, aut ita *domita*, ut *quiescat*, aut ita *pacata*, ut *victoria nostra imperioque lætetur*. Bellum Gallicum Cæsare imperatore *gestum* est, antea tantummodo *repulsum*. Semper illas nationes nostri imperatores *refutandas* potius bello quam *lacessendas* putaverunt. Prov. conf. c. 12.

d. Una atque altera æstas vel metu vel spe vel pœna vel præmiis vel armis vel legibus potest totam Galliam *sempiternis vinculis adstringere*. *Impolitæ* vero res & *acerbæ* si erunt relictæ, quamquam sunt *accisæ*, tamen *efferent se* aliquando & ad renovandum bellum *revirescent*. Quare sit in eius tutela Gallia, cuius virtuti fidei felicitati commendata est. Etenim si Fortunæ muneribus amplissimis ornatus sæpius *eius deæ periculum facere* nollet, si in patriam, si ad deos penates, si ad eam dignitatem, quam in civitate sibi propositam videt, si ad iucundissimos liberos, si ad clarissimum generum redire properaret, si in Capitolium invehi victor cum illa insigni laurea *gestiret*, si denique timeret casum aliquem, qui illi tantum addere iam potest, quantum auferre: vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, a quo *profligata sunt*, *confici* velle. Cum vero ille suæ gloriæ iam pridem, rei publicæ nondum satisfecerit, & malit tamen tardius ad suorum laborum fructus pervenire, quam *non explere susceptum rei publicæ munus*: nec imperatorem *incensum ad rem publicam bene gerendam* revocare, nec totam Gallici belli rationem prope iam *explicatam* perturbare atque impedire debemus. Prov. conf. c. 14.

e. Is demum est mea quidem sententia iustus triumphus ac verus, cum bene de re publica meritis testimonium a consensu civitatis datur. Nam sive in communi gaudio populi Romani *uni gratulabantur*: *magnum iudicium*; sive *uni gratias agebant*: *eo maius*;

ius; ſive utrumque: nihil magnificentius excogitari poteſt. In Anton. 14. c. 5.

4. *Verhalten gegen Ueberwundene.*

a. Suſcipienda quidem bella ſunt ob eam cauſam, ut ſine iniuria in pace vivatur. Parta autem victoria conſervandi ſunt ii, qui non crudeles in bello nec immanes fuerunt. Offic. 1. c. 11.

b. Cum iis, quos deviceris, conſulendum eſt, tum ii, qui *armis poſitis* ad imperatorum fidem confugiunt, quamvis murum aries percuſſerit, recipiendi ſunt. In quo tantopere apud noſtros iuſtitia culta eſt, ut ii, qui civitates aut nationes devictas bello *in fidem recepiſſent*, earum patroni eſſent more maiorum. Offic. 1. c. 11.

c. Pyrrhi de captivis reddendis illa præclara ſententia eſt:

Nec mi aurum poſco, nec mi pretium dederitis,
Nec *cauponantes bellum* ſed *belligerantes*,
Ferro non auro *vitam cernamus* utrique,
Vosne velit an me regnare *hera*, quidve ferat fors,
Virtute experiamur. Et hoc ſimul accipe dictum:
Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
Eorumdem me libertati parcere certum eſt.
Dono, ducite, doque, volentibu' cum magnis diis.

Regalis ſane & digna Eacidarum genere ſententia. Offic. 1. c. 12.

5. *Kapitulazion.*

Quidam imperator cum ab hoſtibus circumſideretur, neque effugere ullo modo poſſet, depactus eſt cum eis, ut arma & *impedimenta* relinqueret, milites educeret. Itaque fecit; armis & impedimentis amiſſis *præter ſpem* milites conſervavit. Accuſatur maieſtatis. *Incurrit huc* definitio, quid ſit *lædere maieſtatem.* Sed nos hunc locum, de quo agimus, conſideremus. *Intentio* eſt: non oportuit arma & impedimenta relinquere. *Depulſio* eſt: oportuit. *Quæſtio* eſt: oportueritne. *Ratio* eſt: Milites

tes enim omnes periissent. *Infirmatio* est aut *coniecturalis*: non periissent; aut altera *coniecturalis*: non ideo fecisti. Ex quibus sunt *iudicationes*: periissentne, &: ideone fecerit; aut hæc *comparativa*, cuius nunc indigemus: at enim *satius fuit* amittere milites, quam arma & impedimenta hostibus concedere. Ex qua *iudicatio* nascitur: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent: utrum satius fuerit amittere milites, an *ad hanc conditionem venire*. Inv. 2. c. 24.

CXXIIII. Vertheidigung und Eroberung einer Stadt.

a. Vos, Quirites, vestra tecta custodiis vigiliisque defendite; mihi, ut urbi, sine vestro metu ac sine ullo tumultu, satis esset præsidii, *consultum* ac *provisum* est. Coloni omnes municipesque vestri certiores a me facti de hac nocturna excursione Catilinæ facile urbes suas finesque defendent; gladiatores, quam sibi ille maximam manum & *certissimam* fore putavit, quamquam *meliore animo sunt*, quam pars patriciorum, *potestate tamen in vestra continebuntur*. Qu. Metellus, quem ego prospiciens hoc in Gallicanum Picenumque præmisi, aut *opprimet* hominem aut omnes eius motus conatusque prohibebit. In Cat. 2. c. 12.

b. Vos, Quirites, quoniam iam nox est, *veneramini* illum Iovem, custodem huius urbis ac vestrum, atque *in vestra tecta discedite*, & ea, quamquam iam periculum est depulsum, tamen æque ac priori nocte custodiis vigiliisque defendite. Id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, *providebo*. In Cat. 3. c. 12.

c. Nunc si hunc exitum consulatus mei dii immortales esse voluerunt, ut vos, patres conscripti, populumque Romanum ex cæde misera, coniuges liberosque vestros virginesque Vestales ex *acerbissima vexatione*, templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex *fœdissima flamma*, totam Italiam *ex bello & vastitate eriperem*: *quæcunque*

que mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim si P. Lentulus suum nomen, *inductus* a vatibus, *fatale ad perniciem rei publicæ* fore putavit: cur ego non læter, meum consulatum *ad salutem rei publicæ prope fatalem* exstitisse? In Cat. 4. c. 1.

d. De evertendis diripiendisque urbibus valde illud considerandum est, ne quid temere ne quid crudeliter fiat. Offic. 1. c. 24.

e. Ille ipse Marcellus, cuius in Sicilia *virtutem hostes*, *misericordiam victi*, *fidem ceteri Siculi* perspexerunt, non solum sociis in eo bello consuluit, verum etiam superatis hostibus temperavit, urbem pulcherrimam, Syracusas, quæ cum *manu munitissima* esset, tum *loci natura terra ac mari claudebatur*, cum vi consilioque cepisset, non solum incolumem passus est esse, sed ita reliquit *ornatam*, ut esset idem monumentum victoriæ mansuetudinis continentiæ, cum homines viderent, & *quid expugnasset*, & *quibus pepercisset*, & *quæ reliquisset*. In Verr. 2. c. 2.

f. Castra in radicibus Amani habuimus apud aras Alexandri quatriduum, & in reliquiis Amani delendis agrisque vastandis (quæ pars eius montis meæ provinciæ est) id tempus omne consumsimus. Confectis his rebus ad oppidum Eleutherocilicum Pindenissum exercitum adduxi. Quod cum esset altissimo & munitissimo loco, ab iisque incoleretur, qui ne regibus quidem unquam paruissent, cum & fugitivos reciperent & Parthorum adventum *acerrime exspectarent*, ad existimationem imperii pertinere arbitratus sum, *comprimere eorum audaciam*, quo facilius etiam ceterorum *animi*, *qui alieni essent ab imperio nostro*, *frangerentur*. Vallo & fossa circumdedi, sex castellis castrisque maximis sepsi, aggere vineis turribus oppugnavi, ususque tormentis multis, multis sagittariis, magno labore meo, sine ulla molestia sumtuque sociorum, septimo quinquagesimo die *rem confeci*, ut, omnibus partibus urbis disturbatis aut incensis, compulsi in potestatem meam pervenirent. Fam. 15. ep. 4.

CXXV.

CXXV. Friede.

a. Et nomen pacis dulce eſt & ipſa res ſalutaris. Sed inter pacem & ſervitutem plurimum intereſt: pax eſt tranquilla libertas; ſervitus *poſtremum* malorum omnium non modo bello ſed morte etiam repellendum. In Anton. 2. c. 44.

b. Non ego pacem nolo, ſed *pacis nomine bellum involutum* reformido. Quare ſi pace frui volumus: bellum gerendum eſt. Si bellum omittemus: pace nunquam fruemur. In Anton. 7. c. 6.

c. Quid! *Legionum noſtrarum nervos nonne pacis conſiliis incidimus!* Quis eſt enim, qui ad bellum *inflammato animo* futurus ſit ſpe pacis oblata! Ipſa illa Martia cœleſtis & divina legio hoc nuntio *langueſcet* & *mollietur*, atque illud pulcherrimum nomen Martium amittet, excident gladii, *fluent arma de manibus*. In Anton. 12. c. 3.

d. Acta M. Antonii reſcidiſtis, leges *refixiſtis*, per vim & contra auſpicia latas *decreviſtis*, totius Italiæ delectus excitaſtis, *collegam & ſocium ſcelerum omnium* hoſtem iudicaviſtis. Cum hoc quæ pax poteſt eſſe? Hoſtis ſi eſſet externus: tamen id ipſum vix, talibus factis, poſſet aliquo modo. Sed ſi maria montes regionum magnitudines intereſſent: odiſſetis eum, quem non videritis. Hi *in oculis hærebunt &*, cum licebit, *in faucibus*. Quibus enim ſeptis *tam immanes belluas continebimus!* At incertus exitus belli eſt. Eſt omnino fortium virorum, quales vos eſſe debetis, virtute præſtare tantum, ut poſſint fortunæ culpam non extimeſcere. Sed quoniam ab hoc ordine non fortitudo ſolum verum etiam ſapientia poſtulatur: quamquam vix videntur hæc poſſe ſeiungi, ſeiungamus tamen. Fortitudo dimicare iubet, *iuſtum odium incendit*, ad confligendum impellit, vocat ad periculum. Quid ſapientia? Cautioribus utitur conſiliis, in poſterum providet, eſt omni ratione *protectior*. Quid igitur cenſet? Parendum eſt enim, atque id optimum iudicandum, quod ſit ſapientiſſime conſtitutum. Si hoc præcipit, ne quid vita exiſtimem antiquius, ne decernam capitis

peri-

periculo, fugiam omne difcrimen: quæram ex ea, etiamne fuerit, cum id fecero, ferviendum. Si annuerit: næ ego iftam fapientiam, quamvis fit erudita, non audiam. Sin refponderit: tu vero ita vitam corpusque fervato, ita fortunas, ita rem familiarem, ut hæc *libertate pofteriora ducas*, itaque his uti velis, fi libera re publica poffis, nec pro his libertatem, fed pro libertate hæc *proiicias* tamquam *pignora iniuriæ*: tum fapientiæ vocem audire videar, eique uti deo paream. Itaque fi, receptis illis, poffumus effe liberi: vincamus odium, pacemque patiamur. Sin otium, *incolumibus his*, effe nullum poteft: lætemur, decertandi oblatam effe fortunam. Aut enim, illis victis interfectis, fruemur victrice re publica, aut *oppreffi* (quod omen avertat Iupiter) fi non fpiritu at virtutis laude vivemus. In Anton. 13. c. 3.

e. In hoc ordine, *integra re*, multa de pace dixi, & in ipfo bello eadem etiam cum capitis mei periculo fenfi. *Ex quo* nemo erit tam iniuftus rerum æftimator, qui dubitet, quæ Cæfaris de bello *voluntas* fuerit, cum *pacis auctores* confervandos ftatim cenfuerit, ceteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortaffe tum, cum effet incertus exitus & *anceps fortuna belli*. Qui vero victor pacis auctores diligit, is profecto declarat, fe maluiffe non dimicare quam vincere. Pro Marc. c. 5.

f. Ut *circumfpiciamus* omnia, quæ populo grata atque iucunda funt: nihil tam populare, quam pacem quam concordiam quam otium reperiemus. *Solicitam mihi civitatem fufpicione*, *fufpenfam metu*, perturbatam veftris legibus & concionibus & feditionibus tradidiftis, *fpem improbis oftendiftis*, *timorem bonis inieciftis*, fidem de foro, dignitatem de re publica fuftuliftis. Hoc motu atque *hac perturbatione animorum atque rerum* cum populo Romano vox & auctoritas confulis repente *in tantis tenebris illuxerit*, cum oftenderit, nihil effe metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium novum, nullum regnum decemvirale, nullam alteram Romam atque aliam *fedem imperii* nobis confulibus futuram,

fum-

summamque *tranquillitatem pacis atque otii:* verendum, credo, nobis erit, ne vestra ista præclara lex agraria magis popularis esse videatur. Leg. agr. 1. c. 8.

g. Ligarius domo est egressus non modo nullum ad bellum, sed *ne ad minimam quidem suspicionem belli.* Legatus in pace profectus in provincia pacatissima ita *se gessit*, ut ei pacem esse expediret. Pro Lig. c. 2.

h. Exercitu amisso ego, qui *pacis auctor* semper fui, post Pharsalicum autem proelium *suasor fuissem armorum non deponendorum sed abiiciendorum*, Castorem *ad meam auctoritatem non potui adducere*, quod & ipse *ardebat studio ipsius belli*, & patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Pro Deiot. c. 10.

Achtzehnter Titel: Schicksal überhaupt und insonderheit.

CXXVI. Schicksal.

1. *Ungewisheit desselben.*

a. Quid est aliud fors, quid fortuna, quid casus, quid eventus, nisi cum sic aliquid *cecidit*, sic evenit, ut vel non *cadere* ac evenire potuerit! Quomodo ergo id, quod *temere fit cœco casu & volubilitate fortunæ*, præsentiri & prædici potest? Medicus morbum ingravescentem ratione providet, insidias imperator, tempestates gubernator. Tamen hi ipsi sæpe falluntur, qui nihil sine certa ratione opinantur; ut agricola, cum florem oleæ videt, baccam quoque se visurum putat. Non sine ratione ille quidem, sed nonnunquam tamen fallitur. Quodsi fallentur ii, qui nihil sine aliqua *probabili coniectura ac ratione* dicunt: quid existimandum est de coniectura eorum, qui extis aut avibus aut ostentis aut oraculis aut somniis futura præsentiunt! Nondum dico, quam hæc signa nulla sint, fissum iecoris, corvi cantus, volatus aquilæ, stellæ traiectio, voces furentium, sortes, somnia. De quibus singulis dicam suo loco, nunc de universis. Qui potest provideri, quidquam futu-

futurum esse, quod neque causam habet ullam neque notam, cur futurum sit. Divin. 2. c. 6.

b. Vetus illud Catonis admodum scitum est, qui *mirari se* aiebat, *quod non rideret haruspex, haruspicem cum vidisset.* Quota enim quæque res evenit prædicta ab his, aut, si evenit quidpiam, quid *afferri* potest, cur non casu id evenerit. Divin. 2. c. 24.

2. *Verænderlichkeit desselben.*

a. Cuius spes omnis & ratio & cogitatio *pendet ex fortuna*, huic nihil potest esse certi, nihilque, quod *exploratum* habeat, permansurum sibi ne unum quidem diem. Eum tu hominem terreto, *si quem eris nactus eiusmodi*, mortis aut exilii minis. Parad. 2.

b. O fallacem hominum spem, *fragilemque fortunam*, & inanes nostras contentiones, quæ *in medio spatio sæpe franguntur & corruunt*, & *ante in ipso cursu obruuntur, quam portum conspicere potuerunt!* De or. 3. c. 2.

c. Sicut equos propter crebras contentiones prœliorum *ferocitate exsultantes* domitoribus tradere solent, ut his *facilioribus* possint uti: sic homines *secundis rebus effrenatos* sibique præfidentes tamquam *in gyrum rationis & doctrinæ duci* oportet, ut perspiciant rerum humanarum imbecillitatem varietatemque fortunæ. Offic. 1. c. 26.

d. Metrodorus, *occupavi te*, inquit, *fortuna, atque cepi, omnesque aditus tuos interclusi*, ut *ad me adspirare* non possis. Præclare, si Aristo Chius aut si Stoicus Zeno diceret, qui, nisi quod turpe esset, nihil malum *duceret*. Tu vero, Metrodore, qui *omne bonum in visceribus medullisque condideris*, & definieris, summum bonum *firma corporis affectione explorataque spe* contineri, *fortunæ aditus interclusisti!* Quo modo? Isto enim bono iam exspoliari potes. Tusc. 5. c. 9.

e. Quod in hoc rei publicæ tempus non *incideris* sed *veneris* (iudicio enim tuo non casu *in ipsum discrimen rerum contulisti* tribunatum tuum) profecto vides, quanta vis in re publica temporum sit, quanta varietas rerum, quam incerti exitus, quam *flexibiles*

les hominum voluntates, quid insidiarum, quid vanitatis in vita, non dubito, quin cogites. Fam. 2. ep. 7.

3. *Das Schickſal hangt zum Theil von Menſchen ab.*

a. Magnam vim eſſe in fortuna in utramque partem vel ad ſecundas res vel ad adverſas, quis ignorat? Nam &, *cum proſpero flatu eius utimur, ad exitus pervehimur optatos*, &, cum *reflavit, affligimur*. Hæc igitur ipſa fortuna ceteros caſus rariores habet; primum ab inanimis: procellas tempeſtates naufragia ruinas incendia; deinde a beſtiis: ictus morſus impetus. Hæc ergo, ut dixi, rariora. At vero interitus exercituum, ut proxime trium, ſæpe multorum, clades imperatorum, ut nuper ſummi ac ſingularis viri, invidiæ præterea multitudinis, atque ob eas bene meritorum ſæpe civium expulſiones, calamitates, fugæ, *rurſusque* ſecundæ res honores imperia victoriæ, quamquam fortuita ſunt, tamen ſine hominum operibus & ſtudiis neutram in partem effici poſſunt. Offic. 2. c. 6.

b. *Vexatur* Theophraſtus & libris & ſcholis omnium philoſophorum, quod in Calliſthene ſuo laudarit illam ſententiam: *Vitam regit fortuna, non ſapientia.* Negant, ab ullo philoſopho quidquam dictum eſſe *languidius*. Tuſc. 5. c. 9.

4. *Das Schickſal hat keinen moraliſchen Wehrt.*

a. Fortunam laudare ſtultitia, & vituperare ſuperbia eſt; animi autem & laus honeſta & vituperatio vehemens eſt. Inv. 2. c. 59.

b. Quæ natura aut fortuna dantur hominibus, in iis rebus me *vinci*, poſſum æquo animo pati. Quæ ipſi ſibi homines parare poſſent, in iis rebus me *vinci*, pati non poſſum. De or. 2. c. 11.

5. *Einfluß des günſtigen Schickſals auf das menſchliche Herz.*

Non ſolum ipſa *fortuna cæca eſt*, ſed eos etiam plerumque efficit cæcos, *quos complexa eſt*. Itaque *efferuntur illi fere faſtidio & contumacia*, neque quidquam inſipiente fortunato intolerabilius fieri poteſt.

eſt. Atque hoc quidem videre licet, eos, qui antea *commodis fuerunt moribus*, imperio poteſtate proſperis rebus immutari, ſpernique ab iis veteres amicitias, indulgeri novis. De amic. c. 15.

6. *Fatum.*

a. Quod ſemper ex omni ætate *verum* fuit, id eſt *fatum*. Nat. deor. l. 3. c. 6.

b. Iupiter optimus maximus, cuius nutu & arbitrio cœlum terra mariaque reguntur, ſæpe ventis vehementioribus aut immoderatis tempeſtatibus aut nimio calore aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit; quorum nihil perniciei cauſa divino conſilio, ſed *vi ipſa & magnitudine rerum*, factum putamus. At contra commoda, quibus utimur, lucem, qua fruimur, ſpiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari atque impertiri videmus. Pro S. Roſcio c. 45.

c. Cum fato omnia fiant: ſi quis modo talis poſſit eſſe, qui *colligationem cauſarum* omnium perſpiciat animo, nihil eum profecto fallat. Qui enim *teneat* cauſas rerum futurarum, idem neceſſe eſt omnia *teneat*, quæ futura ſint. Quod cum facere nemo niſi deus poſſit: relinquendum eſt homini, ut ſignis quibusdam conſequentia declarantibus futura præſentiat. Non enim illa, quæ futura ſunt, ſubito exiſtunt, ſed eſt, quaſi *rudentis* explicatio, ſic traductio temporis nihil novi efficientis & primum quidque *replicantis*. Quod & ii vident, quibus naturalis divinatio data eſt, & ii, quibus curſus rerum obſervando notatus eſt. Qui etſi cauſas ipſas non cernunt, ſigna tamen cauſarum & notas cernunt, ad quas adhibita memoria & diligentia ex monumentis ſuperiorum efficitur ea divinatio, quæ artificioſa dicitur, extorum fulgurum oſtentorum ſignorumque cœleſtium. Non eſt igitur, ut mirandum ſit, ea præſentiri a divinantibus, quæ nuſquam ſint. Sunt enim omnia, ſed tempore abſunt. Atque ut in ſeminibus vis ineſt earum rerum, quæ ex iis progignuntur: ſic *in cauſis conditæ ſunt res futuræ*, quas eſſe futuras aut *concitata mens* aut *ſoluta* ſomno cernit, aut ratio aut conie-

iectura præſentit. Atque ut ii, qui ſolis & lunæ reliquorumque ſiderum ortus obitus motusque cognorunt, quo quidque tempore eorum futurum ſit, multo ante prædicunt: ſic qui curſum rerum eventorumque conſequentiam diuturnitate pertractata notaverunt, aut ſemper, aut, ſi id difficile eſt, plerumque, quod ſi ne id quidem conceditur, nonnunquam certe, quid futurum ſit, intelligunt. Divin. 1. c. 56.

c. Qui *introducunt cauſarum ſeriem ſempiternam*, ii mentem hominis *voluntate libera ſpoliatam neceſſitate fati deviciunt.* De fato c. 9.

CXXVII. Glückſeligkeit. Zufriedenheit.

1. *Glückſeligkeit überhaupt.*

a. Videamus, qui dicendi ſint beati. Equidem hos exiſtimo, qui ſunt in bonis, *nullo adiuncto malo.* Neque ulla alia huic verbo, cum beatum dicimus, *ſubiecta notio eſt*, niſi *ſecretis malis omnibus cumulata bonorum complexio.* Tuſc. 5. c. 9.

b. Ut quæſtuoſa mercatura, fructuoſa aratio dicitur, non ſi altera ſemper omni damno, altera *omnis tempeſtatis calamitate ſemper vacet*, ſed ſi *multo maiori ex parte* exſtet in utroque felicitas: ſic vita, non ſolum ſi undique referta bonis eſt, ſed ſi *multo maiore & graviore ex parte bona propendent*, beata recte dici poteſt. Tuſc. 5. c. 31.

c. *Quibus nihil eſt opis in ipſis* ad bene beateque vivendum, iis omnis ætas gravis eſt. Qui autem *omnia bona a ſe ipſis petunt*, iis nihil poteſt malum videri, quod naturæ neceſſitas afferat. Senect. c. 2.

d. Non hilaritate nec laſcivia nec riſu aut ioco, comite levitatis, ſed ſæpe etiam triſtes firmitate & conſtantia ſunt beati. Fin. 2. c. 20.

e. Niſi *ſtabili & fixo permanente bono* beatus eſſe nemo poteſt. Tuſc. 5. c. 14.

f. Laco glorianti cuidam mercatori, quod multas naves in omnem oram maritimam *dimiſiſſet*, non ſæpe optabilis quidem iſta eſt, inquit, rudentibus apta fortuna. An dubium eſt, quin nihil ſit habendum in eo genere, quod vita beata complectitur, ſi

id possit amitti. Nihil enim inveterascere, nihil exstingui, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata consistit. Nam qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus esse non poterit. Volumus enim, eum, qui beatus sit, *tutum* esse *inexpugnabilem septum* atque *munitum*, non ut *parvo metu præditus* sit, sed ut *nullo*. Tusc. 5. c. 14.

g. Me quidem auctore Peripatetici veteresque Academici *balbutire* desinant aliquando, aperteque & clara voce audeant dicere, beatam vitam in Phalaridis taurum descensuram. Tusc. 5. c. 26.

h. Si bene sentire recteque facere satis est ad bene beateque vivendum: vereor, ne, eum, qui *se optimorum consiliorum conscientia sustentare* possit, miserum esse, nefas sit dicere. Fam. 6. ep. 1.

i. Beatus est nemo, qui ea lege vivit, ut non modo impune sed etiam cum summa interfectoris gloria interfici possit. In Anton. 1. c. 14.

k. Non quidquam aliud est felicitas, nisi honestarum rerum prosperitas, vel, ut alio modo definiam, felicitas est *fortuna adiutrix consiliorum bonorum*. Quibus qui non utitur, felix nullo pacto esse potest. Ergo in perditis impiisque consiliis, quibus Cæsar usus erat, nulla potuit esse felicitas; feliciorque meo iudicio Camillus exsulans, quam temporibus iisdem Manlius, etiamsi, id quod concupierat, regnare potuisset. Fragm. epist. ad Corn. Nep. referente Marcellino.

l. Est fortunatus ille, cuius ex salute non minor pæne ad omnes, quam ad illum ventura sit, lætitia pervenerit. Quod Marcello quidem merito atque optimo iure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate aut probitate aut optimarum artium studio aut innocentia aut ullo genere laudis præstantior! Pro Marc. c. 1.

2. *Das höchste Gut nach Epikurischer Erklærung.*

a. Quodsi ne ipsarum quidem virtutum laus, in qua maxime ceterorum philosophorum *exsultat oratio*, reperire potest exitum, nisi dirigatur ad voluptatem, voluptas autem est sola, *quæ nos vocet & allicit suapte natura:* non potest esse dubium, quin id sit

sum-

summum atque extremum bonorum omnium, beateque vivere nihil aliud sit, nisi cum voluptate vivere. Fin. 1. c. 16.

b. Ut æque doleamus animo, cum corpore dolemus: fieri tamen permagna accessio potest, si aliquod æternum & infinitum *impendere malum nobis* opinemur. Quod idem licet transferre in voluptatem, ut ea maior sit, si nihil tale metuamus. Fin. 1. c. 17.

c. Ut iis bonis *erigimur*, quæ exspectamus: sic lætamur iis, quæ recordamur. Est autem *situm in nobis*, ut & *adversa quasi perpetua oblivione obruamus*, & *secunda iucunde ac suaviter meminerimus*. Sed cum ea, quæ præterierunt, *acri animo* & attento intuemur: tunc fit, ut ægritudo sequatur, si illa mala sint, lætitia, si bona. O præclaram beate vivendi & apertam & simplicem & directam viam! Cum enim certe nihil homini possit melius esse, quam *vacare omni dolore & molestia*, perfruique maximis & animi & corporis voluptatibus: videtisne, quam nihil prætermittatur, quod vitam adiuvet, quo facilius id, quod propositum est, summum bonum consequamur! Fin. l. 1. c. 17.

d. Hoc *dabitis*, ut opinor, si modo sit aliquid, esse beatum, id oportere totum *poni in potestate sapientis*. Nam si amitti vita beata potest: beata esse non potest. Quis enim confidit, semper sibi illud stabile & firmum permansurum, quod fragile & caducum sit? Qui autem diffidet perpetuitati bonorum suorum: timeat necesse est, ne aliquando amissis illis sit miser. Beatus autem esse in maximarum rerum timore nemo potest. Nemo igitur esse beatus potest. Neque enim in aliqua parte sed in perpetuitate temporis vita beata dici solet, neque appellatur omnino vita beata, nisi confecta & absoluta, nec potest quisquam *alias beatus esse alias miser*. Qui enim existimabit, posse se miserum esse, beatus non erit. Nam cum semel est *suscepta vita beata*: tam permanet, quam ipsa illa effectrix beatæ vitæ, sapientia, neque exspectat ultimum tempus ætatis, quod Crœso scribit Herodotus præceptum a Solone. Etenim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus,

diuturnitatem quidem temporis ad beate vivendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in brevitate temporis, quam si illa sit sempiterna. *Hæc dicuntur inconstantissime.* Cum enim *summum bonum in voluptate ponat:* negat, infinito tempore ætatis voluptatem fieri maiorem, quam finito atque modico. Qui *bonum omne in virtute ponit,* is potest dicere, perfici beatam vitam perfectione virtutis. Negat enim, summo bono afferre incrementum diem. Qui autem, voluptate vitam effici beatam, putabit, *qui sibi is conveniet,* si negabit, voluptatem crescere longinquitate! Igitur ne dolorem quidem. An dolor longissimus quisque miserrimus: voluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? Fin. 2. c. 27.

e. *Quid attinet*, gloriose loqui, nisi *constanter* loquare! In voluptate corporis (addam, si vis, animi, dum ea ipsa, ut vultis, sit, quod & in corpore) *situm est* vivere beate. Quid! Istam voluptatem perpetuam quis potest *præstare* sapienti! Nam quibus rebus efficiuntur voluptates, hæ non sunt in potestate sapientis. Non enim in ipsa sapientia positum est beatum esse, sed in iis rebus, quas sapientia comparat ad voluptatem. Totum autem id externum; & quod externum, id in casu est. Ita fit beatæ vitæ domina fortuna, quam Epicurus ait *exiguam intervenire sapienti.* Age, inquies, ista parva sunt. Sapientem locupletat ipsa natura, cuius divitias Epicurus ipse parabiles esse docuit. Hæc bene dicuntur, nec ego repugno. Sed inter se ipsa pugnant. Negat enim, *tenuissimo victu*, id est contemtissimis escis & potionibus, minorem voluptatem percipi, quam rebus exquisitissimis ad epulandum. Fin. 2. c. 27.

3. *Das hœchste Gut nach stoischer Erklærung.*

a. Summum bonum a Stoicis dicitur: convenienter naturæ vivere. Id habet hanc, ut opinor, sententiam, *cum virtute congruere* semper, cetera autem, *quæ secundum naturam essent*, ita legere, si ea virtuti non repugnarent. Offic. 3. c. 3.

b. Cum *corporis facibus inflammari* soleamus ad omnes fere cupiditates, eoque magis *incendi*, quod iis

iis æmulemur, qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus: profecto beati erimus, cum, corporibus relictis, & cupiditatum & æmulationum erimus expertes. Quodque nunc facimus, cum *laxati curis sumus*, ut spectare aliquid velimus & visere, id multo tum faciemus liberius, *totosque nos in contemplandis rebus perspiciendisque ponemus*, propterea quod & natura inest mentibus nostris insatiabilis quædam cupiditas veri videndi, & oræ ipsæ locorum illorum, quo pervenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cœlestium, eo maiorem cognoscendi cupiditatem dabunt. Tusc. 1. c. 19.

c. Is est beatus, cui nihil humanarum rerum aut *intolerabile* ad *demittendum animum* aut *nimis lætabile* ad *efferendum* videri potest. Tusc. 4. c. 17.

d. Illi beati sunt, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines *exedunt*, nullæ libidines *incitant*, nullæ futiles lætitiæ exsultantes *languidis liquefaciunt voluptatibus*. Tusc. 5. c. 6.

e. Quodsi est, qui vim fortunæ, qui omnia humana, quæcunque accidere possunt, tolerabilia *ducat*, ex quo nec timor eum nec angor attingat, idemque si nihil concupiscat, nulla *efferatur animi inani voluptate*: quid est, cur non is beatus sit? Tusc. 5. c. 6.

f. Quid potest ad beate vivendum deesse ei, *quem fortitudo ab ægritudine & a metu vindicet*, temperantia tum *a libidine avocet* tum *insolenti alacritate gestire* non sinat. Tusc. 5. c. 14.

g. Nunquam mehercule ego neque pecunias istorum neque tecta magnifica neque opes neque imperia neque eas, *quibus maxime adstricti sunt, voluptates in bonis rebus esse numerandas duxi*, quippe cum viderem, homines *his rebus circumfluentes* ea tamen desiderare maxime, quibus abundarent. Neque enim unquam expletur nec satiatur cupiditatis sitis. Neque ea solum, quæ habent, libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. In quo equidem *continentissimorum* hominum maiorum nostrorum sæpe *requiro* prudentiam, qui hæc *imbecilla & commutabilia pecuniæ membra* solo verbo BONA putaverunt appellanda, cum re ac factis longe aliter iudicavissent.

sent. Poteſtne bonum cuiquam malo eſſe? Aut poteſt quiſquam in abundantia bonorum ipſe eſſe non bonus! Atqui iſta omnia talia videmus, ut etiam improbi habeant, & obſint probis. Quamobrem, licet irrideat, ſi quis vult, plus apud me vera ratio valebit quam vulgi opinio; neque ego unquam, illum bona perdidiſſe, dicam, ſi quis pecus aut ſupellectilem amiſerit; neque non ſæpe laudabo ſapientem illum, Biantem, ut opinor, qui numeratur inter ſeptem, cuius cum patriam Prienem cepiſſet hoſtis, ceterique ita fugerent, ut multa de ſuis rebus aſportarent, cum eſſet admonitus a quodam, ut idem ipſe faceret: ego vero, inquit, facio: nam *omnia mea mecum porto.* Ille hæc *ludibria fortunæ* ne ſua quidem putavit, quæ nos appellamus *etiam* bona. Quid eſt igitur, quæret aliquis, bonum? Si quid recte fit & honeſte & cum virtute: id bene fieri vere dicitur; & quod rectum & honeſtum & cum virtute eſt, id ſolum opinor bonum. Sed hæc videri poſſunt obſcuriora, cum *ſine oppoſitione exemplorum lentius diſputantur.* Vita atque factis illuſtranda ſunt ſummorum virorum hæc, quæ verbis ſubtilius, quam ſatis eſt, diſputari videntur. Quæro enim a vobis, num *ullam cogitationem habuiſſe* videantur ii, qui hanc rem publicam tam præclare fundatam nobis reliquerunt, aut auri atque argenti ad avaritiam, aut amœnitatum ad delectationem, aut ſupellectilis ad delicias, aut epularum ad voluptates? Parad. 1. c. 2. 3.

h. Nihil in vita expetendum, niſi quod laudabile eſſe & præclarum videtur. Veniant igitur irriſores huius orationis ac ſententiæ. Et iam vel ipſi iudicent, utrum ſe horum alicuius, qui marmoreis tectis ebore & auro fulgentibus, qui ſignis qui tabulis qui cælato auro & argento, qui Corinthiis operibus abundant, an C. Fabricii, qui nihil eorum habuit, nihil habere voluit, ſimiles eſſe malint. Atque hæc quidem, quæ modo huc modo illuc transferuntur, facile *adduci* ſolent, ut in rebus bonis eſſe negent. Illud tamen *arcte tenent accurateque defendunt*, voluptatem eſſe ſummum bonum. Quæ quidem mihi vox pecudum videtur eſſe, non hominum. Tu cum tibi

ſive

five deus five *mater, ut ita dicam, rerum omnium,* natura, dederit animum, quo nihil eft præftantius neque divinius: fic *te ipfe abiicies atque profternes,* ut nihil inter te atque quadrupedem putes intereffe? Quidquamque bonum eft, quod non eum, qui poffidet, meliorem facit? Ut enim quifque eft maxime boni particeps: ita & laudabilis maxime. Neque eft ullum bonum, de quo non is, qui id habeat, poffit honefte gloriari. Quid autem eft horum in voluptate? Melioremne efficit aut laudabiliorem virum? An quifquam in potiundis voluptatibus gloria fefe & prædicatione effert? Atqui fi voluptas, quæ plurimorum patrociniis defenditur, in rebus bonis habenda non eft, eaque, quo eft maior, eo magis *mentem ex fua fede & ftatu dimovet*: profecto nihil eft aliud bene & beate vivere, nifi honefte & recte vivere. Parad. 1. c. 4.

i. Nemo poteft non beatiffimus effe, qui *eft totus aptus ex fefe,* quique *in fe uno ponit omnia.* — Quidquid eft laudabile, idem & beatum & *florens* & expetendum videri debet. Parad. 2.

k. *Conftituamus aliquem* magnis multis perpetuis fruentem animo & corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente. Quem *tandem* hoc ftatu aut præftabiliorem aut magis expetendum poffumus dicere! Ineffe enim neceffe eft in eo, qui *ita fit affectus,* & firmitatem animi nec mortem nec dolorem timentis, quod mors fenfu careat, dolor in longinquitate levis in gravitate brevis foleat effe; ut *eius magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio confoletur. Ad ea cum accedit,* ut neque divinum numen horreat, nec *præteritas voluptates effluere* patiatur, earumque affidua recordatione lætetur: quid eft, quod huc poffit, quod melius fit, accedere! Fin. 1. c. 12.

l. Si præfidii ad beate vivendum in virtute fatis eft: quis eft, qui non præclare & ab illis pofitam & a nobis fufceptam operam philofophandi arbitretur? Sin autem virtus fubiecta fub varios incertosque cafus *famula fortunæ* eft, nec tantarum virium eft, ut fe ipfa tueatur: vereor, ne non tam virtutis fiducia nitendum nobis ad fpem beate vivendi, quam vota facienda videantur. Tufc. 5. c. 1.

m. Motus turbulenti *iactationesque animorum incitatæ* & *impetu inconsiderato elatæ* rationem omnem repellentes vitæ beatæ nullam partem relinquunt. Tusc. 5. c. 6.

n. Antiochus scripsit locis pluribus, virtutem ipsam per se beatam vitam efficere posse, neque tamen beatissimam; deinde ex maiore parte plerasque res nominari, etiamsi qua pars abesset, ut vires ut valetudinem ut divitias ut honorem ut gloriam, quæ genere non numero *cernerentur*; item, beatam vitam, etiamsi *ex aliqua parte claudicaret*, tamen ex multo maiore parte obtinere nomen suum. Tusc. 5. c. 8.

o. Hoc ille acriculus, me audiente, Athenis senex Zeno, Stoicorum acutissimus, contendere & magna voce dicere solebat, eum esse beatum, qui præsentibus voluptatibus frueretur, confideretque, se fruiturum aut in omni aut in magna parte vitæ, dolore non interveniente, aut, si interveniret, si summus foret, futurum brevem, si productior, plus habiturum iucundi quam mali, hæc cogitantem fore beatum, præsertim si & ante perceptis bonis contentus esset, nec mortem nec deos extimesceret. Tusc. 3. c. 17.

p. Socrates, *cui viro*, inquit, *ex se ipso apta sunt omnia*, quæ ad beate vivendum ferunt, nec *suspensa aliorum aut bono casu aut contrario* pendere ex alterius eventis & errare coguntur, *huic optime vivendi ratio comparata est*. Hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic, & nascentibus & cadentibus cum reliquis commodis tum maxime liberis, parebit & obediet præcepto illi veteri:

Neque enim lætabitur unquam nec mœrebit nimis,
Qui semper in se ipso omnem spem reponet sui.

Tusc. 5. c. 12.

q. Si omne beatum est, cui nihil deest & quod in suo genere *expletum* atque *cumulatum est*, idque virtutis est proprium: certe omnes *virtutis compotes* beati sunt. Tusc. 5. c. 13.

4. *Glückseligkeit nach der Erklærung des Metrodorus.*

a. Metrodorus, pæne alter Epicurus, beatum esse describit his fere verbis: cum corpus bene constitu-

tum

tum ſit, & ſit *exploratum*, ita futurum. An id *exploratum* cuiquam poteſt eſſe, quo modo ſeſe habiturum ſit corpus, non dico ad annum, ſed ad veſperam. Dolor igitur, id eſt ſummum malum, metuetur ſemper, etiam ſi non aderit. Iam enim adeſſe poterit. Qui poteſt igitur *habitare in beata vita ſummi mali metus!* Fin. 2. c. 28.

b. Metrodorus eum perfecte putat beatum, cui corpus bene conſtitutum ſit, & *exploratum*, ita ſemper fore. Quis autem eſt ille, cui id *exploratum* poſſit eſſe! Tuſc. 2. c. 6.

CXXVIII. Unglück.

1. *Der Tugendhafte iſt nie ganz unglücklich.*

a. *Cumulatam bonorum complexionem* aſſequi virtus, ſi quidquam præter ipſam boni eſt, non poteſt. Aderit enim malorum, ſi mala illa ducimus, turba quædam: paupertas, ignobilitas, humilitas, ſolitudo, amiſſio ſuorum, graves dolores corporis, perdita valetudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exſilium, ſervitus. Denique in his tot & tantis, atque etiam, quæ plura poſſunt accedere, poteſt eſſe ſapiens. Nam *hæc caſus importat*, qui *in ſapientem poteſt incurrere*. At ſi ea mala ſunt: quis poteſt *præſtare*, ſapientem ſemper beatum fore, cum vel in omnibus his uno tempore eſſe poſſit! Tuſc. 5. c. 10.

b. Ut improbo & ſtulto & inerti nemini bene eſſe poteſt: ſic bonus vir & fortis & ſapiens miſer eſſe nemo poteſt. Nec vero, cuius virtus moresque laudandi ſunt, eius non laudanda vita eſt, neque porro fugienda vita, quæ laudanda eſt. Eſſet autem fugienda, ſi eſſet miſera. Parad. 2.

c. Theophraſtus cum ſtatuiſſet, verbera tormenta cruciatus patriæ everſiones exſilia orbitates magnam vim habere ad male miſereque vivendum: non eſt auſus *elate & ample loqui*, cum *humiliter demiſſeque ſentiret*. Quam bene: non quæritur. Conſtanter quidem certe. Tuſc. 5. c. 8.

d. Tibi perſuade, præter culpam & peccatum, quo ſemper caruiſti & carebis, homini accidere nihil poſſe

posse, quod sit horribile aut pertimescendum. Famil. 5. c. 21.

2. *Schweres Unglück.*

a. *Statue aliquem confectum tantis animi corporisque doloribus*, quanti in hominem maximi cadere possunt, nulla *spe proposita*, fore levius aliquando, nulla praeterita nec praesenti nec exspectata voluptate. Quid eo miserius dici aut fingi potest! Fin. 1. c. 12.

b. Qui non modo futura timet, verum etiam fert sustinetque praesentia, adde eodem exsilia luctus orbitates, qui rebus his fretus *aegritudine eliditur*, potest tandem esse non miserrimus? Tusc. 5. c. 6.

c. Accepit Sulla vehemens vulnus & mortiferum, verumtamen *eiusmodi, quod* videretur eius vita & natura accipere potuisse. Honestatis & dignitatis habuisse nimis magnam iudicatus est cupiditatem. Quam si nemo alius habuit in consulatu petendo: cupidior iudicatus est hic fuisse quam ceteri. Sin etiam in aliis nonnullis fuit iste consulatus amor: fortuna in hoc fuit fortasse gravior quam in ceteris. Postea vero quis Sullam nisi moerentem *demissum afflictum*que vidit! Quis unquam est suspicatus, hunc magis odio quam pudore hominum adspectum lucemque vitare! Qui, dum *multa haberet invitamenta urbis & fori*, propter summa *studia* amicorum, quae tamen ei sola in malis restiterunt, absuit ab oculis vestris, &, cum lege retineretur, ipse se exsilio pene multavit. Pro Sulla c. 26.

d. Sulla non *propulsandae suae calamitatis* causa supplex ad vos, iudices, confugit, sed ne qua generi ac nomini suo *nota nefariae turpitudinis inuratur*. Nam ipse quidem, si erit vestro iudicio liberatus, quae habet ornamenta quae solatia reliquae vitae, quibus laetari & perfrui possit! Domus erit, credo, exornata, *aperientur maiorum imagines*, ipse ornatum ac vestitum recuperabit. Omnia, iudices, haec amissa sunt, omnia generis nominis honoris insignia atque ornamenta unius iudicii calamitate occiderunt. Sed ne exstinctor patriae ne proditor ne hostis appelletur, *ne hanc labem tanti sceleris in familia relinquat*, id *laborat*, id metuit; ne denique hic miser coniurati & conscele-

rati

rati & proditoris filius nominetur; huic puero, qui eſt ei vita ſua multo carior, metuit, *cui honoris integros fructus non ſit traditurus*, ne æternam memoriam dedecoris relinquat. Hic vos orat, iudices, parvus, ut *ſe* aliquando, ſi non *integra* fortuna at *afflicta*, patri ſuo gratulari ſinatis. *Huic miſero notiora ſunt iudiciorum itinera & fori quam campi & diſciplinarum.* Non iam de vita Sullæ ſed de ſepultura contenditur. Vita erepta eſt ſuperiore iudicio. Nunc, ne corpus eiiciatur, laboramus. Quid enim eſt huic reliqui, quod eum in vita hac teneat! Aut quid eſt, quamobrem hæc cuiquam vita videatur! Nuper is homo fuit in civitate Sulla, ut nemo ei ſe neque honore neque gratia nec fortunis anteferret. Nunc *ſpoliatus omni dignitate*, quæ erepta ſunt, non repetit. Quod fortuna in malis reliqui fecit, ut cum parente cum liberis cum fratre cum his neceſſariis lugere ſuam calamitatem liceat, id ſibi ne eripiatis, iudices, vos obteſtatur. Te ipſum iam, Torquate, *expletum eſſe huius miſeriis*, par erat. Etſi nihil aliud Sullæ niſi conſulatum abſtuliſſetis: tamen eo vos contentos eſſe oportebat. Honoris enim contentio vos ad cauſam, non inimicitiæ, deduxerunt. Sed cum huic omnia cum honore detracta ſint, cum in hac fortuna miſera ac luctuoſiſſima deſtitutus ſit: quid eſt, quod expetas amplius! *Luciſne hanc uſuram eripere vis plenam lacrymarum atque mœroris*, in qua cum maximo cruciatu atque dolore retinetur? Libenter reddiderit, *ademta ignominia fœdiſſimi criminis.* An vero inimicum ut expellas, cuius ex miſeriis, ſi eſſes crudeliſſimus, videndo fructum caperes maiorem, quam audiendo? O miſerum & infelicem illum diem, quo conſul omnibus centuriis Sulla renuntiatus eſt! O falſam ſpem! O *volucrem fortunam!* O cæcam cupiditatem! O præpoſteram gratulationem! Quam cito illa omnia *ex lætitia & voluptate ad luctum & lacrymas reciderunt*; ut qui paulo ante conſul deſignatus fuiſſet, *retineret repente nullum veſtigium dignitatis!* Quid enim erat mali, quod huic *ſpoliato honore fama fortunis* deeſſe videretur! Aut cui novæ calamitati locus ullus relictus eſſet! *Urget* eadem fortuna, quæ cœpit; reperit novum

vum mœrorem; non patitur, *hominem calamitosum uno in luctu perire.* Sed iam impedior egomet, iudices, dolore animi, ne de huius miseria plura dicam. Pro Sulla c. 31.

e. Sin poterit Nævius id, quod libet, & ei libebit, quod non licet: quid agendum est! Qui Deus appellandus est! Cuius hominis fides imploranda est! Qui denique questus qui mœror dignus inveniri in tanta calamitate potest! Miserum est, *exturbari fortunis omnibus*, miserius, iniuria; *acerbum* est, ab aliquo circumveniri, acerbius, a propinquo; calamitosum est, bonis everti, calamitosius, cum dedecore; funestum est, a forti atque honesto viro iugulari, funestius, ab eo, cuius vox in præconio quæstu prostitit; indignum est, a pari vinci aut superiore, indignius, ab inferiore atque humiliore; luctuosum est, tradi alteri cum bonis, luctuosius, inimico; horribile est, caussam capitis dicere, horribilius, priore loco dicere. Pro Quinct. c. 31.

f. Quid homini potest turpius, quid *vero* miserius aut *acerbius* usu venire! Quod tantum *evenire dedecus!* Quæ tanta calamitas inveniri potest! Pecuniam si cuipiam fortuna ademit aut si alicuius eripuit iniuria: tamen, *dum* existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem. At non nemo aut ignominia affectus aut *iudicio turpi convictus* bonis quidem suis utitur, alterius opes, id quod miserrimum est, non exspectat; hoc tamen in miseriis adiumento & solatio sublevatur. Cuius vero bona venierunt, cuius non modo illæ amplissimæ fortunæ sed etiam victus vestitusque necessarius *sub præcone cum dedecore subiectus est*, is non modo *ex numero vivorum exturbatur*, sed, si fieri potest, *infra etiam mortuos amandatur!* Etenim *mors honesta sæpe vitam quoque turpem exornat; vita turpis ne morti quidem honestæ locum relinquit.* Ergo, hercule, cuius bona ex edicto possidentur, huius omnis fama & existimatio cum bonis simul possidetur. De quo *libelli* in celeberrimis locis *proponuntur*, huic ne perire quidem tacite obscureque conceditur. Cui *magistri* fiunt & domini constituuntur, qui, qua lege & qua conditione pereat, pronun-

nuntient, *de quo homine præconis vox prædicat & pretium conficit, huic acerbissimum vivo videntique funus indicitur*; si funus id habendum sit, quo non *amici* conveniunt *ad exsequias cohonestandas*, sed *bonorum emtores, ut carnifices*, ad *reliquias vitæ lacerandas & distrahendas.* Pro Quinct. c. 15.

3. *Durch schlechte Menschen unglücklich gemacht werden.*

a. Ipsius inimici *vultum superbissimum Quinctius subiit*; ipsius Nævii lacrymans manum prehendit in propinquorum bonis proscribendis exercitatam; obsecravit per fratris sui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipsius coniugem & liberos, quibus propior P. Quinctio nemo est, ut aliquando *misericordiam caperet* aliquam si non propinquitatis at ætatis suæ, si non hominis at humanitatis rationem haberet, ut secum aliquid integra sua fama qualibet dummodo tolerabili conditione transigeret. Ab ipso repudiatus, ab amicis eius non sublevatus, ab omni magistratu *agitatus* atque perterritus, quem præter te appellet, habet neminem. Pro Quinct. c. 31.

b. T. Roscius hunc miserum luctu perditum, qui *nondum etiam paterno funeri iusta solvisset*, nudum eiicit domo, atque *focis patriis diisque penatibus præcipitem exturbat.* Pro S. R. c. 8.

c. Quid primum querar, aut unde potissimum exordiar, aut quod aut a quibus auxilium petam? Deorumne immortalium, populine Romani, vestramque, qui summam potestatem habetis, fidem implorem? Pater occisus nefarie, domus obsessa ab inimicis, bona ademta possessa direpta, filii vita *infesta* sæpe *ferro atque insidiis appetita. Quid ab his tot maleficiis sceleris abesse videtur? Hanc conditionem misero ferunt*, ut optet, utrum malit *cervices T. Roscio dare*, aut insutus in culeum *per summum dedecus* vitam amittere. Pro S. Roscio c. 11.

d. Sthenius ab adolescentia paullo studiosius comparat supellectilem ex ære elegantiorem & Deliacam & Corinthiam, tabulas pictas, etiam argenti bene facti, prout Thermitani hominis facultates ferebant, satis.

ſatis. Quæ, cum eſſet in Aſia adoleſcens, ſtudioſe, ut dixi, comparabat non tam ſuæ delectationis cauſa quam ad invitationes adventusque noſtrorum hominum, ſuorum amicorum atque hoſpitum. Quæ poſteaquam Verres omnia abſtulit, alia rogando, alia poſcendo, alia ſumendo: ferebat Sthenius, ut poterat; *tangebatur tamen animi dolore neceſſario*, quod domum eius exornatam atque inſtructam fere iam iſte reddiderat nudam atque inanem. Verumtamen *dolorem ſuum nemini impertiebat*, prætoris iniurias tacite, hoſpitis placide ferendas arbitrabatur. In Verr. l. 2. c. 35.

e. De Verre non prætore Siciliæ, ſed crudeliſſimo tyranno, fieri iudicium populus Romanus arbitratur. Includuntur in carcerem condemnati, *ſupplicium conſtituitur in illos*; *ſumitur* de miſeris parentibus navarchorum; prohibentur adire ad filios ſuos; prohibentur liberis ſuis cibum veſtitumque ferre; patres hi, quos videtis, iacebant in limine, matresque miſeræ pernoctabant ad oſtium carceris *ab extremo complexu liberûm excluſæ*, quæ nihil aliud orabant, niſi ut *filiorum extremum ſpiritum ore excipere* ſibi liceret. Aderat ianitor carceris, carnifex prætoris, mors terrorque ſociorum, lictor Seſtius, *cui ex omni gemitu doloreque certa merces comparabatur*. Ut adeas, tantum dabis; ut cibum tibi veſtitumque intro ferre liceat, tantum. Nemo recuſabat. Quid, ut uno ictu ſecuris *afferam mortem* filio tuo, dabis; ne diu crucietur; ne ſæpius feriatur, ne cum ſenſu doloris aliquo aut cruciatu ſpiritus auferatur? Etiam ob hanc cauſam pecunia lictori dabatur. *O gravem acerbamque fortunam!* Non vitam liberûm ſed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. Atque ipſi etiam adoleſcentes cum Seſtio de eadem plaga & de uno illo ictu loquebantur. Itaque poſtremum parentes ſuos liberi orabant, ut levandi cruciatus ſui cauſa lictori pecunia daretur. Multi & graves dolores inventi parentibus & propinquis. Multi: verumtamen mors ſit extrema. Non erit. Eſtne aliquid ultra, quo progredi crudelitas poſſit? Reperietur. Nam illorum liberi cum erunt ſecuri percuſſi ac necati: corpora feris obiicientur. Hoc ſi luctuoſum eſt parenti:

redi-

redimat pretio ſepeliendi poteſtatem. In Verr. l. 5. c. 45.

f. Video P. Sextium, meæ ſalutis veſtræ auctoritatis publicæ cauſæ defenſorem propugnatorem auctorem, reum. Video hunc *prætextatum* eius filium oculis lacrymantibus me intuentem. Video Milonem, vindicem veſtræ libertatis, cuſtodem ſalutis meæ, ſubſidium afflictæ rei publicæ, *exſtinctorem domeſtici latrocinii, repreſſorem cædis quotidianæ*, defenſorem templorum atque tectorum, præſidium curiæ, *ſordidatum* & reum. Video P. Lentulum, cuius ego patrem *deum ac parentem ſtatuo fortunæ ac nominis mei & fratris rerumque noſtrarum*, in hoc miſero *ſqualore* ac *ſordibus*; cui ſuperior annus idem & virilem patris & prætextatam populi iudicio togam dederit, hunc hoc anno in hac toga *rogationis iniuſtiſſimæ ſubitam acerbitatem* pro patre fortiſſimo & clariſſimo cive deprecantem. Atque hic tot & talium civium *ſqualor* hic luctus hæ *ſordes* ſuſceptæ ſunt propter unum me, quia me unum defenderunt, quia meum caſum luctumque doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti ſenatui, poſcenti Italiæ, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum eſt in me ſcelus? Quid tantopere deliqui illo die, cum ad vos indicia litteras confeſſiones communis exitii detuli, cum parui vobis? At ſi ſceleſtum eſt, amare patriam: pertuli pœnarum ſatis. Everſa domus, fortunæ vexatæ, diſſipati liberi, rapta coniux, frater optimus, incredibili pietate amore inaudito, *maximo in ſqualore volutatus eſt ad pedes inimiciſſimorum*; ego pulſus aris focis diis penatibus, diſtractus a meis, carui patria, quam (uti leviſſime dicam) certe texeram, pertuli crudelitatem inimicorum, ſcelus infidelium, fraudem invidorum. Si hoc non eſt ſatis, quod hæc omnia deleta videntur reditu meo: multo mihi, multo, inquam, iudices, præſtat, *in eandem illam recidere fortunam*, quam tantam importare meis defenſoribus & conſervatoribus calamitatem. An ego in hac urbe eſſe poſſum his pulſis, qui *me huius urbis compotem fecerunt?* Non ero, non potero eſſe, iudices; neque hic unquam puer, qui his lacrymis, qua ſit pietate, de-

clarat, amiſſo patre ſuo propter me ipſum me incolumem videbit, nec, quotiescunqne me viderit, ingemiſcet, ac peſtem ſuam ac patris ſui ſeſe dicet videre. Ego vero vos in omni fortuna, quæcunque *erit oblata*, complectar, nec me ab iis, quos *meo nomine ſordidatos* videtis, unquam ulla fortuna divellet, neque eæ nationes, quibus me ſenatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exſulem propter me ſine me videbunt. Sed hæc dii immortales, qui me ſuis templis advenientem receperunt *ſtipatum* ab his viris & P. Lentulo conſule atque ipſa res publica, qua nihil eſt ſanctius, veſtræ poteſtati, iudices, commiſerunt; vos hoc iudicio omnium bonorum mentes confirmare, improborum reprimere poteſtis; vos his civibus uti optimis, vos me reficere & renovare rem publicam. Quare vos obteſtor atque obſecro, ut, ſi me ſalvum eſſe voluiſtis, eos conſervetis, per quos me recuperaviſtis. Pro Sextio c. 69.

g. *Non faciam, ut enumerem* miſerias omnes, *in quas incidi* per ſummam iniuriam & ſcelus non tam inimicorum meorum quam invidorum: ne & *meum mœrorem exagitem* & *te ineundem luctum vocem*. Hoc confirmo, neminem unquam tanta calamitate eſſe affectum, nemini mortem magis optandam fuiſſe. Ad Att. l. 3. ep. 7.

h. Mi frater, mi frater, mi frater, tune id veritus es, ne ego iracundia aliqua *adductus* pueros ad te ſine litteris miſerim, aut etiam ne te videre voluerim? Ego tibi iraſcerer? Tibi ego poſſem iraſci? *Scilicet:* tu enim me afflixiſti; tui me inimici, tua me invidia, ac non ego te miſere perdidi. Meus ille laudatus conſulatus mihi te liberos patriam fortunas; tibi velim ne quid eripuerit præter unum me. Sed certe *a te mihi omnia ſemper honeſta & iucunda ceciderunt;* a me tibi luctus meæ calamitatis, metus tuæ, deſiderium, mœror, ſolitudo. Ego te videre noluerim? *Immo vero* me a te videri nolui. Non enim vidiſſes fratrem tuum, non eum, quem reliqueras, non eum, quem noras, non eum, quem flens flentem, proſequentem proficiſcens dimiſeras, *ne veſtigium*

gium quidem eius nec ſimulacrum, ſed quandam effigiem ſpirantis mortui. Atque utinam me mortuum prius vidiſſes aut audiſſes! Utinam te non ſolum vitæ ſed etiam dignitatis meæ ſuperſtitem reliquiſſem! Sed teſtor omnes deos, me hac una voce a morte eſſe revocatum, quod omnes *in mea vita partem aliquam tuæ vitæ repoſitam eſſe* dicebant. Quare peccavi ſceleratєque feci. Nam ſi cecidiſſem: mors ipſa meam pietatem amoremque in te facile defenderet. Nunc commiſi, ut vivo me careres, vivo me aliis indigeres, mea vox in domeſticis periculis potiſſimum *occideret*, quæ ſæpe alieniſſimis præſidio fuiſſet. Nam quod ad te pueri ſine litteris venerunt, quoniam vides non fuiſſe iracundiæ cauſa, certe pigritia fuit & quædam *infinita vis lacrymorum atque dolorum.* Hæc ipſa me quo fletu putas ſcripſiſſe? Eodem, quo te legere certo ſcio. An ego poſſum aut non cogitare aliquando de te, aut unquam ſine lacrymis cogitare? Cum enim te deſidero: fratrem ſolum deſidero? Ego vero fratrem *ſuavitate prope æqualem*, *obſequio filium*, *conſilio parentem.* Quid mihi ſine te unquam aut tibi ſine me iucundum fuit? Quid, quod eodem tempore deſidero filiam! Qua pietate, qua modeſtia, quo ingenio! *Effigiem oris ſermonis animi mei!* Quid, filium venuſtiſſimum mihique dulciſſimum! Quem ego *ferus* ac *ferreus* e complexu dimiſi meo ſapientiorem puerum, quam vellem: ſciebat enim miſer iam, quid ageretur. Quid vero, tuum filium? Quid, imaginem meam, quam meus Cicero & amabat ut fratrem, & iam ut maiorem fratrem venerabatur! Quid, quod mulierem miſerrimam, fideliſſimam coniugem, me proſequi non ſum paſſus, ut eſſet, quæ reliquias communis calamitatis, communes liberos, tueretur! Ad Qu. fratrem l. 1. ep. 3.

4. *Zuflucht Unglücklicher zu Menſchenfreunden.*

a. *Quodnam concepi tantum ſcelus*, aut *quod in me tantum facinus admiſi*, iudices, cum illa indicia communis exitii indagavi patefeci protuli exſtinxi? *Omnes in me meosque redundant ex iſto fonte dolores.* Quid me reducem eſſe voluiſtis? An ut inſpectante me expel-

lerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati, mihi *acerbiorem* reditum esse, quam fuerit ipse discessus. Pro Mil. c. 37.

b. Quid nobis duobus *laboriosius*, quis magis *solicitum* magis *exercitum* dici aut fingi potest, qui, spe amplissimorum præmiorum *ad rem publicam adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere* non possumus. Equidem ceteras *tempestates & procellas* in illis duntaxat *fluctibus concionum* semper putavi Miloni esse *subeundas*, quod semper pro bonis contra improbos senserat. In iudicio vero & in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri iudicarent, nunquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos ad eius *non salutem modo exstinguendam* sed etiam *gloriam per tales viros infringendam*. Pro Mil. c. 2.

c. Ego fidem vestram, vel defensoris & amici officio *adductus*, oro atque obsecro, iudices, ut ne hominis miseri & *cum corporis morbo tum animi dolore confecti* L. Murenæ *recentem gratulationem nova lamentatione obruatis*. Modo maximo beneficio populi Romani ornatus fortunatus videbatur, quod primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum consulatum attulisset; nunc idem *squalore sordidus, confectus morbo, lacrymis ac mœrore perditus* vester est supplex, iudices, vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem ac vestras opes intuetur. Nolite, per deos immortales, iudices, hac eum re, qua se honestiorem fore putavit, etiam ceteris ante *partis honestatibus* atque omni dignitate fortunaque privare. Atque ita vos Muræna, iudices, orat atque obsecrat, si iniuste neminem læsit, si *nullius aures voluntatemque violavit*, si nemini, ut levissime dicam, odio nec domi nec militiæ fuit: sit apud vos *modestiæ locus*, sit *demissis hominibus perfugium*, sit *auxilium pudori*. Pro Mur. c. 40.

d. Num Induciomarus etiam *de matris Fonteium complexu lectissimæ miserrimæque fœminæ vobis inspectantibus avellet atque abstrahet?* Præsertim cum virgo Vestalis ex altera parte germanum fratrem complexa teneat, vestramque, iudices, ac populi Romani fidem imploret, quæ pro vobis liberisque vestris tot annos

in

in diis immortalibus placandis occupata est, ut ea nunc pro salute sua fratrisque sui animos vestros placare possit. Cui miserae quod praesidium quod solatium reliquum est hoc amisso! Nam ceterae foeminae *gignere ipsae sibi praesidia* & habere domi fortunarum omnium socium participemque possunt. Huic vero virgini quid est praeter fratrem, quod aut iucundum aut carum esse possit? Nolite pati, iudices, aras deorum immortalium Vestaeque matris quotidianis virginis lamentationibus de vestro iudicio commoveri. Prospicite, ne ignis ille aeternus nocturnis Fonteii laboribus vigiliisque servatus sacerdotis Vestrae lacrymis exstinctus esse dicatur. Tendit ad vos virgo Vestalis manus supplices easdem, quas pro vobis diis immortalibus tendere consuevit. Cavete, ne periculosum superbumque sit, eius vos obsecrationem repudiare, cuius preces si dii aspernarentur, haec salva esse non possent. Videtisne subito, iudices, virum fortissimum M. Fonteium parentis & sororis commemoratione *lacrymas profudisse*, qui nunquam in acie pertimuerit, qui *se armatus saepe in hostium manum multitudinemque immiserit*, cum in eiusmodi periculis eadem se solatia suis relinquere arbitraretur, quae suus pater sibi reliquisset, idem nunc *perturbato animo pertimescit*, ne non modo ornamento & adiumento non sit suis, sed etiam cum *acerbissimo luctu* dedecus aeternum miseris atque ignominiam relinquat. O fortunam longe disparem, M. Fontei, si deligere potuisses, ut potius telis tibi Gallorum quam periuriis intereundum esset. Tum enim *vitae socia virtus*, *mortis comes gloria* fuisset. Nunc vero qui est dolor, victoriae te atque imperii poenas ad eorum arbitrium sufferre, qui aut victi armis sunt aut invitissimi paruerunt! *A quo periculo defendite*, iudices, civem fortem atque innocentem. Curate, ut nostris testibus plus quam alienigenis credidisse videamini, plus saluti civium quam hostium libidini *consuluisse*, graviorem *duxisse* eius obsecrationem, quae vestris sacris praesit, quam eorum audaciam, qui *cum omnium sacris delubrisque bella gesserunt*. Postremo *prospicite*, iudices, id quod ad dignitatem populi Romani maxime

xime pertinet, ut plus apud vos preces virginis Vestalis quam minæ Gallorum valuiſſe videantur. Pro Font. c. 17.

CXXVIIII. Troſt.

1. *Ueberhaupt.*

a. Virtutis magnitudinis animi patientiæ fortitudinis *fomentis* dolor mitigari ſolet. Fin. 2. c. 29.

b. Doloris medicamenta illa Epicurea *tamquam de narthecis promant:* ſi gravis, brevis; ſi longus, levis. Fin. 2. c. 7.

c. Neceſſitas ferendæ conditionis humanæ quaſi cum deo pugnare cohibet, admonetque eſſe hominem. Quæ cogitatio magnopere luctum levat, & enumeratio exemplorum, non ut animum malevolorum oblectet, affertur, ſed ut ille, qui mœret, ferendum ſibi id cenſeat, quod videat, multos moderate & tranquille tuliſſe. Omnibus enim modis fulciendi ſunt, qui *ruunt nec cohærere poſſunt propter magnitudinem ægritudinis.* Tuſc. 3. c. 25.

d. Eſt conſolatio pervulgata quidem illa maxime, *quam ſemper in ore atque in animo habere debemus*, homines nos ut eſſe meminerimus *ea lege natos, ut omnibus fortunæ telis propoſita ſit vita noſtra;* neque eſt recuſandum, quo minus ea, qua nati ſumus, conditione vivamus, neve tam graviter eos caſus feramus, quos nullo conſilio vitare poſſumus, eventisque aliorum memoria repetendis nihil accidiſſe nobis novi cogitemus. Fam. 5. ep. 16.

e. Ne illa quidem conſolatio firmiſſima eſt, quamquam & uſitata eſt & ſæpe prodeſt: *non hoc tibi ſoli.* Prodeſt hæc quidem, ſed nec ſemper nec omnibus. Sunt enim, qui reſpuant. Tuſc. 3. c. 33.

f. Eſt unum perfugium, doctrina & litteræ, quibus ſemper uſi ſumus, quæ ſecundis rebus delectationem modo habere videbantur, nunc vero etiam ſalutem. Fam. 6. ep. 12. (13.)

g. Hortata eſt, ut me ad hæc ſtudia conferrem, *animi ægritudo fortunæ magna & gravi] commota iniuria.* Cuius ſi maiorem aliquam levationem reperire potuiſ-

ſem

ſem: non ad hanc potiſſimum confugiſſem. Nat. deor. l. 1. c. 4.

h. Me in ſummo dolore, quem in rebus tuis *capio*, maxime ſcilicet conſolatur ſpes, quod valde ſuſpicor, fore, ut *infringatur hominum improbitas* & conſiliis tuorum amicorum & ipſa die, qua debilitantur *cogitationes* & inimicorum & perditorum. Fam. 1. ep. 6.

i. Magno dolore me affeciſſent tuæ litteræ, niſi iam et ratio ipſa *depuliſſet omnes moleſtias*, & *diuturna deſperatione rerum obduruiſſet animus ad dolorem novum*. Famil. 2. ep. 16.

k. Non vitium noſtrum ſed virtus noſtra nos afflixit. Peccatum eſt nullum, niſi quod non *una animam cum ornamentis amiſimus*. Sed ſi hoc fuit liberis noſtris gratius, nos vivere: cetera, quamquam ferenda non ſunt, feramus. Fam. 14. ep. 4.

2. *Troſt der Weisheit und Tugend.*

a. Sapiens ſemper *animo ſic excubat*, ut nihil ei improviſum accidere poſſit, nihil inopinatum, nihil omnino novum. Atque idem ita *acrem in omnes partes aciem intendit*, ut ſemper videat ſedem ſibi ac locum ſine moleſtia atque angore vivendi; ut, *quemcunque caſum fortuna invexerit*, hunc apte & quiete ferat. Quod qui faciet, *non ægritudine ſolum vacabit* ſed etiam perturbationibus reliquis omnibus. *His autem vacuus animus* perfecte atque abſolute beatos efficit. Tuſc. 4. c. 17.

b. Sapienti aut malum videri nullum poteſt, quod *vacet turpitudine*, aut ita parvum malum, ut id *obruatur ſapientia* vixque appareat; qui *nihil opinione affingat aſſumatque ad ægritudinem*, neque id putet eſſe rectum, ſe quam maxime *excruciari luctuque confici*, quo pravius nihil eſſe poſſit. Tuſc. 3. c. 33.

c. Ut medici toto corpore curando minimæ etiam parti, ſi condoluit, medentur: ſic philoſophia, cum univerſam ægritudinem ſuſtulit, tum, ſi quis error aliunde exſtitit, ſi *paupertas momordit*, ſi *ignominia pupugit*, ſi *quid tenebrarum offudit exſilium*. Tuſc. 4. c. 34.

d. Quamquam ipſa conſolatio litterarum tuarum mihi gratiſſima eſt (declarat enim ſummam benivolen-

lentiam coniunctam pari prudentia) tamen illum fructum ex iis litteris vel maximum cepi, quod te præclare res humanas contemnere & *optime contra fortunam paratum ornatumque* cognovi. Quam quidem laudem ſapientiæ ſtatuo eſſe maximam, non *aliunde pendere*, nec *extrinſecus aut bene aut male vivendi ſuſpenſas habere rationes*, quæ cogitatio cum mihi non omnino *excidiſſet* (etenim *penitus inſederat*) *vi tamen tempeſtatum & concurſu calamitatum erat aliquantum labefactata atque convulſa*. Fam. 5. ep. 13.

e. Quod allatura eſt ipſa diuturnitas, quæ maximos luctus vetuſtate tollit, id nos *præcipere conſilio prudentiaque* debemus. Etenim ſi nulla unquam fuit liberis amiſſis tam imbecillo mulier animo, quæ non aliquando lugendi modum fecerit: certe nos, quod eſt dies allatura, id *conſilio anteferre* debemus, neque exſpectare temporis medicinam, quam *repræſentare ratione* poſſimus. Fam. 5. ep. 16.

f. Virtus in *tempeſtate ſæva* quieta eſt, & lucet in tenebris, & pulſa loco manet tamen atque hæret in patria, ſplendetque per ſe ſemper, neque *alienis unquam ſordibus obſoleſcit*. Pro Sextio c. 28.

g. Fateor, conſcientiam rectæ voluntatis maximam conſolationem eſſe rerum incommodarum, nec eſſe ullum magnum malum præter culpam. Fam. 6. ep. 4.

h. Vacare culpa magnum eſt ſolatium, præſertim cum habeam duas res, quibus me ſuſtentem, optimarum artium ſcientiam & maximarum rerum gloriam, quarum altera mihi vivo nunquam eripietur, altera ne mortuo quidem. Fam. 7. ep. 3.

i. Acta ætas honeſte ac ſplendide tantam affert conſolationem, ut eos, qui ita vixerint, aut *non attingat ægritudo* aut *perleviter pungat animi dolor*. Tuſc. 3. c. 25.

3. *Erinnerung und Vergeſſenheit der Leiden.*

a. Quamquam optatiſſimum eſt, perpetuo fortunam quam florentiſſimam permanere: ita tamen æquabilitas vitæ *non tantum habet ſenſum*, quantum cum *ex adverſis & perditis rebus ad meliorem ſtatum fortuna revocatur*. Refert Marcellinus l. 15.

b. Habet

b. Habet præteriti doloris ſecura recordatio delectationem. Fam. l. 5. ep. 12.

4. *Gelaſſenheit und Geduld.*

a. Patientia eſt honeſtatis aut utilitatis cauſa rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpeſſio. Invent. 2. c. 54.

b. Quid hos aliud placavit, niſi quod luctum & mœrorem eſſe non putabant viri! Ergo, quod alii rectum opinantes *ægritudini ſe ſolent dedere*, id ii turpe putantes *ægritudinem repulerunt.* Tuſc. 4. c. 23.

c. *Congerantur in unum* omnia, ut idem *oculis & auribus captus ſit. Prematur etiam doloribus acerrimis corporis*, qui primum per ſe ipſi plerumque *conficiunt* hominem. Sin forte *longinquitate producti* vehementius tamen torquent, quam ut cauſa ſit, cur ferantur: quid eſt tandem, dii boni, quod laboremus! Portus enim præſto eſt, quoniam mors ibidem eſt *æternum nihil ſentienti receptaculum.* Tuſc. 5. c. 40.

5. *Troſtloſigkeit.*

a. Mihi amiſſis *ornamentis* iis, quæ ipſe commemoras, quæque eram maximis laboribus adeptus, unum manebat illud ſolatium, quod ereptum eſt. Non amicorum negotiis, non rei publicæ procuratione impediebantur cogitationes meæ; nihil in foro agere licebat; adſpicere curiam non poteram; exiſtimabam, id quod erat, omnes me & induſtriæ meæ fructus & fortunæ perdidiſſe. Sed cum cogitarem, hæc mihi tecum & cum quibusdam aliis eſſe communia, & cum *frangerem iam ipſe me* cogeremque illa ferre toleranter: habebam, quo confugerem, ubi conquieſcerem, *cuius in ſermone & ſuavitate omnes curas doloresque deponerem.* Nunc autem hoc tam gravi vulnere etiam illa, quæ conſenuiſſe videbantur, recrudeſcunt. Non enim, ut tum me a re publica mœſtum domus excipiebat, quæ levaret, ſic nunc domo mœrens ad rem publicam confugere poſſum, ut in eius bonis acquieſcam. Itaque & domo abſum & foro, quod nec eum dolorem, quem e re publica capio, domus iam conſolari poteſt, nec domeſticum res publica. Fam. 4. ep. 6.

 b. Quid-

b. Quidquid habes ad consolandum, collige & illa scribe non ex doctrina neque ex liberis: nam *id quidem domi est*. Sed nescio, quomodo imbecillior est medicina quam morbus. Ad Att. 10. ep. 12.

6. *Wie man andere træsten muß.*

a. Si quem tuorum *afflictum mœrore* videris: huic acipenserem potius quam aliquem Socraticum libellum dabis? Hydrauli hortabere ut audiat voces potius quam Platonis? Expones, quæ spectet florida & varia? *Fasciculum ad nares admovebis? Incendes odores*, & *sertis redimiri* iubebis & rosa. Si vero aliquid etiam: tum plane *luctum omnem absterseris?* Tusc. 3. c. 19.

b. *Eripiamus huic ægritudinem.* Quo modo? Collocemus in culcita plumæ. Psaltriam adducamus. Hedychrum incendamus. Demus scultellam dulciculæ potionis. Aliquid provideamus & cibi. Hæc tandem bona sunt, *quibus ægritudines gravissimæ detrahantur?* Tusc. 3. c. 19.

c. Sextius duxit uxorem, patre vivo, optimi & calamitosissimi viri filiam L. Scipionis. Clara in hoc Sextii pietas exstitit & omnibus grata, quod & Massiliam statim profectus est, ut socerum videre consolarique posset *fluctibus rei publicæ expulsum*, in alienis terris iacentem, quem *in maiorum suorum vestigiis stare* oportebat, & ad eum filiam eius adduxit, ut illo insperato adspectu complexuque si non omnem at *aliquam partem mœroris sui deponeret*, & maximis officiis & illius ærumnam, quoad vixit, & *filiæ solitudinem sustentavit.* Pro Sextio c. 3.

d. Ego, Servi, vellem, ut scribis, in meo gravissimo casu affuisses. Quantum enim præsens me adiuvare potueris & consolando & prope æque dolendo, facile ex eo intelligo, quod litteris tuis lectis aliquantulum acquievi. Nam & ea scripsisti, quæ *levare luctum* possent, & in me consolando non mediocrem ipse animi dolorem adhibuisti. Servius tamen tuus omnibus officiis, quæ illi tempori tribui potuerunt, declaravit, & quanti ipse me faceret, & quam suum talem erga me animum tibi gratum putaret

taret fore, cuius officia iucundiora ſcilicet ſæpe mihi fuerunt, nunquam tamen gratiora. Me autem non ratio tua ſolum & ſocietas pæne ægritudinis ſed etiam auctoritas conſolatur. Turpe enim eſſe exiſtimo, me non ita ferre caſum meum, ut tu tali ſapientia præditus ferendum putas: ſed *opprimor* interdum & vix reſiſto dolori, quod ea me ſolatia deficiunt, quæ ceteris, quorum mihi exempla propono, ſimili in fortuna non fuerunt. Fam. 4. ep. 6.

CXXX. Hunger. Durſt. Schwelgerey.

1. *Hunger und Durſt.*

a. Darius in fuga cum aquam turbidam cadaveribus inquinatam bibiſſet, negavit, unquam ſe bibiſſe iucundius. Nunquam videlicet ſitiens biberat. Tuſc. 5. c. 34.

b. Cum tyrannus cœnaviſſet Dionyſius: negavit, ſe iure illo, quod *cœnæ caput erat*, delectatum. Tum is, qui illa coxerat: minime mirum, inquit, condimenta enim defuerunt. Quæ tandem? inquit ille. Labor in venatu, ſudor, curſus ab Eurota, fames, ſitis. His enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Tuſc. 5. c. 34.

c. Socratem ferunt, cum uſque ad veſperam *contentius ambularet*, quæſitumque eſſet ex eo, quare id faceret, reſpondiſſe, ſe, quo melius cœnaret, *obſonare ambulando famem.* Tuſc. 5. c. 34.

d. Socratem, qui *voluptatem nullo loco numerat*, audio dicentem, cibi condimentum eſſe famem, potionis ſitim. Fin. 2. c. 28.

2. *Mæſſiger und unmæſſiger Genuſſ. Schwelgerey.*

a. L. Thorius Balbus *habebat rationem valetudinis*; utebatur iis exercitationibus, ut ad cœnam & eſuriens & ſitiens veniret; eo cibo, qui & ſuaviſſimus eſſet & idem facillimus ad concoquendum; vino & ad voluptatem & ne noceret. Fin. 2. c. 20.

b. Epulabar cum ſodalibus omnino modice. Sed erat quidam *fervor ætatis*, qua progrediente omnia fiunt indies *mitiora*. Neque enim ipſorum convivio-

rum

rum delectationem voluptatibus corporis magis quam coetu amicorum & sermonibus metiebar. Bene enim maiores accubationem epularem amicorum, quia vitae coniunctionem haberet, *convivium* nominarunt. Melius quam Graeci, qui hoc idem tum *compotationem* tum *concoenationem* vocant, ut, quod in eo genere minimum est, id maxime probare videantur. Ego vero propter sermonis delectationem *tempestivis quoque conviviis delector*, nec cum aequalibus solum, qui pauci iam admodum restant, sed cum vestra etiam aetate atque vobiscum; habeoque senectuti magnam gratiam, quae mihi *sermonis aviditatem auxit, potionis & cibi sustulit.* Quodsi quem etiam ista delectant, ne omnino *bellum indixisse videar voluptati*, cuius est etiam fortasse quidam naturalis motus: non intelligo, ne in istis quidem voluptatibus ipsis carere sensu senectutem. Me vero & magisteria delectant a maioribus instituta & is sermo, qui more maiorum a summo magistro adhibetur in poculo, & *pocula, sicut in symposio Xenophontis, minuta atque rorantia*, & refrigeratio aestate, & vicissim aut sol aut ignis hibernus; quae quidem etiam in Sabinis persequi soleo, conviviumque vicinorum quotidie compleo, quod *ad multam noctem, quam maxime possumus, vario sermone producimus.* Senect. c. 13. 14.

c. Ptolemaeo cum peragranti Aegyptum, comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane iucundius. Tusc. 5. c. 34.

d. Persarum a Xenophonte victus exponitur, quos negat ad panem adhibere quidquam praeter nasturtium. Quamquam, si quaedam etiam suaviora natura desideret, quam multa ex terra arboribusque gignuntur cum copia facili tum suavitate praestantia! Adde siccitatem, quae consequitur hanc continentiam in victu. Adde integritatem valetudinis. Confer *sudantes ructantes refertos epulis tamquam opimos boves.* Tum intelliges, qui voluptatem maxime sequantur, eas minime consequi, *iucunditatem victus esse in desiderio non in satietate.* Tusc. 5. c. 34.

e. Timo-

e. Timotheum clarum hominem Athenis & principem civitatis ferunt, cum cœnavisset apud Platonem, eoque convivio admodum delectatus esset, vidissetque eum postridie, dixisse: Vestræ quidem cœnæ non solum *in præsentia* sed etiam postero die iucundæ sunt. Quid, quod ne mente quidem recte uti possumus *multo cibo & potione completi*. Est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos, in qua scriptum est his fere verbis: Quo cum venissem: vita illa beata, quæ *ferebatur*, plena Italicarum Syracusanarumque mensarum, nullo modo mihi placuit. Bis in die saturum fieri, nec unquam pernoctare solum, ceteraque, quæ comitantur huic vitæ, in qua sapiens nemo efficitur unquam, moderatus vero multo minus. Quæ enim natura tam mirabiliter temperari potest? Quo modo igitur iucunda vita potest esse, a qua absit prudentia, absit moderatio? Ex quo Sardanapali, opulentissimi Syriæ regis, error agnoscitur, qui incidi iussit in busto:

Hæc habeo, quæ edi, quæque exsaturata libido
Hausit. At illa iacent multa & præclara relicta.

Quid aliud, inquit Aristoteles, in bovis, non in regis, sepulchro inscriberes! Hæc habere se mortuum dicit, quæ ne vivus quidem diutius habebat, quam fruebatur. Tusc. 5. c. 35.

f. Pythagoricis interdictum putabatur, ne faba vescerentur, quod *habet inflationem magnam is cibus* tranquillitati mentis quærenti vera contrariam. Divin. 1. c. 30.

g. Hæc in Græcorum conviviis lex obtinetur. Aut bibat aut abeat. Et recte: aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi, aut, ne sobrius in vinolentiam vinolentorum incidat, ante discedat. Tusc. 5. c. 41.

h. Erat Antonio vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset. Sed hæc, quæ *robustioris improbitatis sunt*, omittamus: loquamur potius de *nequissimo genere levitatis*. Tu *istis faucibus istis lateribus ista gladiatoria totius corporis firmitate* tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Romani conspectu

ſpectu vomere poſtridie. O rem non modo viſu fœdam ſed etiam auditu! Si inter cœnam in tuis *immanibus illis poculis* hoc tibi accidiſſet: quis non turpe *duceret!* In cœtu vero populi Romani negotium publicum gerens magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, is *vomens fruſtis eſculentis vinum redolentibus gremium ſuum & totum tribunal implevit.* In Anton. 2. c. 25.

i. Nolim mihi fingere *aſotos*, ut ſoletis, qui in menſam vomant, & qui de conviviis auferantur, crudique poſtridie rurſus *ſe ingurgitent*, qui ſolem, ut aiunt, nec occidentem unquam viderint nec orientem, qui conſumtis patrimoniis egeant. Nemo noſtrum iſtius generis *aſotos* iucunde putat vivere. Mundos, elegantes, optimis cocis piſtoribus piſcatu aucupio venatione, his omnibus exquiſitis, vitantes cruditatem, quibus vinum defuſum e pleno ſit, *hirſiphon*, ut ait Lucilius, *cui nihil dempſit ius & ſacculus abſtulerit*, *adhibentes ludos*, & quæ ſequuntur illa, quibus detractis clamat Epicurus, ſe neſcire, quid ſit bonum. Adſint etiam formoſi pueri, qui miniſtrent. Reſpondeat his veſtis, argentum Corinthium, locus ipſe, ædificium. Hos ego *aſotos* bene quidem vivere, at beate nunquam dixerim. Fin. 2. c. 8.

k. Gellius ex impuro adoleſcente & petulante, poſteaquam *rem paternam ab idiotarum divitiis ad philoſophorum regulam perduxit*, Græculum ſe atque otioſum putari voluit, ſtudio litterarum ſe ſubito dedidit. Nihil ſane *Attæ* iuvabant: anagnoſtæ, libelli etiam pro vino ſæpe oppignerabantur; *manebat inſaturabile abdomen;* copiæ deficiebant. Pro Sextio c. 51.

l. Utrum ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comediſti? Quid, tu meo periculo *gurges ac vorago patrimonii* helluabare, ut, ſi ego conſul rem publicam contra te ac *gregales* tuos defendiſſem, in civitate eſſe me nolles? Te nemo tuorum videre vult; omnes aditum ſermonem congreſſum tuum fugiunt; te ſororis filius Poſtumus, adoleſcens gravis, ſeni-

ſenili iudicio notavit, cum in magno numero tutorem liberis non inſtituit. Pro Sextio c. 52.

CXXXI. Unerlaubte Vergnügungen.

1. *Ueberhaupt.*

a. Audiſtis dici, Epicureos omnes res, quæ ſunt homini expetendæ, voluptate metiri. Recte an ſecus, nihil ad nos, aut, ſi ad nos, nihil ad hoc tempus. Sed tamen *lubricum genus orationis* adoleſcenti non *acriter intelligenti* eſt ſæpe *præceps.* Itaque *admiſſarius* iſte, ſimulatque audivit, a philoſopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiſcatus eſt; ſic ſuos ſenſus voluptarios omnes incitavit, ſic *ad illius hanc orationem adhinniit,* ut non magiſtrum virtutis ſed auctorem libidinis a ſe illum inventum arbitraretur. In Piſon. c. 28.

b. Qua lætitia perfruere! Quibus gaudiis exſultabis! *Quanta in voluptate bachabere*, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam neque videbis! Ad huius vitæ ſtudium meditati illi ſunt, qui *feruntur,* labores tui: iacere humi non modo ad *obſidendum ſtuprum* verum etiam ad *facinus obeundum*, vigilare non modo ſomno maritorum verum etiam bonis occiſorum. Habes, ubi oſtentes illam præclaram tuam patientiam famis frigoris inopiæ rerum omnium, quibus te brevi tempore *confectum eſſe* ſenties. In Cat. 1. c. 10.

c. Quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor iuventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiariſſime vixiſſe fateatur! Quæ cædes per hoſce annos ſine illo facta eſt! Quod nefarium ſtuprum non per illum! Iam vero quæ tanta in ullo unquam homine iuventutis *illecebra* fuit, quanta in illo, qui alios ipſe amabat turpiſſime, aliorum amori flagitioſiſſime ſerviebat, aliis fructum libidinum, mortem parentum, non modo impellendo verum etiam adiuvando pollicebatur! In Cat. 2. c. 4.

d. Cum in circo Flaminio non a tribuno plebis conſul in concionem ſed a latrone archipirata productus

ductus esset: primum processit qua auctoritate vir! *Vini somni stupri plenus*, madenti coma, composito capillo, gravibus oculis, *fluentibus buccis*, *pressa voce & temulenta*, quod *in cives indemnatos esset animadversum*, id sibi dixit gravis auctor vehementissime displicere. Ubi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? Cur in lustris & helluationibus huius *calamistrati saltatoris* tam eximia virtus tam diu cessavit! Nam alter Cesonius Calventius ab adolescentia versatus est in foro, cum eum præter simulatam versutamque tristitiam nulla res commendaret, non iuris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas, quem præteriens cum *incultum horridum* mœstumque vidisses, etiamsi *agrestem* & *inhumanum* existimares, tamen libidinosum & perditum esse non dubitares. Cum hoc homine, an cum *stipite Æthiope* si in foro constitisses, nihil crederes interesse; *sine sensu*, *sine sapore*, *elinguem*, *tardum*, *inhumanum*, *neglectum*, *Cappadocem modo abreptum de grege venalium* diceres. Idem domi quam libidinosus, quam *impurus*, quam intemperans, *non ianua receptis sed pseudothyro intromissis voluptatibus!* Cum vero etiam *litteras studere* incipit, & *helluo immanis* cum Græculis philosophari: tum est Epicureus, non penitus illi disciplinæ, quæcunque est, deditus, sed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio ac de virtute disserunt, qui ad laborem ad industriam ad *pericula pro patria subeunda* adhortantur, sed eos, qui *disputant*, horam nullam *vacuam voluptate* esse debere, in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium delectationemque versari. His utitur quasi *præfectis libidinum suarum*; hi voluptates omnes vestigant atque odorantur; hi sunt *conditores instructoresque convivii*; iidem expendunt atque æstimant voluptates, sententiamque dicunt & iudicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus ita contemsit hanc prudentissimam civitatem, ut omnes suas libidines omnia flagitia latere

tere posse arbitraretur, si modo *vultum importunum in forum detulisset.* In Sen. c. 6.

e. Verres, credo, in his solis rebus *indomitas cupiditates atque effrenatas* habebat; ceteræ libidines eius *ratione aliqua aut modo continebantur.* Quam multis istum ingenuis, quam multis matribus familias in illa *taetra atque impura legatione* vim attulisse existimatis! Ecquo in oppido pedem posuit, ubi non *plura stuprorum flagitiorumque suorum, quam adventus sui, vestigia reliquerit!* In Verr. l. 1. c. 24.

f. Syracusis ita vivebat Verres hibernis mensibus, ut eum non facile non modo extra tectum sed ne extra lectum quidem quisquam videret. Ita diei brevitas conviviis, noctis longitudo stupris & flagitiis *conterebatur.* Cum autem ver esse cœperat, cuius initium iste non a Favonio neque ab aliquo astro notabat, sed, cum rosam viderat, tunc incipere ver arbitrabatur: *dabat se labori atque intineribus.* In quibus *usque eo* se præbebat patientem atque impigrum, ut eum nemo unquam in equo sedentem videret. Nam, ut mos fuit Bithyniæ regibus, *lectica octophoro* ferebatur, in qua pulvinus erat perlucidus Melitensi rosa farctus, Ipse autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo, *reticulumque ad nares sibi admovebat tenuissimo lino, minutis maculis, plenum rosæ.* Sic confecto itinere, cum ad aliquod oppidum venerat, eadem lectica usque in cubiculum deferebatur. Eo veniebant Siculorum magistratus, veniebant equites Romani, id quod ex multis iuratis audistis. *Controversiæ secreto deferebantur;* paullo post palam decreta auferebantur. Deinde, ubi paullisper in cubiculo pretio, non æquitate, *iura descripserat,* Veneri iam & Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur. In Verr. 5. c. 10.

g. Clodius *unguentis affluens,* calamistrata coma, despiciens conscios stuprorum ac veteres vexatores ætatulæ suæ, *puteali & fœneratorum gregibus inflatus atque perculsus,* olim *ne Scyllæo illo æris alieni in freto ad columam adhæresceret,* in *tribunatus portum perfugerat.* Pro Sextio c. 8.

h. *Animus Clodii vultu, flagitia parietibus tegebantur.* Sed hæc *obstructio* nec diuturna est nec obducta ita, ut *curiosis oculis* perspici non possit. Videbamus genus vitæ, desidiam, inertiam; *inclusas eius libidines*, qui paullo propius accesserant, intuebantur. Denique etiam sermonis ansas dabat, quibus *reconditos eius sensus tenere* possemus. Laudabat homo doctus philosophos nescio quos, neque eorum tamen nomina poterat dicere. Sed eos tamen laudabat maxime, qui dicuntur præter ceteros esse auctores & laudatores voluptatis; cuius & quo tempore & quo modo, non quærebat; *verbum ipsum omnibus modis animi & corporis devorabat*, eosdemque præclare dicere aiebat: sapientes omnia sua causa facere, *rem publicam capessere* hominem *bene sanum* non oportere, nihil esse præstabilius otiosa vita & plena & conferta voluptatibus, eos autem, qui dicerent, *dignitati esse serviendum, rei publicæ consulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, esse ducendam, subeunda pro patria pericula, vulnera excipienda, mortem oppetendam, vaticinari* atque insanire dicebat. Pro Sextio c. 9. 10.

i. *Nihil illa vicinitas Clodii redolet?* Nihil hominum fama? Nihil Baiæ denique ipsæ loquuntur? Illæ vero non loquuntur solum verum etiam personant, *huc unius mulieris libidinem esse prolapsam*, ut ea non modo solitudinem ac tenebras atque hæc *flagitiorum integumenta* non quærat, sed *in turpissimis rebus frequentissima celebritate & clarissima luce lætetur.* Pro Cœlio c. 20.

k. Si qua non nupta mulier *domum suam patefecerit omnium cupiditati, palamque sese in meretricia vita collocarit*, virorum alienissimorum conviviis uti instituerit, si hoc in urbe, si in hortis, si in Baiarum illa celebritate faciet, si denique illa ita *sese geret* non incessu solum sed ornatu atque comitatu, non *flagrantia oculorum*, non libertate sermonis, sed etiam complexu osculatione aquis navigatione conviviis, ut non solum meretrix sed etiam procax videatur, cum hac si quis adolescens forte fuerit: utrum hic tibi, L. Herenni, adulter an amator, *expugnare pudici-*

dicitiam an *explere libidinem* voluisse videatur? Pro Cœlio c. 20.

2. *Sie sind das Gegentheil eines ordentlichen Lebens.*

a. Fatetur Quinctius, se non *belle dicere*, non *ad voluntatem loqui* posse, non *afflicta amicitia transfugere atque ad florentem aliam devolare*, non profusis sumtibus vivere, non ornare magnifice splendideque convivium, non *habere domum clausam pudori & sanctimoniæ, patentem atque adeo expositam cupiditati & voluptatibus*; contra *sibi officium fidem diligentiam vitam omnino semper horridam atque aridam cordi fuisse*; ista superiora esse ac plurimum posse his moribus sentit. Pro Quinct. c. 30.

b. Pompeium non *avaritia* ab instituto cursu *ad prædam aliquam* devocavit, non *libido* ad *voluptatem*, non *amœnitas* ad *delectationem*, non *nobilitas urbis* ad *cognitionem*, non denique *labor* ipse ad *quietem*. Leg. Man. c. 14.

c. O tecta ipsa misera quam dispari domino! Quamquam quomodo iste dominus! Sed tamen quam a dispari *tenebantur! Studiorum* enim suorum M. Varro voluit esse illud, non *libidinum* diversorium. Quæ in illa villa antea dicebantur, quæ cogitabantur, quæ *litteris mandabantur*! Iura populi Romani, monumenta maiorum, omnis sapientiæ ratio omnisque doctrinæ. At vero te inquilino (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum, natabant pavimenta vino, madebant parietes, ingenui pueri cum meritoriis, scorta intra matres familias versabantur. In Anton. 2. c. 41.

d. Reprehendendos Calliphonem & Dinomachum iudico, qui se *diremturos controversiam* putaverunt, si cum honestate voluptatem, tamquam cum homine pecudem, copulavissent. *Non recipit istam coniunctionem honestas, aspernatur, repellit.* Nec vero finis bonorum & malorum, qui *simplex* esse debet, *ex dissimillimis rebus misceri & temperari potest.* Offic. 3. c. 33.

e. Ab iis, qui pecudum ritu *ad voluptatem omnia referunt*, longe dissentimus. Nec mirum. Nihil

enim *altum*, nihil *magnificum* nec *divinum* suspicere possunt, qui *omnes suas cogitationes abiecerunt in rem tam humilem tamque contemtam*. Quamobrem hos quidem *ab hoc sermone removeamus*. Amic. c. 9.

f. Luxuries *nimirum* & aeris alieni magnitudo & indomitae animi cupiditates S. Roscium ad parricidium impulerunt. *De luxuria purgavit* Erucius, cum dixit, hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuisse. Nihil autem unquam debuit. Cupiditates porro quae possunt esse in eo, qui, ut accusator ipse obiecit, ruri semper habitarit & in agro colendo vixerit; quae vita maxime *disiuncta a cupiditate* est & *cum officio coniuncta!* Pro S. Roscio c. 14.

g. Video, quam suaviter voluptas sensibus nostris blandiatur. Laboro, ut assentiar Epicuro aut Aristippo. *Revocat* virtus vel potius *reprehendit manu*. Pecudum illos motus esse dicit, hominem iungit deo. Acad. 4. c. 45.

h. Nemo fere saltat sobrius, nisi forte insanit, neque in solitudine neque in convivio moderato atque honesto. *Intempestivi convivii*, amoeni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tu mihi arripis id, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum; relinquis illa, quibus remotis hoc vitium omnino esse non potest. Nullum turpe convivium, non amor, non comessatio, non libido, non sumtus ostenditur. Et cum ea non reperiantur, quae voluptatis nomen habent, quaeque vitiosa sunt: in quo ipsam luxuriam non potes, in eo te *umbram luxuriae* reperturum putas? Pro Mur. c. 6.

3. *Sie verderben die ganze Sele.*

a. Quae cupiditates *a natura proficiscuntur*, facile explentur sine ulla iniuria. Quae autem *inanes sunt*, his parendum non est. Nihil enim desiderabile concupiscunt, plusque in ipsa iniuria detrimenti est, quam in iis rebus emolumenti, quae iniuria pariuntur. Fin. 1. c. 16.

b. Neque civitas in seditione beata esse potest nec in discordia dominorum domus. Quo minus *animus a se ipse dissidens secumque discordans gustare partem*

tem ullam liquidæ voluptatis & liberæ potest. Atqui pugnantibus & contrariis studiis consiliisque semper utens nihil quieti videre nihil tranquilli potest. Quodsi corporis gravioribus morbis vitæ iucunditas impeditur; quanto magis animi morbis impediri necesse est! Animi autem morbi sunt cupiditates immensæ & inanes divitiarum gloriæ dominationis libidinosarum etiam voluptatum. Accedunt ægritudines molestiæ moerores, qui animos *exedunt conficiuntque curis* hominum non intelligentium, nihil dolendum esse animo, quod sit a dolore corporis præsenti futuroque seiunctum. Nec vero quisquam stultus non *horum morborum aliquo laborat.*" Fin. 1. c. 18.

c. Stoici definiunt animi ægrotationem opinionem vehementem de re non expetenda, tamquam valde expetenda sit, inhærentem & penitus *insitam.* — Ægrotationi autem talia quædam subiecta sunt: avaritia, ambitio, mulierositas, pervicacia, liguritio, vinolentia, cupedia, & si qua sunt similia. Tusc. 4. c. 11.

d. Quid necesse est, tamquam meretricem in matronarum cœtum, sic voluptatem *in virtutum concilium adducere!* Sed invidiosum nomen est & infamiæ subiectum. Fin. 2. c. 4.

e. Archytas Tarentinus nullam *capitaliorem pestem,* quam corporis voluptatem, hominibus dicebat a natura datam, cuius voluptatis avidæ libidines *temere & effrenate ad potiundum incitarentur;* hinc patriæ proditiones, hinc rerum publicarum eversiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci; nullum denique scelus, nullum malum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret; stupra vero & adulteria & omne tale flagitium nullis aliis illecebris excitari nisi voluptatis; cumque homini sive natura sive quis deus nihil mente præstabilius dedisset, huic divino muneri ac dono nihil esse tam inimicum, quam voluptatem; nec enim libidine dominante temperantiæ locum esse nec omnino in voluptatis regno virtutem posse consistere. Quod quo

magis intelligi posset, *fingere animo* iubebat tanta *incitatum* aliquem voluptate corporis, quanta percipi posset maxima. Nemini censebat fore dubium, quin tam diu, dum ita gauderet, *nihil agitare mente, nihil ratione nihil cogitatione consequi* posset. Quocirca nihil esse tam detestabile tamque pestiferum, quam voluptatem, siquidem ea, cum maior est atque longior, *omne animi lumen exstingueret.* Senect. c. 12.

f. Si voluptatem aspernari ratione & sapientia non possumus: magna habenda est senectuti gratia, quae efficit, ut id non libeat, quod non oportet. Impedit enim consilium voluptas rationis inimica, ac *mentis* (ut dicam) *praestringit oculos*, nec habet ullum cum virtute commercium. Senect. c. 12.

g. Plerique, quod tenere atque servare id, quod statuerunt, non possunt, *victi & debilitati obiecta specie voluptatis tradunt se libidinibus constringendos*, nec, quid proventurum sit, provident, ob eamque caussam propter voluntatem & parvam & non necessariam, & quae vel aliter pararetur, & qua etiam carere possent sine dolore, *tum in morbos graves, tum in damna, tum in dedecora incurrunt*, saepe etiam *legum iudiciorumque poenis obligantur.* Fin. 1. c. 14.

h. Si modestia, si pudicitia, si uno verbo temperantia *poenae aut infamiae metu coërcebuntur*, non *sanctitate sua se tuebuntur:* quod adulterium quod stuprum quae libido non *se proripiet ac proiiciet* aut occultatione proposita aut impunitate aut licentia! Fin. 2. c. 22.

i. O praeclaram emendatricem vitae, poeticam, quae amorem, flagitii & levitatis auctorem, *in concilio deorum collocandum* putet! — Sed poëtas ludere sinamus, quorum fabulis in hoc flagitio versari ipsum videmus Iovem. Tusc. 4. c. 32. 33.

k. Quid! Illum, quem *libidinibus inflammatum & furentem* videmus omnia *rabide appetentem* cum *inexplebili cupiditate*, quoque *affluentius voluptates undique hauriat, eo gravius ardentiusque sitientem*, nonne recte miserrimum dixeris? Quid? *Elatus ille levitate inanique laetitia & exsultans & temere* *gestiens*

gestiens nonne tanto miserior, quanto sibi videtur beatior? Tusc. 5. c. 6.

l. *Graves dominæ cogitationum*, libidines, infinita quædam cogunt atque imperant. Quæ quia *expleri* atque *satiari* nullo modo possunt: ad omne facinus impellunt eos, qui *illecebris suis incenduntur*. De rep. I. 6. referente Nonio.

m. Si qui *voluptatibus ducuntur* & *se vitiorum illecebris & cupiditatum lenociniis dediderunt: missos faciant* honores, nec *attingant* rem publicam, patiantur viros fortes labore, se otio suo perfrui. Pro Sextio c. 66.

n. Quam volent, in conviviis faceti dicaces nonnunquam etiam ad vinum diserti sint. Alia *fori* vis est, alia *triclinii*; alia *subselliorum* ratio, alia *lectorum*. Non idem *iudicum comessatorumque* conspectus. Lux denique longe alia est *solis* & *lychnorum*. Quamobrem *excutiemus omnes istorum delicias*, omnes ineptias, si prodierint. Sed, si me audiant, *navent aliam operam*, *aliam ineant gratiam*, in aliis se rebus ostentent, vigeant apud istam mulierem venustate, dominentur sumtibus, *hæreant, iaceant*; capiti vero innocentis & fortunis parcant. Pro Cœlio c. 28.

4. *Sie verderben den zeitlichen Wohlstand.*

a. Quam insolenter statim helluo *invasit in eius viri fortunas*, cuius virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus, iustitia charior! *In eius igitur copias cum se subito ingurgitavisset*: *exsultabat gaudio persona de mimo*, modo egens, repente dives. Sed (*ut est apud poetam* nescio quem: *male parta male dilabuntur*) *incredibile ac simile portenti est*, quonam modo illa tam multa, quam paucis non dico mensibus sed diebus *effuderit*. Maximus auri numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa & lauta supellex & magnifica multis locis, non *illa* quidem luxuriosi hominis sed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. Quæ charybdis tam vorax! Charybdin dico? Quæ si fuit: animal unum fuit. Oceanus medius fidius vix videtur tot res tam dissipatos tam cito absorbere

 potuisse.

potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum; apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur; alia mimi rapiebant alia mimæ; domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum; totos dies potabatur atque id locis pluribus; *suggerebantur etiam sæpe* (non enim semper iste felix) *damna aleatoria;* conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres. Quamobrem desinite mirari, hæc tam celeriter esse consumta. Non modo unius patrimonium quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbes & regna tanta nequitia devorare potuisset. In Anton. 2. c. 26. 27.

b. Libidinosis petulantibus impuris impudicis aleatoribus ebriis servire, ea est summa miseria summo dedecore coniuncta. In Anton. 3. c. 14.

5. *Rückkehr von denselben zur Tugend.*

a. Multos & vidi in hac civitate & audivi, non modo qui *primoribus labris gustassent voluptates* & *extremis*, *ut dicitur*, *digitis attigissent*, sed qui totam adolescentiam voluptatibus dedissent, *emersisse* aliquando & *se ad frugem bonam*, *ut dicitur*, *recepisse*, gravesque homines & illustres fuisse. Pro Cœlio c. 12.

b. *In flexu quasi ætatis* (nihil enim occultabo fretus humanitate ac sapientia vestra) fama Cœlii adolescentis *paullum hæsit ad metas* notitia nova mulieris & infelici vicinitate & insolentia voluptatum. Quæ cum *inclusæ diutius & prima ætate compressæ & constrictæ fuerunt: subito se nonnunquam profundunt atque eiiciunt universæ. Qua ex vita vel dicam quo ex sermone* (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) *totum se eiecit atque extulit*; tantumque abest ab istius familiaritatis infamia, ut eiusdem nunc ab sese inimicitias odiumque propulset. Pro Cœlio c. 31.

Neunzehnter Titel: Menschliche Bedürfnisse.

CXXXII. Kleidung.

a. Clodius, o dii boni, quam *tæter* incedebat, quam *truculentus*, quam *terribilis adspectu!* Unum ali-

aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen rei publicæ diceres intueri. Vestitus aspere nostra hac purpurea plebeia ac pæne fusca, capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipse tum imaginis formandæ causa duumviratum gerebat, Seplasiam sublaturus videretur. Pro Sextio c. 8.

b. Erant illi *comti capilli* & *madentes cincinnorum fimbriæ* & *fluentes cerussatæque buccæ* dignæ Capua vetere. In Pison. c. 11.

CXXXIII. Erbschaft.

1. *Ueberhaupt.*

a. Sic veteres præcipiunt, cum sumseris ea, quæ sunt ei rei, quam definire velis, communia, *usque eo* persequi, *dum* proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Ut hoc: hæreditas est *pecunia.* Commune adhuc: multa enim genera sunt pecuniæ. Adde, quod sequitur: *quæ morte alicuius ad quempiam pervenit.* Nondum est definitio: multis enim modis sine hæreditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Unum adde verbum: *iure.* Jam a communitate res disiuncta videbitur, ut sit explicata definitio sic: Hæreditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam pervenit iure. Nondum est satis. Adde: *nec ea aut legata testamento aut possessione retenta.* Confectum est. Top. c. 6.

b. Ex ratiocinatione nascitur controversia, cum ex eo, quod uspiam est, ad id, quod nuspiam scriptum est, pervenitur, hoc pacto: Lex est: si furiosus est: agnatorum gentiliumque in eo pecuniaque eius potestas esto. Et lex: paterfamilias uti super familia pecuniaque sua legaverit: ita ius esto. Et lex: si pater familias *intestato moritur*: familia pecuniaque eius agnatorum gentiliumque esto. Quidam iudicatus est parentem occidisse, & statim, quod effugiendi, potestas non fuit, *ligneæ soleæ in pedes inductæ sunt,* os autem obvolutum est folliculo & præligatum, deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum culeus, in quem coniectus

 in

in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt & testes adducunt. Hæredes, quos ipse iubet, scribunt; tabulæ obsignantur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui hæredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos de hæreditate controversia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, que in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad eiusmodi rationem, ut quæratur, habueritne testamenti faciendi potestatem. Inv. 2. c. 50.

2. *Iemand zum Erben einsetzen.*

a. Hæredem testamento reliquit C. Quinctius hunc P. Quinctium, ut, ad quem summus mœror morte sua veniebat, ad eundum summus honos quoque perveniret. Pro Quinct. c. 4.

b. Me nemo nisi amicus fecit hæredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidem dolor iungeretur; te is, quem tu vidisti nunquam, L. Rubrius Cassinas, fecit hæredem; & quidem vide, quam te amarit is, qui, *albus aterve fueris*, ignorans fratris filium præteriit. In Anton. 2. c. 16.

c. An eorum servitus dubia est, qui cupiditate peculii nullam conditionem recusant durissimæ servitutis? Hæreditatis spes quid iniquitatis in serviendo non suscipit! Quem nutum locupletis orbi senis non observat! *Loquitur ad voluntatem;* quidquid denuntiatum sit, facit; assentatur, assidet, miratur. Quid horum est liberi! Quid denique non servi inertis! Parad. 5. c. 3.

3. *Die beste Erbschaft ist Tugend und guter Nahme.*

a. Nullum monimentum clarius S. Sulpicius relinquere potuit, quam effigiem morum suorum, virtutis constantiæ pietatis ingenii filium. In Anton. 9. c. 5.

b. Optima hæreditas a patribus traditur liberis omnique patrimonio præstantior gloria virtutis rerumque gestarum, cui dedecori esse nefas & vitium iudicandum est. Offic. 1. c. 33.

c. Licet,

c. Licet, Marce fili, apud te gloriari, *ad quem & hæreditas meæ gloriæ & factorum imitatio pertinet.* Offic. 1. c. 22.

CXXXIIII. Güter. Reichthum. Gnügſamkeit. Geldgier.

1. *Ueberhaupt.*

a. Omnes ſunt divites (dicunt Stoici) qui cœlo & terra frui poſſunt. Fam. 7. ep. 16.

b. Quæ eſt iſta in commemoranda pecunia tua tam inſolens oſtentatio! Solusne tu dives? Prò dii immortales! Egone me audiſſe aliquid & didiciſſe non gaudeam? Solusne dives? Quid, ſi ne dives quidem! Quid, ſi pauper *etiam!* Quem enim intelligimus divitem? Aut *hoc verbum in quo homine ponimus?* Opinor in eo, cui tanta poſſeſſio eſt, ut ad *liberaliter vivendum* facile contentus ſit, qui nihil quærat, nihil appetat, nihil optet amplius. Animus oportet tuus ſe iudicet divitem, non hominum ſermo neque poſſeſſiones tuæ; nihil ſibi deeſſe putet, nihil curet amplius. Satiatus eſt aut contentus etiam pecunia? Concedo, dives es. Parad. 6. c. 1.

c. Animus hominis dives, non arca, appellari ſolet. Quamvis illa ſit plena, dum te *inanem* videbo, divitem non putabo. Etenim ex eo, quantum cuique ſat eſt, metiuntur homines divitiarum modum. — Quantum cuique ſatis eſt, *ad id accommodatur, ut ante dixi, divitiarum modus.* Parad. 6. c. 1.

d. Cum a Catone quæreretur, quid maxime in re familiari *expediret*: reſpondit, *bene paſcere.* Quid ſecundum: *ſatis bene paſcere.* Quid tertium: *bene veſtire.* Quid quartum: *arare.* Et cum ille, qui quæſierat, dixiſſet: quid fœnerari: tum Cato, quid hominem, inquit, occidere? Offic. 2. c. 25.

e. M. Craſſus, qui ditiſſimus eſt habitus, negabat, ullam ſatis magnam pecuniam eſſe ei, qui in re publica princeps vellet eſſe, cuius fructibus exercitum alere non poſſet. Offic. 1. c. 8.

f. Tanti acervi nummorum apud iſtum conſtruuntur, ut iam appendantur, non numerentur, pecuniæ. In Anton. 2. c. 38.

g. T. Roſcius *tibi* deſcendit de palatio & ædibus ſuis; habet *animi relaxandi* cauſa rus amœnum & ſuburbanum, plura præterea prædia, neque tamen ullum niſi præclarum & propinquum; domus referta vaſis Corinthiis & Deliacis, in quibus eſt *authepſa* illa, quam tanto pretio nuper mercatus eſt, ut, qui prætereuntes pretium enumerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. Quid præterea cælati argenti, quid ſtragulæ veſtis, quid pictarum tabularum, quid ſignorum, quid marmoris apud illum putatis eſſe! Tantum ſcilicet, quantum e multis ſplendidisque familiis in turba & rapinis coacervari in una domo potuit. Familiam vero quantam & quam variis cum *artificiis* habeat, quid ego dicam! *Mitto* haſce *artes* vulgares, coquos pictores lecticarios. *Animi & aurium cauſa* tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum & nervorum & tibiarum nocturnisque conviviis tota vicinitas perſonet. In hac vita, iudices, quos ſumtus quantas *effuſiones* fieri putatis! Quæ *vero* convivia! Honeſta, credo, in eiusmodi domo, ſi domus hæc habenda eſt potius quam *officina nequitiæ & diverſorium flagitiorum omnium.* Pro S. R. c. 46.

h. Divitias Diogenes cenſet non eam modo vim habere, ut quaſi *duces ſint ad voluptatem & ad valetudinem bonam*, ſed etiam ut ea contineant; non idem facere eas in virtute neque in ceteris artibus, ad quas eſſe dux pecunia poteſt. Fin. 3. c. 15.

i. Qui duo lauta & copioſa patrimonia accepiſſet, remque præterea bonis & honeſtis rationibus auxiſſet, quid eſſet tandem cauſæ, cur exiſtimari vellet nihil habere? Pro Rab. P. c. 14.

2. *Wehrt des Reichthums.*

a. Corrupti mores depravatique ſunt admiratione divitiarum. Quarum magnitudo quid ad unumquemque noſtrum pertinet! Illum fortaſſe adiuvat, qui habet: ne id quidem ſemper. Sed fac iuvare. Utentior ſane ſit. Honeſtior vero quo modo! Quodſi etiam bonus erit vir, ne impediant divitiæ, quo minus iuvetur, modo ne adiuuvent; ſitque omne iudicium, non quam locuples, ſed qualis quisque ſit. Offic. 2. c. 20.

b. Divi-

b. Divitias, cum quivis, quamvis indignus, habere poſſit, in bonis non numero. Tuſc. 5. c. 16.

c. Non me bonorum direptio, non tectorum exciſio, non depopulatio prædiorum, non præda conſulum ex meis fortunis crudeliſſime capta permovet. Caduca ſemper & mobilia hæc eſſe duxi non virtutis atque ingenii ſed fortunæ & temporum munera, quorum ego non tam facultatem unquam & copiam expetendam putavi, quam & *in utendo rationem* & *in carendo patientiam*. Etenim ad noſtrum uſum propemodum iam eſt definita moderatio rei familiaris; liberis autem noſtris ſatis amplum patrimonium paterni nominis ac noſtræ memoriæ relinquamus; domo per ſcelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim ſceleratius etiam ædificata quam everſa carere ſine maxima ignominia rei publicæ, meo dedecore ac dolore, non poſſum. Quapropter ſi diis immortalibns, ſi ſenatui, ſi populo Romano, ſi cunctæ Italiæ, ſi provinciis, ſi exteris nationibus, ſi vobismetipſis, qui *in mea ſalute principem ſemper locum auctoritatemque tenuiſtis*, gratum & iucundum meum reditum intelligetis eſſe: quæſo obteſtorque vos, pontifices, ut me, quem auctoritate ſtudio ſententiis reſtituiſtis, nunc, quoniam ſenatus ita vult, manibus quoque veſtris in ſedibus meis collocetis. Pro domo c. 58.

3. *Urſachen der Begierde nach Reichthum.*

a. Exſpectantur divitiæ tum ad uſus vitæ neceſſarios tum ad perfruendas voluptates. In quibus autem *maior eſt animus*, in his pecuniæ cupiditas ſpectat ad opes & ad gratificandi facultatem. — Delectant magnifici apparatus vitæqne cultus cum elegantia & copia. Quibus rebus effectum eſt, ut *infinita pecuniæ cupiditas* eſſet. Nec vero rei familiaris amplificatio nemini nocens vituperanda eſt; ſed fugienda ſemper iniuria. Offic. 1. c. 8.

b. Cur divitiæ deſiderentur? Aut ubi paupertas beatos eſſe non ſinit? Signis, credo, tabulis ludis, ſi quis eſt, qui his delectetur, nonne melius tenues homines fruuntur quam illi, qui his abundant? Eſt

enim

enim earum omnium rerum nostra in urbe summa in publico copia. Quæ qui privati habent, nec tam multa & raro vident, cum in sua rura venerint. Quos tamen *pungit* aliquid, cum, illa unde habeant, recordantur. Tusc. 5. c. 35.

4. *Unmæssige Begierde nach Reichthum.*

a. Cum est concupita pecunia, nec adhibita continuo ratio, quasi quædam Socratica medicina, quæ *sanaret eam cupiditatem: permanat in venas* & *inhæret in visceribus* illud malum, *existitque* morbus & ægrotatio, quæ *avelli inveterata non possunt*, eique morbo nomen est avaritia. Tusc. 4. c. 11.

b. Avaritia est opinio vehemens de pecunia, quasi valde appetenda sit, inhærens & penitus insita. Tusc. 4. c. 11.

c. Improbi & avari quoniam incertas & *in casu positas* possessiones habent, & plus semper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inventus est, cui, quod haberet, esset satis: non modo non copiosi ac divites sed etiam inopes ac pauperes existimandi sunt. Parad. 6. c. 3.

d. Avaritia senilis quid sibi velit, non intelligo. Potest enim quidquam esse absurdius, quam, *quo minus viæ restat, eo plus viatici quærere!* Senect. c. 18.

e. Maximam partem ad iniuriam faciundam aggrediuntur nonnulli, ut adipiscantur ea, quæ concupiverunt, in quo vitio latissime patet avaritia. Offic. 1. c. 7.

f. Nævius *usque eo* fervet ferturque avaritia, ut de suis *commodis* nolit aliquam partem amittere, ne quam partem huic propinquo suo ullius *ornamenti* relinquat. Pro Quinct. c. 11.

g. Chrysogonus a vobis, iudices, hoc postulat, ut, quoniam *in alienam pecuniam tam plenam atque præclaram nullo iure invaserit*, quoniamque ei pecuniæ vita Roscii obstare atque *officere* videatur, *deleatis ex animo suo suspicionem*, omnemque metum tollatis. Sese hoc incolumi non arbitratur huius innocentis patrimonium tam amplum & copiosum posse *obtinere*; damnato & *eiecto* sperat, se posse, quod *adeptus est* per

per ſcelus, id *per luxuriam effundere atque conſumere.* Hunc ſibi ex animo *ſcrupulum*, qui *ſe* dies noctesque *ſtimulat* ac *pungit*, ut evellatis, poſtulat, ut ad hanc ſuam prædam tam nefariam adiutores vos profiteamini. Si vobis æqua & honeſta poſtulatio videtur: ego contra brevem poſtulationem affero, &, quomodo mihi perſuadeo, aliquanto æquiorem. Pro S. Roſcio c. 2.

h. Avaritiam ſi tollere vultis: mater eius tollenda luxuries. De or. c. 40.

5. *Gnügſamkeit.*

a. Continentia eſt, per quam cupiditas *conſilii gubernatione regitur.* Inv. 2. c. 54.

b. *Cui quæſito opus ſit*, quis unquam hunc vere dixerit divitem! Eſt enim divitiarum fructus in copia. Copiam autem declarat ſatietas rerum atque abundantia. Quam tu quoniam nunquam aſſequere: nunquam omnino es futurus dives. Parad. 6. c. 2.

c. Diogenes Cynicus Alexandro roganti, ut diceret, ſi quid ei opus eſſet, nunc quidem paullulum, inquit, a ſole abſis. Officiebat videlicet apricanti. Et hic quidem diſputare ſolebat, quanto regem Perſarum vita fortunaque ſuperaret, ſibi nihil deeſſe, illi nihil ſatis unquam fore, ſe eius voluptates non deſiderare, quibus nunquam ſatiari ille poſſet, ſuas eum conſequi nullo modo poſſe. Tuſc. 5. c. 32.

d. Laudat Africanum Panætius, quod fuerit abſtinens. Quidni laudetur? Sed in illo alia maiora. Laus enim abſtinentiæ non hominis eſt ſolum ſed etiam temporum illorum. Omni Macedonum gaza, quæ ſunt maxima, potitus eſt Paulus. Tantum in ærarium pecuniæ invexit, ut unius imperatoris præda finem attulerit tributorum. At hic *nihil domum ſuam præter memoriam nominis ſempiternam* detulit. Offic. 2. c. 22.

e. *Caput* eſt in omni procuratione negotii & muneris publici, ut avaritiæ pellatur etiam minima ſuſpicio. Offic. 2. c. 21.

f. Nulla re conciliare facilius benevolentiam multitudinis poſſunt ii, qui rei publicæ præſunt, quam abſtinentia & continentia. Offic. 2. c. 22.

g.

g. An Scythes Anacharsis potuit *pro nihilo pecuniam ducere*, nostrates philosophi non potuerunt? Illius epistola fertur his verbis: Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictui est Scythicum tegmen, calciamentum solorum callum, cubile terra, pulpamentum fames; lacte caseo carne vescor. Quare ut ad quietum me licet venias; munera autem ista, quibus es delectatus, vel civibus tuis vel diis immortalibus dona. Omnes fere philosophi omnium disciplinarum, nisi *quos a recta ratione natura vitiosa detorsisset*, eodem hoc animo esse potuerunt. Socrates, in pompa cum magna *vis* auri argentique ferretur: quam multa non desidero, inquit. Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quae erat pecunia temporibus illis, Athenis praesertim, maxima, abduxit legatos ad coenam in Academiam; iis apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. Cum postridie rogarent eum, cui enumerari iuberet: quid, vos hesterna, inquit, coenula non intellexistis, me pecunia non egere? Quos cum tristiores vidisset: triginta minas accepit, ne aspernari regis liberalitatem videretur. Tusc. 5. c. 32.

h. Dic mihi, quaeso, Xenophontis uxor, si vicina tua melius habet aurum, quam tu habes: utrumne illius, quam tuum, malis? Illius, inquit. Quid, si vestem & ceterum ornatum muliebrem pretii maioris habeat, quam tu habes: tuumne an illius malis? Illius vero, respondit. *Age*, si virum illa meliorem habeat, quam tu habes: utrumne tuum an illius malis? Hic mulier erubuit. Inv. 1. c. 31.

6. *Erwerbung und Bewahrung der Güter.*

a. Toto hoc de genere, de quaerenda & collocanda pecunia, etiam de utenda, commodius a quibusdam optimis viris *ad medium fanum sedentibus* quam ab ullis philosophis ulla in schola disputatur. Offic. 2. c. 25.

b. Res familiaris quaeri debet iis rebus, *a quibus abest turpitudo*, conservari autem diligentia & parsimonia, iisdem etiam rebus augeri. Offic. 2. c. 24.

7. *Edeler*

7. *Edeler Gebrauch des Gelds.*

a. Aratus Sicyonius iure laudatur, qui, cum eius civitas quinquaginta annos a tyrannis teneretur, profectus Argis Sicyonem clandestino introitu urbe est potitus, cumque tyrannum Nicoclem improviso *oppressisset*, sexcentos exsules, qui fuerant eius civitatis locupletissimi, restituit, remque publicam adventu suo liberavit. Sed cum magnam animadverteret in bonis & possessionibus *difficultatem* (quod & eos, quos ipse restituerat, quorum bona alii possederant, egere iniquissimum arbitrabatur, &, quinquaginta annorum *possessiones movere, non nimis æquum* putabat, propterea quod tam longo spatio multa hæreditatibus, multa emtionibus, multa dotibus detinebantur sine iniuria) iudicavit, neque illis adimi neque his non satis fieri, quorum illa fuerant, oportere. Cum igitur statuisset, opus esse ad eam rem constituendam pecunia: Alexandriam se proficisci velle dixit, remque *integram* ad reditum suum iussit esse. Isque celeriter ad Ptolemæum, suum hospitem, venit, qui tum regnabat alter post Alexandriam conditam. Cui cum exposuisset, patriam se liberare velle, caussamque docuisset: a rege opulento vir summus facile impetravit, ut grandi pecunia adiuvaretur. Quam cum in Sycionem attulisset: *adhibuit sibi in consilium* XV principes, cum quibus caussas cognovit & eorum, qui aliena detinebant, & eorum, qui sua amiserant, præfecitque æstimandis possessionibus, ut persuaderet aliis, ut pecuniam accipere mallent & possessionibus cederent, aliis, ut commodius putarent, numerari sibi, quod tanti esset, quam suum recuperare. Ita perfectum est, ut omnes, constituta concordia, sine querela discederent. O virum magnum dignumque, qui in nostra re publica natus esset! Sic par est agere cum civibus, non, ut bis iam vidimus, *hastam in foro ponere* & *bona civium voci subiicere præconis.* At ille Græcus (id quod fuit sapientis & præstantis viri) omnibus consulendum putavit. Offic. 2. c. 23.

b. Fuit pueris nobis C. Curius, princeps ordinis equestris, fortissimus & magnus publicanus. Cuius in negotiis gerendis magnitudinem animi non tam

homines probaſſent, niſi in eodem benignitas incredibilis fuiſſet; ut in augenda re non *avaritiæ prædam* ſed *inſtrumentum bonitati quærere* videretur. Pro Rab. poſth. c. 2.

CXXXV. Sparſamkeit. Verſchwendung.

a. O dii immortales! Non intelligunt homines, *quam magnum vectigal ſit parſimonia.* Venio enim ad ſumtuoſos; relinquo iſtum quæſtuoſum. Capit ille ex ſuis prædiis ſexcenta ſeſtertia, ego centena ex meis. Illi aurata tecta in villis & ſola marmorea facienti, & ſigna tabulas ſupellectilem & veſtem infinite concupiſcenti non modo ad ſumtum ille fructus eſt, ſed etiam ad fœnus, exiguus. Ex meo tenui vectigali, detractis ſumtibus cupiditatis, aliquid *etiam* redundabit. Uter igitur eſt ditior, cui deeſt, an cui ſuperat? Qui eget, an qui abundat? Cui poſſeſſio quo eſt maior, eo plus requirit ad ſe tuendam, an quæ ſuis ſe virtutibus ſuſtinet? Parad. 6. c. 3.

b. Prodigi ſunt, qui epulis & viſcerationibus & gladiatorum muneribus ludorum venationumque apparatu *pecunias profundunt* in eas res, quarum memoriam aut brevem aut nullam omnino ſint relicturi. Offic. 2. c. 16.

c. Miror, quid in mentem venerit Theophraſto in eo libro, quem de divitiis ſcripſit, in quo multa præclare, illud abſurde. *Eſt enim multus* in laudanda magnificentia & apparitione popularium munerum, taliumque ſumtuum facultatem fructum divitiarum putat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius exempla pauca poſui, multo & maior videtur & certior. Quanto Ariſtoteles gravius & verius nos reprehendit, qui has *effuſiones pecuniarum* non admiremur, quæ fiunt ad multitudinem *deleniendam;* at ii, qui ab hoſtibus obſidentur, ſi emere aquæ ſextarium mina cogerentur, hoc primo incredibile nobis videri omneſque mirari, ſed, cum attenderimus, veniam neceſſitati dare; in his immanibus iacturis infinitisque ſumtibus nihil nos magnopere mirari, cum præſertim neque neceſſitati ſubveniatur nec dignitas augeatur, ipſaque illa *delectatio*

multi-

multitudinis ad breve tempus exiguumque duratura ſit, eaque a leviſſimo quoque; in quo tamen ipſo una cum ſatietate memoria quoque moriatur voluptatis. Bene etiam colligitur, hæc puerulis & mulierculis & ſervis & ſervorum ſimillimis liberis eſſe grata, gravi vero homini & ea, quæ fiunt, *iudicio certo ponderanti*, probari poſſe nullo modo. Offic. 2. c. 16.

d. Cæſar patrimonium ſuum *effudit.* Quamquam non uſi ſumus eo verbo, quo decuit; non enim *effudit*, ſed *in rei publicæ ſalute collocavit.* In Anton. 3. c. 1.

CXXXVI. Schulden.

1. *Böſe Wirkungen derſelben.*

a. Qui eſſe populares volunt, ob eamque cauſam aut agrariam rem tentant, ut poſſeſſores ſuis ſedibus pellantur, aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant, *labefactant fundamenta rei publicæ.* Concordiam primum tollunt, quæ eſſe non poteſt, cum aliis adimuntur aliis condonantur pecuniæ. Deinde æquitatem, quæ tollitur omnis, ſi habere ſuum cuique non licet. Id enim eſt proprium civitatis atque urbis, ut ſit libera & non ſolicita ſuæ rei cuiuſque cuſtodia. Atque in hac pernicie rei publicæ ne illam quidam conſequuntur, quam putant, gratiam. Nam cui res erepta eſt, eſt inimicus, cui data eſt, etiam diſſimulat ſe accipere voluiſſe, & maxime in pecuniis creditis occultat ſuum gaudium, ne videatur *non fuiſſe ſolvendo.* At ille, qui accipit iniuriam, & meminit & *præ ſe fert* dolorem ſuum. Nec, ſi plures ſunt ii, quibus improbe datum eſt, quam illi, quibus iniuſte ademtum eſt, idcirco plus etiam valent. Non enim numero hæc iudicantur ſed pondere. Quam autem habet æquitatem, ut agrum multis annis aut etiam ſeculis poſſeſſum, qui nullum habuit, habeat, qui autem habuit, amittat! Offic. 2. c. 23.

b. Ne ſit aes alienum, quod rei publicæ noceat, providendum eſt. Quod multis rationibus caveri poteſt: non ſi fuerit, ut locupletes ſuum perdant, debi

debitores lucrentur alienum. Nec enim ulla res vehementius *rem publicam continet* quam fides, quæ esse nulla potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarum. Nunquam vehementius actum est, quam me consule, ne solveretur; armis & castris tentata res est ab omni genere hominum & ordine. Quibus sic restiti, ut hoc tantum malum de re publica tolleretur. Nunquam nec maius æs alienum fuit, nec melius nec facilius dissolutum est. *Fraudandi enim spe sublata solvendi necessitas consecuta est.* Offic. 2. c. 24.

2. *Einen Schuldner mahnen.*

Moritur C. Quinctius, qui tibi, ut ais, *certis nominibus* grandem pecuniam debuit. Hæres eius in Galliam ad te ipsum venit in agrum communem, eo denique, ubi non modo *res* erat sed *ratio* quoque omnis & omnes *litteræ*. Quis tam *dissolutus in re familiari* fuisset, quis tam negligens, quis tam tui, Sexte, dissimilis, qui, cum res ab eo, quicum contraxisset, recessisset & ad hæredem pervenisset, non hæredem, cum primum vidisset, certiorem faceret, *appellaret*, *rationem afferret*, si quid in controversiam veniret, aut *intra parietes* aut *summo iure experiretur*. — Huic tu molestus esse *videlicet* noluisti, quem nunc respirare libere non sinis; quem nunc interficere nefarie cupis, eum tu *pudenter appellare* nolebas. Ita, *credo*, hominem propinquum tui observantem virum bonum pudentem maiorem natu nolebas aut non audebas *appellare.* Sæpe, ut fit, cum ipse *te confirmasses*, cum statuisses de pecunia mentionem facere, cum paratus meditatusque venisses, homo timidus virginali verecundia ipse *te retinebas*, *excidebat repente oratio;* cum cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret. *Id erat profecto.* Credamus hoc, Nævium, *cuius caput oppugnet, eius auribus pepercisse.* Si debuisset, Sexte: petisses statim; si non statim: paullo quidem post; si non paullo: at aliquanto; sex quidem illis mensibus profecto; *anno vertente* sine controversia. Anno & sex mensibus vero, cum tibi quotidie potestas hominis fuisset

admo-

admonendi, verbum nullum facis; biennio iam confecto fere appellas. Quis tam *perditus ac profusus nepos*, non adesa iam sed abundanti etiam pecunia, sic dissolutus fuisset, ut fuit S. Nævius! Cum hominem nomino: satis mihi videor dicere. — Restat, ut aut *summa negligentia tibi obstiterit* aut unica liberalitas. Si negligentiam dices: mirabimur; si bonitatem: ridebimus. Neque præterea, quid possis dicere, *invenio*. *Satis est argumenti*, nihil esse debitum Nævio, quod tam diu nihil petivit. Pro Quinct. c. 11. 12.

CXXXVII. Armuth.

a. Themistocles, cum consuleretur, utrum *bono viro pauperi* an *minus probato diviti filiam collocaret*, ego, inquit, malo *virum*, *qui pecunia egeat*, quam *pecuniam*, *quæ viro*. Offic. 2. c. 2.

b. Paupertatis onus disputando levamus, docentes, quam parva & quam pauca sint, quæ natura desideret. Tusc. 3. c. 23.

c. Culpa liberatus & *crimine nefario solutus* S. Roscius cupit a vobis discedere. Si hac indigna suspicione careat: animo æquo se carere suis omnibus commodis dicit. Rogat oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit, si nulla in re te fraudavit, si tibi optima fide sua omnia concessit annumeravit appendit, si vestitum, quo ipse tectus erat, annulumque de digito suo tibi tradidit, si ex omnibus rebus se ipsum nudum neque præterea quidquam excepit: ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere. Prædia mea tu possides, ego aliena misericordia vivo. Concedo, & quod *animus æquus* est & quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est. Fero. Familia mea maxima uteris, ego servum habeo nullum. Patior & ferendum puto. Pro S. Roscio c. 49. 50.

d. An multorum in terris prædiorum dominos divites appellamus, omnium virtutum possessores pauperes nominabimus? Refert Augustinus.

Zwanzigſter Titel: Menſchliche Einrichtungen und Geſchäfte.

CXXXVIII. Lebensarten. Geſchäfte.

1. *Wahl derſelben.*

a. Ad quas res aptiſſimi erimus, in iis potiſſimum elaborabimus. Sin aliquando neceſſitas nos *ad ea detruſerit*, quæ *noſtri ingenii non erunt:* omnis adhibenda erit cura meditatio diligentia, ut ea ſi non decore at quam minimum indecore facere poſſimus. Nec tam eſt enitendum, ut bona, quæ nobis data non ſunt, ſequamur, quam ut vitia fugiamus.

Ac duabus his perſonis, quas ſupra dixi, tertia adiungatur, *quam caſus aliquis vel tempus imponit.* Quarta etiam, *quam nobismetipſis noſtro iudicio accommodabimus.* Nam regna imperia nobilitates honores divitiæ opes eaque, quæ ſunt his contraria, *in caſu ſita* temporibus gubernantur. Ipſi autem quam *perſonam gerere* velimus, a noſtra voluntate proficiſcitur. Itaque ſe alii ad philoſophiam, alii ad ius civile, alii ad eloquentiam applicant, ipſarumque virtutum in alia alius mavult excellere. Quorum vero patres aut maiores aliqua gloria præſtiterunt, eorum plerique *in hoc genere laudis ſtudent excellere,* ut Qu. Mucius P. filius in iure civili, Pauli filius Africanus in re militari. Quidam autem *ad eas laudes, quas a patribus acceperunt, addunt aliquam ſuam,* ut hic idem Africanus *eloquentia cumulavit bellicam gloriam,* quod idem fecit Timotheus Cononis filius, qui, cum belli laude non inferior fuiſſet quam pater, *ad eam laudem doctrinæ & ingenii gloriam adiecit.* Fit autem interdum, ut nonnulli, omiſſa imitatione maiorum, ſuum quoddam inſtitutum conſequantur; maximeque in eo plerumque laborant ii, qui magna ſibi proponunt *obſcuris orti parentibus.* Hæc igitur omnia, cum quærimus, quid deceat, *complecti animo & cogitatione* debemus. Offic. 1. c. 32.

b. Quod Herculem Prodicus ait (*ut eſt apud Xenophontem*) cum primum pubeſceret, quod tempus a natura ad deligendum, *quam quiſque viam vivendi ſit*

ingreſſu-

ingressurus, datum est, exisse in solitudinem, atque ibi sedentem diu secum multumque dubitasse, cum duas cerneret vias, unam voluptatis alteram virtutis, utram ingredi melius esset, hoc Herculi, *Iovis satu edito*, potuit fortasse contingere. Nobis non item, qui imitamur quoscunque visum est, atque *ad istorum studia institutaque impellimur.* Plerumque autem, *parentum præceptis imbuti, ad eorum consuetudinem moremque deducimur.* Alii *multitudinis iudicio feruntur*, quæque maiori parti pulcherrima videntur, ea maxime exoptant; nonnulli tamen sive felicitate quadam sive bonitate naturæ sive parentum disciplina *rectam vitæ secuti sunt viam.* Illud autem maxime rarum genus est eorum, qui aut *excellenti ingenii magnitudine* aut præclara eruditione atque doctrina aut utraque re ornati *spatium deliberandi* habuerunt, quem potissimum *vitæ cursum sequi* vellent. In qua deliberatione *ad suam cuiusque naturam consilium est omne revocandum.* Nam cum in omnibus, quæ aguntur, ex eo modo, quo quisque natus est (ut supra dictum est) quid deceat, exquirimus: tum in *tota vita constituenda* multo est eius rei cura maior adhibenda, ut *constare in vitæ perpetuitate possimus nobismetipsis* nec *in ullo officio claudicare.*

Ad hanc autem rationem quoniam maximam vim natura habet, fortuna proximam: utriusque omnino *ratio habenda* in deligendo genere vitæ; sed naturæ magis: multo enim & firmior est & constantior; *ut fortuna nonnunquam ipsa mortalis cum ipsa immortali natura pugnare videatur.* Qui igitur *ad naturæ suæ non vitiosæ genus consilium vitæ omne contulerit*, is constantiam teneat: id enim maxime decet; nisi forte se errasse intellexerit in deligendo genere vitæ. Quod si acciderit (potest autem accidere) facienda morum institutorumque mutatio est. Eam igitur mutationem, si tempora adiuvabunt, facilius commodiusque faciemus. Sin minus: sensim erit pedetentimque facienda. Offic. I. c. 33.

c. Inprimis constituendum est, quos nos & quales esse velimus & in quo genere vitæ; quæ deliberatio est omnium difficillima. Ineunte enim adolescen-

ſcentia, cum ineſt maxima imbecillitas conſilii, tunc id ſibi quiſque *genus ætatis degendæ* conſtituit, quod maxime adamavit. Itaque ante *implicatur aliquo certo genere curſuque vivendi*, quam potuit, quod optimum eſſet, iudicare. Offic. 1. c. 32.

d. Ut hiſtrioni actio, ſaltatori motus non quivis ſed *certus quidam* eſt datus: ſic vita agenda eſt certo genere quodam non quolibet, quod *genus conveniens conſentaneumque* dicimus. Fin. 3. c. 7.

2. *Uebernehmung eines Geſchæfts.*

a. Quis eſt tam cupidus in perſpicienda cognoſcendaque natura rerum, ut, ſi ei tractanti contemplantique res cognitione digniſſimas ſubito ſit allatum periculum diſcrimenque patriæ, cui ſubvenire opitularique poſſit, non illa omnia relinquat atque abiiciat, etiam ſi dinumerare ſe ſtellas aut metiri mundi magnitudinem poſſe arbitretur! Atque hoc idem in parentis in amici re aut periculo fecerit. Quibus rebus intelligitur, ſtudiis officiisque ſcientiæ *præponenda* eſſe officia iuſtitiæ, quæ pertinent ad hominum utilitatem, qua nihil homini debet eſſe *antiquius*. Offic. 1. c. 43.

b. Quo ego adiumento ſperabam *hanc a me moleſtiam poſſe dimoveri*, id mihi erat adverſarium maxime. Nam illi multo mihi hoc facilius remiſiſſent, ſi iſtum non noſſent, aut ſi iſte apud eos quæſtor non fuiſſet. *Adductus* ſum, iudices, officio fide miſericordia multorum bonorum exemplo veteri conſuetudine inſtitutoque maiorum, ut onus hoc laboris atque officii non ex meo ſed ex meorum neceſſariorum tempore mihi ſuſcipiendum putarem. In Cæcil. c. 2.

c. Fide ſapientiaque veſtra, iudices, fretus plus oneris ſuſtuli, quam ferre me poſſe intelligo. Hoc onus ſi vos aliqua ex parte allevabitis: feram, ut potero, ſtudio & induſtria, iudices. Sin a vobis (id quod non ſpero) deſerar: tamen *animo non deficiam*, & id, quod ſuſcepi, quoad potero, perferam. Quod ſi perferre non potero: opprimi me onere officii malo, quam id, quod mihi cum fide ſemel impoſitum eſt, aut *propter perfidiam abiicere* aut *propter infirmitatem animi deponere*. Pro S. R. c. 4.

d. Mi-

d. Mirum me *desiderium tenet* urbis, incredibile meorum atque inprimis tui, satietas autem provinciae: vel quia videmur eam famam consecuti, ut non tam accessio quaerenda quam fortuna metuenda sit, vel quia totum negotium non est dignum viribus nostris, qui maiora in re publica onera sustinere & possimus & soleamus, vel quia belli magni *timor impendet*, quod videmur effugere, si ad constitutum diem decedemus. Fam. 2. ep. 11.

CXXXVIIII. Amt.

1. *Bewerbung um ein Amt.*

a. Vivere ut velis, id quidem propositum est potentiae cupidis pariter ac otiosis. Alteri se adipisci id posse arbitrantur, si opes magnas habeant; alteri, si contenti sint & suo & parvo. In quo quidem neutrorum omnino contemnenda est sententia. Sed & facilior & tutior & minus aliis gravis aut molesta vita est *otiosorum*, fructuosior autem hominum generi & ad claritatem amplitudinemque aptior eorum, qui *se ad rem publicam & ad res magnas gerendas accommodaverunt*. Quapropter & his forsitan concedendum sit *rem publicam non capessentibus*, qui excellenti ingenio doctrinae sese dediderunt, & iis, qui aut valetudinis imbecillitate aut aliqua graviori causa impediti *a re publica recesserunt*, cum eius administrandae potestatem aliis laudemque concederent. Quibus autem talis nulla est causa, si despicere se dicant ea, quae plerique admirentur, imperia & magistratus, *his non modo non laudi verum etiam vitio dandum* puto. Quorum iudicium in eo, quod gloriam contemnant, difficile factu est non probare. Sed videntur labores & molestias tum offensionum tum repulsarum quasi quandam ignominiam timere & infamiam. Sunt enim, qui in rebus contrariis *parum sibi constent*, voluptatem severissime contemnant, in dolore sint molliores, gloriam negligant, frangantur infamia, atque ea quidem non satis constanter. Sed iis, qui *habent a natura adiumentum rerum gerendarum*, abiecta omni cunctatione, adipiscendi magistratus sunt & ge-

gerenda res publica est. Nec enim aliter aut regi civitas aut declarari animi magnitudo potest. Offic. 1. c. 21.

b. Petitionis nostrae, quam tibi summae curae esse scio, huiusmodi ratio est, quod adhuc coniectura provideri possit. *Prensat* unus P. Galba; sine *fuco ac fallaciis*, more maiorum, negatur. Ut opinio est hominum, non *aliena rationi nostrae* fuit illius praepropera prensatio. Nam illi ita negant vulgo, ut mihi se debere dicant. Ita quiddam spero nobis profici, cum hoc percrebescit, plurimos nostros amicos inveniri. Nos autem initium *prensandi* facere cogitaramus eo ipso tempore, quo tuum puerum cum his litteris proficisci Cincias dicebat, in campo comitiis tribunitiis a. d. XVI Kalend. Sextilis. Competitores, qui certi esse videantur, Galba & Antonius & Qu. Cornificius. Puto, te in hoc aut risisse aut ingemuisse. *Ut frontem ferias*, sunt, qui etiam Caesonium putent. Aquillium non arbitramur, qui denegat & *iuravit morbum* & illud suum *regnum iudiciale opposuit*. Catilina, si iudicatum erit, meridie non licere, certus erit competitor. De Aufidio & Palicano non puto te exspectare, dum scribam. De iis, qui nunc petunt, Caesar certus putatur. Thermus cum Silano contendere existimatur, qui sic *inopes ab amicis & existimatione* sunt, ut mihi videatur non esse *ἀδύνατον*, Curium *obducere*. Sed hoc praeter me nemini videtur. *Nostris rationibus maxime conducere* videtur, Thermum fieri cum Caesare (nemo est enim ex iis, qui nunc petunt, qui, si *in nostrum annum reciderit*, firmior candidatus fore videatur) propterea quod curator est viae Flaminiae; quae tum erit absoluta sane facile. *Eum liberi θέρμον ciceri consul accuderint.* Ad Att. 1. ep. 1.

c. Maxime adducuntur plerique, ut *eos iustitiae capiat oblivio*, cum *in imperiorum honorum gloriaeve cupiditatem inciderint*. Quod enim est apud Ennium: nulla sancta societas nec fides regni est, id latius patet. Nam quidquid eiusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo plerumque fit tanta contentio, ut difficillimum sit, sanctam servare societatem. Offic. 1. c. 8.

d. Mi-

d. Miserrima est omnino ambitio honorumque contentio, de qua præclare apud Platonem: Similiter facere eos, qui inter se contenderent, uter potius rem publicam administraret, ut, si nautæ certarent, quis eorum potissimum gubernaret. Offic. 1. c. 25.

e. Arrius omnibus exemplo debet esse, quantum Romæ polleat, multum obedire tempori, *multorumque vel honori vel periculo servire.* His enim rebus *infimo loco natus* & honores & pecuniam & gratiam consecutus etiam in patronorum sine doctrina sine ingenio aliquem numerum pervenerat. Sed ut pugiles inexercitati, etiam si pugnos & plagas, Olympiorum cupidi, ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt: sic ille, cum, *omni iam fortuna prospere functus,* labores etiam maximos *excepisset*, illius *iudicialis anni severitatem*, quasi solem, non tulit. Clar. or. c. 69.

2. *Verlegenheit oder Zuversicht bey der Bewerbung.*

a. Honòris amplissimi contentio & dies comitiorum *suberat.* Quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque & quam solicita cupiditas consulatus) omnia non modo, quæ reprehendi palam, sed etiam, quæ obscure cogitari possunt, timemus, rumorem fabulam fictam falsam perhorrescimus, ora omnium atque oculos intuemur. Nihil est enim tam *molle* tam *tenerum* tam aut *fragile* aut *flexibile*, quam *voluntas* erga nos *sensus*que civium, qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis sæpe fastidiunt. Pro Mil. c. 16.

b. Est conditio liberorum populorum, præcipueque huius principis populi & omnium gentium domini atque victoris, posse suffragiis vel dare vel detrahere, quod velit, cuique. Nostrum autem est, qui *in hac tempestate populi iactemur ac fluctibus*, ferre modice populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas, honores si magni non putemus, non *servire populo*, sin eos expetamus, non defatigari supplicando. Pro Plancio c. 4.

c. *Quam te securim, Servi, putas iniecisse petitioni tuæ*, cum tu populum Romanum *in eum metum adduxi-*

duxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret, dum tu accusationem comparares, *deposita atque abiecta petitione!* Etenim te inquirere videbant tristem ipsum; mœstos amicos, observationes, testificationes, seductiones testium, secessionem subscriptorum animadvertebant, quibus rebus certe ipsi candidatorum *vultus obscuriores fieri solent.* Catilinam interea alacrem atque laetum, *stipatum choro iuventutis, vallatum indicibus atque sicariis, inflatum cum spe militum tum collegae mei*, quemadmodum dicebat ipse, *circumfluente* colonorum Arretinorum & Fesulanorum exercitu. Quam turbam dissimillimo ex genere distinguebant homines *perculsi Sullani temporis calamitate.* Vultus erat ipsius plenus furoris, oculi sceleris, sermo arrogantiae, sic ut ei iam *exploratus* & *domi conditus* consulatus videretur. Murenam contemnebat, Sulpicium accusatorem suum numerabat non competitorem, ei vim denuntiabat, rei publicae minabatur. Pro Mur. c. 24.

3. *Beurtheilung derer, die sich um ein Amt bewerben.*

a. Petitorem ego praesertim consulatus magna spe magno animo magnis copiis & in forum & in campum deduci volo. Non placet mihi inquisitio candidati *praenuntia repulsae*, non testium potius quam suffragatorum comparatio, non minae magis quam blanditiae, non declamatio potius quam salutatio, praesertim cum iam hoc novo more omnes fere domos omnium concursent, & ex vultu candidatorum *coniecturam faciant*, quantum quisque *animi* & *facultatis* habere videatur. Videsne tu illum tristem *demissum? Iacet, diffidit, abiecit hastas. Serpit hic rumor*: Scis tu, illum accusationem cogitare, inquirere in competitorem, testes quaerere? Alium faciam, quoniam *sibi hic ipse desperat.* Eiusmodi candidatorum amici intimi debilitantur, *studia deponunt*, aut testatam rem abiiciunt, aut suam operam & gratiam iudicio & accusationi reservant. Pro Mur. c. 21.

b. Quaeris, num disertus Plancius? Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num iurisconsultus? Quasi quisquam sit, qui *sibi hunc falsum*

ſum de iure reſpondiſſe dicat. Omnes enim iſtiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui, cum profeſſi fuerint, ſatisfacere non poſſunt, non in iis, qui *abfuiſſe ſe ab his ſtudiis* confitentur. Virtus probitas integritas in candidato, non *linguæ volubilitas* non ars non ſcientia, requiri ſolet. Ut nos in mancipiis parandis quamvis frugi hominem, ſi pro fabro aut pro textore emimus, ferre moleſte ſolemus, ſi eas artes, quas in emendo ſecuti ſumus, forte neſciverit, ſin autem emimus, quem *villicum imponeremus*, quem *pecori præficeremus*, nihil in eo, niſi frugalitatem laborem vigilantiam eſſe curamus: ſic populus Romanus deligit magiſtratus quaſi *rei publicæ villicos*, in quibus ſi qua præterea eſt ars, facile patitur, ſin minus, virtute eorum & innocentia contentus eſt. Pro Plancio c. 25.

4. *Uebernehmung eines Amts.*

a. Ego, quos adhuc mihi magiſtratus populus Romanus mandavit, ſic eos accepi, ut me *omnium officiorum obſtringi religione* arbitrarer. Ita quæſtor ſum factus, ut mihi honorem illum tum non ſolum datum ſed etiam creditum ac commiſſum putarem. Sic obtinui quæſturam in provincia Sicilia, ut *omnium oculos in me unum coniectos* arbitrarer, ut, *me quæſturamque meam quaſi in aliquo orbis theatro verſari*, exiſtimarem, ut omnia ſemper, quæ iucunda videntur eſſe, non modo his extraordinariis cupiditatibus ſed etiam ipſi naturæ ac neceſſitati denegarem. In Verr. 5. c. 14.

b. Habuit Muræna lege Titia *provinciam tacitam & quietam*, tu illam, cui, cum quæſtores ſortiuntur, etiam acclamari ſolet, Oſtienſem non tam gratioſam & illuſtrem quam negotioſam & moleſtam. Conſedit utriusque nomen in quæſtura. *Nullum enim vobis ſors campum dedit, in quo excurrere cognoſcique virtus poſſit.* Pro Mur. c. 8.

5. *Verwaltung deſſelben.*

a. Si quiſquam fuit unquam *remotus & natura & magis etiam* (ut mihi quidem ſentire videor) *ratione*

atque

atque doctrina ab inani laude & sermonibus vulgi: ego profecto is sum. Testis est consulatus meus, in quo, sicut in reliqua vita, fateor ea me studiose secutum, ex quibus vera gloria nasci posset, ipsam quidem gloriam per se nunquam putavi expetendam. Itaque & provinciam ornatam & spem non dubiam triumphi neglexi. Fam. 15. ep. 4.

b. Vereor, ne *putidum sit* scribere ad te, quam sim occupatus: sed tamen ita *distinebar*, ut vix huic tantulae epistolae tempus habuerim, atque id ereptum e summis occupationibus. Ad. Att. 1. ep. 14 (13.)

c. Illud te ad extremum & oro & hortor, ut, tamquam poëtae boni & actores industrii solent, sic tu *in extrema parte & conclusione muneris ac negotii* tui diligentissimus sis, ut hic tertius annus imperii tui tamquam tertius actus perfectissimus atque ornatissimus fuisse videatur. Ad Quint. fr. 1. ep. 1.

CXXXX. Gewerbe. Künste.

a. De artificiis & quaestibus, qui *liberales* habendi, qui *sordidi* sint, haec fere accepimus. Primum improbantur ii quaestus, qui *in odia hominum incurrunt*, ut portitorum & foeneratorum. *Illiberales autem & sordidi quaestus* mercenariorum omnium, quorum operae, non quorum artes, emuntur. Est enim illis ipsa merces *auctoramentum servitutis. Sordidi* etiam putandi, qui mercantur a mercatoribus, quod statim vendant. Nihil enim proficiunt, nisi admodum mentiantur. Nec vero quidquam est turpius vanitate, opificesque omnes *in sordida arte versantur*, nec vero quidquam *ingenuum* potest habere officina, minimeque artes probandae, quae *ministrae sunt voluptatum:* cetarii lanii coqui fartores piscatores, ut ait Terentius. Adde huc, si placet, unguentarios saltatores totumque ludum talarium. Quibus autem artibus prudentia maior est aut non mediocris utilitas quaeritur, ut medicina, ut architectura, ut doctrina rerum honestarum, hae sunt iis, quorum ordini conveniunt, honestae. Mercatura autem, si tenuis est, sordida putanda est; sin magna & copiosa, multa undique apportans, multisque sine vani-

vanitate impertiens, non eſt admodum vituperanda; atque etiam, ſi *ſatiata quæſtu* vel contenta potius, ut ſæpe *ex alto in portum, ex ipſo portu ſe in agros poſſeſſionesque contulerit*, videtur iure optimo poſſe laudari. Offic. 1. c. 42.

b. Omnes artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad uſum transferunt, aliter ab iis, qui ipſarum artium tractatu delectati nihil in vita ſunt aliud acturi. De or. 3. c. 22.

c. Honos alit artes, omnesque *incenduntur ad ſtudia* gloria, iacentque ea ſemper, quæ apud quosque improbantur. Summam eruditionem Græci *ſitam* cenſebant in nervorum vocumque cantibus. Igitur & Epaminondas, princeps meo iudicio Græciæ, *fidibus præclare ceciniſſe* dicitur, Themiſtoclesque aliquot ante annis, cum in epulis recuſaſſet lyram, habitus eſt indoctior. Ergo in Græcia muſici floruerunt, diſcebantque id omnes, nec, qui neſciebat, ſatis *excultus doctrina* putabatur. Tuſc. 1. c. 2.

d. Eleus Hippias, cum Olympiam veniſſet, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus eſt, cuncta pæne audiente Græcia, nihil eſſe ulla in arte rerum omnium, quod ipſe neſciret, nec ſolum has artes, quibus *liberales doctrinæ atque ingenuæ* continerentur, geometriam muſicam litterarum cognitionem & poetarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de re publica dicerentur, ſed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, ſoccos, quibus indutus eſſet, ſe ſua manu confeciſſe. De or. 3. c. 32.

CXXXXI. Mahlerey. Bildhauerkunſt. Tonkunſt.

a. In picturis alios *forma horrida & inculta abdita & opaca*, contra alios *nitida læta colluſtrata* delectat. Quid eſt, quo *præſcriptum aliquod aut formulam exprimas*, cum in ſuo quodque genere præſtet, & genera plura ſint! In oratore c. 11.

b. In Syria candelabrum fuit eo ſplendore, qui ex clariſſimis & plurimis gemmis eſſe debebat, ea varietate operum, ut ars certare videretur cum copia, ea magnitudine, ut intelligi poſſet, non ad ho-

hominum apparatum sed ad amplissimi templi ornamentum esse factum. In Verr. l. 4. c. 28.

c. Diana erat posita Segestæ sane excelsa in basi, in qua grandibus litteris P. AFRICANI nomen erat incisum, eumqueCARTHAGINE CAPTA RESTITUISSE perscriptum. Colebatur a civibus, ab omnibus advenis visebatur. Cum quæstor essem: nihil mihi ab istis est demonstratum prius. Erat admodum amplum & excelsum signum cum stola, verumtamen inerat in illa magnitudine ætas atque habitus virginalis. Sagittæ pendebant ab humero, sinistra manu retinebat arcum, dextra ardentem facem præferebat. In Verr. 4. c. 34.

d. Et in fidibus testudine resonatur aut cornu, & ex tortuosis locis & inclusis soni referuntur ampliores. Nat. deor. 2. c. 57.

e. Nihil est tam *cognatum mentibus nostris* quam numeri atque voces, quibus & *excitamur* & *incendimur* & *lenimur* & *languescimus* & *ad hilaritatem & ad tristitiam sæpe deducimur*, quorum illa summa vis carminibus est aptior & cantibus, non neglecta, ut mihi videtur, a Numa rege doctissimo, maioribusque nostris, ut epularum solemnium fides ac tibiæ Saliorumque versus indicant. De or. 3. c. 51.

f. Assentior Platoni, nihil tam facile *in animos teneros atque molles influere*, quam varios canendi sonos, quorum dici vix potest quanta sit vis in utramque partem. Namque & *incitat languentes* & *languefacit excitatos* & tum *remittit animos* tum *contrahit*, civitatumque hoc multarum in Græcia interfuit, antiquum vocum servare modum. Quarum *mores lapsi ad mollitiem* pariter sunt immutati cum cantibus, aut *hac dulcedine corruptelaque depravati*, ut quidam putant, aut, cum severitas eorum ob alia vitia cecidisset, tum fuit in auribus animisque mutatis etiam huic mutationi locus. Quamobrem ille quidem sapientissimus Græciæ vir longeque doctissimus valde *hanc labem veretur*. Negat enim mutari posse musicas leges sine mutatione legum publicarum. Ego nec tam valde id timendum nec plane contemnendum puto. Leg. 2. c. 15.

g. Cum

g. Cum carminibus ſoliti Pythagorei eſſe dicantur & præcepta quædam occultius tradere & *mentes ſuas a cogitationum intentione cantu fidibusque ad tranquillitatem traducere:* graviſſimus auctor in originibus dixit Cato, morem apud maiores hunc epularum fuiſſe, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes. Ex quo perſpicuum eſt, & *cantus tum fuiſſe reſcriptos vocum ſonis & carmina.* Tuſc. 4. c. 2.

h. Ut *me recepi*: quis, inquam, quis eſt, qui complet aures meas tantus & tam dulcis ſonus! Hic eſt, inquit Scipio, qui *intervallis coniunctus imparibus ſed tamen pro rata parte ratione diſtinctis, impulſu & motu ipſorum orbium conficitur*, qui *acuta cum gravibus temperans varios æquabiliter concentus efficit.* Nec enim ſilentio tanti *motus incitari* poſſunt, & natura fert, ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acute ſonent. Quam ob cauſam ſummus ille quidem ſtelliferi cœli curſus, cui converſio eſt concitatior, acuto & excitato movetur ſono. Somn. Scip. c. 5.

CXXXXII. Baukunſt. Hauskauf.

a. Ornanda eſt dignitas domo, non ex domo dignitas tota quærenda; nec domo dominus, ſed domino domus honeſtanda eſt. Et ut in ceteris habenda ratio non ſui ſolum ſed etiam aliorum: ſic in domo clari hominis, in quam & hoſpites multi recipiendi & admittenda hominum cuiuſque generis multitudo, adhibenda eſt cura laxitatis. Aliter ampla domus dedecori domino ſæpe fit, ſi eſt in ea ſolitudo, & maxime, ſi aliquando alio domino ſolita eſt frequentari. Odioſum eſt enim, cum a prætereuntibus dicitur: O domus antiqua! Heu quam diſpari dominare domino! Quod quidem his temporibus in multis licet dicere. Cavendum eſt etiam, præſertim ſi ipſe ædifices, ne *extra modum ſumtu & magnificentia prodeas.* Quo in genere multum mali etiam in exemplo eſt. Studioſe enim plerique, præſertim in hac parte, facta principum imitantur; ut L. Luculli ſummi viri virtutem quis? at quam

multi villarum magnificentiam imitati sunt! Quorum quidem certe *est adhibendus modus ad mediocritatem revocandus*; eademque mediocritas ad communem usum cultumque vitæ referenda est. Offic. l. 1. c. 39.

b. Columnæ & templa & porticus sustinent. Tamen habent non plus utilitatis quam dignitatis. Capitolii fastigium illud & ceterarum ædium non venustas sed necessitas ipsa fabricata est. Nam cum *esset habita ratio*, quemadmodum ex utraque parte tecti aqua dilaberetur: utilitatem templi fastigii dignitas consecuta est; ut etiam, si in cœlo Capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse videatur. De or. 3. c. 46.

c. Vendat ædes vir bonus propter aliqua vitia, quæ ipse norit, ceteri ignorent; pestilentes sint & habeantur salubres; ignoretur, in omnibus cubilibus apparere serpentes; malæ materiæ ruinosæ; sed hoc præter dominum nemo sciat. Quæro, si hoc emtoribus venditor non dixerit, ædesque vendiderit pluris multo, quam se venditurum putarit, num id iuste an improbe fecerit? Ille vero, inquit Antipater, improbe facit. Quid enim est aliud, erranti viam non monstrare (quod Athenis exsecrationibus publicis sancitum est) si hoc non est, emtorem pati *ruere* & per errorem *in maximam fraudem inducere*. Plus etiam est, quam viam non monstrare. Nam est, scientem *in errorem alterum inducere*. Diogenes contra: Num te emere coëgit, qui ne hortatus quidem est? Ille, quod non placebat, præscripsit; tu, quod placebat, emisti. Quodsi, qui proscribunt VILLAM BONAM BENEQUE AEDIFICATAM, non existimantur fefellisse, etiam si illa nec bona est nec ædificata ratione: multo minus, qui domum non laudarunt. Ubi enim iudicium emtoris est, ibi fraus venditoris quæ potest esse? Sin autem dictum non omne *præstandum est*: quod dictum non est, id *præstandum* putas? Quid vero est stultius, quam venditorem eius rei, quam vendat, vitia narrare! Quid autem tam absurdum, quam si domini iussu ita præco diceret: DOMUM PESTILENTEM vendo! Sic ergo in quibusdam causis dubiis ex altera parte defen-

fenditur honeſtas, ex alterea ita de utilitate dicitur, ut id, quod utile videatur, non modo honeſtum facere ſit, ſed etiam non facere turpe. Hæc eſt illa, quæ videtur utilium fieri cum honeſtis ſæpe diſſenſio. Offic. 3. c. 13.

CXXXXIII. Acker. Wald. Landbau. Landleben.

1. *Fruchtbarkeit.*

a. Aſia tam opima eſt & fertilis, ut & ubertate agrorum & varietate fructuum & magnitudine paſtionis & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Leg. Man. c. 6.

b. Quo die Pompeius a vobis maritimo bello præpoſitus eſt imperator, tanta repente vilitas annonæ ex ſumma inopia & caritate rei frumentariæ conſecuta eſt unius ſpe & nomine, quantam vix ex ubertate agrorum diuturna pax efficere potuiſſet. Leg. Man. c. 15.

c. Neminem veſtrum præterit, omnem utilitatem opportunitatemque provinciæ Siciliæ, quæ *ad commoda populi Romani adiuncta ſit*, conſiſtere in re frumentaria maxime. In ceteris rebus adiuvamur ex illa provincia, hac vero alimur ac ſuſtinemur. In Verr. 3. c. 5.

2. *Ankauf eines Ackers.*

a. Utrum hæc lex eſt an tabula Veratianæ auctionis, in qua ſcriptum fuiſſe aiunt: Iugera CC, in quibus olivetum fieri poteſt; iugera CCC, ubi *inſtitui* vineæ poſſunt? Hoc tu emes iſta innumerabili pecunia, quod arari aut coli poſſit? Quod ſolum tam exile & macrum eſt, quod *aratro perſtringi* non poſſit? Aut quod eſt tam aſperum ſaxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret! Idcirco, inquit, agros nominare non poſſum, quia tangam nullum ab invito. Hoc quoque multo eſt quæſtuoſius, quam ſi ab invito ſumeret. *Inibitur enim ratio* quæſtus de veſtra pecunia, & tum denique ager emetur, cum idem expedierit emtori & venditori. Leg. agr. 2. c. 25.

b. De iure quidem prædiorum sancitum est apud nos iure civili, ut his vendendis etiam vitia dicerentur, quæ nota essent venditori. Nam cum ex duodecim tabulis satis esset cautum, ea *præstari*, quæ essent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus esset, *dupli poenam subierit*: a iuris consultis etiam reticentiæ pœna est constituta. Offic. 3. c. 16.

3. *Landbau.*

a. Agricultura, quæ *abhorret ab omni politiore elegantia*, tamen eas res, in quibus versatur, nominibus notavit novis. Fin. 3. c. 2.

b. Ipsa ratio arandi spe magis & iucunditate quam fructu atque emolumento *tenetur*. Etenim ad incertum casum & eventum certus quotannis labor & certus sumtus impenditur. Annona porro pretium, nisi in calamitate fructuum, non habet. Si autem ubertas in percipiendis fructibus fuerit: consequitur vilitas in vendendis, ut aut male vendendum intelligas, si processit, aut male perceptos fructus, si recte licet vendere. Totæ autem res rusticæ eiusmodi sunt, ut eas non ratio neque labor sed res incertissimæ, venti tempestatesque, moderentur. In Verr. 3. c. 98.

c, Roscius accepit agrum temporibus iis, cum *iacerent pretia* prædiorum; qui ager neque villam habuit neque ex ulla parte fuit cultus; qui nunc *multo pluris est*, quam tunc fuit. Neque id est mirum. Tunc enim propter rei publicæ calamitates omnium possessiones erant incertæ. Nunc deum immortalium benignitate omnium fortunæ sunt certæ. Tum erat ager incultus sine tecto; nunc est cultissimus cum optima villa. Pro Roscio com. c. 12.

d. Omnium rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agricultura melius, nihil *uberius*, nihil dulcius, nihil *libero homine* dignius. Offic. 1. c. 42.

e. Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector, quæ nec ulla impediuntur senectute, & mihi *ad sapientis vitam proxime videntur accedere*. Habent enim rationem cum terra, quæ nunquam recusat imperium nec unquam sine

ſine uſura reddit, quod accepit, ſed alias minore, plerumque maiore cum fœnore. Quamquam me quidem non fructus modo ſed etiam ipſius terræ vis ac natura delectat, quæ, cum *gremio mollito ac ſubacto* ſparſum ſemen excipit, primum id occatum cohibet (ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata eſt) deinde tepefactum vapore & complexu ſuo diffundit, & elicit herbeſcentem ex eo viriditatem, quæ nixa fibris ſtirpium ſenſim adoleſcit, culmoque erecta geniculato vaginis iam quaſi pubeſcens includitur; e quibus cum emerſit, *fundit frugem* ſpici ordine ſtructam, & contra avium minorum morſus *munitur vallo ariſtarum*. Quid ego vitium ſatus ortus incrementa commemorem! Satiari delectatione non poſſum, ut meæ ſenectutis requietem oblectamentumque noſcatis. Omitto enim vim ipſam omnium, quæ generantur e terra, quæ ex fici tantulo grano aut ex acino vinaceo aut ex ceterarum frugum ac ſtirpium minutiſſimis ſeminibus tantos truncos ramosque procreat: malleoli, plantæ, ſarmenta, viviradices, propagines nonne ea efficiunt, ut quemvis non ſine admiratione delectent? Vitis quidem, quæ natura caduca eſt, niſi fulta ſit, fertur ad terram, eodem ut ſe erigat, claviculis ſuis quaſi manibus, quidquid eſt nacta, complectitur: quam, ſerpentem multiplici lapſu & erratico, ferro amputans coërcet ars agricolarum, ne ſilveſcat ſarmentis, & *in omnes partes nimia fundatur*. Itaque *ineunte vere* in iis, quæ relicta ſunt, exſiſtit tamquam ad articulos ſarmentorum ea, quæ gemma dicitur, a qua oriens uva ſe oſtendit; quæ & ſucco terræ & calore ſolis augeſcens primo eſt peracerba guſtatu, deinde maturata dulceſcit, veſtitaque pampinis nec modico tepore caret, & nimios ſolis *defendit* ardores. Qua quid poteſt eſſe cum fructu lætius tum adſpectu pulchrius! Cuius quidem non utilitas me ſolum, ut ante dixi, ſed & cultura & natura ipſa delectat, adminiculorum ordines, capitum iugatio, religatio & propagatio vitium, ſarmentorumque ea, quam dixi, aliorum amputatio aliorum immiſſio. Quid ergo irrigationes, quid agri foſſiones *repaſtinationes*que proferam,

 quibus

quibus fit multo terra fœcundior. Quid de utilitate loquar stercorandi! Dixi in eo libro, quem de rebus rusticis scripsi: de qua doctus Hesiodus ne verbum quidem fecit, cum de cultura agri scriberet. At Homerus, qui multis, ut mihi videtur, ante seculis fuit, Laërtem *lenientem desiderium*, quod capiebat e filio, colentem agrum & eum stercorantem facit. Nec vero segetibus solum & pratis & vineis & arbustis res rusticæ lætæ sunt, sed hortis etiam atque pomariis, tum pecudum pastu, apum examinibus, florum omnium varietate; nec consitiones modo delectant sed etiam insitiones, quibus nihil invenit agricultura sollertius. Possum persequi multa oblectamenta rerum rusticarum: sed ea ipsa, quæ dixi, sentio fuisse longiora. Ignoscetis autem. Nam & *studio rerum rusticarum provectus sum*, & senectus est natura loquacior; ne *ab omnibus eam vitiis videar vindicare*. Senect. c. 15. 16.

f. Num eorum senectus miserabilis fuit, qui se agricultione delectabant? Mea quidem sententia haud scio, an ulla possit esse beatior vita, neque solum officio, quod hominum generi universo cultura agrorum est salutaris, sed & delectatione, quam dixi, & saturitate copiaque rerum omnium, quæ ad victum hominum, ad cultum etiam deorum, pertinent; ut, quoniam hæc quidem desiderant, *in gratiam iam cum voluptate redeamus*. Semper enim boni assiduique domini referta cella vinaria olearia etiam penaria est, villaque tota locuples est; abundat porco hœdo agno gallina lacte caseo melle. Iam hortum ipsi agricolæ succidiam alteram appellant; *conditiora* facit hæc, supervacanei etiam operis, aucupium atque venatio. Quid de pratorum viriditate aut arborum ordinibus aut vinearum olivetorumque specie dicam! *Brevi præcidam*. Agro bene culto nihil potest esse nec *usu uberius* nec *specie ornatius*; ad quem fruendum non modo non retardat verum etiam invitat atque allectat senectus. Ubi enim potest illa ætas aut calescere vel apricatione melius vel igni, aut vicissim umbris aquisve refrigerari salubrius? Senect. c. 16.

g. Mul-

g. Multas ad res perutiles Xenophontis libri ſunt: quos legite, quæſo, ſtudioſe, ut facitis. Quam copioſe ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui eſt *de tuenda re familiari*, qui *Oeconomicus* inſcribitur! Nihil ei tam regale videtur, quam ſtudium agri colendi. Senect. c. 17.

h. Cum admiraretur Lyſander & proceritates arborum & directos in quincuncem ordines, & humum ſubactam atque puram, & ſuavitatem odorum, qui afflarentur e floribus: dixit, mirari ſe non modo diligentiam ſed etiam ſollertiam eius, a quo eſſent illa dimenſa atque deſcripta. Ei Cyrus reſpondit: Atqui ego ſum omnia iſta dimenſus, mei ſunt ordines, mea deſcriptio, multæ etiam iſtarum arborum mea manu ſunt ſatæ. Senect. c. 17.

i. Neſcio, inquit Erucius, quæ cauſa odii S. Roſcii in filium fuerit; fuiſſe odium intelligo, quia antea, cum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus eſt, ſecum omni tempore volebat eſſe, hunc in prædia ruſtica relegarat. Quod Erucio accidebat in *mala nugatoriaque accuſatione*, idem mihi uſu venit in *cauſa optima*. Ille, quomodo crimen commentitium confirmaret, non *inveniebat*; ego, res tam leves qua ratione infirmem ac *diluam*, reperire non poſſum. Quid ais, Eruci? Tot prædia tam pulchra tam fructuoſa Roſcius filio ſuo relegationis ac ſupplicii gratia colenda ac tuenda tradiderat? Quid hoc? Patres familias, qui liberos habent, præſertim illius ordinis ex municipiis ruſticanis, nonne optatiſſimum ſibi putant eſſe, filios ſuos *rei familiari maxime ſervire*, & *in prædiis colendis operæ plurimum ſtudiique conſumere*. An amandarat hunc ſic, ut eſſet in agro, ut aleretur ad villam, ut commodis omnibus careret? Quid, ſi conſtat hunc non modo *colendis prædiis præfuiſſe*, ſed certis fundis patre vivo frui ſolitum eſſe? Tamenne hæc *attenta vita* & ruſticana relegatio atque amandatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum diſtet argumentatio tua ab re ipſa atque a veritate. Quod *conſuetudine* patres faciunt, id quaſi *novum* reprehendis. Quod *benivolentia* fit, id *odio* factum criminaris. Quod

 hono-

honoris causa pater filio suo concessit, id eum *supplicii* causa fecisse dicis. Neque hæc tu non intelligis. Sed *usque eo*, quid arguas, non habes, ut non modo tibi contra nos dicendum putes, verum etiam contra *rerum naturam*, contraque consuetudinem hominum, contraque opiniones omnium. Pro S. Roscio c. 15.

k. Cum fructus diripiebantur aratorum atque omni *lacerabantur iniuria*: videbatur & perdere arator, quod aratro ipse quæsisset, in quo elaborasset, quod agri segetesque extulissent. In Verr. 3. c. 86.

l. Videte, *quantum intervallum sit interiectum* inter maiorum nostrorum consilia & inter istorum hominum dementiam. Illi Capuam receptaculum aratorum, nundinas rusticorum, cellam atque horreum Campani agri esse voluerunt. Hi, expulsis aratoribus, *effusis* ac *dissipatis* fructibus vestris, eandem Capuam sedem novæ rei publicæ constituunt, molem contra veterem rem publicam comparant. Leg. agr. 3. c. 33.

m. Nemo est tam senex, qui se annum non putet vivere. Sed iidem elaborant in eis, quæ sciunt omnino nihil ad se pertinere. Serunt arbores, quæ alteri seculo prosint, ut ait Statius noster in Synephebis. Nec vero dubitat agricola quamvis senex quærenti, cui serat, respondere: diis immortalibus, qui me non accipere modo hæc a maioribus voluerunt, sed etiam posteris prodere. Senect. c. 7.

4. *Der Landbau verträgt sich am besten mit der Pflicht.*

a. Vita rustica maxime disiuncta est a cupiditate & cum officio coniuncta. Pro S. R. c. 14.

b. Prætereo illud, quod mihi maximo argumento ad S. Roscii innocentiam poterat esse: in rusticis moribus, in *victu arido*, in hac *horrida incultaque vita* istiusmodi vitia *gigni* non solere. Ut enim non omnem frugem neque arborem in omni agro reperire possis: sic non omne facinus in omni vita nascitur. In urbe luxuries creatur, ex luxuria *existat* avaritia necesse est, ex avaritia *erumpat* audacia; inde omnia scelera

ac maleficia *gignuntur.* Vita autem hæc ruſtica, quam tu *agreſtem* vocas, *diligentiæ parſimoniæ iuſtitiæ magiſtra eſt.* Pro S. R. c. 27.

5. *Der Landbau iſt keine erniedrigende Beſchæftigung.*

Permultos & ego novi &, niſi me fallit animus, unusquiſque veſtrum, qui & ipſi *incenſi ſunt ſtudio, quod ad agrum colendum attinet*, vitamque hanc ruſticam, quam tu *probro & crimini* putas eſſe oportere, & *honeſtiſſimam & ſuaviſſimam* eſſe arbitrantur. Quid cenſes, hunc ipſum Roſcium quo ſtudio & qua intelligentia eſſe in ruſticis rebus? Ut ex his propinquis eius, hominibus honeſtiſſimis, audio, non tu in iſto *artificio accuſatorio* callidior es, quam hic in ſuo. Verum, ut opinor, quoniam ita Chryſogono videtur, qui huic nullum prædium reliquit, & artificium obliviſcatur & *ſtudium deponat,* licebit. Quod tametſi miſerum & indignum eſt: feret tamen æquo animo, iudices, ſi per vos vitam & famam poteſt obtinere. Hoc vero eſt, quod ferri non poteſt, ſi & *in hanc calamitatem venit* propter prædiorum bonitatem & multitudinem, &, quod ea ſtudioſe coluit, id erit ei maxime *fraudi;* ut parum miſeriæ ſit, quod aliis coluit non ſibi, niſi etiam, quod omnino coluit, crimini fuerit. Næ tu, Eruci, accuſator ridiculus eſſes, ſi illis temporibus natus eſſes, cum ab aratro arceſſebantur, qui conſules fierent. Etenim qui *præeſſe agro colendo* flagitium putes, profecto illum Attilium, quem ſua manu ſpargentem ſemen, qui miſſi erant, convenerunt, hominem turpiſſimum atque inhoneſtiſſimum iudicares. At, hercle, maiores noſtri longe aliter & de illo & de ceteris talibus viris exiſtimabant. Itaque ex minima tenuiſſimaque re publica maximam & florentiſſimam nobis reliquerunt. Suos enim agros ſtudioſe colebant, non alienos cupide appetebant. Quibus rebus & agris & urbibus & nationibus rem publicam atque hoc imperium & populi Romani nomen auxerunt. Neque ego hæc *eo* profero, *quò* conferenda ſint cum hiſce, de quibus nunc quærimus, ſed ut illud intelligatur: cum apud maiores noſtros ſummi viri clariſſimique homines, qui

 omni

omni tempore *ad gubernacula rei publicæ sedere* debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operæ temporisque consumserint: ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, cum *ruri assiduus semper vixerit*, cum præsertim nihil esset, quod aut patri gratius aut sibi iucundius aut re vera honestius facere posset. *Odium igitur acerrimum* patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruci, quod hunc ruri esse patiebatur. Pro S. R. c. 17. 18.

6. *Landleben.*

a. Sæpe ex socero meo audivi, cum is diceret, socerum suum Lælium semper fere cum Scipione solitum rusticari, eosque *incredibiliter repuerascere* solitos, cum *rus ex urbe tamquam e vinculis evolavissent*. De or. l. 2. c. 6.

b. A. Magnificas villas & pavimenta marmorea & laqueata tecta contemno. Ductus vero aquarum, quos isti tubos & euripos vocant, quis non, cum hæc videat, irriserit! Itaque ut tu paullo ante de lege & iure differens *ad naturam referebas omnia:* sic in his ipsis rebus, quæ ad quietem animi delectationemque quæruntur, natura dominatur. Quare antea mirabar (nihil enim in his locis nisi saxa & montes cogitabam, idque ut facerem, & orationibus *inducebar* tuis & versibus) sed mirabar, ut dixi, te tam valde hoc loco delectari. Nunc contra miror, te, cum Roma absis, usquam potius esse.

M. Ego vero, cum licet plures dies abesse, præsertim hoc tempore anni, & amœnitatem & salubritatem hanc sequor. Leg. l. 2. c. 1.

CXXXXIIII. Handel.

a. Phœnices primi mercaturis & mercibus suis avaritiam & magnificentiam & *inexplebiles cupiditates* omnium rerum supportaverunt in Græciam. De rep. l. 3. referente Nonio.

b. Chæreas nimium cito ait me indagare de tabulis, non habere se hoc nomen in *codice accepti & expensi* relatum, confitetur, sed, in *adversariis* patere, contendit. Usque eone te diligis & magnifice circum-

spi-

ſpicis, ut pecuniam non ex tuis *tabulis* ſed ex *adverſariis* petas? Suum *codicem* teſtis loco recitare, arrogantiæ eſt; ſuarum *perſcriptionum & liturarum adverſaria* proferre, non amentia eſt? Quodſi eandem vim diligentiam auctoritatemque habent *adverſaria* quam *tabulæ*: quid attinet *codicem inſtituere*, conſcribere, ordinem conſervare, *memoriæ tradere* litterarum vetuſtatem! Sed ſi, quod *adverſariis* nihil credimus, idcirco *codicem* ſcribere inſtituimus: quod etiam apud omnes leve & infirmum eſt, id apud iudicem grave & ſanctum eſſe ducetur? Quid eſt, quod negligenter ſcribamus *adverſaria?* Quid eſt, quod diligenter conficiamus *tabulas?* Qua de cauſa? Quia hæc ſunt menſtrua, illæ ſunt æternæ? Hæc delentur ſtatim, illæ ſervantur ſanctæ. Hæc parvi temporis memoriam, illæ *perpetuæ exiſtimationis fidem & religionem amplectuntur*. Hæc ſunt *disiecta*, illæ *in ordinem coniectæ*. Itaque *adverſaria in* iudicium protulit nemo; *codicem* protulit, *tabulas* recitavit. Pro Roſc. com. c.2.

CXXXXV. Schiffahrt.

a. Quid tam in navigio neceſſarium, quam latera, quam carinæ, quam prora, quam puppis, quam antennæ, quam vela, quam mali, quam reliqua! Quæ tamen hanc habent in ſpecie venuſtatem, ut non ſolum ſalutis ſed etiam voluptatis cauſa inventa eſſe videantur. De or. 3. c. 46.

b. Arborum confectio omnisque materia & culta & ſilveſtris magnos uſus affert ad navigia facienda, quorum curſibus ſuppeditantur omnes undique ad vitam copiæ. Quasque res violentiſſimas natura genuit, earum moderationem nos ſoli habemus, maris atque ventorum, propter nauticarum rerum ſcientiam, plurimisque maritimis rebus fruimur atque utimur. Nat. deor. 2. c. 60.

c. Subito tempeſtates coortæ ſunt maximæ, ut non modo proficiſci, cum cuperet, Dolabella non poſſet, ſed vix in oppido conſiſteret; ita magni *fluctus eiiciebantur*. Hic navis prædonis onuſta ſignis religioſis expulſa atque eiecta fluctu frangitur; in littore ſigna illa Apollinis reperiun-

riuntur; iussu Dolabellæ reponuntur; tempestas sedatur; Dolabella Delo proficiscitur. Verr. 1. c. 18.

d. Definitio est, cum in scripto verbum aliquod est positum, cuius de vi quæritur, hoc modo: Lex: Qui in adversa tempestate navim reliquerint, omnia amittunto; eorum navis & onera sunto, qui in navi remanserint. Duo quidam, cum iam in alto navigarent, & eorum alterius navis alterius onus esset, naufragum quendam natantem & manus ad se tendentem animadverterunt, misericordia commoti *navim ad eum applicaverunt*, hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto ipsos quoque tempestas vehementius *iactare* cœpit, *usque adeo*, ut dominus navis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui a puppi religatus scapham annexam trahebat, navim, *quoad* posset, moderaretur, ille autem, cuius merces erant, in gladium in navi ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & navi, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus & tempestate iam commutata navis in portum provehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leviter saucius facile *est ex vulnere recreatus*. Navim cum onere horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes *scripto ad causam accedunt*, & *ex nominis vi nascitur controversia*. Nam & *relinquere navem* & *remanere in navi*, denique *navis* ipsa quid sit, definitionibus quæritur; iisdem autem ex locis omnibus, quibus *definitiva constitutio*, tractabitur. Inv. 2. c. 51.

Ein und zwanzigster Titel: Menschliche Beurtheilungen.

CXXXXVI. Gerücht.

1. *Ausbreitung eines Gerüchts.*

Scimus, homines in magnis rebus, ut aut contemnant aut metuant aut oderint aut ament, *opinione* non minus quam aliqua *certa ratione* commoveri. Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit Pompeio! Cuius res gestæ pares! De quo homine, id quod maxime facit auctoritatem, tanta & tam præ-

clara

clara iudicia feciſtis? An vero ullam uſquam eſſe oram tam deſertam putatis, *quò non illius diei fama pervaſerit*, cum univerſus populus Romanus, referto foro repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conſpici poteſt, unum ſibi ad commune omnium gentium bellum Pompeium imperatorem depopoſcit? Leg. Man. c. 15.

2. *Sorge für einen guten Nahmen.*

a. De bona fama (quam enim appellant εὐδοξίαν, aptius eſt hoc loco bonam famam appellare quam gloriam) Chryſippus quidem & Diogenes, *detracta utilitate, ne digitum quidem eius cauſa porrigendum* eſſe, dicebant; quibus ego vehementer aſſentior. Qui autem poſt eos fuerunt, cum Carneadem ſuſtinere non poſſent, hanc, quam dixi, bonam famam ipſam propter ſe præpoſitam & ſumendam eſſe dixerunt, eſſeque *hominis ingenui & liberaliter educati*, velle *bene audire* a parentibus, a propinquis, a bonis etiam viris, idque propter rem ipſam, non propter uſum; dicuntque: ut liberis conſultum velimus, etiam ſi poſthumi futuri ſint, propter ipſos: ſic futuræ poſt mortem famæ tamen eſſe propter rem, etiam *detracto uſu*, conſulendum. Fin. 3. c. 17.

b. Inprimis provideamus, ne ſermo vitium aliquod indicet ineſſe moribus, quod maxime tum ſolet evenire, cum ſtudioſe de abſentibus *detrahendi cauſa* aut *per ridiculum* aut *ſevere* aut *maledice contumelioſeque* dicitur. Offic. 1. c. 37.

CXXXXVII. Tadel.

a. Iſtorum animos, qui Cornelio invident, non eſt difficillimum mitigare. More hominum invident, in conviviis *rodunt*, in circulis *vellicant*, *non illo inimico ſed hoc maledico dente carpunt*. Pro Balbo c. 26.

b. Saltatorem appellat L. Murenam Cato. Maledictum eſt, ſi vere obiicitur, *vehementis accuſatoris*, ſin falſo, *maledici conviciatoris*. Quare cum iſta ſis auctoritate: non debes, Cato, *arripere maledictum ex trivio aut ex ſcurrarum aliquo convicio*, neque temere conſulem populi Romani ſaltatorem vocare, ſed conſpice-

ſpicere, quibus præterea *vitiis affectum* eſſe neceſſe ſit eum, cui vere iſtud obiici poſſit. Pro Mur. c. 6.

c. Omnibus rebus ornatum hominem *qua* externis *qua* domeſticis, nonnullis rebus inferiorem quam te (generis & nominis dico) ſuperiorem aliis, municipum vicinorum ſocietatum ſtudio, temporum meorum memoria, parem virtute integritate moribus, ædilem factum eſſe miraris? *Hunc tu vitæ ſplendorem maculis adſpergis iſtis? Iacis* adulteria, quæ nemo non modo nomine ſed ne ſuſpicione quidem poſſit agnoſcere. *Bimaritum* appellas, ut verba fingas, non ſolum crimina. Ductum eſſe ab eo in provinciam aliquem dicis libidinis cauſa; quod non crimen eſt ſed impunitum in maledico mendacium. Raptum eſſe mimulam; quod dicitur Atinæ factum a iuvene, vetere quodam in ſcenicos iure maximeque oppidano. *O adoleſcentiam traductam eleganter*, cui quidem cum, quod licuerit, obiiciatur, tamen id ipſum falſum reperiatur! Emiſſus aliquis e carcere, & quidem emiſſus (ut cognoſtis) neceſſarii hominis optimique adoleſcentis rogatu; idem poſtea prætoris mandatu requiſitus. Atque hæc, nec ulla alia, *ſunt coniecta maledicta in eius vitam*, de cuius vos pudore religione integritate dubitetis. Pro Plancio c. 12.

d. Quid! Inimici oratio, vana præſertim, tam improbe in clariſſimos viros *coniecta* me movit; me vero non movit illius oratio ſed eorum taciturnitas, *in quos illa oratio tam improba conferebatur?* Qui tum quamquam ob aliam cauſam tacebant, tamen hominibus omnia timentibus *tacendo loqui*, *non infitiando confiteri* videbantur. Pro Sextio c. 18.

e. Homines imperiti facilius, quod *ſtulte dixeris*, *reprehendere*, quam, quod *ſapienter tacueris*, *laudare* poſſunt. De or. c. 74.

f. Noſtræ XII tabulæ, cum perpaucas res *capite ſanxiſſent*, in his hanc quoque ſanciendam putaverunt, ſi quis *actitaviſſet*, ſive *carmen condidiſſet*, quod *infamiam afferret flagitiumque alteri*. Præclare. Iudiciis enim ac magiſtratuum diſceptationibus legitimis propoſitam vitam, non poëtarum ingeniis, habere debemus, nec probrum audire, niſi ea lege, ut reſpon-

ſpondere liceat & iudicio defendere. De rep. l. 4. referente Auguſtino de civ. dei l. 1. c. 9.

g. Probris & iniuriis poëtarum ſubiectam vitam famamque habere noluerunt, capite etiam puniri ſancientes, tale *carmen condere* ſi quis auderet. Ibidem, referente Aug. de civ. dei l. 2. c. 12.

CXXXXVIII. Verachtung. Beſchimpfung.

1. *Ueberhaupt.*

a. Deſpiciunt eos & contemnunt, in quibus nihil *virtutis*, nihil *animi*, nihil *nervorum* putant. Non enim omnes eos *contemnunt*, de quibus male *exiſtimant*. Nam quos improbos maledicos fraudulentos putant & ad faciendam iniuriam inſtructos, eos haud contemnunt quidem, ſed de his male exiſtimant. Quamobrem, ut ante dixi, contemnuntur ii, qui nec ſibi nec alteri proſunt, ut dicitur, in quibus nullus labor, nulla induſtria, nulla cura eſt. Offic. 2. c. 10.

b. Quæ eſt iſta tua vita! Sic enim iam tecum loquar, ut non odio permotus eſſe videar, quo debeo, ſed ut miſericordia, quæ tibi nulla debetur. Veniſti paullo ante in ſenatum. Quis te ex hac tanta frequentia ex tot tuis amicis ac neceſſariis ſalutavit? Si hoc *poſt hominum memoriam* contigit nemini: *vocis exſpectas contumeliam, cum ſis graviſſimo iudicio taciturnitatis oppreſſus?* Quid, quod adventu tuo iſta ſubſellia vacua facta ſunt, quod omnes conſulares, qui tibi perſæpe ad cædem conſtituti fuerunt, ſimulatque adſediſti, partem iſtam ſubſelliorum nudam atque inanem reliquerunt! In Cat. 1. c. 7.

c. Heſterno die, cum domi meæ pæne interfectus eſſem, ſenatum in ædem Iovis Statoris vocavi, rem omnem ad patres conſcriptos *detuli*. Quo cum Catilina veniſſet: quis eum ſenator appellavit, quis ſalutavit, quis denique ita aſpexit ut *perditum civem* ac non potius ut *importuniſſimum hoſtem!* Quin etiam principes eius ordinis partem illam ſubſelliorum, ad quam ille acceſſerat, nudam & inanem reliquerunt. In Cat. 2. c. 6.

d. Nemo erat, pæne dicam, quin expiandum illum locum eſſe arbitraretur, quacunque Saſſia iter feciſſet;

ſet; nemo, quin, *terram ipſam violari, quæ mater eſt omnium, veſtigiis conſceleratæ matris*, putaret. Itaque nullo in oppido conſiſtendi poteſtas ei fuit. Nemo ex tot hoſpitibus inventus eſt, qui non *contagionem adſpectus fugeret*, nocti ſe potius ac ſolitudini, quam ulli aut urbi aut hoſpiti, committebat. Pro Cluentio c. 68.

e. Quid! Cum ſenatores ſummis iniuriis afficis: quid aliud dicis, niſi hoc: cedo mihi etiam iſtum ſenatorem, ut hoc ampliſſimum nomen ſenatorium non modo ad invidiam imperitorum ſed etiam ad contumeliam improborum natum eſſe videatur. Neque hoc in uno fecit Anneio ſed in omnibus ſenatoribus; ut ordinis nomen non tantum ad honorem, quantum ad ignominiam, valeat. Verr. 3. c. 41.

f. Si (*quod Iupiter omen avertat*) Murenam veſtris ſententiis afflixeritis: quò ſe miſer vertet! Domumne? Ut eam imaginem clariſſimi viri, parentis ſui, quam paucis ante diebus laureatam in ſua gratulatione conſpexit, eandem deformatam ignominia lugentemque videat? An ad matrem, quæ miſera, modo conſulem oſculata filium ſuum, nunc cruciatur & ſolicita eſt, ne eundem paulo poſt ſpoliatum omni dignitate conſpiciat. Sed quid ego matrem aut domum appello, quem nova pœna legis & domo & parente & omnium ſuorum conſuetudine conſpectuque privat! Ibit igiur in exſilium miſer? Quò? Ad orientisne partes, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res magnas geſſit? At *habet magnum dolorem*, unde cum honore deceſſeris, eodem cum ignominia reverti. An ſe in contrariam partem terrarum *abdet*, ut Gallia Transalpina, quam nuper ſummo cum imperio libentiſſime viderit, eundem lugentem mœrentem exſulem videat? In ea porro provincia quo animo C. Murenam fratrem ſuum aſpiciet? Qui huius dolor, qui illius mœror erit! Quæ utriusque lamentatio! Quanta autem perturbatio fortunæ atque ſermonis, quod, quibus in locis paucis ante diebus factum eſſe conſulem Murenam nuntii litteræque celebraſſent, & unde hoſpites atque amici gratulatum Romam concurrerint, repente eo accedat ipſe nun-

nuntius ſuæ calamitatis. Quæ ſi acerba ſi miſera ſi luctuoſa ſunt, ſi alieniſſima a manſuetudine & miſericordia veſtra, iudices: conſervate populi Romani beneficium; reddite rei publicæ conſulem; date hoc ipſius pudori, date patri mortuo, date generi & familiæ, date etiam Lanuvio, municipio honeſtiſſimo, quod in hac cauſa frequens mœſtumque vidiſtis; nolite a ſacris patriis Iunonis Soſpitæ, cui omnes conſules facere neceſſe eſt, domeſticum & ſuum conſulem potiſſimum avellere. Pro Mur. c. 41.

2. *Verachtung iſt iedem empfindlich.*

a. Nemo eſt tam *agreſtis*, quem non, ſi ipſa minus honeſtas, contumelia tamen & dedecus magnopere moveat. Part. or. c. 26.

b. Quis honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam unquam expetat, quam ut ignominiam infamiam contumeliam dedecus fugiat! Part. or. c. 26.

c. Tu, Verres, ſic ordinem ſenatorium deſpexiſti, ſic *ad iniurias libidinesque tuas omnia coæquaſti*, ſic *habuiſti ſtatutum cum animo ac deliberatum*, omnes, qui habitarent in Sicilia, aut qui Siciliam te prætore attigiſſent, iudices reiicere, ut illud non cogitares, tamen ad eiuſdem ordinis homines te iudices eſſe venturum. In quibus ſi ex ipſorum domeſtico incommodo *nullus dolor inſideret*: tamen eſſet illa cogitatio, in alterius iniuria ſeſe deſpectos, dignitatemque ordinis contemtam & abiectam. Quod mehercule mihi non mediocriter ferendum videtur. *Habet enim quendam aculeum contumelia*, quem pati prudentes ac viri boni difficillime poſſunt. Verr. 3. c. 41.

3. *Beſchimpfung.*

Cum ipſe, qui ludos faciebat, conſul aſſedit: ſtantes & *manibus paſſis* gratias agentes & lacrymantes gaudio ſuam erga me benevolentiam ac miſericordiam declararunt. At cum ille furibundus Clodius *incitata illa ſua vecordi mente* veniſſet: vix ſe populus Romanus *tenuit*, vix homines odium ſuum a corpore eius impuro atque infando *repreſſerunt*, voces quidem & palma-

palmarum intentus & maledictorum clamorem omnes *profuderunt.* Pro Sextio c. 55.

4. *Unverdiente Verachtung.*

Tu ultro maledictis me lacessisti, tuamque a me alienationem ad cives impios tibi gloriae fore putasti. Quid putem! Contemtumne me? Non video nec in vita nec in gratia nec in rebus gestis nec in hac mea mediocritate ingenii, quid despicere possit Antonius. An in senatu facile *de me detrahi* posse credidit, qui ordo clarissimis civibus *bene gestae* rei publicae testimonium, mihi uni *conservatae* dedit? In Anton. 2. c. 1.

3. *Bemühen, sie aufzuheben.*

a. Quoniam semper appetentes gloriae praeter ceteras gentes atque avidi laudis fuistis: delenda est vobis illa *macula* Mithridatico bello superiore *concepta*, quae penitus iam *insedit* atque *inveteravit* in populi Romani nomine. Leg. Man. c. 3.

b. An Verres unquam de se bonam spem habuisset, nisi de vobis malam opinionem *animo imbibisset?* Quo maiore etiam, si fieri potest, apud vos odio esse debet, quam est apud populum Romanum, cum in avaritia scelere periurio vos sui similes arbitretur. Cui loco, per deos immortales, iudices, consulite ac providete. Moneo praedicoque id, quod intelligo, tempus opportunissimum vobis hoc divinitus datum esse, ut odio invidia infamia turpitudine totum ordinem liberetis. Nulla in iudiciis severitas, nulla religio, nulla denique iam existimantur iudicia. Itaque a populo Romano contemnimur, despicimur, gravi diuturnaque iam *flagramus invidia.* In Verr. act. 1. c. 14. 15.

CXXXXVIIII. Achtung.

a. Observantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam & honore dignantur. Inv. 2. c. 53.

b. Observantiam appellant, per quam aetate aut sapientia aut honore aut aliqua dignitate antecedentes reveremur & colimus. Inv. 2. c. 22.

c. Levi-

c. Leviculus ſane noſter Demoſthenes, qui illo ſuſurro delectari ſe dicebat aquam ferentis mulierculæ inſuſurrantisque alteri: Hic eſt ille Demoſthenes. Quid hoc levius! At quantus orator! Sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipſe ſecum. Tuſc. 5. c. 36.

CL. Beliebt ſein.

a. Summa & perfecta gloria conſtat ex tribus his: ſi diligit multitudo, ſi fidem habet, ſi cum admiratione quadam honore nos dignos putat. Hæc autem, ſi eſt ſimpliciter breviterque dicendum, quibus rebus pariuntur a ſingulis, eisdem fere a multitudine. Sed eſt alius quoque quidam ad multitudinem aditus, ut *in univerſorum animos tamquam influere* poſſimus. Ac primum de illis tribus, quæ ante dixi, benivolentiæ præcepta videamus; quæ quidem beneficiis capitur maxime. Secundo autem loco benefica voluntate benivolentia movetur, etiam ſi res forte non ſuppetit. Vehementer autem amor multitudinis commovetur ipſa fama & opinione liberalitatis beneficentiæ iuſtitiæ fidei omniumque earum virtutum, quæ pertinent ad manſuetudinem morum ac facilitatem. Etenim illud ipſum, quod honeſtum decorumque diximus, quia per ſe nobis placet, animosque omnium natura & ſpecie ſua commovet, maximeque quaſi perlucet ex iis, quas commemoravi, virtutibus; idcirco illos, in quibus eas virtutes eſſe remur, a natura ipſa diligere cogimur. Atque hæ quidem cauſæ ſunt diligendi graviſſimæ. Poſſunt enim præterea nonnullæ eſſe leviores. Offic. 2. c. 9.

b. Non negligenda eſt fama, nec mediocre telum ad res gerendas exiſtimare oportet benivolentiam civium; quam blanditiis & affectando *colligere* turpe eſt. Virtus, quam ſequitur caritas, minime repudianda eſt. Amic. c. 17.

c. Laus & caritas ſunt vitæ ſine metu degendæ præſidia firmiſſima. Fin. 1. c. 10.

d. Diligi & carum eſſe iucundum eſt, propterea quia tutiorem vitam & voluptatem efficit pleniorem. Fin. 1. c. 16.

e. Satis erat, probatum illum esse populo Romano, ut est; iucundum amicis, in quo vincit omnes; charum suis, quibus est ipse charissimus. In Anton. 1.

f. Quinctius, cui tenues opes, nullae facultates, exiguae amicorum copiae sunt, cum adversario gratiosissimo contendit. Pro Quinctio c. 1.

g. Videsne, ut eripiam te ex improborum subita gratia, & reconciliem bonis omnibus, qui te & diligunt & retinent retinebuntque semper. Nec, si a me forte desciveris, idcirco te a se & a re publica & a tua dignitate deficere patientur. Pro Sulla c. 12.

h. Omne *curriculum industriae nostrae* in foro in curia in amicorum periculis propulsandis *elaboratum est.* Hinc honores amplissimos, hinc mediocres opes, hinc dignitatem, si quam habemus, consecuti sumus. In Anton. 7. c. 3.

i. Habemus haec omnia, bonorum studium conciliatum ex tribunatu propter nostram causam, vulgi ac multitudinis propter magnificentiam munerum liberalitatemque naturae, iuventutis & gratiosorum in suffragiis propter ipsius excellentem in eo genere vel gratiam vel diligentiam, nostram suffragationem si minus potentem & probatam tamen & iustam & debitam & propterea fortasse etiam gratiosam. *Dux* nobis & *auctor* opus est, & eorum *ventorum*, quos proposui, *moderator* quidam & quasi *gubernator.* Fam. 2. ep. 6.

k. Vides, in quo cursu simus, & quàm omnes gratias non modo retinendas verum etiam acquirendas putemus. Att. 1. ep. 1.

l. Noster status est hic: apud bonos iidem sumus, quos reliquisti; apud *sordem urbis & faecem* multo melius, quam reliquisti: nam & illud nobis non obest, videri nostrum testimonium non valuisse; *missus est sanguis invidiae sine dolore*, atque etiam hoc magis, quam omnes illi fautores illius flagitii rem manifestam illam redemtam esse a iudicibus confitentur. Att. 1. ep. 16. (15.)

m. Cum de me ex senatus consulto comitiis centuriatis ferebatur: quis est, qui non profiteatur se ad-fuisse

fuiſſe & ſuffragium de ſalute mea tuliſſe! Utra igitur cauſa popularis debet videri? In qua omnes honeſtates civitatis, omnes ætates, omnes ordines una conſentiunt, an in qua *furiæ concitatæ tamquam ad funus rei publicæ convolant?* Pro Sextio c. 51.

n. Quem curia magis requiſivit? Quem forum luxit? Quem æque ipſa tribunalia deſideraverunt? Omnia diſceſſu meo *deſerta horrida muta plena luctus & mœroris* fuerunt. Quis eſt Italiæ locus, in quo non fixum ſit in publicis monumentis ſtudium ſalutis meæ, teſtimonium dignitatis? Pro Sextio c. 60.

o. Dixiſti, Vatini, non mea ſed rei publicæ cauſa homines de meo reditu laboraſſe. Quaſi vero quiſquam vir excellenti animo in rem publicam ingreſſus optabilius quidquam arbitretur, quam ſe a civibus rei publicæ cauſa diligi. Scilicet *aſpera mea natura, difficilis aditus, gravis vultus, ſuperba reſponſa, inſolens vita.* Nemo humanitatem meam, nemo conſuetudinem, nemo conſilium, nemo auxilium requirebat, cuius deſiderio (ut hæc minima dicam) *forum mœſtum, muta curia, omnia denique bonarum artium ſtudia ſiluerunt.* In Vatin. c. 3.

p. Quodſi vultus C. Marii, ſi vox, ſi ille *imperatorius ardor oculorum*, ſi recentes triumphi, ſi præſens valuit adſpectus: valeat auctoritas, valeant res geſtæ, valeat memoria, valeat fortiſſimi & clariſſimi viri nomen æternum. Sit hoc diſcrimen inter gratioſos cives atque fortes, ut illi viri fruantur opibus ſuis, horum etiam mortuorum (ſi quiſquam huius imperii defenſor mori poteſt) vivat auctoritas immortalis. Pro Balbo c. 21.

q. Quid tam diſtans, quam a ſeveritate comitas! Quis tamen unquam te aut ſanctior eſt habitus aut dulcior! Quid tam difficile, quam in plurimorum controverſiis diiudicandis ab omnibus diligi! Conſequeris tamen, ut eos ipſos, quos contra ſtatuas, æquos placatosque dimittas. Itaque efficis, ut, cum gratiæ cauſa nihil facias, omnia tamen ſint grata, quæ facis. Orat. c. 11.

CLI. Anſehen.

a. *Dignitas* eſt alicuius honeſta & cultu & honore & verecundia digna auctoritas. *Amplitudo* eſt potentiæ aut maieſtatis aut aliquarum copiarum magna abundantia. Inv. 2. c. 55.

b. Videant, ne ſit periniquum & non ferendum, illorum auctoritatem de Pompeii dignitate a vobis comprobatam ſemper eſſe, veſtrum ab illis de eodem homine iudicium populique Romani auctoritatem improbari, præſertim cum iam ſuo iure populus Romanus in hoc nomine ſuam auctoritatem vel contra omnes, qui diſſentiunt, poſſit defendere: propterea quod, iſtis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegiſtis, quem bello prædonum præponeritis. Leg. Man. c. 22.

c. Clodius quotidie meam potentiam invidioſe criminabatur, cum diceret, ſenatum non, quod ſentiret, ſed, quod ego vellem, decernere. Quæ quidem ſi potentia eſt appellanda potius, quam propter magna in rem publicam merita mediocris in bonis cauſis auctoritas, aut propter officioſos labores meos nonnulla apud bonos gratia: appelletur ita ſane, dummodo ea nos utamur pro ſalute bonorum contra vim perditorum. Pro Mil. c. 5.

d. Cum & auctoritatis in me tantum ſit, quantum vos honoribus mandandis eſſe voluiſtis, & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forenſi uſu prope quotidiano dicendi exercitatio potuit afferre: certe, & ſi quid auctoritatis in me eſt, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt, & ſi quid etiam dicendo conſequi poſſum, iis oſtendam potiſſimum, qui ei quoque rei fructum ſuo iudicio tribuendum eſſe cenſuerunt. Leg. Man. c. 1.

CLII. Lob. Bewunderung.

1. *Ueberhaupt.*

a. Nullius eſt tantum *flumen ingenii*, nulla dicendi aut ſcribendi tanta vis tanta copia, quæ non dicam *exornare* ſed *enarrare*, Cæſar, res tuas geſtas poſſit.

Tamen

Tamen hoc affirmo & hoc pace dicam tua, nullam in his esse *laudem ampliorem* ea, quam hodierno die consecutus es. Pro Marc. c. 2.

b. Laudem aliquorum iam prope *senescentem*, quantum ego possem, *ab oblivione hominum atque a silentio vindicare* studui. De or. 2. c. 2.

c. Ita res a L. Lucullo summo viro est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque praeclara non *felicitati* eius sed *virtuti*, haec autem extrema, quae nuper acciderunt, non *culpae* sed *fortunae* tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque *vera laus ei detracta* oratione nostra neque *falsa afficta* esse videatur. De vestri imperii dignitate atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meae, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis. Leg. Man. c. 4.

d. Gratulor, quod excelso & illustri loco sita sit laus tua in plurimorum & sociorum & civium conspectu, quae ad vos nec *obscuro* nec *vario sermone*, sed & *clarissima* & *una omnium voce*, perfertur. Fam. 2. ep. 5.

e. Laetus sum, laudari me (inquit Hector opinor apud Naevium) abs te, pater, laudato viro. Ea est enim profecto iucunda laus, quae ab illis proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt. Fam. 15. ep. 6.

f. Laus & caritas sunt vitae sine metu degendae praesidia firmissima. Fin. 1. c. 10.

g. Admirantur communiter quidem omnia, quae magna & praeter opinionem suam animadverterunt; separatim autem in singulis, si perspiciunt nec opinata quaedam bona. Itaque eos viros suspiciunt maximisque efferunt laudibus, in quibus existimant se excellentes quasdam & singulares virtutes perspicere. — Admiratione quadam afficiuntur ii, qui anteire ceteros virtute putantur, & cum omni carere dedecore tum vero iis vitiis, quibus alii non facile possunt obsistere. Nam voluptates, blandissimae dominae, saepe *maiores partes animi a virtute detorquent*, & *dolorum cum admoventur faces*, praeter modum plerique exterrentur. Vita mors divitiae paupertas omnes homines vehementissime permovent. Quae qui in utramque partem excelso animo magnoque despiciunt,

 ciunt,

ciunt, eumque aliqua his ampla & honesta res *obiecta est*, totos ad se convertit & rapit; tum quis non admiretur splendorem pulcritudinemque virtutis! Ergo & hæc animi perspicientia admirabilitatem magnam facit, & maxime iustitia, ex qua una virtute viri boni appellantur, mirifica quædam res multitudini videtur. Nec iniuria. Nemo enim iustus esse potest, qui mortem, qui dolorem, qui exsilium, qui egestatem timet, aut qui ea, quæ his sunt contraria, æquitati anteponit; maximeque admirantur eum, qui pecunia non movetur; quod in quo viro perspectum sit, hunc *dignum spectatu* arbitrantur. Offic. 2. c. 10. 11.

2. *Lobenswürdigkeiten.*

a. Perspicuum est, alia esse in homine *optanda*, alia *laudanda*. Genus forma vires opes divitiæ ceteraque, quæ fortuna det aut extrinsecus aut corpori, non habent in se veram laudem, quæ deberi virtuti uni putatur. Sed tamen, quod ipsa virtus in earum rerum usu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ aut fortunæ bona. In quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter *abundantiam fortunæ*; ut opes & copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem ac materiam dedisse. Virtus autem est per se ipsa laudabilis & sine ea nihil laudari potest. De or. 2. c. 84.

b. Qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt generis pecuniæ propinquorum amicorum opum valetudinis formæ virium ingenii ceterarumque rerum, quæ sunt aut corporis aut extraneæ. Si habuerit, bene his usum; si non habuerit, sapienter caruisse; si amiserit, moderate tulisse. Deinde, quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit aut tulerit. Hæc, & quæ sint eius generis, videbit, qui volet laudare quempiam, &, qui vituperare, contraria. De or. 2. c. 11.

c. Omnis

c. Omnis vis laudandi vituperandique ſumetur ex virtutum vitiorumque partibus. Sed *in toto quaſi contextu orationis* hæc erunt illuſtranda maxime, quemadmodum quiſque *generatus*, quemadmodum *educatus*, quemadmodum *inſtitutus moratusque* fuerit; &, ſi quid cui magnum aut incredibile acciderit, maxime ſi id divinitus accidiſſe potuerit videri, tum, quod quiſque ſenſerit dixerit geſſerit, ad ea, quæ propoſita ſunt, virtutum genera accommodabuntur, ex illisque iisdem inveniendi locis cauſæ rerum & eventus & conſequentia requirentur. Neque vero mors eorum, quorum vita laudabitur, *ſilentio præteriri* debebit, ſi modo quid erit animadvertendum aut in ipſo genere mortis aut in iis rebus, quæ poſt mortem erunt conſecutæ. Part. or. c. 23.

d. Gratiſſima laus eorum factorum habetur, quæ ſuſcepta videntur a viris fortibus ſine emolumento ac præmio. Quæ vero etiam cum labore & periculo ipſorum, hæc *habent uberrimam copiam ad laudandum*, quod & dici ornatiſſime poſſunt & audiri facillime. De or. 2. c. 85.

e. Animadverti, dici iam a quibusdam, *exornari* etiam nimium a me Brutum, nimium Caſſium *ornari*, Caſſio vero ſententia mea dominatum & principatum dari. Quos ego *orno?* Nempe eos, qui ipſi ſunt *ornamenta rei publicæ*. In Anton. 11. c. 14.

3. *Streben nach Lob.*

a. Eſt tibi gravis adverſaria conſtituta & parata, incredibilis quædam exſpectatio, quam tu una re facillime vinces, ſi hoc ſtatueris, quarum laudum gloriam adamaris, quibus artibus eæ laudes comparantur, in iis eſſe elaborandum. In hanc ſententiam ſcriberem plura, niſi te tua ſponte ſatis incitatum eſſe confiderem. Et hoc quidquid attigi, non feci *inflammandi* tui cauſa ſed teſtificandi amoris mei. Fam. 2. ep. 4.

b. Quid nunc dicam, quibus viris aut cui generi civium maxime applaudatur? Neminem veſtrum fallit. Sit hoc ſane leve, quod non ita eſt, quoniam optimo cuique impertitur. Sed ſi eſt leve: homini

gravi leve est. Ei vero, qui pendet a rebus levissimis, qui rumore &, ut ipsi loquuntur, favore populi *tenetur* & *ducitur*, plausum immortalitatem, sibilum mortem videri necesse est. Pro Sextio c. 54.

4. *Unempfindlichkeit gegen Lob.*

a. Si laus allicere nos ad recte faciendum non potest: ne metus quidem a foedissimis factis potest avocare? In Anton. 2. c. 45.

b. Ut quidam morbo aliquo & sensus stupore suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi avari facinorosi *veræ laudis gustum non habent.* In Anton. 2. c. 44.

CLIII. Ehre. Ruhm. Andenken.

1. *Erklærung, was Ruhm ist.*

a. Gloria est frequens de aliquo fama cum laude. Inv. 2. c. 55.

b. Gloria est illustris & pervagata multorum & magnorum vel in suos cives vel in patriam vel in omne genus hominum fama meritorum. Pro Marcello c. 8.

c. Ea est gloria, laus recte factorum magnorumque in rem publicam meritorum, quæ cum optimi cuiusque tum etiam multitudinis testimonio comprobatur. In Anton. 1. c. 12.

d. Is honos mihi videri solet, qui non propter spem futuri beneficii sed propter magna merita claris viris defertur & datur. Fam. 10. ep. 10.

2. *Wahrer und falscher Ruhm.*

a. Omnia, quæ habent speciem gloriæ, *collecta inanissimis splendoris insignibus*, contemne; brevia fugacia, caduca existima. Verum decus in virtute positum est, quæ maxime illustratur magnis in rem publicam meritis. Fam. 10. ep. 12.

b. Vera gloria *radices agit* atque etiam *propagatur*; ficta omnia *celeriter tamquam flosculi decidunt*, nec simulatum potest quidquam esse diuturnum. Offic. 2. c. 12.

c. Gloria est *solida* quædam res & *expressa* non *adumbrata*. Ea est consentiens laus bonorum, incor-

corrupta vox bene iudicantium de excellente virtute; ea virtuti resonat tamquam imago. Quae quia recte factorum plerumque comes est: non est bonis viris repudianda. Illa autem, quae se eius imitatricem esse vult, temeraria atque inconsiderata & plerumque peccatorum vitiorumque laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam eius pulcritudinemque corrumpit. Tusc. 3. c. 2.

d. Ut pecuniae *quaerendae* non solum ratio est sed etiam *collocandae*, quae perpetuos sumtus suppeditet, nec solum necessarios sed etiam liberales: sic gloria & quaerenda & collocanda ratione est. Quamquam praeclare Socrates hanc viam ad gloriam proximam & quasi compendiariam dicebat esse, si quis id ageret, ut, qualis haberi vellet, talis esset. Quodsi qui simulatione & inani ostentatione, ficto non modo sermone sed etiam vultu, stabilem se gloriam consequi posse rentur: vehementer errant. Offic. 2. c. 12.

e. Is mihi proprie & solus honos videtur, quem sis neque maiorum commendatione neque per alterius calamitatem consecutus. Pro S. Roscio c.

f. Is mihi amplissimus videtur, qui sua virtute in altiorem locum pervenit, non qui ascendit per alterius incommodum & calamitatem. Pro S. R. c. 30.

g. Poëtae cum magnam speciem doctrinae sapientiaeque prae se tulerunt: audiuntur leguntur ediscuntur & *inhaerescunt penitus in mentibus*. Cum vero accedit eodem, quasi maximus quidem magister, populus, atque omnis undique ad vitia consentiens multitudo: tum plane *inficimur opinionum pravitate*, a naturaque desciscimus; ut nobis optimam naturam invidisse videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum nihil praestantius honoribus imperiis populari gloria iudicaverunt. Ad quam *fertur* optimus quisque veramque illam honestatem expetens, quam unam natura maxime inquirit, in summa inanitate versatur, consectaturque nullam *eminentem effigiem virtutis*, sed *adumbratam imaginem* gloriae. Tusc. 3. c. 2.

h. Cum honos sit praemium virtutis iudicio studioque virtutum delatum ad aliquem: qui eum sen-ten-

tentiis qui suffragiis adeptus est, is mihi & honestus & honoratus videtur. Qui autem occasione aliqua, etiam invitis suis civibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat, hunc nomen honoris adeptum, non honorem, puto. Clar. or. c. 81.

i. Vereor, ne ignorans *verum iter gloriæ* gloriosum putes, plus te unum posse quam omnes, & metui a civibus tuis quam diligi malis. Quod si ita putas: totam ignoras viam gloriæ. Carum esse civem, bene de re publica mereri, laudari, coli, diligi, gloriosum est; metui vero & in odio esse invidiosum detestabile imbecillum caducum. In Anton. 1. c. 14.

3. *Ruhmwürdigkeit.*

a. Eos, quorum vita perspecta in rebus honestis atque magnis est, bene de re publica sentientes ac bene meritos aut merentes, sicut aliquo honore aut imperio affectos, observare & colere debemus, tribuere etiam multum senectuti, cedere iis, qui magistratum habebunt. Offic. 1. c. 41.

b. Gaude isto tuo tam excellenti bono & fruere cum fortuna & gloria tum etiam natura & moribus tuis; ex quo quidem maximus est fructus iucunditasque sapienti. Cetera cum tua recordabere: etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ, congratulabere. De nobis, quos in re publica tecum salvos esse voluisti, quoties cogitabis: toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis, quæ non modo summa bona sed nimirum audebo vel sola dicere. Tantus enim est splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & consilii dignitas, ut hæc *a virtute donata*, cetera *a fortuna commodata* esse videantur. Pro Marc. c. 6.

c. *Nihil sibi ex tua laude* centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma *decerpit.* Quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, *in istius se societatem gloriæ non offert*; tibi cedit, tuam esse totam & propriam fatetur. Nunquam enim *temeritas cum sapientia commiscetur*, nec *ad consilium casus admittitur.* Pro Marc. c. 3.

d. Hunc

d. Hunc tu diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus iure antepones. Hæc enim res unius eſt propria Cæſaris; ceteræ duce te geſtæ magnæ *illæ* quidem, ſed tamen multo magnoque comitatu. Huius autem rei tu idem es dux & comes; quæ quidem tanta eſt, ut tropæis monumentisque tuis allatura ſit finem ætas. Nihil enim eſt opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat aut conſumat vetuſtas. At vero hæc tua iuſtitia & lenitas animi floreſcet quotidie magis; ita ut, *quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus.* Pro Marc. c. 4.

e. Mors, quam mei inimici mihi fortaſſe minitantur, omnibus eſt parata; vitæ tantam laudem, quanta vos me veſtris decretis honeſtaſtis, nemo eſt aſſecutus. Ceteris enim ſemper *bene geſtæ*, mihi uni *conſervatæ* rei publicæ gratulationem decreviſtis. Sit Scipio clarus, cuius conſilio atque virtute Hannibal in Africam redire atque ex Italia decedere coactus eſt; ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infeſtiſſimas, Karthaginem Numantiamque, delevit; habeatur vir egregius L. Paulus ille, cuius currum rex potentiſſimus quondam & nobiliſſimus Perſes honeſtavit; ſit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obſidione & metu ſervitutis liberavit; anteponatur omnibus Pompeius, cuius res geſtæ atque virtutes iisdem, quibus ſolis curſus, regionibus ac terminis continentur. Erit profecto inter horum laudes aliquid loci noſtræ gloriæ; niſi forte maius eſt, patefacere nobis provincias, quo exire poſſimus, quam curare, ut etiam illi, qui abſunt, habeant, quo victores revertantur. In Cat. 4. c. 10.

f. Honorum gradus ſummis hominibus & infimis ſunt pares, gloriæ diſpares. — Eſt in virtute multis adſcenſus, ut is gloria maxime excellat, qui virtute plurimum præſtet. Honorum populi finis eſt conſulatus, quem magiſtratum iam octingenti fere conſecuti ſunt. Horum, ſi diligenter quæras, vix decimam partem reperis gloria dignam. Pro Plancio c. 24. 25.

4. *Stre-*

4. *Streben nach Ruhm.*

a. Si bona existimatio divitiis præstat, & pecunia tantopere expetitur: quanto gloria est magis expetenda! De or. 2. c. 40.

b. Facillime ad res iniustas impellitur, ut quisque est altissimo animo & gloriæ cupiditate. Qui locus est sane lubricus, quod vix invenitur, qui, laboribus susceptis periculisque aditis, non, quasi mercedem rerum gestarum, desideret gloriam. Offic. 1. c. 19.

c. Natura nihil habet præstantius, nihil, quod magis expetat, quam honestatem, quam laudem, quam dignitatem, quam decus. Tusc. 3. c. 20.

d. Vult plane virtus honorem, nec est virtutis ulla alia merces. Quam tamen illa *accipit facile, exigit non acerbe.* Sed si aut ingrati universi aut invidi multi aut inimici potentes suis virtutem præmiis spoliant: næ illa se tamen multis solatiis oblectat maximeque suo decore se ipsam sustentat. De rep. l. 3. refer. Lactantio l. 5. c. 19.

e. Nisi multorum præceptis multisque litteris mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum nisi laudem atque honestatem, in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis omnia pericula mortis atque exsilii parvi esse ducenda: nunquam me pro salute vestra *in tot ac tantas dimicationes atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus abiecissem.* Sed pleni sunt omnes libri, plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas, quæ *iacerent in tenebris* omnia, nisi *litterarum lumen accederet.* Quam multas nobis *imagines,* non solum ad intuendum verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum *expressas* scriptores & Græci & Latini reliquerunt! Quos ego mihi semper in administranda republica proponens animum & mentem ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam. Pro Archia c. 6.

f. *Trahimur* omnes laudis studio, & optimus quisque gloria *ducitur.* Illi ipsi philosophi, etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt. In eo ipso, in quo

præ-

prædicationem nobilitatemque despiciunt, prædicari de se ac nominari volunt. Pro Archia c. 11.

g. Meis pro tantis meritis, Quirites, nullum ego a vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, præterquam huius diei memoriam sempiternam. *In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia condi ac collocari volo.* Nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique huiusmodi, quod etiam minus digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostræ res alentur; sermonibus crescent; litterarum monumentis inveterascent & corroborabuntur; eandemque intelligo, quam spero æternam, fore & salutem urbis & memoriam consulatus mei propagatam: uno tempore in hac re publica duos cives exstitisse, quorum alter fines vestri imperii non terræ sed coeli regionibus terminaret, alter eiusdem imperii domicilium sedemque servaret. In Cat. 3. c. 11.

h. Mihi quidem ipsi quid est, quod iam ad vitæ fructum possit acquiri, præsertim cum neque in honore vestro neque in gloria virtutis quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat adscendere. Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quæ gessi in consulatu, privatus tuear atque ornem; ut, si qua est invidia in conservanda re publica suscepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. In Cat. 3. c. 12.

i. Pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho ceterisque laudis insignibus, quæ sunt a me propter urbis vestræque salutis custodiam repudiata, pro clientelis hospitiisque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor quam comparo, pro his igitur omnibus rebus & pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam conspicitis, ad conservandam rem publicam diligentia nihil aliud a vobis, nisi huius temporis totiusque mei consulatus memoriam, postulo; *quæ dum erit vestris mentibus infixa, firmissimo me muro septum esse* arbitrabor. In Cat. 4. c. 11.

k. Noctu

k. Noctu ambulabat in publico Themiſtocles, quod ſomnum capere non poſſet; quærentibusque reſpondebat, Miltiadis tropæis ſe e ſomno ſuſcitari. Tuſc. 4. c. 19.

l. Ut levitatis eſt, *inanem aucupari rumorem*, & *omnes umbras etiam falſæ gloriæ conſectari:* ſic levis eſt animi *lucem ſplendoremque fugientis*, iuſtam gloriam, qui eſt fructus veræ virtutis honeſtiſſimus, repudiare. In Piſon. c. 24.

m. Intelligendum eſt, nec gloriam popularem ipſam per ſe expetendam nec ignobilitatem extimeſcendam. Veni Athenas, inquit Democritus, neque me quiſquam ibi agnovit. Conſtantem hominem & gravem, qui glorietur, a gloria ſe afuiſſe! An tibicines iique, qui fidibus utuntur, ſuo non multitudinis arbitrio cantus numerosque moderantur: vir ſapiens multo arte maiore præditus non, quid veriſſimum ſit, ſed quid velit vulgus, exquiret? An quidquam ſtultius, quam quos ſingulos ſicut operarios barbarosque contemnas, eos aliquid puture eſſe univerſos? Ille vero noſtras ambitiones levitatesque contemnet, honoresque populi etiam ultro delatos repudiabit: nos autem eos neſcimus, antequam pœnitere cœpit, contemnere? Tuſc. 5. c. 36.

n. Potentiſſimus rex laudat ſenem, & fortunatum eſſe dicit, quod inglorius ſit atque ignobilis ad ſupremum diem perventurus. Tuſc. 3. c. 24.

5. *Ausgebreiteter Ruhm.*

a. Vereor, patres conſcripti, ne, quod turpiſſimum eſt, prævaricatorem mihi appoſuiſſe videar, qui me non ſolum meis laudibus ornaret ſed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in iſtius ſocietate glorioſiſſimi facti nomen audivit? Cuius autem, qui in eo numero fuiſſet, nomen eſt occultatum? Occultatum dico? Cuius non ſtatim divulgatum? Citius dixerim iactaſſe ſe aliquos, ut fuiſſe in iſta ſocietate viderentur, qui ſocii non fuiſſent, quam ut quiſquam celari vellet. In Anton. 2. c. 11.

b. S. Roſcius municeps Amerinus fuit cum genere & nobilitate & pecunia non modo ſui munici-

pii

pii verum etiam huius vicinitatis facile primus, tum *gratia atque hospitiis florens hominum nobilissimorum*. Nam cum Metellis Serviliis Scipionibus erat ei non modo hospitium verum etiam domesticus usus & consuetudo, quas, ut æquum est, familias *honestatis amplitudinisque gratia nomino*. Pro S. Roscio c. 6.

c. Lucullus ad Mithridaticum bellum missus a senatu non modo opinionem vicit omnium, quæ de virtute eius erat, sed etiam gloriam superiorum; idque eo fuit mirabilius, quod ab eo laus imperatoria non admodum exspectabatur, qui adolescentiam in forensi opera, quæsturæ diuturnum tempus, Murena bellum in Ponto gerente, in Asiæ pace consumserat. Acad. 4. c. 1.

d. Pompeii sic *late longeque diffusa est* laus, ut eius gloriæ domicilium communis imperii finibus terminetur. — Quæ est enim ora, quæ sedes, qui locus, in quo non exstent huius cum fortitudinis tum vero humanitatis tum animi tum consilii impressa vestigia! Pro Balbo c. 5.

e. Sermo vulgi & angustiis cingitur regionum, nec unquam de ullo perennis fuit, & obruitur hominum interitu, & oblivione posteritatis exstinguitur. Somn. Scip. c. 7.

6. *Seinem Geschlecht Ehre machen.*

a. Cæcilia, cum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum patrem haberet, tamen, cum esset mulier, virtute perfecit, ut quanto honore ipsa ex illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet. Pro S. R. c. 50.

b. Cato, huius nostri Catonis pater. Ut enim ceteri ex patribus: sic hic, qui illud *lumen* progenuit, ex filio nominandus. Offic. 3. c. 16.

c. Est hoc in more positum, Quirites, institutoque maiorum, ut ii, qui beneficio vestro *imagines familiæ suæ consecuti sunt*, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude coniungant. Qua in oratione nonnulli aliquando digni maiorum loco reperiuntur; plerique autem hoc perficiunt, ut tantum maioribus eorum debi-

debitum esse videatur, unde etiam, quod posteris solveretur, redundaret. Leg. agr. 2. c. 1.

7. *Ehre ist der Tugend Lohn.*

a. Ex omnibus præmiis virtutis, si est habenda ratio præmiorum, amplissimum est præmium gloria. Hæc una est, quæ *brevitatem vitæ posteritatis memoria consolatur*, quæ efficit, ut absentes adsimus, mortui vivamus. Hæc denique est, cuius gradibus etiam homines in coelum videntur ascendere. Pro Mil. c. 35.

b. Quantum consuetudini famæque dandum sit, id curent vivi, sed ita, ut intelligant, nihil ad mortuos pertinere. Sed profecto mors tum æquissimo animo *oppetitur*, cum suis se laudibus vita occidens consolari potest. Nemo parum diu vixit, qui *virtutis perfectæ perfecto functus est munere.* Multa mihi ipsi ad mortem tempestiva fuerunt; quæ utinam potuissem obire! Nihil enim iam acquirebatur. Cumulata erant officia vitæ, cum fortunæ bella restabant. Quare si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem negligere possimus: at vita acta perficiat, ut satis superque vixisse videamur. Quamquam enim *sensus abierit*: tamen summis & propriis bonis & laudis & gloriæ, quamvis non sentiant, mortui non carent. Etsi enim nihil in se habeat gloria, cur expetatur, tamen *virtutem tamquam umbra sequitur.* Verum multitudinis iudicium de bonis, si quando est, magis laudandum est, quam illi ob eam rem beati. Tusc. 1. c. 45.

c. Nullam mercedem virtus præter hanc laudis gloriæque desiderat. Qua etiam si careat: tamen sit se ipsa contenta, atque in memoria gratorum civium tamquam in luce posita lætetur. In Anton. 5. c. 13.

8. *Nachruhm nach dem Tod.*

a. Harum rerum recordatio si cum Scipione occidisset: desiderium coniunctissimi viri atque amantissimi ferre nullo modo possem. Sed nec illa exstincta sunt, aluntur que potius & augentur cogitatione & memoria. Et si plane illis orbatus essem: magnum tamen

tamen afferret mihi ætas ipſa ſolatium. Diutius enim in hoc deſiderio eſſe non poſſum. Omnia autem brevia tolerabilia eſſe debent, etiam ſi magna ſunt. Amic. c. 27.

b. Etſi ſatis in ipſa conſcientia pulcerrimi facti fructus eſſet: tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. In Anton. 2. c. 44.

c. Maximis in laboribus C. Marius periculisque vixiſſet, ſi nihil longius, quam vitæ termini poſtulabant, ſpe atque animo de ſe & gloria ſua cogitaſſet? At, credo, cum innumerabiles hoſtium copias in Italia *fudiſſet*, atque obſidione rem publicam liberaſſet, omnia ſua ſecum una moritura arbitrabatur. Non eſt ita, Quirites. Neque quiſquam noſtrum in rei publicæ periculis cum laude ac virtute verſatur, quin ſpe poſteritatis fructuque *ducatur*. Itaque cum multis aliis de cauſis virorum bonorum mentes divinæ mihi atque æternæ videntur eſſe: tum maxime, quod optimi & ſapientiſſimi cuiusque animus ita præſentit in poſterum, ut nihil niſi ſempiternum ſpectare videatur. Quapropter equidem & C. Marii & ceterorum virorum ſapientiſſimorum ac fortiſſimorum civium mentes, quæ mihi videntur ex hominum vita ad deorum religionem & ſanctimoniam demigraſſe, teſtor, me pro illorum fama gloria memoria non ſecus ac pro patriis fanis atque delubris propugnandum putare, ac, ſi pro illorum laude mihi arma capienda eſſent, non minus ſtrenue caperem, quam illi pro communi ſalute ceperunt. Etenim, Quirites, *exiguum nobis vitæ curriculum natura circumſcripſit, immenſum gloriæ*. Quare ſi eos, qui iam de vita deceſſerunt, ornabimus: iuſtiorem nobis mortis conditionem relinquemus. Pro Rabir. c. 10.

d. Præſtantes viri nunquam tanta conati eſſent, *quæ ad poſteritatis memoriam pertinerent*, niſi animo cernerent, *poſteritatem ad ſe pertinere*. An cenſes (ut de me ipſo aliquid more ſenum glorier) me tantos labores diurnos nocturnosque domi militiæque ſuſcepturum fuiſſe, ſi iisdem finibus gloriam meam, quibus vitam, eſſem terminaturus. Nonne melius multo fuiſſet, otioſam ætatem & quietam ſine ullo

 labore

labore aut contentione traducere? Sed nescio, quomodo animus *erigens se* posteritatem semper ita prospicit, quasi, cum excesserit e vita, tum denique victurus sit. Senect. c. 23.

e. Nullam virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat præter hanc laudis & gloriæ, qua detracta quid est, quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo & tam brevi tantis nos in laboribus exerceamus! Certe si nihil animus præsentiret in posterum, & si, quibus regionibus vitæ spatium *circumscriptum* est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas, nec tantis *se laboribus frangeret*, neque *tot curis vigiliisque angeretur*, nec toties *de vita ipsa dimicaret*. Nunc insidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes & dies *animum gloriæ stimulis concitat*, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam. Pro Archia. c. 11.

f. Brevis a natura vita nobis data est, at memoria bene redditæ vitæ sempiterna. Quæ si non esset longior quam hæc vita: quis esset tam amens, qui maximis laboribus & periculis ad summam laudem gloriamque contenderet! Actum igitur præclare vobiscum, fortissimi, dum vixistis, nunc vero etiam sanctissimi milites, quod *vestra virtus non oblivione eorum, qui nunc sunt, nec reticentia posterorum insepulta esse poterit*, cum vobis immortale monimentum suis pæne manibus senatus populusque Romanus exstruxerit. In Anton. 14. c. 12.

g. Mors terribilis est iis, quorum cum vita omnia exstinguuntur, non iis, quorum laus emori non potest. Parad. c. 2.

h. De me, inquit Milo, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmutescet vetustas. Quin hoc tempore ipso, *cum omnes a meis inimicis faces invidiæ meæ subiiciantur*, tamen omni in hominum cœtu gratiis agendis & gratulationibus habendis & omni sermone celebrabor. Omitto Etruriæ festos & actos & institutos dies. Centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii &, ut opinor, altera; qua fines imperii Romani sunt, non solum

lum fama iam de illo ſed etiam lætitia peragravit. Quapropter ubi corpus hoc ſit, non, inquit, laboro; quoniam omnibus in terris & iam verſatur & ſemper habitabit nominis mei gloria. Pro Mil. c. 35.

i. An tam parvi animi videamur eſſe omnes, qui in re publica atque in his vitæ periculis laboribusque verſamur, ut, cum uſque ad extremum ſpatium *nullum tranquillum atque otioſum ſpiritum duxerimus*, nobiscum ſimul moritura omnia arbitremur? An, cum ſtatuas & imagines, non animorum ſimulacra ſed corporum, ſtudioſe multi ſummi homines reliquerunt: conſiliorum relinquere atque virtutum noſtrarum effigiem nonne multo malle debemus *ſummis ingeniis expreſſam & politam?* Ego vero omnia, quæ gerebam, iam tum in gerendo *ſpargere* me ac *diſſeminare* arbitrabar in orbis terræ memoriam ſempiternam. Hæc vero ſive a meo ſenſu poſt mortem abfutura eſt, ſive, ut ſapientiſſimi homines putaveverunt, ad aliquam animi partem pertinebit: nunc quidem certe cogitatione quadam ſpeque delector. Pro Archia c. 13.

k. Mihi Scipio quamquam eſt ſubito ereptus: vivit tamen ſemperque vivet. Virtutem enim amavi illius viri, quæ exſtincta non eſt. Nec mihi ſoli verſatur ante oculos, qui *illam ſemper in manibus habui*, ſed etiam poſteris erit clara & inſignis. Nemo unquam animo aut ſpe maiora ſuſcipiet, qui ſibi non illius memoriam atque imaginem proponendam putet. Amic. c. 27.

l. Hæc tibi, Cæſar, reliqua pars eſt, hic reſtat actus, ut rem publicam conſtituas, eaque tu inprimis compoſita ſumma tranquillitate & otio perfruare. Tum te, ſi voles, cum & patriæ, quod debes, ſolveris, & *naturam ipſam expleveris ſatietate vivendi*, ſatis diu vixiſſe dicito. Quid enim hoc ipſum diu, in quo eſt aliquid extremum; quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo eſt, quia poſtea nulla futura ſit! Quamquam iſte tuus animus nunquam his anguſtiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, ſemperque *immortalitatis amore flagravit*. Nec vero hæc tua vita ducenda eſt,

 quæ

quæ corpore & ſpiritu continetur; illa, inquam, illa vita eſt tua, Cæſar, *quæ vigebit memoria ſeculorum omnium, quam poſteritas alet, quam ipſa æternitas ſemper intuebitur.* Huic tu inſervias, huic te oſtentes oportet; quæ quidem, quæ miretur, multa habet, nunc etiam, quæ laudet, exſpectat. Obſtupeſcent poſteri certe, imperia Rhenum Oceanum Nilum pugnas innumerabiles incredibiles victorias monumenta munera triumphos audientes & legentes tuos. Sed niſi hæc urbs ſtabilita tuis conſiliis & inſtitutis erit: *vagabitur modo nomen tuum longe atque late; ſedem quidem ſtabilem & domicilium certum non habebit.* Erit inter eos etiam, qui naſcentur, ſicut inter nos fuit, magna diſſenſio, cum alii *laudibus ad cœlum res tuas geſtas efferent*, alii fortaſſe aliquid requirent, idque vel maximum, niſi *belli civilis incendium ſalute patriæ reſtinxeris;* ut illud fati fuiſſe videatur, hoc conſilii. Servi igitur iis etiam iudicibus, qui multis poſt ſeculis de te iudicabunt, & quidem haud ſcio, an incorruptius, quam nos. Nam & ſine amore & ſine cupiditate, & *rurſus* ſine odio & ſine invidia iudicabunt. Id autem etiam ſi tunc ad te, ut quidam falſo putant, non pertinebit: nunc certe pertinet, te eſſe talem, ut tuas laudes obſcuratura nulla unquam ſit oblivio. Pro Marc. c. 9.

m. Reddite, patres conſcripti, ei vitam, cui ademiſtis. *Vita enim mortuorum in memoria vivorum eſt poſita.* Perficite, ut, quem vos ad mortem inſcii miſiſtis, immortalitatem habeat a vobis. Cui ſi ſtatuam in roſtris decreto veſtro ſtatueritis: nulla eius legationem *poſteritatis inobſcurabit oblivio.* Nam reliqua Ser. Sulpicii vita multis erit præclariſque monumentis ad omnem memoriam commendata. Semper illius gravitatem conſtantiam fidem præſtantem in re publica tuenda curam atque prudentiam omnium mortalium fama celebrabit. In Anton. 9. c. 5.

n. Cuius prædicatio nondum omnibus grata eſt, hanc memoriæ potius quam vocis teſtimonio conſervemus. In Anton. 11. c. 14.

o. Quid

o. Quid intereſt, ab iis, qui poſtea naſcentur, ſermonem fore de te, cum ab aliis nullus fuerit, qui ante nati ſint, qui nec pauciores & certe meliores fuerunt viri! Somn. Scip.. c. 7.

p. Res tota non doctorum hominum, velle poſt mortem epulis celebrari memoriam ſui nominis. Quos quidem dies quemadmodum agatis, & *in quantam hominum facetorum urbanitatem incurratis*, non dico. Fin. 2. c. 31.

9. *Denkmæhler groſſer Mænner.*

a. Alexander cum in Sigeo ad Achillis tumulum adſtitiſſet: o fortunate, inquit, adoleſcens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris! Et vere. Nam niſi illa ars exſtitiſſet: idem tumulus, qui corpus contexerat, nomen etiam obruiſſet. Pro Archia c. 10.

b. Archimedis ego quæſtor ignoratum a Syracuſanis, cum eſſe omnino negarent, ſeptum undique & veſtitum vepribus & dumetis indagavi ſepulchrum. Tenebam enim quosdam ſenariolos, quos in eius monumento eſſe inſcriptos acceperam, qui declarabant, in ſummo ſepulchro ſphæram eſſe poſitam cum cylindro. Ego autem cum omnia colluſtrarem oculis (eſt enim ad portas Agragianas magna frequentia ſepulchrorum) animadverti columellam non multum e dumis eminentem, in qua inerat ſphæræ figura & cylindri. Atque ego ſtatim Syracuſanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipſum arbitrari eſſe, quod quærerem. Immiſſi cum falcibus multi purgarunt & aperuerunt locum. Quo cum patefactus eſſet aditus: ad adverſam baſin acceſſimus. Apparebat epigramma exeſis poſterioribus partibus verſiculorum dimidiatis fere. *Ita nobiliſſima Græciæ civitas, quondam vero etiam doctiſſima, ſui civis unius acutiſſimi monumentum ignoraſſet, niſi ab homine Arpinate didiciſſet.* Tuſc. 5. c. 23.

c. Vos *ab urbe furentem Antonium avertiſtis*, vos redire molientem repuliſtis. Erit igitur exſtructa moles opere magnifico, inciſæque litteræ, divinæ virtutis teſtes ſempiternæ. Nunquam de vobis eorum,

 qui

qui aut videbunt vestrum monimentum aut audient, gratissimus sermo conticescet. Ita pro mortali conditione vitæ immortalitatem estis consecuti. In Anton. 14. c. 12.

d. Nullum monumentum clarius Sulpicius relinquere potuit, quam effigiem morum suorum, virtutis constantiæ pietatis ingenii, filium. In Anton. 9. c. 5.

Zwey und zwanzigster Titel: Des menschlichen Lebens Abwechselungen und Abtheilungen.

CLIIII. Zeit.

a. Tempus est id, quo nunc utimur (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicuius annui menstrui diurni nocturnive spatii certa significatione. Inv. 1. c. 26.

b. Ratione & mente divina ad originem temporis curriculum inventum est solis & lunæ. Fragm. ex Timæo, referente Nonio.

c. Non, si mundus nullus erat, secula non erant. Secula nunc dico non ea, quæ dierum noctiumque numero annuis cursibus conficiuntur; nam fateor, ea sine mundi conversione effici non potuisse. Sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, *quam nulla temporum circumscriptio metiebatur*. Spatio tamen qualis ea fuerit, intelligi non potest, quod ne in cognitionem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum cum tempus esset. Nat. deor. 1. c. 9.

d. Non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. De or. 2. c. 21.

e. Nihil est, quod sit manibus humanis laboratum, quod non aliquando *ad interitum redigatur* vel iniuria hominum vel ipsa confectrice omnium, vetustate. Refert Lactantius l. 7. c. 11.

CLV. Leben.

a. Omne, quod eſt calidum & igneum, cietur & agitur motu ſuo. Quod autem alitur & creſcit, motu quodam utitur certo & æquabili. Qui quamdiu remanet in nobis: tamdiu ſenſus & vita remanet. Refrigerato autem & exſtincto calore occidimus ipſi & exſtinguimur. Quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta vis inſit caloris in omni corpore. Negat enim, ullum eſſe cibum tam gravem, quin is die & nocte concoquatur. Cuius etiam in reliquiis ineſt calor iis, quas natura reſpuerit. Iam vero venæ & arteriæ micare non deſinunt quaſi quodam igneo motu, animadverſumque ſæpe eſt, cum cor animantis alicuius evulſum ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur, quod vivit, ſive animal ſive terra editum, id vivit propter incluſum in eo calorem. Nat. deor. 2. c. 9.

b. Theophraſtus moriens accuſare naturam dicitur, quod corvis & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil intereſt, hominibus, quorum maxime interſit, tam exiguam vitam dediſſet; quorum ſi ætas potuiſſet eſſe longinquior, futurum fuiſſe, ut omnibus perfectis artibus omni doctrina hominum vita erudiretur. Querebatur igitur, ſe tum, cum illa videre coepiſſet, exſtingui. Tuſc. 3. c. 28.

c. Quæ ætas longa eſt, aut quid omnino homini longum! Nonne modo pueros modo adoleſcentes in curſu a tergo inſequens nec opinantes aſſecuta eſt ſenectus? Sed quia ultra nihil habemus: hoc longum dicimus. Omnia iſta perinde ut cuique data ſunt, pro rata parte a vita, longa aut brevia dicuntur. Tuſc. 1. c. 39.

d. O dii boni! Quid eſt in hominis vita diu! — Mihi ne diuturnum quidem quidquam videtur, in quo eſt aliquid extremum. Cum enim id advenerit: tunc illud, quod præteriit, effluxit. Tantum remanet, quod virtute & recte factis conſecutus ſis. Senect. c. 19.

CLVI. Geburt. Jugend. Kindheit. Alter.

1. *Geburt.*

a. Non minus iucundi atque illuſtres ſunt hi dies, quibus conſervamur, quam illi, quibus naſcimur, quod ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio, & quod ſine ſenſu naſcimur, cum voluptate conſervamur. In Catil. 3. c. 1.

b. Si quis ab ineunte ætate habet cauſam celebritatis & nominis aut a patre acceptam aut aliquo caſu atque fortuna: in hunc oculi omnium coniiciuntur, atque in eum, quid agat, quemadmodum vivat, anquiritur, &, tamquam in clariſſima luce verſetur, ita nullum obſcurum poteſt nec dictum eius eſſe nec factum. Quorum autem prima ætas propter humilitatem & obſcuritatem *in hominum ignoratione verſatur*, hi, ſimulac iuuenes eſſe cœperunt, magna ſpectare, & ad ea rectis ſtudiis debent contendere; quod eo firmiore animo facient, quia non modo non invidetur ei ætati verum etiam favetur. Offic. 2. c. 13.

2. *Kindheit Jugend geſetztes und hohes Alter.*

Curſus eſt certus ætatis & via una naturæ eaque ſimplex; ſuaque cuique parti ætatis tempeſtivitas eſt data, ut & *infirmitas puerorum* & *ferocitas iuvenum* & *gravitas iam conſtantis ætatis* & *ſenectutis maturitas* naturale quiddam habeat, quod ſuo tempore percipi debeat. Senect. c. 10.

3. *Anfang des Denkens in der Kindheit.*

Parvi primo ortu ſic iacent, tamquam omnino ſine animo ſint. Cum autem paullum firmitatis acceſſerit: & animo utuntur & ſenſibus, connituntur que, ut ſeſe erigant, & manibus utuntur, & eos agnoſcunt, a quibus educantur, deinde æqualibus delectantur, libenterque ſe cum his congregant, dantque ſe ad ludendum, fabellarumque auditione ducuntur, deque eo, quod ipſis ſuperat, aliis gratificari volunt, animadvertuntque ea, quæ domi fiunt, curioſius, incipiuntque commentari aliquid & diſcere, & eorum, quos vident, volunt non ignorare nomina,

na; quibusque rebus cum æqualibus decertant, si vincunt, *efferunt se lætitia*, victi *debilitantur animosque demittunt*; quorum sine causa fieri nihil putandum est. Fin. 5. c. 15.

4. *Jugendliche Arbeiten sind unvollkommen.*

a. Vis, ut mihi sæpe dixisti, quoniam, quæ pueris aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris *inchoata atque rudia exciderunt* vix hac ætate digna & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot tantisque consecuti sumus, aliquid iisdem de rebus politius a nobis perfectiusque proferri. De or. 1. c. 2.

b. Est causa difficilis laudare puerum. Non enim res laudanda sed spes est. Refert Servius l. 6. æneidos.

5. *Jugendlicher Muth und Thætigkeit.*

a. Volo se efferat in adolescente fœcunditas. Nam facilius sicut in vitibus *revocantur* ea, quæ *se nimium profuderunt*, quam, si nihil valet materies, nova sarmenta cultura excitantur: ita volo esse in adolescente, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. De or. l. 2. c. 21.

b. Non loquor de sapientia, quæ non cadit in iuvenilem ætatem; de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam; quæ studia in his iam ætatibus nostris contractiora esse debent. In adolescentia vero, tamquam in herbis, significant, quæ virtutis maturitas & quantæ fruges industriæ sint futuræ. Etenim semper magno ingenio adolescentes refrenandi potius a gloria quam incitandi fuerunt. Amputanda plura sunt illi ætati, si quidem efflorescit ingenii laudibus, quam inserenda. Quare si cui nimium *efferviße* videtur huius vel in suscipiendis vel in gerendis inimicitiis vis ferocitas pertinacia, si quem etiam minimorum horum aliquid offendit, si purpuræ genus, si amicorum catervæ, si splendor, si nitor: iam *ista deferverint*, iam *ætas omnia*, iam *ista dies mitigarit*. Pro Cœlio c. 31.

6. *Junge Leute müßen die Gesellschaft weiser Mænner suchen.*

a. Facillime & in optimam partem cognoscuntur adolescentes, qui se ad claros & sapientes viros bene con-

consulentes rei publicae contulerunt; quibuscum si frequentes sint, *opinionem afferunt populo*, eorum fore se similes, quos ipsi sibi delegerunt ad imitandum. Offic. 2. c. 13.

b. Est adolescentis, maiores natu vereri, exque his deligere optimos & probatissimos, quorum consilio & auctoritate nitatur. Ineuntis enim aetatis inscitia senum constituenda & regenda prudentia est. Maxime autem haec aetas *a libidinibus arcenda* est, exercendaque in labore patientiaque & animi & corporis, ut eorum & in bellis & in civilibus officiis vigeat industria. Offic. 1. c. 34.

c. Ut adolescentibus bona indole praeditis sapientes senes delectantur, leviorque fit eorum senectus, qui a iuventute coluntur & diliguntur: sic adolescentes senum praeceptis gaudent, quibus ad virtutum studia ducuntur. Senect. c. 8.

d. Coelii prima aetas dedita disciplinis fuit iisque artibus, quibus instruimur ad hunc usum forensem, ad capessendam rem publicam, ad honorem gloriam dignitatem. Iis autem fuit amicitiis maiorum natu, quorum imitari industriam continentiamque maxime velit, iis aequalium studiis, ut eundem, quem optimi ac nobilissimi, *petere cursum laudis* videretur. Pro Coelio c. 30.

e. Quod munus rei publicae afferre maius meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus iuventutem, his praesertim moribus atque temporibus, quibus ita *prolapsa est*, ut omnium opibus *refrenanda* atque *coërcenda* sit! Divin. 2. c. 2.

7. *Unschuld und Mässigkeit jugendlicher Vergnügungen.*

a. Cum iuuenes *relaxare animos* & *dare se iucunditati* volent: caveant intemperantiam, meminerint verecundiae. Quod erit facilius, si eiusmodi quoque rebus maiores natu interesse velint. Offic. 1. c. 34.

b. *Detur aliquid aetati*; sit adolescentia liberior; non omnia voluptatibus denegentur; non semper superet vera illa & directa ratio; vincat aliquando cupiditas voluptasque rationem: dummodo illa in hoc genere praescriptio moderatioque teneatur: parcat iuven-

iuventus pudicitiæ ſuæ, ne ſpoliet alienam, ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atque famam, ne probrum caſtis, labem integris, infamiam bonis inferat, ne quem vi terreat, ne interſit inſidiis, ſcelere careat; poſtremo, cum paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum ætatis atque ad inanes haſce adoleſcentiæ cupiditates, revocet ſe aliquando ad curam rei domeſticæ rei forenſis rei publicæ; ut ea, quæ ratione antea non perſpexerit, ſatietate abieciſſe, experiendo contemſiſſe videatur. Pro Cœlio c. 18.

8. *Schlechte Jugend und ihre Beſſerung.*

a. Quis ullam ullius boni ſpem haberet in eo, cuius primum tempus ætatis palam fuiſſet ad omnes libidines divulgatum! In ſen. c. 5.

b. Crudelem Caſtorem, ne dicam ſceleratum, qui nepos avum in diſcrimen capitis adduxerit, *adoleſcentiæque ſuæ terrorem intulerit* ei, cuius ſenectutem tueri & tegere debebat, *commendationemque ineuntis ætatis ab impietate & ſcelere duxerit*, avi ſervum corruptum præmiis ad accuſandum dominum impulerit & a legatorum pedibus abduxerit! Pro Deiot. c. 1.

c. Multi & noſtra & patrum maiorumque memoria ſummi homines & clariſſimi fuerunt, quorum cum *adoleſcentiæ cupiditates deferviſſent*, eximiæ virtutes firmata iam ætate exſtiterunt; ex quibus neminem mihi neceſſe eſt nominare; vosmet vobiscum recordamini. Nolo enim cuiuſquam fortis atque illuſtris viri ne minimum quidem erratum cum maxima laude coniungere. Quod ſi facere vellem: multi a me ſummi atque ornatiſſimi viri prædicarentur, quorum partim nimia libertas in adoleſcentia, partim *profuſa luxuries*, magnitudo æris alieni, ſumtus, libidines nominarentur, quæ, multis poſtea *virtutibus obtecta*, adoleſcentiæ, qui vellet, excuſatione defenderet. Pro Cœlio c. 18.

9. *Wirkungen gut oder ſchlecht angewandter Jugend.*

a. Quid iucundius ſenectute ſtipata ſtudiis iuventutis! Anne eas quidem vires ſenectuti relinquemus, ut

ut adolescentes doceat, instituat, ad omne officii munus instruat! Quo quidem opere quid potest esse praeclarius! Nec ulli bonarum artium magistri non boni putandi, quamvis consenuerint vires atque defecerint. Etsi ista ipsa defectio virium adolescentiae vitiis efficitur saepius quam senectutis. Libidinosa enim & intemperans adolescentia effœtum corpus tradit senectuti. Senect. c. 9.

b. Nunquam, gravem tibi senectutem esse, persensi; quae plerisque senibus sic odiosa est, ut onus se Ætna gravius dicant sustinere. — Senectutem ut adipiscantur, omnes optant; eandem accusant adepti. Tanta est inconstantia stultitia atque perversitas! — Praeterita aetas quàmvis longa cum effluxit: nulla consolatione permulcere potest stultam senectutem. — Cum ceterae partes aetatis bene descriptae sunt a natura: non verisimile est, extremum actum, tamquam ab inerti poëta, negligi. Sed tamen necesse est, esse aliquod extremum, &, tamquam in arborum baccis terraeque frugibus, maturitate tempestiva quasi vietum & caducum; quod ferendum est molliter sapienti. Quid enim est aliud, gigantum more bellare cum diis, nisi naturae repugnare! Senect. c. 2.

10. *Rechtschaffenes Leben lohnt mit ehrwürdigem ruhigem Alter.*

a. Non cani non rugae repente auctoritatem afferre possunt; sed *honeste acta superior aetas fructus auctoritatis praebet extremos.* Senect. c. 18.

b. Neque in summa inopia levis esse senectus potest, ne sapienti quidem, nec insipienti etiam in summa copia non gravis. Aptissima omnino sunt, Scipio & Laeli, arma senectutis artes exercitationesque virtutum. Quae in omni aetate cultae, cum multum diuque vixeris, mirificos afferunt fructus, non solum quia nunquam deserunt ne extremo quidem tempore aetatis (quamquam id quidem maximum est) verum etiam quia conscientia bene actae vitae multorumque benefactorum recordatio iucundissima est. Senect. c. 3.

c. Est

c. Est quiete & pure atque eleganter actæ ætatis placida ac lenis senectus. Senect. c. 3.

11. *Muntere und thætige Alte.*

a. Ut adolescentem, in quo aliquid senile: sic senem, in quo aliquid est adolescentis, probo. Quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo nunquam erit. Senect. c. 11.

b. Potest exercitatio & temperantia in senectute etiam aliquid conservare pristini roboris. Non sunt in senectute vires? Ne postulantur quidem vires a senectute. Senect. c. 11.

c. Non minus intelligo me vobis quam vos mihi esse iucundos. Sed videtis, ut senectus non modo languida atque iners non sit, verum etiam sit operosa, semper agens aliquid & moliens, tale scilicet, quale cuiusque studium in superiore vita fuit. Quid, quod etiam addiscunt aliquid; ut Solonem versibus gloriantem videmus, qui se quotidie aliquid addiscentem senem fieri dicit. Senect. c. 8.

12. *Ueberlegung und Klugheit können im Alter am besten zunehmen.*

a. Nihil afferunt, qui in re gerenda versari senectutem negant, similesque sunt, ut si qui gubernatorem in navigando agere nihil dicat, cum alii malos scandant, alii per foros cursent, alii sentinam exhauriant, ille autem clavum tenens sedeat in puppi quietus, non faciat ea, quæ iuvenes. At vero multo maiora & meliora facit. Non viribus aut velocitatibus aut celeritate corporum res magnæ geruntur, sed consilio auctoritate sententia, quibus non modo non orbari sed etiam augeri senectus solet. Senect. c. 6.

b. Temeritas est florentis ætatis, prudentia senectutis. Senect. c. 6.

13. *Würdige Beschæftigung im Alter.*

Mihi visum est, aliquid ad te de senectute conscribere. Hoc enim onere, quod mihi tecum commune est, aut iam urgentis aut certe adventantis senectu-

nectutis & te & me ipsum levari volo. — Mihi quidem ita iucunda huius libri confectio fuit, ut non modo omnes absterserit senectutis molestias, sed effecerit mollem etiam & iucundam senectutem. Senect. c. 1.

14. *Würdige Alte sind vorzüglich geschickt, andere zu regieren.*

a. Senibus labores corporis sunt minuendi, exercitationes animi etiam augendae videntur. Danda vero opera, ut amicos & iuventutem & maxime rem publicam consilio & prudentia quamplurimum adiuvent. Senect. c. 34.

b. *Apex senectutis est auctoritas.* — Pauli & Africani & Maximi non in sententia solum sed etiam in nutu residebat auctoritas. Habet senectus, honorata praesertim, tantam auctoritatem, ut ea pluris sit, quam omnes adolescentiae voluptates. Sed in omni oratione mementote, eam me laudare senectutem, quae fundamentis adolescentiae constituta sint. Senect. c. 17. 18.

c. Quatuor robustos filios, quinque filias, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat & senex & caecus. Intentum enim & animum tamquam arcum habebat, nec languescens succumbebat senectuti. Tenebat non modo auctoritatem sed etiam imperium in suos; metuebant servi, verebantur liberi, carum omnes habebant. Vigebat in illa domo mos patrius & disciplina. Ita enim senectus honesta est, si se ipsa defendit, si ius suum retinet, si nemini emancipata est, si usque ad extremum spiritum dominatur in suos. Senect. c. 11.

15. *Mæssigkeit im Alter.*

a. Vituperant senectutem, quod eam carere dicunt voluptatibus. O praeclarum munus aetatis, siquidem id aufert a nobis, quod est in adolescentia vitiosissimum! Senect. c. 12.

b. Non modo vituperatio nulla sed etiam summa laus senectutis est, quod ea voluptates nullas magnopere desiderat, caret epulis exstructisque mensis & fre-

frequentibus poculis, caret etiam vinolentia & crudelitate & insomniis. Sed si aliquid dandum est voluptati, quoniam eius blanditiis non facile obsistimus (divinus enim Plato *escam malorum* appellat voluptatem, quod ea videlicet homines capiantur ut pisces) quamquam immoderatis epulis careat senectus: modicis tamen conviviis delectari potest. Senect. c. 13.

c. Non est voluptatum tanta quasi titillatio in senibus. Credo. Sed ne desideratio quidem. Nihil autem molestum, quod non desideres. Bene Sophocles, cum ex eo quidam iam affecto aetate quaereret, utereturne rebus Venereis: dii meliora, inquit. Libenter vero istinc, sicut a domino agresti ac furioso, profugi. Cupidis enim rerum talium odiosum fortasse & molestum est carere; satiatis vero & expletis iucundius est carere quam frui; quamquam non caret is, qui non desiderat. Ergo hoc non desiderare dico iucundius quam frui. Quodsi istis ipsis voluptatibus bona aetas fruitur libentius: primum parvulis fruitur rebus, ut diximus; deinde iis, quibus senectus, si non abunde potitur, non omnino caret. Ut Turpione Ambivio magis delectatur, qui in prima cavea spectat, delectatur tamen etiam, qui in ultima: sic adolescentia voluptates prope intuens magis fortasse laetatur, sed delectatur etiam senectus, procul eas spectans tantum, quantum satis est. At illa quanti sunt, animum, tamquam emeritis stipendiis libidinis ambitionis contentionis inimicitiarum cupiditatum omnium, secum esse, secumque, ut dicitur, vivere! Si vero habet aliquod tamquam *pabulum studii atque doctrinae:* nihil est otiosa senectute iucundius. Senect. c. 14.

16. *Im Alter muss man für Sele und Körper vorzüglich sorgen.*

Resistendum senectuti est eiusque vitia diligentia compensanda sunt; pugnandum, tamquam contra morbum; sic contra senectutem; habenda ratio valetudinis; utendum exercitationibus modicis; tan-

tum cibi & potionis adhibendum, ut *reficiantur* vires, non *opprimantur.* Nec vero corpori solum subveniendum est, sed menti atque animo multo magis. Nam hæc quoque, nisi tamquam lumini oleum instilles, exstinguuntur senectute. Et corpora quidem exercitationum defatigatione ingravescunt, animi autem exercendo levantur. Nam quos ait Cæcilius comicos stultos senes, hos significat credulos obliviosos dissolutos; quæ vitia sunt non senectutis sed inertis ignavæ somniculosæ senectutis. Seneƈt. c. 11.

17. *Fehler einiger Alten.*

a. Sunt *morosi* & *anxii* & *iracundi* & *difficiles* senes; si quærimus: etiam *avari.* Sed hæc morum vitia sunt, non senectutis. At morositas tamen & ea vitia, quæ dixi, habent aliquid excusationis, non *illius* quidem iustæ, sed quæ probari posse videatur. Contemni se putant, despici, illudi. Præterea in fragili corpore odiosa omnis *offensio* est. Quæ tamen omnia dulciora fiunt & moribus bonis & artibus. Ut non omne vinum: sic non omnis natura vetustate coacescit. *Severitatem* in senectute probo, sed eam, sicut alia, modicam; *acerbitatem* nullo modo. Senect. c. 18.

b. Multorum cognovi senectutem sine querela, qui se *a libidinum vinculis laxatos esse* non moleste ferunt nec a suis despiciuntur. Sed omnium istiusmodi querelarum in moribus est culpa, non in ætate. *Moderati* enim nec *difficiles* nec *inhumani* senes tolerabilem senectutem agunt; *importunitas* autem & *inhumanitas* omni ætati molesta est. Lælius: Est, ut dicis, Cato. Sed fortasse dixerit quispiam, tibi propter opes & copias & dignitatem tuam tolerabilem senectutem videri, id autem non posse multis contingere. Senect. c. 3.

c. Nihil magis cavendum est senectuti, quam ne languori se desidiæque dedat. Luxuria vero cum omni ætati turpis tum senectuti fœdissima est. Sin autem & libidinum intemperantia accesserit: duplex malum est, quod & ipsa senectus concepit dedecus

&

& facit adolescentum impudentiorem intemperantiam. Offic. l. 1. c. 34.

d. Ut petulantia & libido magis est adolescentum quam senum, nec tamen omnium adolescentum sed non proborum: sic ista senilis stultitia, quæ deliratio appellari solet, senum levium est, non omnium. Senect. c. 11.

e. Sepulcris legendis in memoriam redeo mortuorum; nec vero quemquam senem audivi oblitum, quo loco thesaurum obruisset. Senect. c. 7.

f. Avaritia senilis quid sibi velit, non intelligo. Potest enim quidquam esse absurdius, quam, quo minus viæ restat, eo plus viatici quærere? Senect. c. 18.

18. *Achtung gegen Alte.*

Lysandrum Lacedæmoniorum dicere aiunt solitum, Lacedæmone esse honestissimum domicilium senectutis. Nusquam enim tantum tribuitur ætati, nusquam est senectus honoratior. Quin etiam memoriæ proditum est, cum Athenis ludis quidam in theatrum grandis natu venisset, in magno consessu locum ei nusquam datum a suis civibus, cum autem ad Lacedæmonios accessisset, qui, legati cum essent, certo in loco consederant, consurrexisse omnes, & senem illum sessum recepisse; quibus cum a cuncto consessu plausus esset multiplex datus, dixisse ex iis quendam: Athenienses scire, quæ recta essent, sed facere nolle. Senect. c. 18.

19. *Das Leben der Jungen und der Alten ist hinfællig.*

a. Quis est tam stultus, quàmvis sit adolescens, cui sit exploratum, se ad vesperam esse victurum! Quin etiam ætas illa multo plures, quam nostra, mortis casus habet. Facilius in morbos incidunt, gravius ægrotant, tristius curantur. Itaque perpauci veniunt ad senectutem. Quod ni ita accideret: melius & prudentius viveretur. Mens enim & ratio & consilium in senibus est, qui si nulli fuissent, nullæ

omnino civitates fuiſſent. Sed redeo ad mortem impendentem. Quod illud eſt crimen ſenectutis, cum illud videatis cum adoleſcentia eſſe commune! Senſi ego cum in optimo filio meo tum in exſpectatis ad ampliſſimam dignitatem fratribus tuis, Scipio, omni ætati mortem eſſe communem. At ſperat adoleſcens, diu ſe eſſe victurum, quod ſperare idem ſenex non poteſt. Inſipienter ſperat. Quid enim ſtultius, quam incerta pro certis habere, falſa pro veris! At ſenex ne, quod ſperet, quidem habet. At eſt eo meliore conditione, quam adoleſcens, cum id, quod ſperat ille, hic iam conſecutus eſt. Ille vult diu vivere, hic diu vixit. Quamquam, o dii boni, quid eſt in hominis vita diu! Da enim ſupremum tempus; exſpectemus Tarteſſiorum regis ætatem. Fuit enim (ut ſcriptum video) Argonthonius quidam Gadibus, qui octoginta regnavit annos, centum & viginti vixit. Sed mihi ne diuturnum quidem quidquam videtur, in quo eſt aliquid extremum. Cum enim id advenit: tunc illud, quod præteriit, effluxit. Tantum manet, quod virtute & recte factis ſis conſecutus. Horæ quidem cedunt & dies & menſes & anni, nec præteritum tempus unquam revertitur, nec, quid ſequatur, ſciri poteſt. Quod cuique temporis ad vivendum datur, eo debet eſſe contentus. Neque enim hiſtrioni, ut placeat, peragenda eſt fabula, modo, in quocunque fuerit actu, probetur, neque ſapienti uſque ad PLAUDITE vivendum. Breve enim tempus ætatis ſatis eſt longum ad bene honeſteque vivendum. Sin proceſſeris longius: non magis dolendum eſt, quam agricolæ dolent, præterita verni temporis ſuavitate æſtatem autumnumque veniſſe. Ver enim tamquam adoleſcentiam ſignificat, oſtenditque fructus futuros; reliqua tempora demetendis fructibus & percipiendis accommodata ſunt. Fructus autem ſenectutis eſt ante partorum bonorum memoria & copia. Omnia vero, quæ *ſecundum naturam fiunt*, ſunt habenda in bonis. Quid eſt autem tam *ſecundum naturam*, quam ſenibus, emori! Quod idem contingit adoleſcentibus, *adverſante & repugnante natura*. Senect. c. 19.

b. Sen-

b. Senſim ſine ſenſu ætas ſeneſcit, nec *ſubito frangitur*, ſed *diuturnitate exſtinguitur.* Senect. c. 11.

c. Mors a ſenectute non poteſt longe abeſſe. O miſerum ſenem, qui mortem contemnendam eſſe in tam longa ætate non viderit, quæ aut plane negligenda eſt, ſi omnino *exſtinguit animum*, aut etiam optanda, ſi aliquo eum deducit, ubi ſit futurus æternus. Atqui tertium certe nihil inveniri poteſt. Qui igitur timeam, ſi aut non miſer poſt mortem aut beatus etiam futurus ſum! Senect. c. 19.

d. Maturitas ſenilis mihi quidem tam iucunda eſt, ut, quo propius ad mortem accedam, quaſi terram videre videar, aliquandoque in portum ex longa navigatione eſſe venturus. Senect. c. 19.

CLVII. Schlaf. Traum.

1. *Ein Vatermörder iſt keines ruhigen Schlafs fæhig.*

Cum planum iudicibus eſſet factum, aperto oſtio necati parentis dormientes filios repertos eſſe: iudicio abſoluti & ſuſpicione omni liberati ſunt. Nemo enim putabat, quemquam eſſe, qui, cum *omnia divina atque humana iura ſcelere nefario polluiſſet, ſomnum ſtatim capere* potuiſſet: propterea quod, qui tantum facinus commiſerunt, non modo ſine cura quieſcere ſed ne ſpirare quidem ſine metu poſſunt. Pro S. R. c. 23.

2. *Traum.*

a. Cum eſt ſomno *ſevocatus animus a ſocietate & contagione corporis:* tum meminit præteritorum, præſentia cernit, futura providet. Iacet enim corpus dormientis ut mortui; viget autem & vivit animus. Quod multo magis faciet poſt mortem, cum omnino ex corpore exceſſerit. Divin. 1. c. 30.

b. Qui ſe tradet ita quieti, præparato animo tum bonis cogitationibus tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa & vera cernit in ſomniis. Divin. 1. c. 53.

c. Ut cubitum diſceſſimus: me & feſſum de via, & qui ad multam noctem vigilaſſem, *arctior, quam ſolebat, ſomnus complexus eſt.* Hic mihi (credo equi-

 dem

dem ex hoc, quod eramus locuti: fit enim fere, ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius (de quo videlicet sæpissime vigilans solebat cogitare & loqui) Africanus se ostendit illa forma, quæ mihi ex imagine eius, quam ex ipso, erat notior. Quem ut agnovi: equidem cohorrui. Sed ille, *ades*, inquit, *animo*, & omitte timorem, Scipio, &, quæ dicam, trade memoriæ. Somn. Scip. c. 1.

d. Perfugium videtur omnium laborum & solicitudinum esse somnus. At ex eo ipso plurimæ curæ metusque nascuntur; qui quidem ipsi per se minus valerent & magis contemnerentur, nisi somniorum patrocinium philosophi suscepissent, nec *ii* quidem contemtissimi, sed inprimis acuti & consequentia & repugnantia videntes, qui prope iam absoluti & perfecti putantur. Divin. 2. c. 72.

3. *Warnender Traum.*

a. Quotus est quisque, qui somniis pareat, qui intelligat, qui meminerit! Quam multi vero, qui contemnant, eamque superstitionem imbecilli animi atque anilis putent! Divin. 2. c. 60.

b. Quomodo distingui possunt vera somnia a falsis, cum eadem & aliis aliter *evadant*, & iisdem non semper eodem modo? ut mihi mirum videatur, cum mendaci homini ne verum quidem dicenti credere soleamus, quo modo isti, *si somnium verum evasit aliquod*, non ex multis potius uni fidem derogant, quam ex uno innumerabilia confirmant. Divin. 2. c. 71.

c. Cum duo quidam Arcades familiares iter una facerent & Megaram venissent: alter ad cauponem divertit, ad hospitem alter. Qui ut cœnati quiescerent: concubia nocte visum est in somnis ei, qui erat in hospitio, illum alterum orare, ut subveniret, quod sibi a caupone interitus pararetur. Is primo perterritus somnio surrexit, dein, cum *se collegisset*, idque visum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuit. Tum ei dormienti idem ille visus est rogare, ut, quoniam sibi vivo non subvenisset, mortem suam ne

ne inultam esse pateretur, se interfectum in plaustrum a caupone esse coniectum, & supra stercus iniectum, petere, ut mane ad portam adesset, priusquam plaustrum ex oppido exiret. Hoc vero somnio is commotus mane bubulco præsto ad portam fuit, quæsivit ex eo, quid esset in plaustro. Ille perterritus fugit, mortuus erutus est, caupo re patefacta pœnas dedit. Divin. 1. c. 27.

CLVIII. Gesundheit. Krankheit.

a. Valetudo sustentatur notitia sui corporis & observatione, quæ res aut prodesse soleant aut obesse, & continentia in victu omni atque cultu corporis tuendi causa & *prætermittendis voluptatibus*, postremo arte eorum, quorum ad scientiam hæc pertinent. Offic. 2. c. 24.

b. *Morbum* Stoici appellant totius corporis corruptionem; *ægrotationem* morbum cum imbecillitate; *vitium*, cum partes corporis inter se dissident, ex quo pravitas membrorum, distortio, deformitas. Itaque illa duo, morbus & ægrotatio, ex *totius valetudinis conquassatione & perturbatione* gignuntur, vitium autem integra valetudine ipsum ex se cernitur. Tusc. 4. c. 13.

c. Medico diligenti prius, quam conetur ægro adhibere medicinam, non solum *morbus* eius, cui mederi volet, sed etiam *consuetudo valentis* & *natura corporis* cognoscenda est. De or. 2. c. 44.

CLVIIII. Tod.

1. *Ueberhaupt.*

a. Sapiens intelligit, mortem a diis immortalibus non esse supplicii causa constitutam, sed aut necessitatem naturæ aut laborum & miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes nunquam inviti, fortes etiam sæpe libenter *oppetiverunt*. In Cat. 4. c. 4.

b. Adolescentes mori sic videntur, ut cum aquæ multitudine vis flammæ opprimitur, senes autem, sicut sua sponte nulla adhibita vi consumtus ignis exstinguitur. Et quasi poma ex arboribus, si cruda sint,

vi avelluntur, si matura & cocta, decidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas. Senect. c. 19.

2. *Schneller Tod.*

P. Scipio vita talis fuit vel fortuna vel gloria, ut nihil posset accedere; moriendi autem sensum celeritas abstulit. Quo de genere mortis difficile dictu est; quid homines suspicentur, videtis. Hoc tamen vere licet dicere, P. Scipioni ex multis diebus, quos in vita celeberrimos lætissimosque viderit, illum diem clarissimum fuisse, cum, senatu dimisso, domum reductus ad vesperum est a patribus conscriptis, a populi Romani sociis & Latinis, pridie quam excessit e vita; ut ex tam alto dignitatis gradu ad superos videatur potius quam ad inferos pervenisse. Amic. c. 3.

3. *Oeftere Betrachtung des Tods.*

Tota philosophorum vita, ut ait Socrates, commentatio mortis est. Nam quid aliud agimus, cum a voluptate, id est a corpore, cum a re familiari, quæ est ministra & famula corporis, cum a re publica, cum a negotio omni *sevocamus animum*, quid, inquam, tum agimus, nisi *animum ad se ipsum advocamus, secum esse cogimus, maximeque a corpore abducimus!* Secernere autem a corpore animum nec quidquam aliud est, quam emori discere. Quare hoc commentemur, mihi crede, disiungamusque nos a corporibus, id est consuescamus mori. Hoc, & dum erimus in terris, erit illi cœlesti vitæ simile, &, cum illuc ex his vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum. Nam qui in compedibus corporis semper fuerunt: etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, ut ii, qui ferro vincti multos annos fuerunt. Quo cum venerimus: tum denique vivemus. Nam hæc quidem vita mors est, quam lamentari possem, si liberet. A. Satis quidem tu in consolatione es lamentatus; quam cum lego, nihil malo, quam has res relinquere, his vero auditis multo magis. M. Veniet tempus & quidem celeriter, & sive

retractabis sive properabis; volat enim ætas. Tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit, quod tibi dudum videbatur, ut verear, ne homini nihil sit non malum aliud certe, sed nihil bonum aliud potius. Sic quidem vel dii ipsi vel cum diis futuri sumus. Tusc. 1. c. 31.

4. *Ein wohlthætiger Bürger wünscht lang zu leben.*

a. Illam tuam præclarissimam & sapientissimam vocem invitus audivi: satis te diu vel naturæ vixisse vel gloriæ. Satis, si ita vis, naturæ fortasse; addo etiam, si placet, gloriæ; at, quod maximum est, patriæ certe parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam; noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebro dicere: satis te tibi vixisse. Credo. Sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses. Nunc *cum omnium salutem civium cunctamque rem publicam res tuæ complexæ sint:* tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum ieceris. Hic tu modum tuæ vitæ non salute rei publicæ sed æquitate animi definies? Pro Marc. c. 8.

b. Si abhinc annos prope viginti hoc in ipso templo negavi, posse *mortem immaturam esse consuli*: quanto verius nunc negabo, *seni!* Mihi vero iam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum quasque gessi. Duo modo hæc opto; unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam; hoc mihi maius a diis immortalibus dari nihil potest; alterum, ut ita cuique eveniat, ut de re publica quisque mereatur. In Anton. 2. c. 46.

5. *Ein rechtschaffener Mensch beschleunigt seinen Tod nicht.*

a. Vetat dominus ille in nobis deus, iniussu hinc nos suo demigrare. Cum vero causam iustam deus ipse dederit, ut Socrati & Catoni & multis: næ ille medius fidius vir sapiens lætus ex his tenebris in lu-

cem illam excesserit. Nec tamen illa vincula carceris ruperit: leges enim vetant; sed, tamquam a magistratu aut ab aliqua potestate legitima, sic a deo evocatus atque emissus, exierit. Tusc. I. c. 30.

b. Ego, etsi eram perterritus non tam metu mortis quam insidiarum a meis, quæsivi tamen, viveretne ipse & Paulus pater & alii, quos nos exstinctos arbitraremur. Immo vero, inquit, ii vivunt, qui *e corporum vinculis tamquam e carcere evolaverunt.* Vestra vero quæ dicitur vita, mors est. Quin tu adspicias ad te venientem Paulum patrem. Quem ut vidi: equidem *vim lacrymarum profudi.* Ille autem me complexus atque osculans flere prohibebat. Atque ego, ut primum *fletu represso* loqui posse cœpi: quæso, inquam, pater sanctissime atque optime! Quando hæc est vita (ut Africanum audio dicere) quid moror in terris! Quin hinc ad vos venire propero. Non est ita, inquit ille. Nisi enim deus, cuius hoc templum est omne, quod conspicis, istis te corporis custodiis liberavit: huc tibi aditus patere non potest. — Et tibi, Publi, & piis omnibus *retinendus est animus in custodia corporis*, nec iniussu eius, a quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est, ne munus humanum assignatum a deo defugisse videamini. Somn. Scip. c. 3.

6. *Rechtschaffene Menschen gehen ruhig und freudig dem Tod entgegen.*

a. Ex vita discedo tamquam ex *hospitio*, non tamquam ex *domo. Commorandi* enim natura *diversorium* nobis dedit, non *habitandi locum.* Senect. c. 23.

b. Nos, si quid tale acciderit, ut a deo denunciatum videatur, ut examus e vita, læti & agentes gratias pareamus, *emittique nos e custodia* & *levari vinculis* arbitremur, ut aut in æternam & plane nostram domum remigremus, aut omni sensu molestiaque careamus. Sin autem nihil denuntiabitur: eo tamen simus animo, ut horribilem eum diem aliis, nobis faustum putemus, nihilque *in malis ducamus*, quod

quod ſit vel a diis immortalibus vel a natura parente omnium conſtitutum. *Non enim temere nec fortuito ſati & creati ſumus;* ſed profecto fuit quaedam vis, quae generi conſuleret humano, nec id gigneret aut aleret, quod, cum *exantlaviſſet omnes labores*, tum incideret in mortis malum ſempiternum! Portum potius paratum nobis & perfugium putemus; quo utinam velis paſſis pervehi liceat! Sin reflantibus ventis reiiciemur: tamen eodem paulo tardius referamur neceſſe eſt. Tuſc. 1. c. 49.

c. Si quid obtigerit: aequo animo paratoque moriar. Neque enim *turpis mors forti viro* poteſt accidere, neque *immatura conſulari*, nec *miſera ſapienti*. In Cat. 4. c. 2.

d. Omnium aetatum certus eſt terminus, ſenectutis autem nullus certus eſt terminus, recteque in ea vivitur, *quoad munus officii exſequi & tueri poſſis*, & tamen mortem contemnere. Ex quo fit, ut animoſior etiam ſenectus ſit quam adoleſcentia & fortior. Hoc illud eſt, quod Piſiſtrato tyranno a Solone reſponſum eſt, cum illi quaerenti: qua tandem ſpe fretus ſibi tam audacter obſiſteret, reſpondiſſe dicitur: ſenectute. Sed vivendi finis eſt optimus, cum integra mente certisque ſenſibus *opus ipſa ſuum eadem, quae coagmentavit, natura diſſolvit.* Ut navem ut aedificium idem deſtruit facillime, qui conſtruxit: ſic hominem eadem optime, quae conglutinavit, natura diſſolvit. Iam omnis conglutinatio recens aegre, inveterata facile divellitur. Ita fit, ut illud breve vitae reliquum nec avide appetendum ſenibus nec ſine cauſa deſerendum ſit; vetatque Pythagoras, *iniuſſu imperatoris, id eſt dei, de praeſidio & ſtatione vitae decedere.* Solonis quidem ſapientis elogium eſt, quo ſe negat velle, *ſuam mortem dolore amicorum & lamentis vacare.* Sed haud ſcio, an melius Ennius:

Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu
Faxit.

Non cenſet, lugendam eſſe mortem, quam immortalitas conſequatur. Iam ſenſus moriendi aliquis eſſe

poteſt

poteſt, isque ad exiguum tempus, præſertim ſeni; poſt mortem quidem ſenſus aut optandus aut nullus eſt. Sed hoc meditatum ab adoleſcentia debet eſſe, mortem ut negligamus, ſine qua meditatione tranquillo eſſe animo nemo poteſt. Moriendum certe eſt, & id incertum, an eo ipſo die. Mortem igitur omnibus horis impendentem timens qui poterit *animo conſiſtere!* Seneſt. c. 20.

e. Qui, non modo quia neceſſe eſt mori, verum etiam, quia nihil habet mors, quod ſit horrendum, mortem non timet, magnum is ſibi præſidium ad beatam vitam comparat. Tuſc. 2. c. 1.

f. An mihi ipſi, ut quidam putant, fuit mors *æquo animo oppetenda!* Quid! Tum mortem ne fugiebam? An erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? Aut, ego illas res tantas in tanta improborum multitudine cum gerebam, non mihi mors non exſilium *ob oculos verſabatur?* Non hæc denique a me tum tamquam fata in ipſa re gerenda concinebantur? An erat mihi in tanto *luctu meorum*, tanta *disiunctione*, tanta *acerbitate*, tanta *ſpoliatione omnium rerum*, quas mihi aut natura aut fortuna dederat, vita retinenda? Tam eram *rudis?* Tam *ignarus rerum?* Tam *expers conſilii aut ingenii?* Nihil audieram? Nihil videram? Nihil ipſe legendo quærendoque cognoveram? Neſciebam, vitæ brevem eſſe curſum, gloriæ ſempiternum? Cum eſſet omnibus definita mors, optandum eſſe, ut vita, quæ neceſſitati deberetur, patriæ potius donata quam reſervata naturæ videretur? Neſciebam, inter ſapientiſſimos homines hanc contentionem fuiſſe, ut alii dicerent, animos hominum ſenſusque morte *reſtingui*, alii autem, tum maxime mentes ſapientum ac fortium virorum, cum e corpore exceſſiſſent, ſentire ac vigere, quorum alterum fugiendum non eſſe, carere ſenſu, alterum etiam optandum, meliore eſſe ſenſu. Denique cum *omnia ſemper ad dignitatem retuliſſem*, nec ſine ea quidquam expetendum eſſe homini in vita putaſſem: mortem, quam etiam virgines Athenis, regis opinor Erechthei filiæ, pro patria

tria contemſiſſe dicuntur, ego vir conſularis tantis rebus geſtis timerem? Pro Sextio. c. 21.

g. Socrates commemorat, ut cygni, qui non ſine cauſa Appollini dicati ſunt, ſed quod ab eo divinationem habere videantur, qua providentes, quid in morte boni ſit, cum cantu & voluptate moriantur, ſic omnibus & bonis & doctis eſſe faciendum. Tuſc. 1. c. 30.

h. Ad mortem proficiſcens Calanus Indus cum adſcenderet in rogum ardentem: o præclarum diſceſſum, inquit, e vita, cum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato *in lucem animus exceſſerit!* Cumque Alexander eum rogaret, ſi quid vellet, ut diceret: optime, inquit, propediem te videbo. Quod ita contigit. Nam Babylone paucis poſt diebus Alexander eſt mortuus. Divin. 1. c. 23.

i. Theramenes cum, coniectus in carcerem triginta iuſſu tyrannorum, venenum ut ſitiens obduxiſſet: reliquum ſic eiecit, ut id reſonaret; quo ſonu reddito arridens: propino, inquit, hoc pulchro Critiæ; qui *in eum fuerat tæterrimus.* Græci enim in conviviis ſolent nominare, cui poculum tradituri ſint. Luſit vir egregius extremo ſpiritu, *cum iam præcordiis conceptam mortem contineret.* Tuſc. 1. c. 40.

7. *Tod fürs Vaterland.*

a. O fortunata mors, quæ naturæ debita pro patria eſt potiſſimum reddita! In Anton. 14. c. 12.

b. In fuga fœda mors, in victoria glorioſa. Etenim *Mars ipſe ex acie fortiſſimum quemque pignerari ſolet.* In Anton. 14. c. 12.

8. *Leichbegængniß.*

a. Nobis vivere expedit, qui, & domeſticis & forenſibus ſolatiis ornamentisque privati, certe, ſi ante occidiſſemus, mors nos a malis, non a bonis, abſtraxiſſet? Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum a fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus quatuor filiis, at quinquaginta Priamus; e quibus decem & ſeptem *iuſta uxore* nati. In utroque eandem habuit fortuna poteſtatem, ſed uſa in altero

eſt.

est. Metellum enim multi filii filiæ nepotes neptes in rogum imposuerunt; Priamum autem tanta progenie orbatum, cum in aram confugisset, hostilis manus interemit. Hic, si vivis filiis incolumi regno occidisset,

Astante ope barbarica
Tectis cælatis laqueatis:

utrum tandem a bonis an a malis discessisset? Tum profecto videretur a bonis. At certe ei melius evenisset, nec tam flebiliter illa canerentur:

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari,
Iovis aram sanguine turpari.

Quasi vero ista vi quidquam tum potuerit ei melius accidere. Quodsi ante occidisset: tamen eventum omnino amisisset: hoc autem tempore sensum malorum amisit. Tusc. 1. c. 34. 35.

b. Ira deorum *hanc Clodii satellibus iniecit amentiam*, ut sine imaginibus sine cantu sine ludis sine exsequiis sine lamentis sine laudationibus sine funere, oblitus cruore & luto, *spoliatus illius supremi diei celebritate*, quam concedere etiam inimici solent, amburereretur abiectus. Non fuisse credo fas, clarissimorum virorum formas illi tæterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius *mortem eius lacerari*, quam in quo vita esset damnata. Pro Mil. c. 32.

c. Honoratorum virorum laudes in concione memorentur, easque etiam cantu ad tibicinem prosequantur; cui nomen *næniæ*, quo vocabulo Græci etiam cantus lugubres nominant. Leg. 2. c. 24.

d. Athenis epulas inibant parentes coronati, apud quas de mortui laude, cum quid veri erat, prædicatum. Nam mentiri nefas habebatur. At iusta coniecta erant. Leg. 2. c. 25.

e. Posteaquam, ut scribit Phalereus, sumtuosa fieri funera & lamentabilia cœpissent: Solonis lege sublata sunt. Quam legem eisdem prope verbis nostri viri in undecimam tabulam coniecerunt. Nam de tribus *riciniis* & pleraque illa Solonis sunt. De lamentis

mentis vero expressa verbis sunt: *Mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento.* Leg. 2. c. 25.

f. De sepulcris nihil est apud Solonem amplius, quam ne quis ea deleat neve alienum inferat, poenaque est, si quis bustum (nam id puto appellari τύμβον) aut monumentum,' inquit, aut columnam violarit deiecerit fregerit. Sed post aliquanto propter has amplitudines sepulcrorum, quas in Ceramico videmus, lege sanctum est, ne quis sepulcrum faceret operosius, quam quod decem homines fecerint triduo, neque id opere textorio exornari, nec Hermas hos, quos vocant, licebat imponi, nec de mortui laude, nisi in publicis sepulcris, nec ab alio, nisi qui publice ad eam rem constitutus esset, dici licebat. Sublata enim erat celebritas virorum & mulierum, quo lamentatio minueretur. Habet enim luctum concursus hominum. Quocirca Pittacus omnino accedere quemquam vetat in funus aliorum. Sed ait rursus idem Demetrius, increbuisse eam funerum sepulcrorumque magnificentiam, quæ nunc fere Romæ est. Quam consuetudinem lege minuit ipse. Fuit enim hic vir, ut scitis, non solum eruditissimus, sed etiam civis e re publica maxime, tuendæque civitatis peritissimus. Iste igitur sumtus minuit non solum pœna sed etiam tempore. Ante lucem enim iussit efferri. Leg. 2. c. 26.

9. *Begræbniß.*

a. Diogenes proiici se iussit inhumatum. Tum amici: volucribusne & feris? Minime vero, inquit; sed bacillum prope me, quo abigam, ponitote. Qui poteris? illi: non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti? Tusc. 1. c. 43.

b. Cyrenæum Theodorum, philosophorum non ignobilem, nonne miramur? Cui cum Lysimachus rex crucem minitaretur: istis, quæso, inquit, ista horribilia minitare purpuratis tuis. Theodori quidem nihil interest, humine an sublime putrescat. Tusc. 1. c. 43.

c. Præ-

c. Præclare Anaxagoras; qui, cum Lampsaci moreretur, quærentibus amicis, vellet Clazomenas in patriam, *si qui ei accidisset*, afferri: nihil necesse est, inquit, undique enim ad inferos tantundem viæ est. Tusc. 1. c. 43.

d. Condiunt Ægyptii mortuos & eos domi servant. Persæ etiam cera circumlitos condiunt, ut quam maxime permaneant diuturna corpora. Magorum mos est, non humare corpora suorum, nisi a feris sint antea laniata. In Hyrcania plebs publicos alit canes, optimates domesticos. Nobile autem genus canum illud scimus esse. Sed pro sua quisque facultate parat, a quibus lanietur, eamque optimam illi esse censent sepulturam. Permulta alia collegit Chrysippus, ut est in omni historia curiosus. Sed ita tætra sunt quædam, ut *ea fugiat & reformidet oratio*. Tusc. 1. c. 45.

e. Nostræ quidem legis interpretes, quo capite iubentur sumtus & luctum removere a deorum manium iure, hoc intelligunt, inprimis sepulcrorum magnificentiam esse minuendam. Leg. 2. c. 25.

f. Demetrius sepulchris novis finivit modum. Nam super terræ tumulum noluit quid statui, nisi columellam tribus cubitis ne altiorem aut mensam aut labellum; & huic procurationi certum magistratum præfecerat. Hæc igitur Athenienses tui. Sed videamus Platonem, qui *iusta funerum reiicit ad interpretes religionum*, quem nos morem tenemus. De sepulcris autem dicit hæc. Vetat, ex agro culto eove, qui coli possit, ullam partem sumi sepulcro; sed quæ natura agri tantummodo efficere possit, ut mortuorum corpora sine detrimento vivorum recipiat, ea potissimum ut compleatur. Quæ autem terra fruges ferre, &, ut mater, cibos suppeditare possit, eam ne quis nobis minuat neve vivus neve mortuus. Exstrui autem vetat sepulcrum altius, quam quod quinque diebus absolverint, nec e lapide excitari plus nec imponi, quam quod capiat laudem mortui incisam quatuor *heroicis versibus*, quos *longos* appellat Ennius. Habemus igitur huius quo-

quoque auctoritatem summi viri de sepulcris, a quo iterum funerum sumtus praefinitur ex censibus a minis quinque usque ad minam. Leg. 2. c. 26. 27.

10. *Traurigkeit über den Tod anderer.*

a. Quantum luctum in hac urbe fuisse a nostris patribus accepimus, cum P. Africano domi suae quiescenti *nocturna illa vis esset illata*! Quis tum non gemuit, quis non *arsit dolore*! Quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, eius ne *necessariam* quidem exspectatam esse mortem! Pro Mil. c. 7.

b. P. Clodii mortem *aequo animo* ferre nemo potest. Luget senatus, moeret equester ordo, tota civitas *confecta senio est, squalent* municipia, afflictantur coloniae, agri denique ipsi tam beneficum tam salutarem tam mansuetum civem desiderant. Pro Mil. c. 8.

c. Animadverti, te dolorem, quem acceperis tum summi viri tum amantissimi morte, ferre moderate, nec potuisse non commoveri, nec fuisse id humanitatis tuae. Amic. c. 2.

d. Ego si Scipionis desiderio me moveri negem: quam id recte faciam, viderint sapientes. Sed certe mentiar. Moveor enim tali amico orbatus, qualis, ut arbitror, nemo unquam erit, &, ut confirmare possum, nemo certe fuit. Sed non egeo medicina. Me ipse consolor, & maxime illo solatio, quod eo errore careo, quo amicorum decessu plerique angi solent. Nihil enim mali accidisse Scipioni puto; mihi accidit, si quid accidit. *Suis autem incommodis graviter angi*, non amicum sed se ipsum amantis est. Cum illo vero quis neget actum esse praeclare! Amic. c. 3.

e. Quis nostrum tam *animo agresti ac duro fuit*, ut Roscii morte nuper non commoveretur, qui, cum esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem ac venustatem videbatur omnino mori non debuisse! Pro Archia c. 8.

f. Nihil populus Romanus Scaevolæ morte indignius vidit; quæ tantum potuit, ut omnes cives ſuos perdiderit & afflixerit. Pro S. Roſcio c. 12.

g. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meminiſti, quod me puero tantopere ferretur? Quo me miſer conferam! Quo vertam! In Capitoliumne? At fratris ſanguine redundat. An domum? Matremne ut miſeram lamentantemque videam & *abiectam?* Quæ ſic ab illo acta eſſe conſtabat oculis voce geſtu, inimici ut *lacrymas tenere* non poſſent. De or. 3. c. 56.

h. Cum e Cilicia decedens Rhodum veniſſem, & eo mihi de Q. Hortenſii morte eſſet allatum: *opinione omnium maiorem animo cepi dolorem.* Nam & amiſſo amico cum conſuetudine iucunda tum multorum officiorum coniunctione me privatum videbam; & interitu talis auguris dignitatem noſtri collegii diminutam dolebam. Clar. or. c. 1.

i. Quoniam perpetua quadam felicitate uſus Q. Hortenſius ceſſit e vita, ſuo magis quam ſuorum civium tempore, & tum occidit, cum lugere facilius rem publicam poſſet, ſi viveret, quam iuvare, vixitque tam diu, quam licuit in civitate bene beateque vivere: noſtro incommodo detrimentoque, ſi eſt ita neceſſe, doleamus; illius vero mortis opportunitatem benivolentia potius quam miſericordia proſequamur; ut, quotiescunque de clariſſimo & beatiſſimo viro cogitemus, illum potius quam nosmetipſos diligere videamur. Nam ſi id dolemus, quod eo iam frui nobis non licet: noſtrum eſt id malum; quod modice feramus, ne id non ad amicitiam ſed ad domeſticam utilitatem referre videamur. Sin, tamquam illi ipſi *acerbitatis* aliquid acciderit, angimur: ſummam eius felicitatem non ſatis grato animo interpretamur. Clar. or. c. 1.

k. Multum valuiſſe ad Sulpicii honorem pietas filii videbitur. Qui quamquam afflictus luctu non adeſt: tamen *ſic animati eſſe debetis,* ut ſi ille adeſſet.

Eſt

Eſt autem ita affectus, ut nemo unquam unici filii mortem magis doluerit, quam ille mœret patris. In Anton. 9. c. 5.

l. Quoniam, patres conſcripti, gloriæ mūnus optimis & fortiſſimis civibus monumenti honore perſolvitur: conſolemur eorum proximos, quibus optima eſt hæc quidem conſolatio; parentibus, quod tanta rei publicæ præſidia genuerunt; liberis, quod habebunt domeſtica exempla virtutis; coniugibus, quod iis viris carebunt, quos laudare quam lugere præſtabit; fratribus, quod, in ſe ut corporum ſic virtutum ſimilitudinem eſſe, confident. Atque utinam his omnibus *abſtergere fletum* ſententiis noſtris conſultisque poſſemus, vel aliqua talis his adhiberi publice poſſet oratio, qua *deponerent mœrorem atque luctum*, gauderentque potius, cum multa & varia impenderent hominibus genera mortis, id genus, quod eſſet pulcerrimum, ſuis obtigiſſe, eosque nec inhumatos eſſe nec deſertos, quod tamen ipſum pro patria non miſerandum putatur, nec *diſperſis buſtis humili ſepultura crematos*, ſed contectos publicis operibus atque muneribus eaque exſtructione, *quæ ſit ad memoriam æternitatis ara virtutis.* In Anton. 14. c. 13.

m. Anaxagoram ferunt nunciata morte filii dixiſſe: *ſciebam, me genuiſſe mortalem.* Quæ vox declarat, iis eſſe hæc *acerba*, a quibus non fuerint cogitata. Tuſc. 3. c. 14.

11. *Unſterblichkeit der Sele.*

a. Sunt, qui diſceſſum animi a corpore putent eſſe mortem; ſunt, qui nullum cenſeant fieri diſceſſum, ſed una animum & corpus occidere, animumque cum corpore exſtingui. Tuſc. 1. c. 9.

b. Si cor aut ſanguis aut cerebrum eſt animus: certe, quoniam eſt corpus, interibit cum reliquo corpore. Si anima eſt: fortaſſe diſſipabitur. Si ignis: exſtinguetur. Si eſt Ariſtoxeni harmonia: diſſolvetur. Quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omnino animum dicat eſſe? His ſententiis omnibus nihil poſt mortem pertinere

 ad

ad quemquam poteſt. Pariter enim cum vita ſenſus amittitur. Non ſentientis autem nihil eſt ullam in partem, quod interſit. Reliquorum ſententiæ ſpem afferunt, ſi te forte hoc delectat, poſſe animos, cum e corporibus exceſſerint, *in cœlum quaſi in domicilium ſuum pervenire.* Tuſc. 1. c. 11.

c. Ea non dicam, quæ ſæpiſſime & legi & audivi, nihil mali eſſe in morte, in qua ſi reſideat ſenſus, immortalitas illa potius quam mors ducenda ſit; ſin ſit amiſſus, nulla videri miſeria debeat, quæ non ſentiatur. Fam. 5. ep. 16.

d. Gratulemur nobis, quoniam mors aut meliorem, quam qui eſt in vita, aut certe non deteriorem allatura eſt ſtatum. Nam ſine corpore animo vigente divina eſt vita; ſenſu carenti nihil profecto eſt mali. Fragm. libri de legibus, referente Lactantio l. 3. c. 19.

e. Præclarum neſcio quid adepti ſunt, qui didicerunt, ſe, cum tempus mortis veniſſet, totos eſſe perituros. *Quod ut ita ſit* (nihil enim pugno) quid habet iſta res aut lætabile aut glorioſum! Nec tamen mihi ſane quidquam occurrit, cur non Pythagoræ ſit & Platonis vera ſententia. Ut enim rationem Plato nullam afferret (vide quid homini tribuam) *ipſa auctoritate me frangeret.* Tot autem rationes attulit, ut velle ceteris, ſibi certe perſuaſiſſe videatur. Sed plurimi contra nituntur, animosque quaſi capite damnatos morte multant. Neque aliud eſt quidquam, cur incredibilis animorum videatur æternitas, niſi quod nequeunt, qualis animus ſit vacans corpore, intelligere & cogitatione comprehendere. Quaſi vero intelligant, qualis ſit in ipſo corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus: ut, ſi iam poſſent in homine uno cerni omnia, quæ nunc tecta ſunt, *caſurusne in conſpectum videatur animus,* an tanta ſit eius tenuitas, ut *fugiat aciem.* Hæc reputent iſti, qui negant, animum ſine corpore ſe intelligere poſſe. Videbunt, quem in ipſo corpore intelligant. Mihi quidem naturam animi intuenti multo difficilior occurrit cogitatio

tatio

tatio multoque obſcurior, qualis animus in corpore ſit, tamquam alienæ domi, quam qualis, cum exierit, & *in liberum cœlum, quaſi domum ſuam, venerit.* Si enim, quod nunquam vidimus, id, quale ſit, intelligere non poſſumus: certe & deum ipſum & divinum animum a corpore liberatum cogitatione complecti non poſſumus. Tuſc. 1. c. 21. 22.

f. Infra iam nihil eſt niſi mortale & caducum, præter animos generi hominum munere deorum datos. Somn. Scip. c. 4.

g. Non aſſentior iis, qui hæc nuper diſſerere cœperunt, cum corporibus ſimul animos interire atque omnia morte deleri. Plus apud me antiquorum auctoritas valet vel noſtrorum maiorum, qui *mortuis tam religioſa iura tribuerunt*; quod non feciſſent profecto, ſi nihil ad eos pertinere arbitrarentur, vel eorum, qui in hac terra fuerunt, magnamque Græciam (quæ nunc quidem deleta eſt, tunc florebat) inſtitutis & præceptis ſuis erudierunt, vel eius, qui Apollinis oraculo ſapientiſſimus eſt iudicatus, qui non tum hoc tum illud, ut in pleriſque, ſed idem dicebat ſemper, animos hominum eſſe divinos, *iisque, cum e corpore exceſſiſſent, reditum ad cœlum patere optimo & iuſtiſſimo cuique expeditiſſimum.* Quod idem Scipioni videbatur, qui idem quaſi præſagiret perpaucis ante mortem diebus, cum & Philus & Manilius adeſſent & alii plures, tuque etiam, Scævola, mecum veniſſes, triduum diſſeruit de re publica; cuius diſputationis fuit extremum fere de immortalitate animorum; quæ ſe in quiete per viſum ex Africano audiſſe dicebat. Id ſi ita eſt, ut optimi cuiuſque animus in morte facillime *evolet tamquam e cuſtodia vinculisque corporis:* cui cenſemus curſum ad deos faciliorem fuiſſe quam Scipioni! Quocirca, mœrere hoc eius eventu, vereor, ne invidi magis quam amici ſit. Sin autem illa veriora, ut idem interitus ſit animorum & corporum, nec ullus ſenſus maneat: ut nihil boni eſt in morte, ſic certi nihil mali. Senſu enim amiſſo fit idem, quaſi natus non eſſet omnino. Quem tamen eſſe na-

tum, & nos gaudemus & hæc civitas, dum erit, lætabitur. Amic. c. 4.

h. Dum ſumus *in his incluſi compagibus corporis:* munere quodam neceſſitatis & gravi opere perfungimur. *Eſt enim cœleſtis animus ex altiſſimo domicilio depreſſus & quaſi demerſus in terram, locum divinæ naturæ æternitatique contrarium.* Sed credo, deos *immortales ſparſiſſe animos in corpora humana,* ut eſſent, qui terras tuerentur, quique, cœleſtium ordinem contemplantes, imitarentur eum vitæ modo & conſtantia. Nec me ſolum ratio ac diſputatio impulit, ut ita crederem, ſed nobilitas etiam ſummorum philoſophorum & auctoritas. Audiebam, Pythagoram Pythagoreosque, incolas pene noſtros, qui eſſent Italici philoſophi quondam nominati, nunquam dubitaſſe, quin *ex univerſa mente divina delibatos animos haberemus.* Demonſtrabantur mihi præterea, quæ Socrates ſupremo vitæ die de immortalitate animorum diſſeruiſſet, is, qui eſſet ſapientiſſimus oraculo Apollinis iudicatus. Quid multa! Sic mihi perſuaſi, ſic ſentio: cum tanta celeritas ſit animorum, tanta memoria præteritorum futurorumque prudentia, tot artes, tot ſcientiæ, tot inventa, non poſſe eam naturam, quæ res eas contineat, eſſe mortalem; cumque animus ſemper agitetur, nec principium motus habeat, quia ipſe ſe moveat, nec finem quidem habiturum eſſe motus, quia nunquam ſe ipſe ſit relicturus; &, cum ſimplex animi ſit natura neque habeat in ſe quidquam *admiſtum diſpar ſui atque diſſimile,* non poſſe eum dividi, quod ſi non poſſit, non poſſe interire; magnoque eſſe argumento, homines ſcire pleraque ante, quam nati ſint, quod iam pueri, cum artes difficiles diſcant, ita celeriter res innumerabiles arripiant, ut eas non tum primum accipere videantur, ſed reminiſci & recordari. Hæc Platonis fere. Apud Xenophontem autem moriens Cyrus maior hæc dicit: Nolite arbitrari, o mihi cariſſimi filii, me, cum a vobis diſceſſero, nuſquam aut nullum fore. Nec enim, dum eram vobiscum, animum meum videbatis, ſed, eum eſſe in hoc corpore,

pore, ex iis rebus, quæ gerebam, intelligebatis. Eundem igitur esse creditote, etiam si nullum videbitis. Nec vero clarorum virorum post mortem honores permanerent, si nihil eorum ipsorum animi efficerent, quo diutius memoriam sui teneremus. Mihi quidem nunquam persuaderi potuit, animos, dum in corporibus essent mortalibus, vivere, cum exissent ex iis, emori, nec vero tum animum esse insipientem, cum *ex insipiente corpore evasisset*, sed, *cum omni admistione corporis liberatus purus & integer esse cœpisset*, tum esse sapientem. Atque etiam, cum hominis natura morte dissolvitur, ceterarum rerum perspicuum est, quo quæque discedat. Abeunt enim illuc omnia, unde orta sunt; animus autem solus nec, cum adest, nec, cum discedit, apparet. Iam vero videtis, nihil morti tam esse simile quam somnum. Atqui dormientium animi quam maxime declarant divinitatem suam. Multi enim, cum remissi & liberi sunt, futura prospiciunt. Ex quo intelligitur, quales futuri sint, *cum se plane corporis vinculis relaxaverint*. Quare, si hæc ita sunt, sic me colitote, ut deum. Si interiturus una est animus cum corpore: vos tamen deos verentes, qui hanc omnem pulchritudinem tuentur & regunt, memoriam nostri pie inviolateque servabitis. Seneɫt. c. 21. 22.

i. Nescio, quomodo *animus erigens se* posteritatem semper ita prospiciebat, quasi, cum excessisset e vita, tum denique victurus esset. Quod quidem ni ita se haberet, ut animi immortales essent: haud optimi cuiusque animus maxime *ad immortalitatis gloriam niteretur*. Quid, quod sapientissimus quisque æquissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo! Nonne vobis videtur animus is, qui plus cernat & longius, videre, se ad meliora proficisci, ille autem, *cuius obtusior sit acies*, non videre! Equidem *efferor studio*, patres vestros, quos colui & dilexi, videndi. Neque vero *eos* solum *convenire* aveo, quos ipse cognovi, sed illos etiam, de quibus audivi & legi & ipse conscripsi. Quo quidem me proficiscentem haud

 sane

ſane quis facile retraxerit, neque, tamquam Peliam, recoxerit. Quodſi quis deus mihi largiatur, ut *ex hac ætate repueraſcam & in cunis vagiam:* valde recuſem; nec vero velim, quaſi decurſo ſpatio, *ad carceres a calce revocari.* Quid enim habet vita commodi! Quid non potius laboris! Sed habeat ſane. Habet certe tamen aut ſatietatem aut modum. Non lubet enim mihi deplorare vitam, quod multi & ii docti ſæpe fecerunt. Nec me vixiſſe pœnitet, quoniam ita vixi, ut non fruſtra me natum exiſtimem; & ex vita iſta diſcedo tamquam ex *hoſpitio,* non tamquam ex *domo.* *Commorandi* enim natura *diverſorium* nobis dedit, non *habitandi locum.* O præclarum diem, cum ad illud divinorum animorum concilium cœtumque proficiſcar, cumque ex hac turba & colluvione diſcedam! Proficiſcar enim non ad eos ſolum viros, de quibus ante dixi, verum etiam ad Catonem meum, quo nemo vir melior natus eſt, nemo pietate præſtantior; cuius a me corpus crematum eſt, quod contra decuit ab illo meum, animus vero, non me deſerens ſed reſpectans, in ea profecto loca diſceſſit, quo mihi ipſi cernebat eſſe veniendum. Quem ego meum caſum fortiter ferre viſus ſum, non quod æquo animo ferrem, ſed me ipſe conſolabar exiſtimans, non longinquum inter nos digreſſum & diſceſſum fore. His mihi rebus, Scipio (id enim te cum Lælio admirari ſolere dixiſti) levis eſt ſenectus nec ſolum non moleſta ſed etiam iucunda. Quodſi in hoc erro, quod animos hominum immortales eſſe credam: libenter erro, nec mihi hunc errorem, quo delector, dum vivo, extorqueri nolo. Sin mortuus, ut quidam *minuti philoſophi* cenſent, nihil ſentiam: non vereor, ne hunc errorem meum mortui philoſophi irrideant. Quodſi non ſumus immortales futuri: tamen, exſtingui hominem ſuo tempore, optabile eſt. Nam habet natura, ut aliarum omnium rerum, ſic vivendi modum. Senectus autem peractio ætatis eſt tamquam fabulæ, cuius defatigationem fugere debemus, præſertim adiuncta ſatietate. Senect. c. 23.

k. Ex-

k. Expone, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem; tum, si minus id *obtinebis*, (est enim arduum) *docebis*, carere omni malo mortem. Ego enim istuc ipsum vereor ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. M. Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis *obtineri*, uti optimis possumus, quod in omnibus caussis & debet & solet valere plurimum. Et primum quidem omni antiquitate; quae *quo propius aberat ab ortu & divinâ progenie*, hoc melius ea fortasse, quae erant vera, cernebat. Itaque unum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, esse in morte sensum, neque excessu vitae sic deleri hominem, ut *funditus interiret*. Idque cum multis aliis rebus, tum e pontificio iure & caeremoniis sepulcrorum, intelligi licet, quas maximis ingeniis praediti nec tanta cura coluissent nec *violatas tam inexpiabili religione sanxissent*, nisi *haesisset in eorum mentibus*, mortem non interitum esse omnia tollentem atque delentem, sed quandam quasi migrationem commutationemque vitae, quae in claris viris & faeminis dux in coelum soleret esse, in ceteris humi & retineretur & permaneret tamen. Tusc. 1. c. 12.

l. Maximum argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quod omnibus curae sunt & maxime quidem, quae post mortem futura sint. *Serit arbores, quae alteri seculo prosint*, ut ait Statius in Synephebis. Quid spectans, nisi etiam postera secula ad se pertinere? Ergo arbores seret diligens agricola, quarum adspiciet baccam ipse nunquam: vir magnus leges instituta rem publicam non seret? Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare! Tusc. 1. c. 14.

m. Licuit esse otioso Themistocli; licuit, ne & vetera & externa quaeram, mihi. Sed nescio, quomodo *inhaeret in mentibus quasi seculorum quoddam augurium*

gurium futurorum, idque in maximis ingeniis altissimisque animis & exsistit maxime & apparet facillime. Quo quidem demto quis tam esset amens, qui semper in laboribus & periculis viveret! Tusc. 1. c. 15.

n. Permanere animos arbitramur consensu nationum omnium. Qua in sede maneant, qualesque sint, ratione discendum est. Cuius ignoratio finxit inferos easque formidines, quas tu contemnere non sine causa videbare. In terram enim cadentibus corporibus, hisque humo tectis, ex quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam vitam agi mortuorum. Quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt, quos auxerunt poëtæ. Tusc. 1. c. 16.

o. *Magna me*, inquit Socrates, *spes tenet*, iudices, bene mihi evenire, quod *mittar ad mortem*. Necesse est enim, sit alterum de duobus, ut aut sensus omnino omnes mors auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. Quamobrem sive sensus exstinguitur, morsque ei somno similis est, qui nonnunquam, etiam sine visis somniorum, placatissimam quietem affert: dii boni! quid lucri est emori! aut quam multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis! Quis me beatior! Sin vera sunt, quæ dicuntur, migrationem esse mortem in eas oras, quas, qui e vita excesserunt, incolunt: id multo iam beatius est, te, cum ab iis, qui se iudicum numero haberi volunt, evaseris, ad eos venire, qui vere iudices appellentur, Minoem, Rhadamanthum, Æacum, Triptolemum, convenireque eos, qui iuste & cum fide vixerint. Hæc peregrinatio mediocris vobis videri potest? Ut vero colloqui cum Orpheo Musæo Homero Hesiodo liceat, quanti tandem æstimatis! Equidem sæpe mori, si fieri posset, vellem, ut ea, quæ dico, mihi liceret invenire. Quanta delectatione autem afficerer, cum Palamedem, cum Aiacem, cum alios iudicio iniquorum circumventos convenirem! Tentarem

etiam summi regis, qui maximas copias duxit ad Troiam, & Ulyssis Sisyphique sapientiam; nec ob eam rem, cum hæc exquirerem, sicut hic faciebam, capite damnarer. Tusc. 1. c. 41.

12. *Guter und schlechter Zustand nach dem Tod.*

a. Sunt optimæ curæ de salute patriæ; quibus agitatus & exercitatus animus velocius in hanc sedem & domum suam pervolabit; idque ocius faciet, si iam tum, *cum erit inclusus in corpore, eminebit foras,* & ea, quæ extra erunt, contemplans *quam maxime se a corpore abstrahet.* Namque eorum animi, qui se voluptatibus dediderunt, earumque quasi se ministros præbuerunt, impulsuque libidinum voluptatibus obedientium *deorum & hominum iura violarunt, corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur,* nec in hunc locum, nisi multis exagitati seculis, revertuntur. Somn. Scip. c. 9.

b. Socrates ita disseruit: duas esse vias duplicesque cursus animorum e corpore excedentium. Nam qui *se vitiis humanis contaminassent*, & *se totos libidinibus dedissent, quibus cæcati velut domesticis vitiis atque flagitiis se inquinassent*, vel *in re publica violanda fraudes inexpiabiles concepissent, iis devium quoddam iter esse seclusum a concilio deorum.* Qui autem se integros castosque servavissent, *quibusque fuisset minima cum corporibus contagio*, seseque ab his semper *sevocassent*, essentque in corporibus humanis vitam imitati deorum, his ad illos, a quibus essent profecti, reditum facilem patere. Tusc. 1. c. 30.

13. *Glücklicher Zustand guter Menschen nach dem Tod.*

a. Omnibus, qui patriam conservarint adiuverint auxerint, certus est in cœlo & definitus locus, ubi beati sempiterno ævo fruantur. Somn. Scip. c. 3.

b. Iustitiam cole & pietatem; quæ cum sit magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima est.

eſt. Ea vita via eſt in cœlum & in hunc cœtum eorum, qui iam vixerunt, & *corpore laxati* illum incolunt locum, (erat autem is ſplendidiſſimo candore inter flammas circulus elucens) quem vos, ut a Graiis accepiſtis, *orbem lacteum* nuncupatis; ex quo omnia mihi contemplanti præclara cetera & mirabilia videbantur. Somn. Scip. c. 3.

c. Quæ eſt melior in hominum genere natura, quam eorum, qui ſe natos ad homines iuvandos tutandos conſervandos arbitrantur! *Abiit ad deos* Hercules. Nunquam abiiſſet, niſi, cum inter homines eſſet, eam ſibi viam muniſſet. Tuſc. I. c. 14.

d. Cum *corporis facibus inflammari ſoleamus ad omnes fere cupiditates,* eoque magis *incendi,* quod iis æmulemur, qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus: profecto beati erimus, cum corporibus relictis & cupiditatum & æmulationum erimus expertes. Quodque nunc facimus, cum *laxati curis* ſumus, ut ſpectare aliquid velimus & viſere, id multo tum faciemus liberius, totosque nos in contemplandis rebus perſpiciendisque ponemus: propterea quod & natura ineſt mentibus noſtris inſatiabilis quædam cupiditas veri videndi, & oræ ipſæ locorum illorum, quò pervenerimus, quò faciliorem nobis cognitionem rerum cœleſtium, eo maiorem cognoſcendi cupiditatem dabunt. Tuſc. I. c. 19.

14. *Vorſtellung der Furien, welche die böſen Menſchen nach dem Tod quælen.*

a. Ut aliqua in vita formido improbis eſſet poſita: apud inferos eiuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe voluerunt; quod videlicet intelligebant, his remotis non eſſe mortem pertimeſcendam. In Cat. 4. c. 4.

b. Quid tandem Oppianico mali mors attulit? Niſi forte ineptiis ac fabulis ducimur, ut exiſtimemus, illum apud inferos impiorum ſupplicia perferre, ac plures illic offendiſſe inimicos, quam hic reliquiſſe, a ſocrus, ab uxorum, a fratris, a liberûm

pœnis

pœnis *actum esse præcipitem in sceleratorum sedem atque regionem.* Quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligunt: quid ei tandem aliud mors eripuit præter sensum doloris! Pro Cluentio c. 61.

c. Dic, quæso, num te illa terrent: triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transvectio Acherontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? num illud, quod Sisyphu' versat

Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum?

Fortasse etiam inexorabiles iudices Minos & Rhadamanthus; apud quos nec te L. Crassus defendet nec M. Antonius, nec, quoniam apud Græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem. *Tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda.* Tusc. 1. c. 5.

Ende des zweiten Theils.

Fehler,

welche ich sogleich zu verbessern bitte.

Pag. 3. lin. 9. lese man: præcipuum. p. 5. l. ult. sequuntur. p. 10. l. 32. c. 6. p. 32. l. 23. antiquari. p. 40. l. 4. non. p. 42. l. 17. consecuti. p. 46. l. 8. eas. l. 38. L. Crassi. p. 50. l. 38. Ahalas. p. 58. l. 25. videtis. p. 62. l. ult. principum. p. 62. l. 39. litoris. p. 72. l. 27. supplicii. p. 77. l. 29. pertulit. p. 83. l. 20. natus. p. 85. l. 23. senatores. p. 86. l. 7. eæ-. p. 87. l. 25. obrogari. p. 88. l. 20. nostrorum. p. 89. l. 1. In iure nihil est eiusmodi, recuperatores; l. 10. ruptum, iudica; p. 91. l. 17. probare. p. 94. l. 10. iudices pronuntiare. l. 34. consistere? l. 35. c. 52. p. 98. l. 36 & 37. quod. p. 99. l. 2. c. 9. p. 100. l. 4. & sine invidia. l. 41. Quinque. p. 104. l. 38. multitu-

titudinis. p. 108. l. 22. eum, a quo. p. 110. l. 36. neminem. p. 114. l. 10. acerrimo. p. 125. l. 29. Quo. p. 146. l. 5. c. 16. p. 151. l. 4. cæsis proſtratisque ſanctiſſimis lucis, p. 155. l. 15. c. 2. p. 158. l. 3. vincula. p. 162. l. 7. iudices. p. 176. l. 15. cenatus. p. 180. l. 18. Strabone. p. 181. l. 24. multitudini. p. 197. l. 4. quem. p. 199. l. 19. ſuperfuerunt. l. 22. conſervaram, mihi inimiciſſimi. p. 201. l. 39. videtur. p. 202. l. 11. viros. p. 234. l. 10. tribuno. p. 240. l. 17. oppugnatur. p. 245. l. 8. præmio. p. 248. l. 26. oppreſſuros. p. 249. l. 32. 33. temporibus illis. p. 250. l. 26. aut. p. 253. l. 5. c. 6. p. 260. l. 23. quid ſibi expediret, multi, quid deceret, nonnulli. p. 261. l. 12. ſalutis. p. 262. l. 7. 8. gratiſſimam. l. ult. propulſare. p. 263. l. 30. matrum. p. 267. l. 3. navigaret. p. 269. l. 4. prœliis. l. 20. unquam. p. 270. l. 19. transcurrerant. p. 275. l. 25. apparavit. p. 277. l. 18 & 26. c. 16. p. 306. l. 23. in eundem. p. 308. l. 4. quid. p. 310. l. 9. narthecio. p. 314. l. 2. libris. l. 16. ſcutellam. p. 316. l. 23. vicinorum. p. 321. l. 18. itineribus. l. 40. columnam. p. 330. l. 7. qui. p. 331. l. 19. poſſeſſiones tuæ. p. 332. l. 39. adiuvent. p. 337. l. 28. perfecitque. p. 339. l. 36. c. 22. p. 341. l. 6. obſtiterit. p. 346. l. 36. gloriæve. p. 354. l. 29. proſcripſit. p. 355. l. 1. altera. p. 357. l. 23. eadem, l. 40. amputatio. p. 358. l. 26. quidam. p. 361. l. ult. ſummi. p. 366. l. 14. Raptam. p. 370. l. 9. facillime. p. 384. l. 20. putare. p. 399. l. 24. dicant. p. 400. l. 12. c. p. 405. l. 8. quid. p. 410. l. 33. exeamus. p. 412. l. 14. mortemne. p. 414. l. 20. funere. p. 416. l. 3. quid. p. 423. l. 1. quas. p. 424. l. 32. minuti.

Staatliche Bibliothek
Regensburg